

**T.C.
İSTANBUL MEDENİYET ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI**

**1950-1980 Yılları Arasında Türkiye’de Depremler ve Bunun
İktidar-Muhalefet İlişkilerine Yansımaları**

Yüksek Lisans Tezi

SAMET ÖZDOĞAN

EYLÜL 2021

**T.C.
İSTANBUL MEDENİYET ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI**

**1950-1980 Yılları Arasında Türkiye’de Depremler ve Bunun
İktidar-Muhalefet İlişkilerine Yansımaları**

Yüksek Lisans Tezi

SAMET ÖZDOĞAN

DANIŞMAN

PROF. DR. RECEP KARACAKAYA

EYLÜL 2021

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu, akademik ve etik kuralları gözeterek çalıştığımı ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt ederim.

İmza

Öğrencinin adı soyadı

Samet Özdoğan

Danışmanlığını yaptığım işbu tezin tamamen öğrencinin çalışması olduğunu, akademik ve etik kuralları gözeterek çalıştığını taahhüt ederim.

Danışmanın Ünvanı Adı Soyadı

Prof. Dr. Recep KARACAKA

İMZA SAYFASI

Samet Özdoğan tarafından hazırlanan “1950-1980 Yılları Arasında Türkiye’de Depremler ve Bunun İktidar Muhalefet İlişkilerine Yansımaları” başlıklı bu yüksek lisans tezi, Tarih Anabilim Dalında hazırlanmış ve jürimiz tarafından kabul edilmiştir.

JÜRİ ÜYELERİ

İMZA

Tez Danışmanı:

[Ünvanı, Adı SOYADI]

Prof. Dr. Recep KARACAKAYA

Kurumu:

İstanbul Medeniyet Üniversitesi

Üyeler:

[Ünvanı, Adı ve Soyadı]

Doç. Dr. Mehmet Mert SUNAR

Kurumu:

İstanbul Medeniyet Üniversitesi

[Ünvanı, Adı ve Soyadı]

Doç. Dr. Ramazan Erhan GÜLLÜ

Kurumu:

İstanbul Üniversitesi

Tez Savunma Tarihi: 3/ 9/ 2021

İÇİNDEKİLER

BİLDİRİM	ii
İMZA SAYFASI	ii
İÇİNDEKİLER	iii
ÖNSÖZ	vii
ÖZET	ix
ABSTRACT	xi
KISALTMALAR	xiii
GİRİŞ	1
1. Metodoloji ve Kaynaklar	1
2. Deprem ve Depreme Dair Kurumsal Gelişim	6
3. Osmanlı Devleti’nde Deprem	8
4. 1923-1950 Arasında Türkiye’de Meydana Gelen Depremler	11
5. 1950-1980 Yıllarının Kısa Tarihi	15
6. Türkiye’de 1980’e Kadar Müteahhitliğin Kısa Tarihi	17
1. BÖLÜM: 1950-1964 YILLARI ARASINDA TÜRKİYE’DE DEPREMLER	19
1.1. Çankırı Depremi (13 Ağustos 1951)	19
1.1.1. Çankırı Depreminin Etkileri	20
1.1.2. Tedbirler ve Yardımlar	22
1.1.3. Deprem Tartışmaları ve Deprem Sonrası Kamuoyunun Depreme Yaklaşımı	24
1.2. Yenice Depremi (18 Mart 1953)	29
1.2.1. Yenice Depreminin Etkileri	31
1.2.2. Tedbirler ve Yardımlar	35
1.2.3. Deprem Tartışmaları	37
1.2.4. Depremler Sonrası Kamuoyunun Depreme Yaklaşımı	39
1.2.5. Yenice Depremine Yabancı Ülkelerin Yaklaşımları	43
1.2.6. Yenice’nin Yeniden İnşası	44
1.3. Fethiye Depremi (25 Nisan 1957)	46
1.3.1. Fethiye Depreminin Etkileri	47
1.3.2. Tedbirler ve Yardımlar	50
1.3.3. Deprem Tartışmaları	52
1.3.4. Depremler Sonrası Kamuoyunun Depreme Yaklaşımı	57

1.3.5. Fethiye Depremine Yabancı Ülkelerin Yaklaşımları.....	58
1.3.6. Fethiye'nin Yeniden İnşası.....	60
1.4. Bolu Depremi (26 Mayıs 1957).....	63
1.4.1. Bolu Depreminin Etkileri.....	64
1.4.2. Tedbir ve Yardımlar.....	67
1.4.3. Deprem Tartışmaları.....	69
1.4.4. Depremler Sonrası Kamuoyunun Depreme Yaklaşımı.....	73
1.5. Balıkesir Depremi (6 Ekim 1964).....	77
1.5.1. Balıkesir Depreminin Etkileri.....	78
1.5.2. Tedbirler ve Yardımlar.....	79
1.5.3. Deprem Tartışmaları.....	80
1.5.4. Depremler Sonrası Kamuoyunun Depreme Yaklaşımı.....	82
2. BÖLÜM: 1965-1973 YILLARI ARASINDA TÜRKİYE'DE DEPREMLER.....	83
2.1. Varto Depremi (19 Ağustos 1966).....	84
2.1.1. Varto Depreminin Etkileri.....	85
2.1.2. Tedbirler ve Yardımlar.....	89
2.1.3. Deprem Tartışmaları.....	91
2.1.4. Depremler Sonrası Kamuoyunun Depreme Yaklaşımı.....	101
2.1.5. Varto Depremine Yabancı Ülkelerin Yaklaşımları.....	104
2.1.6. Varto'nun Yeniden İnşası.....	105
2.2. Adapazarı Depremi (22 Temmuz 1967).....	108
2.2.1. Adapazarı Depreminin Etkileri.....	109
2.2.2. Tedbirler ve Yardımlar.....	113
2.2.3. Deprem Tartışmaları.....	114
2.2.4. Depremler Sonrası Kamuoyunun Depreme Yaklaşımı.....	121
2.3. Gediz Depremi (28 Mart 1970).....	124
2.3.1. Gediz Depreminin Etkileri.....	125
2.3.2. Tedbirler ve Yardımlar.....	129
2.3.3. Deprem Tartışmaları.....	132
2.3.4. Depremler Sonrası Kamuoyunun Depreme Yaklaşımı.....	137
2.3.5. Gediz Depremine Yabancı Ülkelerin Yaklaşımları.....	141
2.3.6. Gediz'in Yeniden İnşası.....	143
2.4. Bingöl Depremi (22 Mayıs 1971).....	147
2.4.1. Bingöl Depreminin Etkileri.....	148

2.4.2. Tedbirler ve Yardımlar	151
2.4.3. Deprem Tartışmaları	153
2.4.4. Depremler Sonrası Kamuoyunun Depreme Yaklaşımı	158
2.4.5. Bingöl'ün Yeniden İnşası.....	160
3: BÖLÜM 1973-1980 YILLARI ARASINDA TÜRKİYE'DE DEPREMLER.....	165
3.1. Lice Depremi (6 Eylül 1975).....	165
3.1.1. Lice Depreminin Etkileri.....	165
3.1.2. Tedbirler ve Yardımlar	169
3.1.3. Deprem Tartışmaları	170
3.1.4. Depremler Sonrası Kamuoyunun Depreme Yaklaşımı	177
3.1.5. Lice Depremine Yabancı Ülkelerin Yaklaşımları	179
3.1.6. Lice'nin Yeniden İnşa.....	181
3.2. Muradiye Depremi (24 Kasım 1976)	183
3.2.1. Muradiye Depreminin Etkileri	184
3.2.2. Tedbirler ve Yardımlar	187
3.2.3. Deprem Tartışmaları	190
3.2.4. Depremler Sonrası Kamuoyunun Depreme Yaklaşımı	198
3.2.5. Muradiye Depremine Yabancı Ülkelerin Yaklaşımı.....	199
3.2.6. Muradiye'nin Yeniden İnşası.....	200
SONUÇ	203
KAYNAKÇA.....	211
EKLER	217
Ek-1 İmar ve İskan Bakanı Recai Kutan'ın muhtelif depremlerin ardından yapılan yardımlar ve alınan tedbirlerle ilgili yaptığı konuşma.....	217

ÖNSÖZ

Türkiye hiç tartışmasız bir deprem ülkesidir ve öyle de olmaya devam edecektir. Levhaların arasında, fay hatlarının üzerinden geçtiği bir ülke olarak, tarih boyunca depremlere maruz kalmış, bu nedenle de maddi manevi kayıplar yaşamıştır. 1939 Erzincan depremi, 1966 Varto depremi, 1999 Gölcük depremi gibi örnekler hala hafızalardadır. Özellikle, Kuzey Anadolu Fay Hattı (KAFH) bu noktada Türkiye’ye deprem gerçeğini hemen her yıl hatırlatmıştır. Bunun yanı sıra Türkiye’de büyük depremler kadar, küçük depremler olmaktadır. Türkiye, her yıl yüzlerce depremin olduğu bir coğrafyadır. Depremle yaşayan Türkiye’de depremin verdiği hasarın azaltılabileceği, en aza indirilebileceği, uzun yıllardır bilinmektedir. Uygun araziye, uygun malzemeyle yapılacak, deprem mevzuatını gözetten inşaatların depreme dayanıklı olacağı düşüncesi bilimsel bir tavidir. Bu konuda bilimsel araştırmalar giderek artmıştır. Ancak bu sorunun varlığı hala kendini hissettirmektedir, çünkü; Türkiye’de yüz binlerce yapı, deprem gerçeği gözetilmeksizin yapılmıştır. Bu nedenle de deprem sorununun çözümü adına, bu duruma daha fazla eğilmek, akademik araştırmalar yapmak gerekmektedir.

Bu akademik çalışmaların farklı disiplinlerden olması büyük fayda sağlayacaktır. Özellikle tarihsel bağlamda yapılan bir araştırma, deprem konusunda hangi aşamalardan geçildiğini, bugün hangi noktaya geldiğini gösterecektir. Depremleri tarihsel bağlamda ele alan bu çalışmanın giriş bölümünde, öncelikle tez hazırlanırken izlenen yöntem ve kullanılan kaynaklar değerlendirilmiştir. Ardından araştırmayı sağlam bir zemine oturtmak adına önce, Türkiye’deki deprem haritaları ve deprem konusunda oluşan kurumsal gelişme özetlenmiş, 1950 öncesi için fikir sahibi olmak adına, Osmanlı’dan 1950’ye deprem konusunda genel bir değerlendirme yapılmış, ardından, 1950-1980 arası siyasi tarih özetlenmiştir. Giriş bölümünde son olarak, müteahhitlik mesleğinin tarihsel gelişimi de kısaca aktarılmıştır.

Birinci bölümde 1950-1964 arası meydana gelmiş 5 deprem ele alınmıştır. Bu depremlerin ardından ortaya çıkan manzara, yapılan yardımlar, alınan tedbirler, ortaya konan bilimsel ve zihinsel tavır, devletin ve siyasetçilerin konuya yaklaşımı, yurt dışında gösterilen ilgi ve yeniden inşa konuları değerlendirilmiştir. Ancak bazı depremlerde yurtdışındaki ilgi zayıf kalmış, bazen de yeniden inşa söz konusu

olmamıştır. Bu depremlerde konuyla ilgili başlık açılmamıştır. Burada ele alınanlar aynı şekilde ikinci ve üçüncü bölümde de ele alınmıştır. Ancak her 3 dönemin birbirinden ciddi farklılıkları vardır. 1950-1964 yılları arasında depremlere siyasi ilgi zayıf kalmıştır. Deprem üzerine herhangi bir tartışma ortaya çıkmamış, var olan eleştiriler cılız kalmıştır. Bu depremler, devletin yardımlarını ulaştırdığı, tedbirlerini aldığı, muhalefetin de birlik beraberlik vurgusu yaptığı depremler olmuştur. İkinci bölümde, 1965-1973 yılları arası 4 deprem incelenmiştir. Çok partili hayatın izleri ilk defa bu dönemde deprem özelinde kendini göstermiş, deprem konusu siyasallaşmıştır. Deprem konusuna her kesimden insan ve siyasetçiler ilgi göstermiştir. Depreme yaklaşım, meclisin çok partili yapısını yansıtmıştır. Hükümet, deprem süreci konusunda eleştiri yağmuruna tutulmuştur. Üçüncü bölümde de 1973-1980 arası yılları arasında gerçekleşen 2 depreme odaklanılmıştır. Bu tarihler arasında da depremlere yaklaşım, Türkiye'nin yaşadığı, katı sağ-sol kutuplaşmasını yansıtmıştır. Taraflar depreme kendi zaviyelerinden bakmış, ötekini görmezden gelmiştir. 1980'e doğru deprem, bu nefret iklimi içinde, bu iklimden etkilenerek var olmuştur.

Eğitim sürecim boyunca beni maddi-manevi destekleyen aileme, özellikle de biricik anneme, bu süreçte sıkıldığım anlarda yanımda olan kıymetli kardeşlerime teşekkür ederim. Yüksek lisans eğitimim boyunca beni maddi-manevi destekleyen Milli Kültür Vakfı'na da şükranlarımı sunarım. Son olarak da benden desteğini esirgemeyen, bu tezin yazılmasını mümkün kılan, hocadan da öte çok değerli bir büyüğüm olan, danışman hocam Recep Karacakaya'ya da teşekkür etmeyi borç bilirim.

Samet ÖZDOĞAN

İstanbul 2021

ÖZET

1950-1980 YILLARI ARASINDA TÜRKİYE’DE DEPREMLER VE BUNUN İKTİDAR-MUHALEFET İLİŞKİLERİNE YANSIMASI

Özdoğan, Samet

Yüksek Lisans Tezi, Tarih Ana Bilim Dalı, Tarih Programı

Danışman: Prof. Dr. Recep Karacakaya

Eylül 2021. 237 Sayfa.

Bu çalışmada 1950-1980 yılları arasında meydana gelen 11 deprem araştırılmıştır. Bu ve diğer depremlerin hepsinde deprem öncesinde tedbirler alınmadığı, binalar depreme dayanıklı yapılmadığı için, her depremin ardından felaket manzarası ortaya çıkmıştır. Deprem öncesi tedbirlerle ön plana çıkmayan devlet, deprem sonrası ile ön plana çıkmış, bütün imkanları ile deprem bölgesi için seferber olmuştur. Her depremin ardından büyük çaplı yardım kampanyaları olmuş, yurtdışında Türkiye’nin depremlerine ilgi gösterilmiş, yardımlar yapılmıştır. Depremzedelerin geçici ve kalıcı iskan sorunları çözülmeye çalışılmıştır. Her depremin ardından geniş çaplı yardımlaşma faaliyetinin yanı sıra, önceden tedbir alalım söylemleri artmış, gazetelerde bu konuda bilimsel yazılar kaleme alınmıştır. Ancak bu tavır deprem acısı tazeyken ortaya çıkan bir hassasiyet olmaktan öteye gidememiştir.

Ele alınan 11 depremden 1950-1965 yılları arasında meydana gelenler, muhalif politikacıların gündeminde olmamış, deprem iktidarın meselesi olarak algılanmıştır. 1966-1980 yılları arasında meydana gelen depremler ise iktidar-muhalefet ve Türkiye’nin hemen her kesiminden gelen insanın ilgisini çekmiş, siyasileşmiş, ulusallaşmış ve Türkiye meselesi haline gelmiştir. 1966 yılıyla birlikte, Türkiye’nin yaşadığı dönüşümler neticesinde, deprem konusu, muhalefetin, muhalefet argümanlarından biri olmuştur. Bu muhalefetin şiddeti giderek artmış, depremler çok sayıda tartışmaya, hatta sözlü kavgaya neden olmuştur. Bu dönemdeki depremler siyasetçileri etkilemiş, Türk insanının sahip olduğu ideolojik eğilimler de jeolojik bir vaka olan depreme yaklaşımı belirlemiştir.

Anahtar Kelimeler: deprem, siyaset, iktidar, muhalefet

ABSTRACT

EARTHQUAKES IN TURKEY BETWEEN 1950-1980 AND ITS REFLECTION ON POWER-OPPOSITION RELATION

Özdoğan, Samet

Master's Thesis, The Department of History, The program of History

Thesis Supervisor: Prof. Dr. Recep Karacakaya

September, 2021. 237 Page.

In this study, 11 earthquakes that occurred between 1950-1980 were researched. Precautions were not taken before the earthquakes and the buildings were not resistant to earthquake in all these and other earthquakes, a disaster scene emerged after each earthquake. The state, which did not come to fore with measures before the earthquake, came to the fore with the after earthquake and mobilized for the earthquake zone with all its possibilities. After each earthquake, there were large scale aid campaigns, attention was paid to Turkey's earthquakes abroad, and aid was given. Temporary and permanent resettlement problems of earthquakes victims were tried to be solved. In addition to the large-scale mutual aid activities after each earthquake, the discourses on "Let's take precautions beforehand" increased, and scientific articles were written on this subject in the newspapers. However, this attitude could not go beyond being a sensitivity that emerged when the pain of earthquake was fresh.

The 11 earthquakes that occurred between the years 1950-1965 were not on the agenda of the opposition politicians, and the earthquake was perceived as a matter of power. The earthquakes that took place between 1966-1980, on the other hand, attracted the attention of the government-opposition and people from almost every part of Turkey, became politicized, nationalized, and became a Turkish issue. With the year 1966, because of the transformations Turkey went through, the earthquake issue became one of the opposition arguments. The violence of this opposition gradually increased, and the earthquakes caused many arguments and even verbal fights. The earthquakes in this period affected the politicians, and the ideological tendencies of the Turkish people determined the approach to the earthquake, which is a geological phenomenon.

Key words: earthquake, politics, power, dissent

KISALTMALAR

AP:	Adalet Partisi
BCA:	Başkanlık Cumhuriyet Arşivi
BM:	Birleşmiş Milletler
CHP:	Cumhuriyet Halk Partisi
DP:	Demokrat Parti
DT:	Doktora Tezi
c:	cilt
CS:	Cumhuriyet Senatosu
İTÜ:	İstanbul Teknik Üniversitesi
KDY:	Kitapyurdu Doğrudan Yayıncılık
MC:	Milliyetçi Cephe
MM:	Millet Meclisi
MP:	Millet Partisi
MSP:	Milli Selamet Partisi
s:	sayfa
S:	sayı
TBMM:	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TİP:	Türkiye İşçi Partisi
TMB:	Türkiye Müttehhitler Birliği
YKY:	Yapı Kredi Yayınları
YLT:	Yüksek Lisans Tezi
YTP:	Yeni Türkiye Partis

GİRİŞ

1. Metodoloji ve Kaynaklar

2020 Mayıs'ında tez konusu düşünürken, bu senenin ilk ayları depremlerle geçmiş bu, iktidar ve muhalefetin kavgasının bir uzantısı olmuştu. En nihayetinde televizyonda depremleri gördükçe, Türkiye'nin depremlerinin tarihi üzerine çalışmayı düşündüm. Buradan hareketle 1950-1980 yılları arasında Türkiye'nin deprem tartışmalarının siyasileşmesinin tarihini, iktidar ve muhalefet ilişkileri çerçevesinde incelemeye karar verdim.

Bu çalışma, Çok Partili hayatın siyasi gelişmelerinin, jeolojik bir vaka olan depremlere yaklaşımı etkileyip etkilemediği, etkilediyse nasıl etkilediği, depremlerin ne gibi tartışmalara neden olduğu sorusunun cevabını arar. Siyasetçilerin, yani hem iktidar partisinin hem de muhalefetin, halkın muhtelif kesimlerinin deprem konusuna ne derece ilgi ve alaka duyduğu incelenecektir. Ayrıca depremin verdiği hasarın, esas sebebinin yıkılan yapılar olduğu düşünülürse, en başta yıkılan binalardan başlayarak, deprem öncesinde ve sonrasında alınan tedbirlerin, yapılan yardımların, sürecin işleyişinin, eğer yapıyorsa yeni inşaatların durumunun siyaset ve devlet adamlarınca denetlenmesi, bu konuların onların gündeminde olması, halkın konuya iştiraki ele alınacaktır.

Çalışmada 11 tane 6.5 ve üzeri büyüklüğündeki deprem, can kaybı ve verdiği hasara göre seçilmiştir. Ancak bazı depremlere ilgi çok zayıf kalmış ya basına yansımamış ya da tutanaklarda muhtelif sebeplerden dolayı az bahsedilmiştir. Bu depremler çalışmada ele alınmamıştır. Depremler incelenirken rakam tartışmalarına girilmemiş, deprem kataloğunda¹ ne yazıyorsa onlar baz alınarak hareket edilmiştir.

¹ Baz alınan kataloğa şu adresten ulaşılabilir. Bkz. http://www.koeri.boun.edu.tr/sismo/2/deprem_bilgileri/buyuk-depremler/ Erişim Tarihi [16.08.2021]

Eğer Lice ve Muradiye depremlerinde olduğu gibi ölü sayısı tartışılmışsa, bu belirtilmiştir. Teknik ve jeolojik detaylara gerekmedikçe girilmemiştir. Deprem yeri noktasında, il veya ilçe adının kullanılması esas alınmıştır.

İncelediğimiz 1950-1980 döneminde bütüncül bir deprem tarihi çalışması olmadığı görülmüştür. Bu dönemdeki depremler muhtelif araştırmaların içerisinde veya makale düzeyinde çalışılmıştır. Aralarında tarihsel bağlamda hiç çalışılmamış olanlar da mevcuttur. Literatüre bakıldıktan sonra ana kaynakların tespiti sürecine geçilmiş, Türkiye'nin genel görünümünü verecek iki gazete olan *Cumhuriyet* ve *Milliyet* gazeteleri taranmış, depremle ilgili her türlü materyal fotoğraflanarak kaydedilmiş, ardından 1950-1980 arasındaki TBMM tutanakları, Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu tutanakları, sonrasında da Cumhuriyet Arşivi taranmıştır. Bunların yanı sıra konuyla ilgili veya yardımcı sayılacak araştırma-inceleme çalışmaları da tez yazım süreci boyunca sürekli olarak yeni bulgularla genişlemiştir.

Depremlerin anlatımına dair en işlevsel bilgiyi gazeteler ve tutanaklar sunmuş, BCA dokümanları sadece deprem sonrasına dair alınan tedbirleri ve yardımları içermiştir. Deprem konusunda en işlevsel kaynak olabilecek Kızılay arşivi de web sitesi üzerinden taranmış, ancak 1950-1980 arası ile ilgili herhangi bir kayda ulaşamamıştır. Bunun nedeni Kızılay arşivinin tasnif edilmemesidir. Ancak doğal afet ve diğer konularda hayati önemde bulunan Kızılay gibi bir kurumun arşivinin tasnifinin tamamlanarak araştırmacılara açılması, araştırmaların niteliğini geliştirecektir. Aynı durum İmar ve İskan Bakanlığı'nın arşivi için de geçerlidir. Çalışma boyunca özellikle gazete ve tutanaklar; deprem sonrası nasıl bir tablo oluştu, o günün gündemi neydi, deprem bu gündemin neresinde yer aldı, alınan tedbirler, yapılan yardımlar ve bunların niteliği, devletin ve siyasetin depreme yaklaşımı nasıldı, bunların birbirleriyle ilişkisi ne durumdaydı, depreme yaklaşım; halk, bilim adamı, basın, okur-yazar çevrede nasıldı, depremin yurt dışındaki algısı, iskan sorununda ne gibi adımlar atıldığı gibi sorularla okunup notlar çıkarılmıştır.

Bu çalışmada depremin oluş anından, insanların yeniden kalıcı iskan edilişine kadar ki süreç ve iskan sonrası devam eden sorunlar ele alınmıştır. Çalışma boyunca, deprem hassasiyeti açısından, deprem sonrasının manzarası tasvir edilmiş, alınan tedbirler ve yapılan yardımlar irdelenmiştir. Ardından devletin ve siyasetin konuya

yaklaşımı, siyaset ve deprem arasındaki ilişki ile siyasilerin deprem sorunu özelinde ilişkileri incelenmiş, bunun haricinde bilimsel ve zihinsel yaklaşım da irdelenmiş, 1950-1980 arasının deprem zihniyeti anlaşılmaya çalışılmış, yurt dışındaki depremle ilgili yaklaşımlara değinilmiş, en son olarak da eğer varsa yeniden inşa faaliyetine odaklanılmış ve deprem süreci nihayete nasıl erdirilmiş, bunun izi sürülmüştür.

Deprem jeoloji biliminin bir konusudur. Ancak etkileri bakımından farklı disiplinlerce de ele alınabilir. Örneğin inşaat mühendisliği, siyaset bilimi, coğrafya, sosyoloji, ekonomi, psikoloji ilahiyat vb. bilim dalları deprem konusunu kendi disiplinlerinin perspektifinden inceleyebilirler. Bu çalışmada da depremler, “Tarih” bilimi açısından tarihsel bağlamda ele alınacaktır. Depremleri tarihsel bağlamda ele alan çalışmalar burada söz konusu edilecektir.

Anadolu’nun depremleri üzerine yapılan araştırmalar 1990’lı yıllarda Osmanlı Dönemi ile başlar. Bu noktada ilk eserlerden biri, N. N. Ambraseys-C. F. Finkel tarafından hazırlanan “Türkiye’de ve Komşu Bölgelerde Sismik Etkinlikler” adlı eserdir. Çalışma önce Türkiye coğrafyasında meydana gelen depremler üzerine hazırlanmış 50 tane kadar deprem kataloğunu değerlendirir ve ardından jeolojiye fayda sağlamak adına Osmanlı depremlerinin 1500-1800 arası bir kataloğunu çıkartarak, sismik aktiviteyi, 377 depremi kısa kısa anlatarak ele alır. Depremler hakkında kısa anekdot bilgiler veren bu çalışmadan sonra ele alınabilecek bir başka çalışma da Elizabeth Zachariadou tarafından derlenen, içerisinde Osmanlı tarihi üzerine çalışan araştırmacıların, Osmanlı depremlerinin bazıları üzerine yaptıkları tetkiklerin yer aldığı “Osmanlı İmparatorluğu’nda Doğal Afetler” adlı çalışmadır. 1999 senesinde Kemalettin Kuzucu tarafından kaleme alınan “Osmanlı Döneminde İstanbul Depremleri” ve ilk baskısı Aralık 1999 yapılan ve Fatma Ürekli’ye ait olan “İstanbul 1894 Depremi” adlı çalışma da 90’lı yıllarda İstanbul depremlerine başlayan ilginin habercisidir. Bunların haricinde Anadolu depremleri makale düzeyinde de çalışılmıştır. Erhan Afyoncu-Zekai Mete tarafından yazılan “1766 İstanbul Depremi ve Toplum Yaşantısına Tesirleri”, Recep Karacakaya tarafından yazılan “Şarköy-Mürefte Depremi (1912)”, Muharrem Kesik’in kaleminden çıkan, “XII. Yüzyılın İlk Yarısında Anadolu’da Meydana Gelen Doğal Afetler ve Depremler”, ve Fatih Gürcan

tarafından yazılmış, “1894 Depremi ve Güney Marmara”, adlı çalışmalar bunlardandır.

Bu çalışmalar Osmanlı dönemi üzerine odaklanır. Bununla beraber Cumhuriyet tarihinin depremleri üzerine çalışmalar da mevcuttu. Bu çalışmalar 1999 sonrasında başlıyordu. Bunun en önemli nedeni de 17 Ağustos 1999 depreminin, deprem çalışmalarını, özellikle de Türkiye Cumhuriyeti döneminde olanları popülerleştirmesiydi. Bu doğrultuda 2000 yılında “Tarih Boyunca Anadolu’da Doğal Afetler ve Deprem” adlı seminer düzenlenmiş, buradaki bildiriler 2001 yılında kitaplaştırılmıştı. Seminerin ardından tespit edilen ilk derli toplu eser 2003 yılında hazırlanan Aslı Arslan’ın, “Türkiye’de Tabii Afetler (1923-1950)” adlı yüksek lisans tezidir. Arslan, Türkiye’nin siyasi tarih dışında kalan alanlarının aydınlatılması maksadına yardımcı olacak bu çalışmayı yapmıştır. Bu çalışma 1923-1950 arasında bazı depremleri gazete, arşiv belgeleri ve meclis tutanaklarını kullanarak ele almış, ancak tek başına bir deprem çalışması olmamış, diğer doğal afetler de çalışmanın konusu olmuştur.

Arslan’ın çalışmasının ardından adeta yıllarca tez konusu olarak doğal afetleri tarihsel bağlamda ele almak unutulmuştu. Aradan geçen yılların ardından bu konuda bahsedilecek bir diğer çalışma 2018’de Yalçın Denli tarafından hazırlanan, “Türkiye’de Depremler (1928-1950)”, adlı yüksek lisans tez çalışmasıdır. Gazeteler, BCA ve meclis tutanaklarından hareketle hazırlanan bu çalışmada Türkiye’de meydana gelmiş 14 deprem ele alınmıştı. “Yeni kurulan Türkiye’nin depremler karşısında sosyal devlet mantığıyla hareket ettiğini” söyleyen bu çalışma, depreme dair kurumsal atılımların deprem bilincinin gelişmesi olduğunu iddia eder. Böyle bir bilinç oluştuğunu iddia etse de bu çalışmada da görüleceği üzere, bu bilinç, sadece kurumsal düzeyde, yani kağıt üzerinde ve lafta kalmıştı. Bu eserin betimsel yönü ağır basmış, örneğin Türk modernleşmesi ekseninde konuya yaklaşılarak bir bağlama oturtmak yerine betimsel ve aydınlatıcı bir rol üstlenmeyi tercih etmiştir.

Yalçın Denli’nin çalışmasından sonra Özgür Şahan’ın 2019 tarihli, “1923-1960 Yılları Arasında Yaşanan Doğal Afetlerin Türk Dış Politikasında Rolü (Deprem-Sel-Çekirge Afetleri)” adlı yüksek lisans tez çalışması vardır. Bu çalışmada 1923-1960 yılları arasını kapsayan genel bir doğal afet tarihi çalışmasıdır. Çalışma içerisinde bu

yıllarda ön plana çıkan depremlerden birkaçı ele alınmıştır. Şahan'ın çalışması, doğal afetlerin üstesinden ülkelerin tek başına gelemeyeceği ve bunun uluslararası ilişkilerden bağımsız olamayacağı tezinden hareketle, Türkiye'nin dış politikasında, depremlerin rolünü ele alır.

Bu çalışmalar –Şahan'ınki istisna tutulursa– 1950 sonrasına odaklanmaz. 1950 sonrasına da odaklanan tek çalışma 2020 yılında yayınlanan, Ümit Bulut'un aslen yüksek lisans tezi olan “Cumhuriyet Dönemi Deprem Tarihi” adlı kitabıdır. Bu çalışma 1923-1983 yılları arasının deprem tarihini ele almakla beraber 1950'li yılları içermez. Sadece 1966, 1970, 1975, 1976 ve 1983 Erzurum-Kars Depremini ele alır. Betimsel yönü ağır basan bu çalışmanın en büyük eksikliği Meclis ve Senato tutanaklarını göz ardı etmesidir. Herhangi bir bağlama oturtulmayan bu çalışma, 1923-1983 yılları arasını bütüncül görmek ve depremleri aydınlatıcı rolü bakımından önemlidir.

Doktora düzeyinde çalışılmamış olan deprem tarihi, kitabi olarak ve cumhuriyet dönemini birçok farklı yönden ele alan geniş kapsamlı eserlerde de göz ardı edilmiştir. Bu tip eserlerde sinema, müzik, feminizm, edebiyat, siyaset, ekonomi vb. gibi çok yönlü konular tek bir eser çatısı altında işlenmişken, deprem konusu Türkiye'nin en önemli konularından biri de olsa, göz ardı edilmişti. Ancak “Türkler Ansiklopedisi” deprem tarihi konusuna değinmesi bakımından istisnadır. Bu ansiklopedide William A. Mitchell tarafından yazılan “Cumhuriyet Döneminde Depremler” adlı bölüm, 1970 sonrasındaki bazı depremler hakkında kısa bilgiler verdikten sonra, Türkiye'nin “afet yönetimi” denilen, afetlerin etkisini azaltma çalışmalarında hangi seviyede olduğunu tespit amacı taşır. Bunun haricinde Cumhuriyet Dönemi depremleri makale düzeyinde de 2000 sonrası yıllarda çalışılmış, bu çalışmalardan ilgili olanları dipnotlarda belirtilmiştir.

Hazırladığımız tez de 1950-1980 yılları arasındaki depremlere odaklanılmış, özellikle daha önce çalışılmayan depremler incelenmiş, iktidar-muhalefet ilişkileri analiz edilmiş, depremlerin siyaset üzerindeki etkisi araştırılmıştır.

2. Deprem ve Depreme Dair Kurumsal Gelişim

Deprem yer altında meydana gelen hareketliliğin sonucudur. Yer altında mevcut bulunan birçok levha birbirine göre hareket ederek uzaklaşıp yakınlaşır, birbirlerine sürtüşür. Birbirine göre hareket eden, ancak birbirinden kopuk levhaların sınırlarına da fay hatları denir. Fay hatları hareketli yerler, yani deprem üreten alanlardır. Türkiye levhalarla çevrili, fay hatları üzerinde bir ülkedir. Levhaların hareketinin, levha sınırı olan fayı hareke geçirmesiyle yer altında kırılmalar meydana gelir, enerji çıkar, bu enerji sismik dalgalar oluşturur. Yer altındaki bu hareketliliği çeşitli derecelerde hissedince veya ölçünce de deprem olduğu anlaşılır. Türkiye doğusundan batısına aktif fay hattı üzerinde olması dolayısıyla bir deprem ülkesidir. Bu faylar Kuzey Anadolu Fay Zonu ile Doğu Anadolu Fay Zonudur.

Deprem iki kavramla ölçülür; biri büyüklük diğeri de şiddet olarak nitelendirilir. Büyüklük ortaya çıkan enerji ile algılanır ve ölçülür. Şiddetse depremin yeryüzünde hissedilme derecesini ölçer. Türkiye’de büyüklük ölçümünün ifade edilmesi yaygındır. Örneğin 6.5 büyüklüğünde bir deprem derken esasen bir depremin şiddeti değil büyüklüğünden bahsediliyordur. Şiddetin ölçümü genel olarak rakamsal olarak medyaya yansımaz, doğal olarak da günlük dilde büyüklük ifade edilir. Ancak bazen kafa karışıklığı ile büyüklüğe şiddet de denilse, bu kafa karışıklığında kastedilen büyüklük ölçümüdür. Bu çalışmada da büyüklük ifade edilecektir.²

Depremler önlenemez vakalar olmasına karşın, zararları azaltılabilir. Asıl hasarı depreme maruz kalan yapıların depreme ve depreme hazır halde bulunma derecesi belirler Nerede ve ne zaman gerçekleşeceği bilinemediğinden, deprem ülkelerinin her daim bu vakaya hazır olması gerekir. Depreme hazırlıklı olma işinin çeşitli evreleri vardır. Buna göre depremin hem öncesine hem de sonrasına odaklanmak gerekir.

Türkiye’de tarihsel bağlamda zayıf kalan afet yönetimi birbirini zincirleme etkileyen dört aşamadan oluşur. Sırasıyla bunlar sakinim; yani oluşacak afetin vereceği

² Teknik detayları anlaşılır bil dille öğrenmek için bkz. Burcu B. Canbolat ve Diğerleri, *Deprem*, Ankara: ODTÜ Yayıncılık, 2006; Naci Görür, *Türkiye’de Deprem*, İstanbul: Doğan Kitap, 2020.

zararın nasıl en aza indirileceği üzerine yapılan her türlü çalışma, hazırlıklı olma, müdahale ve yeniden yapılandırmadır.³

Deprem hasarının azaltılması üzerine çalışmalar, 2. Dünya Savaşı yıllarındaki depremlerin sebep olduğu felaket nedeniyle başlamıştı. Depremle mücadelenin önceden alınan tedbirlerle olabileceğinin farkında olan devlet, 22 Temmuz 1944'te "Yersarsıntılarında Evvel ve Sonra Alınacak Tedbirler Hakkında Kanun" çıkarmıştı. Bu kanun, hasarın nasıl asgari düzeye indirileceği, deprem risk durumunun belirlenmesi, depreme karşı örgütlenme biçimi ve inşaatların denetlenmesi üzerineydi. Bu doğrultuda da ilk resmi deprem haritası olan 1945 tarihli "Yersarsıntıları Bölgeleri Haritası" çizilmiş, 1930'lardan 2000'li yıllara kadar da resmi olmayan haritalar da hazırlanmıştı. Resmi olan haritalar, zaman içerisinde bilimsel gelişmeler ve yetersiz kalmaları sonucunda değişmiş, 1947, 1963, 1972, ve 1996 yıllarında yeni haritalar hazırlanmış ve yürürlüğe girmişti.⁴

1930'larla birlikte de binaların yapımlarının denetlenmesi hukuki boyut kazanmaya başlamıştı. Türkiye'de 1940-1998 yılları arasında sekiz tane afet yönetmeliği uygulamaya konulmuş, bu yönetmeliklerde deprem konusu baskın olmuştu. Yönetmelikler var olsa da yapılar yönetmeliklere uygun yapılmamıştı. Bu yönetmeliklerin yetersizliğinden daha önde gelen bir konuydu. Bunun yanı sıra yönetmeliklerin eksiklikleri de mevcuttu. Bu eksikler zamanla giderilmeye çalışılmış, ancak yönetmeliklere uyulmadığı müddetçe, yönetmeliğin mükemmel seviyeye gelmesi anlamsız kalmıştı. Araştırmalara göre, Türkiye'de yapılan yapıların birçoğu, deprem hesabı olmaksızın yapılmış, bu da yönetmeliklere uyulup uyulmadığının denetlenmesinin ne kadar hayati bir noktada olduğunu göstermişti. Özellikle 1968'ten beri var olan yönetmeliklerin eksik ve yetersiz olmalarına rağmen, tam uygulandıklarında, depremin vereceği hasarın çok az olabileceği ileri sürülmektedir.⁵

³ Tolgahan Aydın, "Doğal Afet Yönetişimi: Türkiye'de Doğal Afet Yönetimi Uygulamalarının Tarihsel Bağlamda Değerlendirilmesi", Pamukkale Üniversitesi, SBE, *Yayımlanmış YLT*, Denizli, 2014, s. 1-10.

⁴ Bülent Özmen, "Türkiye Deprem Bölgeleri Haritalarının Tarihsel Gelişimi", *Türkiye Jeoloji Bülteni*, c. 55, S. 1, (2012), s.44-52; Bülent Özmen ve Süleyman Pampal, "Türkiye'de Deprem Bölgeleri Haritalarının Evrimi", 4. *Uluslararası Deprem Mühendisliği ve Sismoloji Konferansı*, Eskişehir, 11-13 Ekim 2017.

⁵ Kürşat Esat Alyamaç, Ali Sayıl Erdoğan, "Geçmişten Günümüze Afet Yönetmelikleri ve Uygulamada Karşılaşılan Tasarım Hataları", *Deprem Sempozyumu*, Kocaeli: 2005, s.707-715.

Depremle mücadele noktasında 1944 kanunu ile ilk defa, “yıkılanın yerine yenisini inşa etmenin, afet konusunda fayda sağlamadığı” görüşü etkinlik kazanmaya başlamıştı. Bu düzenlemeyle ilgili de hükümet ilk defa deprem öncesi süreçten de sorumlu hale gelmişti. Bu konuda da Bayındırlık Bakanlığı yetkilendirilmiş ve ön plana çıkmıştı. Bir diğer gelişme de bina yapım süreci üzerine 1956’da çıkarılan “İmar Kanunu” olmuş ve depreme dayanıklı yapı yapmanın, uygun arazi seçiminin hukuki altyapısı oluşturulmuştu. Hukuki yapı, afet öncesine ve zarar azaltılmasına odaklanan atılımları, 1944 sonrası yavaş yavaş arttırıyordu. 1959 tarihli “Deprem Bölgelerinde Yapılacak Binalar Hakkında Yönetmelik” kanununun ağırlık noktasını da afet sonrası süreç oluşturmıştı. Afetin etkisi kabul edilmiş, zararın azaltılması değil, deprem sonrası yaraların sarılması öncelenmiş, afetin ardından yardım fonundan kimlerin yararlanabileceğine odaklanılmış, belli bir sayıdaki yıkımın altı da afet olarak sayılmamıştı.

Kurumsal anlamda da 1953’te Bayındırlık Bakanlığı bünyesinde deprem bürosu kurulmuş, ancak Bayındırlık Bakanlığı 1958 öncesinde afet konusunda muhatap olmasına rağmen depreme ilgi zayıf kalmıştı. 1958’de İmar ve İskan Bakanlığı kurulmuş, kurtarma ve yardım çalışmaları İmar ve İskan Bakanlığına verilmişti. Bu bakanlığa bağlı olarak, 1964 tarihinde de Afet İşleri Genel Müdürlüğü kurulmuştu. Afet öncesi ve sonrasına dair görev tanımlaması bulunan müdürlük, pratikte afet sonrası ile sınırlı kalmıştı.⁶ Netice olarak devlet yapılan yapıların denetim sorumluluğunu üzerine alarak, yıkılan yapıların muhatabı olmuştu.

3. Osmanlı Devleti’nde Deprem

Depremler Osmanlı Devleti’nin Anadolu topraklarının batısına geçişi noktasında mühim rol oynamıştı. 1 Mart 1354’te şiddetli bir deprem meydana gelmiş, kaleler ve surlar yıkılmış, bu deprem Osmanlı açısından Gelibolu’ya, Rumeli’ye

⁶ Hukuki, idari, gelişmeler için bkz. Aydın, s. 45-80; Bir başka yazar da konu hakkında, felaketin önünü alacak yasal düzenlemeler, teknoloji, birikim Türkiye’de varken, bunların ekonomik ve sosyal kısıtlar nedeniyle uygulanmadığını, Türkiye’deki probleminin, en erken aşamadaki planlamanın eksik ve yanlış olduğunu, Türkiye’de iktidarların depreme karşı aldığı tedbirler enkaz kaldırmak ve depremzedelere yardım etmekten öteye geçmediğini, her afette atılımların kâğıt üzerinde kaldığını yazmıştı. Bkz. Ümit Bulut; William A. Mitchell, “Cumhuriyet Döneminde Depremler”, *Türkler Ansiklopedisi*, İstanbul: Yeni Türkiye Yayınları, 2002, c. 17, s.924-927.

geçişin ve kalıcılığın, Trakya'nın ve ileride Balkanlar'ın fethinin önünü açan etkenlerden biri olmuştu.⁷

Afetler, Osmanlı Devleti'nin ilerleyişiyle birlikte Osmanlı insanının gündelik hayatlarının da bir parçasıydı. Osmanlı afetleri içerisinde gündelik hayatı en kapsamlı şekilde etkileyen afet deprem olmuş, Osmanlı insanı için, depremler beraberinde yangınlarını da getirerek afet kavramının içeriğini ve hissedilme oranını genişletmiş, derinleştirmişti.

XIX. asrın ikinci yarısına kadar Osmanlı Devleti'nde meydana gelen depremler felaket şeklinde tecelli etmiş, hatta 1509 İstanbul Depremi için “küçük kıyamet” nitelemesi yapılmıştı. Devletin afetle ilişkisi ise deprem sorasına odaklanmış, deprem bölgesine vergi indirimi yapılmış, yeniden inşa için mimarlar, ustalar deprem bölgesine yollanmış, bunların finansmanı için kaynak ayrılmış, çadırlar gönderilmiş, barakalar kurulmuş, bölgenin asayişi sağlanmaya çalışılmış, angaryalarda muafiyete gidilmiş, askerlik celpleri tecil edilmiş, ancak bu süreç her zaman dört dörtlük işlememiş, aksaklıklar da meydana gelmişti.⁸

Osmanlı Devleti 1850'ler öncesinde, depremin ardından sadece kamusal mülkleri, örneğin; külliyele, çeşmeleri, devlet dairelerini vb. inşa ediyordu. Mimari ile ülkenin en uç noktalarına otoritesini taşıyan bir devlet için bu anlamlıydı. Deprem kamu yapılarına zarar verdiğinde, adeta devletin mimari ile görünür kılınan otoritesi de sarsılıyordu. Otoritenin yeniden tesisi maksadıyla kamu yapılarını inşa etmek bu noktada önem kazanıyordu. Böylelikle şartlara bağlı olarak Osmanlı Devleti deprem bölgesinde kısmi ya da kapsamlı tamirat projelerini hayata geçiriyordu. Burada önemli bir nokta da depreme maruz kalan kentin yeniden tasarlanması değil tamire uğraması, hedeflenenin eski normale dönmek olduğudur. Bunun yanında devlet özel yapıları, bunları önemsememesinden değil, özel alana saygı çerçevesinde, depremzedelerce talep edilmediği müddetçe tamir etme yoluna gitmiyor, özel alana girmeye yeltenmiyordu. Devlet bu talebin halktan gelmesini bekliyor, hamilik ilişkilerini bu

⁷ Elizabeth Zachariadou (Ed.), *Osmanlı İmparatorluğu'nda Doğal Afetler*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2001, s.6.

⁸ Selahattin Satılmış, *Osmanlı Devleti'nde Afet Yönetimi*, 2. Basım, İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık, 2019, s.45-96.

yolla yeniden üretiyordu. Bunun yanı sıra insanlar kendi özel alanlarına girilmesini istemiyor, mahalleli kendi içinde bölgedeki vakıfların da yardımıyla deprem yaralarını sarmayı tercih ediyordu.⁹

1850 sonrası, depremlere yaklaşım bağlamında ciddi değişimleri gün yüzüne çıkıyordu. Osmanlı düşünürleri tıpkı devlet gibi depremle ilgili salt ilahi açıklamalarla yetinmemiş, ilmi izahlar da getirmeye çalışmış, afet sonrasına daha aktif müdahale edilmeye, ayrıca da özel alanlara da girilmeye başlanmış, en ücra köşelere kadar devletin otoritesi ulaştırılmaya çalışılmış, depremler kentin yeni ve modern görünümüne kavuşturulması açısından bir fırsat olarak telakki edilmiş, buralardaki bürokratik ağ genişletilmiş, büyük ve uzun inşaat projelerine girilmiş, örneğin; 1855 Bursa Depremi sonrasında bu çapta bir proje başlamış ve Bursa modern bir kent görünümüne kavuşmuştu.¹⁰

Devletin otoritesinin geliştirilmesi bağlamında yaşanan bir başka değişim, depremlerin ardından “Tanzimat Dönemi” padişahlarının kendilerini temsilen üst düzey rütbelilerden oluşan bir heyeti deprem bölgesine göndererek, hem padişahın felaketzedenin yanında olduğunu göstermek ve bu sayede otoriteyi güçlendirmek, hem de bu kimseler aracılığıyla ciddi miktarda yardımları deprem bölgesine yollanmak politikası olmuştu. Özellikle II. Abdülhamit döneminde bu konuda çok daha etkin davranılmış ve heyet gönderme işine özel ihtimam gösterilmişti. Bunun yanı sıra II. Abdülhamit, Osmanlı coğrafyası genelinde yardım kampanyaları düzenletmiş, başarılı yerel yöneticiler ödüllendiriliş, yardım eden halkın adı gazetelerde Takvim-i Vekayi de listelenmiş, yardım maksatlı düzenlenen konser, balo, tiyatro, kermes, sergi vb. etkinliklerle deprem yaraları gıda, barınma ve sağlık noktalarında sarılmaya çabalanmıştı.¹¹

Deprem sonrasında gelecek depremler için de tedbirler alınmış, örneğin felakete uğramış olup da yeri değişen köyler olmuş, bunlar daha sağlam arazilere

⁹ Yaron Ayalon, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Doğal Afetler*, 1. Basım Zeynep Rona (çev.), İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2020. s.90-111.

¹⁰ Neslihan Özaydın, “Arşiv Belgeleri Işığında 1855 Depremi ve Bursa Yapılarına Etkisi”, Uludağ Üniversitesi, SBE, *Yayımlanmamış DR*, Bursa, 2017, s.175-205; Satılmış, s.264-269; Ayalon, s. 177-179.

¹¹ Satılmış, s. 45-59, 96-100, 142-151, 258.

taşınmışlardı. Yine de örneğin depremi tespit eden, büyüklüğünü belirleyen bir alet Osmanlı'da 1900'lere kadar yoktu. Depreme bilimsel ve teknik anlamda yaklaşım zayıf kalınmış, 1894 İstanbul Depremi sonrasında II. Abdülhamit döneminde bu konuya ilgi oluşmuş ve çalışmalar başlamış, sismograf sipariş edilmiş, "Deprem Şubesi" kurulmuştu. Bunun yanı sıra halk, depremi ilahi bir uyarı olarak algılayarak camilere dolmuş, idareciler de depremleri ilahi iradenin bir parçası olarak görmeye devam etmişlerdi.¹²

Osmanlı Devleti sınırları içerisindeki depremlere Batılı Devletler de ilgi göstermiş, yardım kampanyaları düzenlemişler, yardım faaliyetleri ayrılıkçı eylemleri desteklemek veya misyonerlik yapmak gibi hedeflerin de bir parçası olmuş, Osmanlı Devleti de bu tip faaliyetleri engellemeye çalışmıştı.¹³

4. 1923-1950 Arasında Türkiye'de Meydana Gelen Depremler

1923-1950 yıllarında tespit edilen 27 orta ve küçük çaplı, 9 adet de büyük deprem kaydedilmişti. Bir kısmından da bahsedilecek olursa bunlar;

Erzurum Depremi (13 Eylül 1924)

Erzurum, uzun savaş yıllarının getirdiği külfetin üstüne 1924 senesinde depremle yerle bir olmuştu. 13 Eylül tarihi geldiğinde deprem, şehri yerle bir etmiş, geniş bir çevreyi de etkisi altına almıştı. Kış mevsimi öncesi meydana gelen deprem, Erzurum'un soğuk havası düşünüldüğünde çok yönlü bir felaket olma özelliği taşıyordu. Yüzlerce bina tahrip olmuş, resmi yapılar da bu yıkımdan payını almıştı. O esnada devlet tarafından inşa edilen evlerin bir kısmı da depremle birlikte yerle yeksan olmuştu. Deprem olduğunda yurt gezisi kapsamında Trabzon'da bulunan Mustafa Kemal Paşa, deprem haberi aldıktan sonra Erzurum'a gelmişti. Ancak yolların yetersizliği nedeniyle yolculuk uzun sürmüştü. Bölgede bulunduğu sürece, durumun takipçisi olan Paşa, Erzurum için gerekenin de yapılacağını bildirmiş, kendisi ve onla

¹² Satılmış, s. 218, 264-269, 269-272; Ayrıca 1894 Depremi için bkz. Fatma Ürekli, *İstanbul'da 1894 Depremi*, 2. Basım, İstanbul: İletişim Yayınları, 2000; Sema Küçükalioglu Özkılıç, *1894 İstanbul Depremi*, 1. Basım İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2015.

¹³ Satılmış, 164-165.

birlikte gelen eşi Latife Hanım ve diğer devlet görevlileri bölge için para yardımında bulunmuş ve felaketin asıl mağduru köyleri gezmişti.¹⁴

İzmir-Torbalı Depremi (31 Mart 1928)

1928 senesinin Mart ayının son günlerinde İzmir 6,5 büyüklüğünde bir deprem felaketi yaşamış, uzun süren artçı sarsıntıları ile de birkaç ay boyunca yıkıcı etkisini devam ettirmişti. Onlarca insan ölmüş veya yaralanmış, binlerce yapı da hasar görmüş, resmi binalar da depremden kurtulamamıştı. İşgal döneminin yaralarının sarılmaya çalışıldığı bir zaman diliminde olan bu deprem halkın yaşantısını ve hükümeti zora sokmuştu. Buna karşın gerek hükümet gerek Kızılay gerekse de Kızılhaç örgütleri aynı ve nakdi yardım da bulunmuşlardı. Mustafa Kemal Paşa da İzmir vilayetine taziye ve teessürlerini bildiren bir telgraf çekerek 10000 lira teberruda bulunmuştu. Ancak o dönemki adıyla Hilal-i Ahmer Cemiyeti, İzmir valiliği ve basını tarafından gerek yardımların eksikliği gerekse de inşaat işinin yavaş ilerlemesi dolayısıyla tenkide maruz kalmıştı.¹⁵

Erzincan Depremi (27 Aralık 1939)

Erzincan, 27 Aralık 1939’da da Türkiye Cumhuriyet’i tarihinin en büyük deprem felaketini yaşamış, sadece yıkım değil, yangınlar ve heyelanlar da olmuştu. Felaketin nedenleri arasında, Millî Mücadele döneminde tahrip olan Erzincan’ın hızlı bir şehirleşme projesine sokulup, deprem gerçeğinin göz ardı edilmesi gösterilmişti. Ayrıca arazinin depremin etkisini katlayacak nitelikte olması da felaketin bir diğer nedeniydi. 7.9 büyüklüğünde olan felakette bilindiği kadarıyla 32968 insan ölmüş, 116720 yapı da ya hasar görmüş ya da yıkılmıştı. Deprem günü Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, Erzincan Vilayetine çektiği telgrafla üzüntü ve taziyelerini bildirmiş, Cumhuriyet Hükümeti olarak tedbirler aldıklarını, sorunların giderileceğini belirtmişti.

¹⁴ Şaban Ortak, “1924 Erzurum Depremi ve Reis’i Cumhur Gazi Mustafa Kemal’in İkinci Erzurum Gezisi”, *Atatürk Dergisi*, c. 3, S. 2, (2002), s.192-202; Nurhan Aydın, Elif Ergün, “1924 Erzurum Depremi ve Gazi Mustafa Kemal”, *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Dergisi*, c.1, S.2, (2018) s.150-155. Erzurum depremi ile ilgili Kızılay arşiv belgeleri için bkz. Gülfettin Çelik ve Diğerleri, *Kızılay Arşiv Belgelerinde Depremler*, Ankara: Türk Kızılay Yayınları, 2019.

¹⁵ Aslı Arslan, “Türkiye’de Tabii Afetler (1923-1950)”, Fırat Üniversitesi, SBE, *Yayımlanmamış YLT*, Elazığ, 2003, s.13-18; Yalçın Denli, “Türkiye’de Depremler (1928-1950)”, Kafkas Üniversitesi, SBE, *Yayımlanmamış YLT*, Kars, 2018, s.7-14.

Bunun yanı sıra önce Dahiliye Vekili Faik Öztrak ve Sıhhat ve İctimai Muavenet Vekili Hulusi Alataş, onların hemen ardından da İsmet İnönü ve ondan sonra da Fevzi Çakmak ve Refik Saydam bölgeye gitmişlerdi. İnönü halkın arasına karışmış ve acılara yakından şahit olmuştu. Deprem kayıplarının giderilmesi, yaraların sarılabilmesi adına yurttan büyük bir yardımlaşma seferberliği başlatılmıştı. Bunun dışında, Erzincan Depremi diğer ülkeler tarafından da ilgi görmüş, yardımlar gönderilmişti. İngiltere, Fransa ve Almanya'nın savaşta Türkiye'yi kendi yanlarına çekme stratejisi olarak depremi kullandığına da değinilmişti. İmar ve iskân işleri de hız kazanmış, yeni şehrin fay hattının geçmediği zemin üzerinde kurulması tasarlanmış, ayrıca felaketzedeler, çeşitli şehirlerde, boş ve sağlam binalarda, geçici yapılan barakalarda veya çadırlarda iskan edilmeye başlanmış ve bunlara para yardımında bulunulmuştu. Ancak ortaya çıkan aksaklıklar yeni şehir kurulmasını geciktirmişti. Erzincan'ın sorunları uzun yıllar devam etmişti.¹⁶

Tokat-Erbaa Depremi (20 Aralık 1942)

Aktif fay hattı üzerinde kurulmuş olan Tokat, 20 Aralık 1942'de Erbaa'da, neredeyse bütün Karadeniz'i etkisi altına alan tarihinin en büyük depremlerinden birini yaşamıştı. 7.0 büyüklüğünde olan bu deprem, 3000 insanın hayatını kaybetmesine 32000 yapının da hasar görmesine neden olmuştu. Depremi ardından deprem bölgeleri için tedbirler alınmış, yardımlar yapılmıştı. Bakan Hulusi Alataş da tetkiklerde bulunmak için bölgeye gitmişti. Yapılan tetkiklere göre, bu depremin de şiddetini arttıran evlerin inşaat şekli ve arazi olmuştu. Bu nedenle de Erbaa'nın yerinin değiştirilmesi kararlaştırılmış, bu doğrultuda da 1944 senesi içerisinde Erbaa'nın yeniden inşasına başlanmıştı. Ancak inşaatların yapımı uzun yıllara yayılmıştı.¹⁷

¹⁶ Erdem Yavuz, *1939 Erzincan Depremi*, 1. Basım, İstanbul: Arı Sanat Yayınevi, 2017, s.15-25; İlhan Haçin, "1939 Erzincan Büyük Depremi", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, c. 30, S..88, (2014), s.41-50; Ayrıca 1939 Depremi ile ilgili yakın zamanda yayınlanan şu çalışmaya da bakılabilir. Bkz. Resul Köse, *1939 Erzincan Depremi*, İstanbul: Libra Kitapçılık ve Yayıncılık, 2021; Erzincan Depremi ile ilgili Kızılay arşiv belgeleri için bkz. Gülfettin Çelik ve Diğerleri, *Kızılay Arşiv Belgelerinde Depremler*, Ankara: Türk Kızılay Yayınları, 2019.

¹⁷ Ümit Bulut, *Cumhuriyet Dönemi Deprem Tarihi*, 1. Basım, İstanbul: KDY, 2020, s.76-83.

Bolu-Gerede Depremi (1 Şubat 1944)

1 Şubat 1944 Bolu-Çerkeş Depremi ile Türkiye deprem gerçeğini 7.2 büyüklüğüyle yeniden hatırlamıştı. Bu depremin de zorlayıcı tarafı ağır kış koşulları hüküm sürerken meydana gelmiş olmasıydı. Yardımlaşma, ulaşım ve haberleşme imkanları sekteye uğramış, gıda temini sağlanamadığı için açlık sorun olarak ortaya çıkmış, yangın da depremin bir başka sonucu olmuştu. Depremin ardından da yüzlerce insan kaybedilmiş, binlerce yapı hasar görmüştü. Hilmi Uran depremin ardından oluşan sorunları yerinde görmüş, İsmet İnönü de eşi, Başvekil Şükrü Saraçoğlu ve bakanlarıyla birlikte deprem bölgesini ziyaret etmişti. Bu depremden sonra senesinde bir sismoloji enstitüsünün kurulması için de çalışmalar başlamış, bu enstitü kurulmadıkça da depremle ilgili çalışmaların yetersiz kalacağı ve deprem zararının önüne geçilemeyeceği düşünülmüştü. Bu depremle birlikte ayrıca vilayet yöneticilerinin yetki yetersizliği ve belirsizliği nedeniyle depremlere gerektiği gibi hızlı ve anında müdahale ederek, gerekli tedbirleri almakta yetersiz kaldıkları görülmüştü. Bu durumun düzeltilmesi ve deprem öncesi-sonrası alınacak tedbirlerin saptanması adına hukuki düzenlemelere gidilmiş, 22 Temmuz 1944 tarihinde “Yer Sarsıntısından Önce ve Sonra Alınacak Tedbirler Hakkında Kanun” yasalaşmıştı.¹⁸

1939-1945 depremlerinin ardından hem mecliste hem de basında tedbir alalım, binaları depreme dayanıklı yapalım, fenni şartlara uyalım, sigorta kurumunu geliştirelim söylemleri artmıştı. Özellikle 1939-1945 arası depremler, savaşa girmediği halde Türkiye’nin şehirlerini berbat hale getirmişti. Örneğin, Türkiye Almanya’ya karşı savaşa girse ve Tokat, Alman uçaklarınca bombalansa şehir ciddi manada tahrip olur binlerce insan ölebilirdi. Ancak Türkiye savaşa girmediği halde bu tahribatı depremlerle yaşamış, bunun getirdiği mali külfetin altından savaşın getirdikleriyle birlikte kalkmaya çalışmıştı. Bunun neticesinde de depremle ilgili çalışmalar ve deprem zararını azaltma tedbirleri düşünülmeye başlanmış, savaş döneminde meydana gelen depremler adeta devleti tedbir almak için zorlamış, depremle mücadele noktasında kıvılcımlar çıkmıştı. Ancak yine de deprem sonrası tedbirlerin alınması bile uzun yıllar sürmüş bu konuda zayıf kalınmıştı. Ayrıca bu

¹⁸ Özgür Şahan, 1923-1960 Yılları Arasında Yaşanan Doğal Afetlerin Türk Dış Politikasında Rolü (Deprem-Sel-Çekirge), Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, SBE, *Yayımlanmamış YLT*, Kütahya, 2019, s.85-88.

süreçte Kızılay ön planda olmuş, deprem yaralarını sarma işi bu kuruma bırakılmış, hükümet, Kızılay ile koordineli hareket etmeyi öngörmüştü.

Burada kısaca özetlenen ve özetlenmeyen diğer depremlerde, halkın Cumhuriyet hükümetinin yardımları ve ilgisi dolayısıyla hükümete bağlılık, güven, şükran, minnet, sevinç, mutluluk vb. duyduğu belirtilir. Halkın Cumhuriyet rejiminin yapıp ettiklerine karşı tavrı ne olursa olsun bu söylendiği ifade edilen memnuniyet sözleri yöneticilerin duymak ve almak istediği tepkiyi yansıtıyordu. Bu noktada Cumhuriyetin ilanı ve devletin yeni rejime geçişiyle birlikte kendini kabul ettirmesi için de deprem sonrası yapacaklar hayati önem taşıyordu. Doğal olarak devletin deprem sonrasında yardımlarını bu perspektiften de görmek gerekir. Mustafa Kemal Paşa'nın 1924 ziyareti de bu bağlamda okunabilir. Sadece kabul ettirme değil, benimsetme de burada önemliydi. Topyekûn modernleşme projesinin bir parçası da deprem sonrası tavrıyla ortaya çıkıyordu. Vatandaşının yanında olan Cumhuriyet hükümeti bu tavrıyla Cumhuriyet rejim ve hükümetini halka benimsetiyor, ayrıca modern kent kurmak için projelere girişiliyordu. Devletin, içeriği farklı olsa da depremi, otoritesini benimsetmek, tesis etmek maksadıyla kullanması, Osmanlı Devleti örneğiyle benzerlik yani bir diğer ifadeyle süreklilik gösteriyordu. Osmanlı'dan Cumhuriyete geçişte kopma mı süreklilik mi tartışmaları doğal afetler bağlamında okunursa; Türkiye'nin afet sonrasına odaklanması, afeti otoritesi için bir fırsata dönüştürmesi, depremin modern kentin önünü açan bir vesile olarak algılanması bakımından süreklilik olduğu gözüküyor.

5. 1950-1980 Yıllarının Kısa Tarihi

14 Mayıs 1950'de "Beyaz Devrim" olarak nitelenen bir seçimle iktidarı kazan DP, 1950'den 27 Mayıs 1960'a kadar tek başına ve meclisteki ezici çoğunluğuyla ülkeyi yönetmişti. On yıllık süre boyunca Celal Bayar Cumhurbaşkanı, Adnan Menderes de Başbakan olarak kalmıştı. 1950'li yıllar bir zamanların tek-parti iktidarı, ülkeyi 30 yıla yakın yönetmiş CHP içinse adeta savruluş, toparlanış ve karşı atağa geçiş gibi ciddi dönüşümleri yaşadığı yıllar olarak nitelendirilebilir. Bu süreçte partiyi ayakta tutan İsmet İnönü'nün tarihsel şahsiyeti ve siyasetteki tecrübesiydi. 1951-1955 yılları parti içi sorunlarla geçmiş, CHP kendini tanımlamakta büyük güçlük çekmiş, bunun yanı sıra 1954'te malvarlığına hükümet tarafından el konmuş, fakirleşmişti.

1955 yılı hem iç hem de dış olarak dipten çıkış yılı olmuş, ekonomi, enflasyon ve antidemokratik uygulamalar muhalefete konu vermişti. 1950-1954 yılları birçok unsurun rast gitmesiyle DP için altın yıllar olmuştu. Ancak 1954 sonrasında sorunlar gün yüzüne çıkmaya başlamış ve 1960'lara doğru kötü gidişat katlanarak sürmüş ve beraberinde 27 Mayıs Darbesi gelmişti.¹⁹

27 Mayıs 1960 darbesi ile askerler yönetimi ele aldıktan sonra "Milli Birlik Komitesi" adı altında örgütlenmiş, ülkeyi 1961 seçimlerine taşımış, yeni bir anayasa hazırlamıştı. 1961 Anayasası çoğulcu bir yapıyı öngörerek, sendika kurmaya izin vermiş, üniversiteleri özerk kabul etmiş, dernekleşme ve protesto haklarını genişletilmiş, nisbi seçim sistemini, kişi hak ve özgürlükleri geliştirilmiş, getirdiği yeniliklerle 1960'lı ve 1970'li yılların zeminini teşkil etmişti.²⁰

13 Ocak 1961'de sivil siyaset üzerindeki yasaklar teorik olarak kalkmış, 1961-1965 yılları, 1965 seçimlerine kadarki bir geçiş dönemi olmuştu. 1961-1965 yılları arasında Türkiye'de irili ufaklı sağ ve sol birçok parti kurulmuş, bunun yanı sıra birçok meslek odası, dernek, örgüt vesaire de tesis edilmişti. 1965-1971 yılları arasında ülkeyi AP iktidarıyla Türk siyasi tarihine damgasını vuracak Süleyman Demirel yönetmişti. DP mirası oylar 1965 seçimleriyle birlikte bu partide toplanmış, parti sağ geleneğin başat aktörü olmuştu. CHP ise oy kaybetmiş ve yeniden muhalefete düştüğünden, kimlik sorunu devam etmişti. Bu sefer de imdada tıpkı Demirel gibi, Türk siyasi hayatına damgasını vurmuş bir isim, Bülent Ecevit yetişmiş, "Ortanın Solu" programı ile partiye, özellikle sosyal sorunlara eğilebileceği bir zemin getirmişti.²¹

¹⁹ Eric Jan Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, 31. Basım, İstanbul: İletişim Yayınları, 2015, s. 323-350; Feroz Ahmad, *Demokrasi Sürecinde Türkiye 1945-1980*, 5. Basım, İstanbul: Hil Yayın, 2015, s.115-131; Anıl Varel, "Ellili Yıllarda Muhalefet: Hükümete Yönelik Temel Eleştiriler ve DP Karşısında CHP'nin İdeolojik Konumlanması", Mete Kaan Kaynar (Haz.), *Türkiye'nin 1950'li Yılları* içinde (203-234), İstanbul: İletişim Yayınları, 2016, s.214-234; Çağdaş Görücü, *Demokrat Parti İktidarında CHP: İdeolojik ve Örgütsel Arayışlar 1950-1960*, 1. Basım, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2019, s.343-353; Ayrıca DP döneminde CHP için bkz. Hakkı Uyar, *Demokrat Parti İktidarında CHP 1950-1960*, 1 Basım, İstanbul: Doğan Kitap, 2017.

²⁰ 1961 Anayasası için bkz. Bülent Tanör, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*, İstanbul: YKY, 2017, s.364-431.

²¹ 1960-1970 yılları CHP'si için bkz.Hakkı Uyar, "İki Darbe Arasında CHP 1960-1971", Doğan Kitap, İstanbul, 2017.

Sol 1960'lı yıllarda yükselişe geçmiş, 1970'lere gelindiğinde gücünü ve örgütlenmesini arttırmıştı. Özellikle üniversitelerdeki eylemleri ve Amerikan aleyhtarlığı ile popülerleşmişti. Sol'un bu yükselişini ve oluşturduğu şiddet dalgasını dengeleyen Alparslan Türkeş'in siyasete girmesi ve CKMP başkanı olup 1969 senesinde partinin adını MHP yapması olmuştu. Böylelikle söylemde "bozuk düzeni değiştirmek isteyen" sol ile "SSCB ajanlarının, bölücülerin, komünizmi getirmek isteyenlerin karşısında set olan" sağın kavgası da başlamıştı. Artan sağ ve sol olayları ve bunun çözülememesi beraberinde askerlerin müdahalesi olan 12 Mart 1971 muhtırasını getirmişti.²²

1971-1973 yılları diğer partilerin de verdiği destekle kurulan sivil hükümetlerin yönetimiyle geçmişti. 1973-1980 arası ise koalisyon hükümetlerinin Türkiye'si vardı. AP önderliğinde MSP ve MHP'nin desteğiyle Milliyetçi Cephe Hükümetleri kurulmuş ve 1970'li yılların sağ cenahını, CHP de sol kesimi temsil etmişti. Türkiye'nin 1973-1980 yıllarına, Sağ ve Sol ağırlığını koymuş, bu yılları belirlemişti. Sağ-Sol hakimiyet için savaşıyor ve ülkeyi kurtarılmış bölgeler olarak parselliyordu. Türkiye adeta bıçakla ortadan iki bölünmüş halde iç savaşın eşiğine gelinmiş, şiddet dalgası her gün artmış, 1980'e gelindiğinde zirve yapmış, 12 Eylül 1980 Darbesi ile bu dönem son bulmuştur.²³

6. Türkiye'de 1980'e Kadar Müteahhitliğin Kısa Tarihi

Türkiye'de yerli müteahhitliğin gelişimini demiryollarının inşaatları tetiklemişti. Yabancı firmalara taşeronluk da yapmış olan yerli müteahhitler tecrübe ve sermaye biriktirmişlerdi. Milli bir kalkınma hedefleyen Cumhuriyet'in ilanı ile de müteahhitliğin ortaya çıkacağı ortamı sağlayan hukuki yapı da oluşmaya ve gelişmeye, bu hukuki zeminde de inşaatlar, Türk müteahhitlere yaptırılmaya başlanmış, demiryolları, limanlar ve hava meydanlarının yapımıyla müteahhitler devletten aldıkları ihalelerle sermaye biriktirebilmişlerdi.²⁴

²² Carter V. Findley, *Modern Türkiye Tarihi 1789-2007*, 5. Basım, İstanbul: Timaş Yayınları, 2016 s.310-315.

²³ Findley, s.316-321.

²⁴ Bu kısım şu eserden özetlenmiştir. Bkz. Eftal Şükrü Batmaz, Kudret Emiroğlu, Süha Ünsal, *İnşaatçıların Tarihi*, 1. Basım, İstanbul-Ankara: Tarih Vakfı ve TMB Ortak Yayını, 2006.

1935 senesine gelindiğinde Türk müteahhitler, edindikleri tecrübelerle sadece sermaye kısmını değil, işin teknik kısmının da üstesinden gelebiliyor, mühendislik becerisine sahip kimseleri organize edebiliyordu. 1940'larla birlikte müteahhitler, sadece demiryolu değil, muhtelif birçok inşaat işine girebilecek duruma gelmişlerdi. Buna paralel olarak 1930'lar ve 1940'lar boyunca mühendislik eğitimi de geliştirilemeye mühendisler yetiştirilmeye çalışılmış, öğrenciler bu alan için teşvik edilmişti.

II. Dünya savaşı sonrası, uluslararası örgütlere katılmaya başlayan Türkiye, buralardan ve Amerika'dan alacağı kredilerle imar planları hazırlamaya başlamıştı. 1950'li yıllar da ise alınan kredilerin de finans desteğiyle Türkiye adeta büyük bir şantiyeye dönmüş, her anlamda inşaatların içeriği ve boyutları genişlemiş, yatırımlar yapılmış, geniş kapsamlı kalkınma projeleri hayata geçirilmeye çalışılmıştı. 2 Temmuz 1953 tarih ve 6095 sayılı "Kuzey Atlantik Andlaşması Teşkilatı Müşterek Enfrastrüktür Programı Gereğince Türkiye'de Yapılacak İnşa ve Tesis İşlerine Dair Kanun" dış kaynakların gerek mali gerekse de teknik ve teknolojik olarak ülkeye gelişi ve Türkiye'de müteahhitliğin gelişiminde mühim bir aşama olmuştu.

1950-1960 arası yılların iç ve dış gelişmeleri büyük müteahhit firmalarının oluşumunu sağlamıştı. Türkiye'de hem kamu hem de özel yatırımlarla büyük bir inşaat seferberliği vardı. 1960'lı yıllarda planlı kalkınma, Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) ile anayasal bir hüviyet kazanmıştı. Bu kalkınmanın en önemli ayaklarından biri de inşaat sektörü olmuştu. Özellikle 1960'ların baraj inşaatları müteahhitlerin önemli oranda sermaye biriktirmesine yol açmıştı. 1960'lı yıllarla beraber olgunlaşan bu meslek grubu artık göz önüne gelmiş, doğal olarak da yaptıkları işler de göz önüne gelmişti.

1. BÖLÜM: 1950-1964 YILLARI ARASINDA TÜRKİYE’DE DEPREMLER

1.1. Çankırı Depremi (13 Ağustos 1951)

Çankırı, Türkiye’nin İç Anadolu Bölgesinde yer alan hem başkente yakın hem de Karadeniz’e açılan bir şehridir. Kuzey Anadolu fay hattı üzerinde bulunan Çankırı, içerisinde yer alan fayların deprem üretmesi noktasında hareketli bir yerdir. Bu yönüyle de şehrin önemli bir kısmı I. ve II. derecede deprem bölgesidir.²⁵ 1950-2000 yılları arasında 3,5 ve üzeri 133 sismik faaliyete ev sahipliği yapmıştır.²⁶

Tarihsel açıdan incelendiğinde, deprem tarihi M.S. 1050 yılına kadar geriye götürülebilir. Bu tarihte büyük bir depreme ev sahipliği yapmış, yakın dönemde de 1943 Ilgaz Depremi ve 1944 Bolu-Gerede Depremlerinden etkilenmiştir.²⁷ Bunun haricinde bölgede araştırma konumuz olan 13 Ağustos 1951 tarihinde, saat 20.33’te, 6.9 büyüklüğünde, 50 kişinin öldüğü, 3354 yapının hasar gördüğü bir deprem yaşanmıştır.²⁸ Bu deprem tarihsel bağlamda değerlendirilecektir.

Çankırı depremi basında Ağustos ayının sonuna kadar kendine yer edinebilmişti. Sonrasında da basının gündeminden düşmüş, unutulmuştu. TBMM’de özellikle, Çankırı vekili Kazım Arar’ın gündeme getirmesiyle konuşulmuştu. Ancak mecliste sadece birkaç kez gündem olmuş, konu neredeyse hiç görüşülmemişti. Bunun nedeni depremin meclisin tatilde olduğu döneme denk gelmesiydi. Süreç içerisinde sanki zaman aşımına uğramıştı. Diğer neden de bölgedeki sorunları ve konuları

²⁵ Murat Köle, “Çankırı İli için Deprem Olasılık Tahmini”, *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Çankırı: c 7, S. 7, (2016), s.457-458.

²⁶ Murat M. Köle ve Murat Ataol, “Çankırı İlinde Doğal Afetlerin Alansal Dağılımı Üzerine Bir Değerlendirme (1950-2010)”, *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Ankara: c.6, S. 2, (2015), s.119.

²⁷ Bekir Gökmen, “Çankırı İli Coğrafyası”, Ankara Üniversitesi, SBE, *Yayımlanmış DT*, Ankara, 2007, s. 46.

²⁸ <http://www.koeri.boun.edu.tr/sismo/2/deprem-bilgileri/buyuk-depremler/> [Erişim Tarihi:1.09.2020]

meclise taşıyacak siyasi temsilin de henüz gelişmiş olmamasıydı. Sonuç olarak Çankırı Depremi ilk birkaç gün medyada ilk sayfada yerini almıştı. Mecliste de 1952-1953 yılı içerisinde tek tük birkaç kez dile getirilmişti.

DP iktidarının ilk yılının dolduğu o günlerde en çok; Kore'ye giden gazilerin dönüşü ve karşılama merasimleri konuşuluyordu. Bu konu depremden daha fazla gündemi işgal ediyor, gazete sütunlarında yer alıyor, gün gün gazilerin ziyaretleri, uğradıkları yerler takip ediliyordu. Deprem de Kore gazilerinin dönüş gündemi ile yan yana var olmuştu.²⁹

1.1.1. Çankırı Depreminin Etkileri

13 Ağustos 1951 tarihinde akşam saatlerinde şiddetli bir deprem yaşanmış, ancak ilk etapta ne olduğu anlaşılamamıştı. Ankara'da sallantı hissedilmiş, ardından Çankırı'da bir deprem olduğu öğrenilmişti. Buna rağmen tam olarak ne olduğu bilgisinin öğrenilmesi birkaç güne yayılacaktı. 1950'li yılların Türkiye'sinin imkanları düşünüldüğünde, depremle ilgili detayların parça parça gelmesi; iletişim ve ulaşım olanaklarının yetersizliği göz önüne alındığında, normal sayılabilir. İlk alınan bilgiler daha çok Çankırı şehir merkezi ile ilgiliydi. Şehir merkezinde hükümet binası zarar görmüş, sıvaları dökülüp, bacası hasarlı hale gelmiş, bazı evler ve dükkanlar yıkılmıştı. Emniyet binası depremden etkilenmiş, belediyenin garajı ve gazhanesinin duvarı yıkılmış, halkevi sinemasında o esnada hokkabaz seyredenlerin üzerine tavan düşmüş, haber alınan köylerden Yeşilöz köyünde yangın çıkmıştı.³⁰

Başlangıçta Kurşunlu ve Ilgaz ilçeleriyle beraber, bu ilçelerin köylerinde ölü ve yaralı sayılarının çokluğundan korkuluyordu. Ancak kesin olan bu beldelerde evler yıkılmış, her yer enkaz halini almıştı. Kesin olan başka bir durum da depremle birlikte bu bölgelerde yaşayan halk sokağa fırlamış, korku ve heyecan bölgeye hâkim olmuştu. Endişe uyandıran depremde, öncelikle hasar gören yerlerden biri Ilgaz ilçesi ve

²⁹ Kore Savaşı Güney Kore ile Kuzey Kore arasında cereyan eden bir savaştı. ABD VE SSCB bu iki ülke üzerinden çıkar savaşına girmişti. ABD Güney Kore, SSCB Kuzey Kore üzerinden kozlarını paylaşmışlardı. Türkiye NATO'ya girme arka planı ile bu savaşa Güney Kore tarafında, ABD lehine asker göndermişti. Dönen askerler oraya giden askerlerdi. Kore Savaşı'ndaki Türk Askerleri için bkz. Necmettin Özçelik, *Mehmetçik Kore'de Kore Savaşında Türk Ordusu*, İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2017.

³⁰ *Cumhuriyet*, "Dün gece şiddetli bir zelzele oldu", 14 Ağustos 1951, s. 1; *Milliyet*, "Çankırıda dün geceki zelzele", 14 Ağustos 1951, s.1.

köyleriydi. 150 yıl önce kurulan Belveren köyü neredeyse ortadan kaybolmuş, Kızılıbrik köyü tamamen yerle bir olmuştu. Depremi merkez üssü olan Kurşunlu ilçesi ve köyleri yıkıntı anlamında daha kötü bir haldeydi. Kurşunlu’da bir caminin minaresi PTT binası üzerine yıkıldığından iletişim kopmuştu. Peyderpey haber alınsa da Kurşunlu ve Ilgaz depremden en çok hasar gören yerlerdi.³¹

Depremle beraber, Kurşunlu Çavundur kaplıcasında soğuk ve sıcak iki su kaynağı daha ortaya çıkmış, Ilgaz ilçesinde heyelan, Dengi köyünün kayma riski artmıştı. Ilgaz’ın Dalgov köyünde, 3 değirmeni çevirecek su fışkırmaya başlamıştı. Kurşunlu Sarıkaya köyü civarında büyük bir dağ ikiye ayrılarak kaymıştı.³²

Deprem o gecenin sabahına kadar aralıklarla devam etmiş, insanlar sokaklarda, bahçelerde ertesi günü beklemişlerdi. Anlaşıldığı kadarıyla ölü sayısı yıkılan yapıların çokluğuna nazaran azdı. Bunun nedeni, yapıların betonarme yapılar olmaması ve yaz sıcağıydı. Evlerinde sıcaktan bunalanlar dışarı çıkmış, evinde olanlar da depremi hisseder hissetmez açık alanlara doğru koşmaya başlamışlar, böylelikle; insan zayıfatı korkulan düzeyde olmamıştı.³³

Çankırı depremi, şiddetiyle rasathane aletlerinin kırılmasına ve bozulmasına neden olmuştu. Dünya rasathanelerine göre de şiddetli bir depremdi. İtalya’daki rasathane aletleri bozulmuş, ABD, Japonya, İsviçre rasathaneleri tarafından da kaydedilmişti. Bu çapta bir deprem doğal olarak çevre illeri de etkilemişti. Ankara, Bursa, Çorum, Kayseri, Eskişehir, Kastamonu, Amasya, Samsun, Edirne Kırşehir, Sinop, Bolu, Zonguldak ve Niğde depremden etkilenen ve halkın deprem korkusuyla sokaklara döküldüğü şehirlerdendi. Bunlardan Bolu ve Kastamonu’da gerek insan kaybı gerekse de hasar gören binalar vardı.³⁴ Deprem; fiziki olarak sadece depremin olduğu yerin değil, çevre illerin de bir sorunuymdu. Merkez üssü dışında birçok yerde korkuya sebep olabiliyordu. Hem Çankırı’da hem de etkilenen çevre illerde insanlar

³¹ *Cumhuriyet*, “Çankırı zelzelesi”, 15 Ağustos 1951, s. 1, 3; *Milliyet*, “Zelzelenin bilançosu”, 15 Ağustos 1951, s. 1, 3.

³² *Milliyet*, “Çankırıdaki sarsıntılar”, 18 Ağustos 1951, s. 3.

³³ *Cumhuriyet*, “Çankırı zelzelesi”, 15 Ağustos 1951, s. 1, 3.

³⁴ *Cumhuriyet*, “Çankırı zelzelesi”, 15 Ağustos 1951, s. 1, 3; *Cumhuriyet*, “Çankırı zelzelesi”, 17 Ağustos 1951, s. 4; *Milliyet*, “Çankırıdaki dün geceki zelzele”, 14 Ağustos 1951, s. 1, 3.

evlerine gitmekte tereddüt içine düşebiliyorlardı. Psikolojik olarak, deprem; etkileme gücü yüksek bir vakaydı.

Depremın etkileri bu şekilde devam ederken ekipler de hasar tespiti yapmaya çalışıyordu. Hasar tespiti; olanakların yetersizliği nedeniyle Ağustos ayının son günlerine kadar peyderpey yapıldı. 46 ekip tetkiklerde bulunmuş, sonuçlara göre; 50 ölü, 208 yaralı, 3354 yıkılan ve 13.373 de hasarlı bina vardı. İçlerinde yıkılan ahır ve samanlık gibi yapılar da bulunuyordu. Tespitlere göre; 2038 hayvan telef olmuştu.³⁵ Bu rakam; sadece ahır hayvanlarını veriyor, bunun haricinde, örneğin; sokak hayvanlarını içermiyordu. Bunun en önemli nedeni istatistiklere konu olan hayvanların ekonomik değer taşımasıydı.

1.1.2. Tedbirler ve Yardımlar

Deprem meydana geldiğinde tedbirler de alınmaya başlanmıştı. Valilik; ihtiyaç duyulacak sağlık ekibi ve ilaçları yollamış, Kızılay da bölgeye bir ekip yönlendirmiş, ardından Çankırı sağlık müdürünün başkanlığında seyyar bir hastane oluşturulmuştu. Yaralılar Kurşunlu istasyonuna kurulan çadırlara taşınmış, oradan da trenle Çankırı Devlet Hastanesine gönderilmişti. Ancak ilerleyen dönemlerde sağlık çalışanlarıyla ilgili meclise yansıyan sıkıntılar da ortaya çıkmıştı. Çerkeş'e tayin edilen bir sıtma doktoru, deprem korkusu nedeniyle bölgeye gitmek istemeyerek orada kalamayacağını belirtmişti. Nitekim depremin sadece binaların yıkılmasından ibaret olmadığını; sosyal ve psikolojik etkilerinin boyutunu bu durum gösteriyordu. Sağlık kadar gıdaya da ihtiyaç duyan beldeye; ekmek, bulgur, un ve yağ gönderilmiş, barınma için de çadırlar dağıtılmıştı. Bölge komutanlığı, fırınlarından ekmekleri piyade okulu kamyonlarıyla köylere ulaştırılıyordu. Askerler de sürece dahil olmuş, enkazın temizlenmesi ve ölülerin defnedilmesi işine 460 er görevlendirilmiş, bunların askeri araçlarla; 150'si Ilgaz ilçesine, 310'u da Kurşunlu ilçesine gitmişti.³⁶

³⁵ *Milliyet*, "Çankırı zelzelesinin zayıat bilançosu", 25 Ağustos 1951, s. 3.

³⁶ TBMM Tutanak Dergisi, d. 9, c. 11, b. 21, 24 Aralık 1951, s. 336; *Cumhuriyet*, "Dün gece şiddetli bir zelzele oldu", 14 Ağustos 1951 s.3; *Cumhuriyet*, "Çankırı zelzelesi", 17 Ağustos 1951, s.1,4; *Cumhuriyet*, "Çankırıda yeniden bir zelzele oldu", 18 Ağustos 1951, s. 1; *Milliyet*, "Zelzelenin bilançosu", 15 Ağustos 1951, s.3.

Ekonomik tedbirler de alınmış, 1951 felâketleri dolayısıyla ürünleri zarara uğrayan, bundan dolayı da Tarım Kredi Kooperatiflerince dağıtılan parayı ödeyemeyecek durumda olan kimselerin borçları vade bitiminden itibaren 1 sene ertelenmiş, ayrıca Çankırı ilçesi Eskipazar ve köylerinde, 13-30 Ağustos 1951 tarihlerinde vuku bulan depremlerden dolayı ev, müstemilat, samanlık, ahır ve hayvanlarını kaybedenlerin durumları göz önüne alınarak, Tarım Kredi Kooperatiflerine olan borçları ödeme süresinin bitiminden itibaren 1 sene ertelenmişti.³⁷

İnşaat süreciyle ilgili tedbirler de alınıyordu. Mülkleri yıkılanlara ve muhtaç durumda olanlara ihtiyaç miktarına göre devlet ormanlarından parasız kerestelik ağaç verilmesi kararlaştırılmıştı.³⁸ Anlaşıldığı kadarıyla şehrin yeniden inşası vatandaşlara bırakılmış, bunun için de kereste verilmişti. Yeniden inşa sürecine devletin sadece malzemenin bir kısmını vererek katılması önemli bir detaydı. Çünkü; sonraki depremlerin bazılarında yeniden inşa sürecinin merkezinde devletin yaptığı konutlar vardı. Bu sürecin normali; vatandaşın inşaatını kendi imkanlarıyla yapması ve devletin ücretsiz yapı malzemesi temin ederek bu sürece katkı sağlamasıydı.

Çankırı ve çevresinde meydana gelen yer sarsıntısı nedeniyle bölgeye gönderilen fen heyetinin incelemeleri sonucunda; jeolojik zorunluluk sebebiyle, Kurşunlu, Ilgaz ve Eskipazar’a bağlı Belveren, Kızılibrik, Güney, Eskice, Çörekçiler, Sivricek, Hacımuslu, Çetkise, Dere, Feriz, Deresoplan köylerinin yerlerinin başka noktalara kaydırılması 1954 yılında kararlaştırılmış, bazıları kısmen bazıları tamamen nakledilmişti.³⁹

Yardımlar bağlamında bakıldığında; Kurşunlu, Ilgaz ve bunlara bağlı köyler ve Kastamonu’ya hükümet ilk etapta 750.000 lira yardım yapmış, 1952 bütçesinden de zarar gören vatandaşlara yardım yapılacağı, ilgili Bakanlıklarca sözlü olarak vaat edilmişti.⁴⁰ Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB)’da deprem felaketine uğrayanlara yardım elinin uzatılması üzerine bir hutbe verdirmek istemiş, “din ve insanlığın emrinin”, felâketzedelere yardım etmek olduğu ifade edilmişti. Her vilayet merkezinde

³⁷ BCA Fon Kodu: 30 18 1 2 Yer No: 130 85 1.; BCA Fon Kodu: 30 18 1 2 Yer No: 128 12 19.

³⁸ BCA Fon Kodu: 30 18 1 2 Yer No: 126 66 17.

³⁹ BCA Fon Kodu: 30 18 1 2 Yer No: 135 30 6.

⁴⁰ TBMM Tutanak Dergisi, d. 9, c. 13, b. 51, 29 Şubat 1952, s. 1315.

müftülerin teşebbüsü ile Kızılay'a yardım komiteleri kurulacağı beyan edilmiş ve bu yardım seferberliğine iştirakin de hutbe olarak okunması istenmişti.⁴¹ Böylelikle dinsel duyarlılık üzerinden yardımseverlik hissi uyandırılmak ve deprem sürecinin acılarının kısa sürede insanların da katılımıyla giderilmesi hedeflenmişti.

1.1.3. Deprem Tartışmaları ve Deprem Sonrası Kamuoyunun Depreme Yaklaşımı

Deprem; vatandaşlar kadar devlet organlarının ve siyasilerin de konusuydu. Sonuç olarak devlet bu durumdan kötü anlamda etkileniyordu. Öncelikle; vatandaşın finansal durumu sekteye uğruyor, aynı zamanda da devlet ve vatandaşının finansal ilişkilerinde aksaklıklar ortaya çıkıyordu. Zarar gören vatandaş devletin dayandığı ulusun da bir üyesiydi. Doğal olarak devletin dayandığı bileşenlerin zararı söz konusuydu. Devlet; varlık sebebi gereği, kaynaklarını felaket bölgesine yönlendirmek durumunda kalıyordu. Ancak bu kaynaklar başka noktalara da yönlendirilebilirdi. Bunun için de depremin en az hasarla atlatılacağı bir deprem bilincinin gelişmesi gerekiyordu. Nitekim depremin zararını, deprem şiddeti kadar devletin de tavrı belirliyordu. Ancak devlet şartları belirle(ye)mediği anda; zarar, sonuç olarak vatandaş kadar devletin de hanesine yazılıyordu.

1951 Çankırı Depremi özelinde devlet, deprem felaketi vuku bulduktan sonra sürece dahil olmuştu. Kızılay ve orduyu bu konuda ilk elden tedbirlerin alınması için bölgeye yönlendirmişti. Valilik gibi devletin idari kurumları, tedbirler sürecinde özellikle de sağlık şartlarını sağlamada adı geçenlerdendi. Ancak 1951 depremi özelinde yerel yönetimlerin yani, belediyelerin en azından incelenen kaynaklar özelinde adı geçmiyordu. Bunun nedeni o dönemki hukuki mevzuatın veya belediyeçilik anlayışlarının buna uygun olmaması olabilirdi. Ayrıca bölgenin sorunlarını dile getirme de yetersiz kalınmış, temsil ve sorunları dile getirme olgunluğunun da gelişmemişliği bir neden olarak sayılabilirdi.

İlk tedbirler sürecinde devletin organları konuya müdahil olurken, dönemin Cumhurbaşkanı Celal Bayar; Çankırı ve Kurşunlu belediye başkanlarına, taziyelerini

⁴¹ BCA Fon Kodu: 51 0 0 0 Yer No: 4 31 25.

ve hükümetin yardımlarını ulaştıracağını bildirmişti. Konuyla ilgili üzüntülerini dile getiren Cumhurbaşkanı; yardımlar için DP hükümetini işaret ediyordu.⁴² 1951 depremi özelinde söylenecek olan, Cumhurbaşkanına göre, deprem yürütme organının konusuydu. O sırada tek başına iktidar olan DP hükümetinin karşısında, muhalefet olarak CHP vardı. Bu siyasi atmosferde 1951 depreminin ardından gelen dönem içinde deprem siyasi tartışmalara neden olmamıştı. Kısaca konu; siyasileşmemiş, sadece DP hükümetinin yardımlarını ulaştıracağı bir iş olarak ele alınmıştı. Bunun bir nedeni CHP'nin henüz bir muhalefet partisi konumuna gelememesiydi. Nitekim deprem olayını oy devşirme alanı olarak da görmemiş olabilirdi. Ancak bu da henüz muhalefetinin ilk senesinde olması ve böyle bir tecrübeye sahip olmaması ile ilgiliydi. TBMM'de ve basında CHP'nin DP hükümetine karşı bir eleştirisi görülüyordu. Dahası; gazetelerde de konuyla ilgili eleştiriler yer almıyor, deprem bölgesinin sorunlarına değinilmiyordu. Bunun bir nedeni olarak da Çankırı özelinde gazetecilik ve muhabirlik imkanlarının zayıf kaldığı söylenebilirdi. Konunun, tarafların üzerinde konuşacağı, tartışacağı veya siyasi malzeme olarak kullanılacağı düşüncesi, 1951 Çankırı depremi özelinde bir anakronizm de olabilirdi.

Cumhurbaşkanının telgrafının yanı sıra, bölgeye en üst düzeyde ziyaret, İçişleri Bakanı Halil Özyörük, Bayındırlık Bakanı Kemal Zeytinoğlu beraberlerinde Çankırı vekilleri, Kazım Arar, Celal Boynuk ve Kemal Atakurt tarafından gerçekleştirilmişti. İlk olarak Ilgaz'a gidilmiş, depremde 5 sene önce yapılan ve depremde zarar gören hükümet konağı ziyaret edilerek, kaymakamdan bilgi alınmıştı. Ilgaz'da 26 resmi bina zarar görmüş, cezaevi oturulamayacak hale gelmişti. Ardından heyet Kurşunlu'ya hareket etmiş, yıkılan yerler gezilmiş ve halka bir konuşma yapılmıştı. Son olarak da Çankırı'ya dönülerek hastanedeki yaralıları ziyaret edilmişti.⁴³

Kaymakamın açıklamasına göre; Ilgaz'da 26 resmi bina yıkılmıştı. Ancak konuyla ilgili kaynaklarda herhangi bir tartışma yoktu. Örneğin ileride ele alınacak olan Bingöl depreminde yıkılan resmi binalar birçok tartışmaya neden olmuştu. Burada ise satır arasında geçen bir detay konumundaydı. Bunun bir sebebi; depreme

⁴² *Cumhuriyet*, "Çankırı zelzelesi", 17 Ağustos 1951, s. 1; *Milliyet*, "Ilgaz'da can kaybı", 17 Ağustos 1951, s. 3.

⁴³ *Cumhuriyet*, "Çankırı zelzelesi", 17 Ağustos 1951, s. 4; *Milliyet*, "Ilgaz'da can kaybı", 17 Ağustos 1951, s. 1.

dayanıklı yapı yapmanın ve bu konuda da resmi binaların örnek olması bilincinin en azından binaların yapımında ve 1951 depremi sürecinde olmadığı veya yaygın olmadığıydı. Nitekim bu bilincin zayıflığı herhangi bir tartışmaya yol açmamıştı. Muhalefet konuyu gündeme getirmemiş, çünkü, bu yapılar CHP döneminde yapılmıştı. DP döneminde yapılmış olsa da böyle bir eleştirinin olacağı şüpheliydi. Nitekim DP de bu konuda CHP'yi suçlamamıştı. Bu da depremin ve depremde yıkılan resmi ve özel binaların henüz siyasete malzeme olmadığına bir başka göstergesiydi. Hükümet zarar gören vatandaşa *müşfik* bir şekilde yardım etme bilinciyle ve bu bilincin dışına çıkmadan hareket ediyor gibi gözüküyordu.

Bölgede belli bir müddet kalan İçişleri Bakanı tetkiklerine devam ediyordu. Aynı zamanda süreçle ilgili bir demeç de vermişti.⁴⁴ İçişleri bakanının bölgede bulunması, konuyla ilgili demeç vermesi; genel anlamda yürütme organının konusu olan depremin özel anlamda muhatabının İçişleri Bakanlığı –en azından 1951 depremi özelinde– olduğunu gösteriyordu. Bakanın, verdiği demeçte konuya dair detaylar da önem arz ediyordu. Deprem sürecinin en büyük korkusu kış mevsimiydi. Bundan dolayı da depremin hangi mevsimde olduğu insanların sıhhat şartları açısından bir yere kadar belirleyici olabiliyordu. Deprem yazın olsa da enkaz kaldırma ve inşaat süreci göz önüne alındığında, bir noktada kış geliyordu. Ayrıca deprem bölgesinin iâşesi ve barınma ihtiyacını karşılamak, bakanlığın bir vazifesi olarak telakki ediliyordu. Bu da devletin deprem yaralarını sarma sürecine nasıl baktığının önemli bir göstergesiydi. İşleyişi denetleyen İçişleri Bakanı iken; işleri yürüten Bayındırlık Bakanlığı ekipleri idi. Yeniden inşa süreci Bayındırlık Bakanlığı'nın raporlarına bağlıydı. Ancak depremle ilgi henüz, sadece deprem özelinde değerlendirilecek bir ekip de yoktu. Bu nedenle deprem sürecinin yönetimi, işlerinin yapılması, farklı bakanlıklar arasında bölünmüştü. O günlerde ileride tesis edilecek olan ve depremin kurumsal olarak en önemli muhataplarından İmar ve İskan Bakanlığı da yoktu.

Çankırı Depremi mecliste de gündeme gelmiştir. Konuyu genellikle gündeme getiren ve gündemde tutmaya çalışan Çankırı milletvekili Kazım Arar'dı. Tutanaklarda görüldüğü kadarıyla ilk defa, Çankırı Milletvekili Kazım Arar, deprem

⁴⁴ İçişleri bakanının demeci için bkz. *Cumhuriyet*, “Zelzeleye Dair İç İşleri Bakanının Demeci”, 21 Ağustos 1951, s. 1, 3.

bölgesine 1952 yılı bütçesinden ne kadar pay ayrıldığı, verilecek olan para ve kerestenin tutarı ve bunun nasıl verileceği, Emlak ve Kredi Bankası tarafından felaketzedelere uzun vadeli kredi verilmesinin düşünülüp düşünülmediğinin hususlarında; Bayındırlık, Devlet, İçişleri, Maliye ve Tarım Bakanlıklarına yazılı soru önergesi göndererek mecliste konuyu gündeme getirmişti.⁴⁵ Ardından Çankırı, Kastamonu, Bolu çevresinde depremde evleri yıkılan veya evi oturulamayacak durumda olanlara yardım yapılmasına dair kanun teklifi vermişti.⁴⁶

Kazım Arar deprem süreciyle ilgili hükümetin yaptıklarını öğrenmek adına girişimlerine devam etmiş, birtakım soruları ilgili bakanlıklara yönlendirilmişti. Bunlar; 1952 bütçesinden ne kadarının bölge için ayrılacağı, Orman Müdürlüğünce verilecek kereste miktarının ne kadar, hangi şartlarla verileceği, ihtiyaçların kesin tespit edilip edilmediği, mali ve organizasyon zorlukları nedeniyle başlanmayan iskân politikasına ilk baharda başlanmak için hazırlıkların yapılıp yapılmadığı, Emlak ve Kredi Bankası'nın şartlarının müsaade ettiği sınırlar dahilinde uzun vadeli kredi açılmasının düşünülüp düşünülmediği, düşünülmüşse ne kadar olduğu, aynı bankanın Çankırı'da ne zaman şube açacağı üzerine sorulardı.

Soruya, muhatap bakanlıklar da cevap vermişti. Bayındırlık Bakanlığı şu açıklamayı yapmıştı: *"13 . VIII . 1951 tarihinde vukuagelen yersarsıntısını mütaakıp felâketzedelere ilk yardım olarak Kızılay merkezinden Çankırı İline 2070 çadır, 23 000,— nakit ve ayrıca yiyecek ve giyecek eşya ve sıhhi malzeme ile bir ton çivi ve Bakanlığımızdan 15 000.— lira nakit ile 14 ton çivi, Millî Savunma Bakanlığından 130 çadır, 60 erden müteşekkil bir istihkâm birliği ve Çankırı Piyade Okulundan 460 er gönderilmiş, Tarım Bakanlığından da 6 biçerdöğere ilâveten daha 6 aded biçerdöğere verilmiştir.(...) Yıkılan ve hasara uğrıyan meskenlerin sahipleri tarafından bir an evvel inşa ve tamirleri için⁴⁷ yıkılmış evlere 200 şer, ağır hasar görenlere 150 şer ve orta derecede hasar görenlere 75 şer lira nakdî yardım yapılmak üzere 1951 Bütçesinden temin olunan ödenekten Çankırı İline 585 700,— lira gönderilmiş ve tevzi edilmiştir. Bundan başka 1951 kışından evvel herkese yaptıkları inşa ve tamirler için lüzumu kadar parasız olarak çivi verilmiştir. (...) Kereste yardımı: Yersarsıntısında evleri, ahırları ve samanlıkları yıkılan kimselere ihtiyaç miktarlarına göre*

⁴⁵ TBMM Tutanak Dergisi, d. 9. c. 12, b. 23, 7 Ocak 1952, s.3.

⁴⁶ TBMM Tutanak Dergisi, d. 9, c. 12, b. 28, 18 Ocak 1952, s. 188.

⁴⁷ Bu cümle de net bir şekilde yeniden inşanın depremzedelerin kendisi tarafından yapılması beklendiğini gösterir. Ancak zamanla bu algı değişecektir.

Devlet ormanlarından parasız kerestelik ağaç verilmesi 25. VIII. 1951 gün ve 3607 sayılı Kararname ile onanmıştır. (...) Bu suretle Çankırı yersarsıntısı felâketzedeleri çadırdan çıkarılarak kışın şiddetli tesirlerinden müteessir olmayacak şekilde zamanında barındırılmış bulunmaktadır. (...) Yardımlara hususi idare ve belediyeleri de iştirak ettirmek ve aynı zamanda uzun vadeli ikrazlar suretiyle yardım miktarını lüzumlu miktara yükseltebilmek üzere yeni bir kanun tasarısı hazırlanmıştır. Mezkûr tasarıda gerek felâketlerden önce alınması lâzımgelen tedbirlerin masraflarını karşılamak ve gerek felâket vukuunda her türlü yardımları sağlamak ve lüzum ve ihtiyaca göre felâketzedeleri süratle birer meskene kavuşturmak gayesiyle senelik geliri takriben 12 500 000 liraya baliğ olacak özel bir fon tesisi derpiş olunmuştur.” İçişleri Bakanlığı bu cevabın yeterli olduğunu düşünerek ayrıca bir cevap vermemiştir. Tarım Bakanlığı da: “(...) yeniden inşa ve tamire muhtaç, ev, ahır ve samanlıklarına lüzumlu kereste, teşkilâtımız ve kaymakamlıklarca, 22.630.250 kereste olarak tesbit edilmiştir. Bu miktar kerestenin "yalnız kesme, taşıma ve imar masrafı alındıktan sonra ilgililere verilmek üzere bu hususta teşekkül eden büroya teslimi alâkalı teşkilâtımıza emredilmiştir” cevabını vermişti. Maliye Bakanlığı da deprem ve diğer afetler için Bayındırlık Bakanlığı’nda 1 milyon lira ödenek ayrılmasını kabul etmiş, nasıl kullanılacağını ilerleyen tarihlerde belirleneceğini açıklamıştı. Banka mevzusunda da Çankırı; Ankara bölgesine dahil edilmiş, Çankırı için Ankara şubesine 500.000 liralık limit verilmişti.⁴⁸

Kazım Arar, depremden hasar görenler için bir kanun teklifinde bulunmuş, hükümet de daha iyisinin geleceğini söylemiş, ancak herhangi bir gelişme olmayınca Kazım Arar bunun gündeme alınmasını isteyerek, “*geciken yardımın esirgenmemesini*” dilemişti. Kazım Arar’ın, Çankırı, Bolu, Kastamonu çevresinde konutları hasar görenlere yardım yapılması konusu hakkındaki kanun teklifi gündeme alınmış, buna karşın, hükümetin daha geniş, deprem dışındaki afetleri de barındıran afet kanun tasarısı hazırladığı iddia edilmişti. Bu sadece yardım değil, tedbirlere de dair de bir tasarı olacaktı. Ancak bu tasarı bir türlü gelmeyecek ve aylarca beklenecekti. Sonrasında Kazım Arar’ın tasarısı gündeme alınmış, Kazım Arar da konunun bir an önce halledilmesini istemişti.⁴⁹ Ancak bundan sonra konunun akıbeti hakkında herhangi bir gündem oluşmamıştı.

⁴⁸ TBMM Tutanak Dergisi, d. 9, c. 13, b. 51, 29 Ocak 1952, s. 1315-1318.

⁴⁹ TBMM Tutanak Dergisi, d. 9, c. 20, b. 18, 5 Şubat 1953, s. 107-108; TBMM Tutanak Dergisi, d. 9. c. 20, b. 39, 6 Şubat 1953, s. 135-137.

1951 Kurşunlu Depremi süreci içerisinde deprem konusunda bilimsel gelişmeler de yaşanıyordu. Ünlü Amerikalı sismolog Beno Gutenberg deprem araştırmaları ve faaliyetleri için Ankara'ya gelmişti. Görevi en fazla zelzeleye maruz kalan yerleri tespit etmektir. Ayrıca BM, UNESCO aracılığıyla Türkiye'ye deprem konusunda teknik destekte bulunacaktı. Bu desteklerden birine göre, İTÜ'de Deprem Enstitüsü kurulacaktı.⁵⁰

Sonuç olarak, Çankırı'nın üzerinde yer aldığı alan deprem üretmesi açısından verimli olduğundan, 13 Ağustos 1951 tarihinde buna paralel olarak şiddetli bir deprem yaşamış ve Çankırı'da yapılar yerle bir olmuş, meclisin tatilde olduğu döneme denk gelmesi dolayısıyla da mecliste az görüşülmüş, bölgedeki sorunları ve konuları meclise taşıyacak iktidar-muhalefet ilişkisinden doğan düzeyle birlikte siyasi temsilin de henüz gelişmediği gözlenmişti. Depreme dair sağlıklı bilgi alımı kısıtlı olmuş, ne olduğunun anlaşılması zaman almış, basın zayıf kalmış, ölü sayısının azlığı, evlerin beton ve tek katlı olmasına ve insanların evde olmamasına bağlanmıştı. Afetle mücadelede devlet, afet sonrasına odaklanmış, valilik, ordu ve Kızılay ön planda olmuş, dışarıda ilgi az olmuş, yeniden inşa projesine girililmemiş, vatandaşın inşaatını kendi imkanlarıyla yapması ve devletin ücretsiz yapı malzemesi temin ederek bu sürece katkı sağlaması sürecin normal olmuştur. Deprem yürütme organının konusu olarak değerlendirilmiş, muhalefet karışmamış, konu siyasileşmemiş, resmi ve özel yapıların yıkılması tartışmaya açılmamış, işleyişi denetleyen İçişleri Bakanı iken; işleri yürüten Bayındırlık Bakanlığı ekipleri olmuştur.

1.2. Yenice Depremi (18 Mart 1953)

Kuzey Anadolu Fay Hattı üzerinde bulunan Çanakkale, deprem tarihi M.Ö. 360 tarihine kadar götürülebilmekte olup, o günden 1950'li yıllara kadar muhtelif depremlerin olduğu bir alan olmuştur.⁵¹ Yenice-Gönen Fayının kırılmasıyla oluşan deprem 18 Mart 1953 tarihinde, saat 21.06'da olmuştur. 7.2 büyüklüğünde olan bu

⁵⁰ *Cumhuriyet*, "Zelzele zayıfatının bilançosu", 16 Ağustos 1951, s.3; *Cumhuriyet*, "Unesco'nun bize yeni yardımları", 23 Ekim 1951, s.3; 1951 yılı içinde İTÜ Sismoloji Enstitüsü, UNESCO desteğiyle kurulmuştur. <https://eedmi.itu.edu.tr/hakkimizda/tarih%C3%A7e> [Erişim Tarihi 17.04.2021]

⁵¹ Bunlar için bkz. Ümit Ekin, "Çanakkale Bölgesinin Depremselliği ve Deprem Tarihi", Mustafa Demir (Ed.) *Çanakkale Savaşları Tarihi VI* içinde (3533-3550), İstanbul: Değişim Yayınları, 2008.

deprem nedeniyle 265 kişi hayatını kaybetmiş, 6750 yapı hasar görmüş,⁵² Yenice, Çan ve diğeri yerlerde 252 büyük, 134 küçük baş hayvan telef olmuştur.⁵³

Çanakkale, Türkiye'nin milli bütünlüğünün en önemli bileşenlerinden biridir. Bu nedenle her sene en az bir kere 18 Mart günü akıllara gelir, bölgeye çeşitli ziyaretler yapılır ve Çanakkale Savaşı yad edilir. Ancak ilginç bir tesadüfle 18 Mart 1953'te miladi takvimde İstanbul'un da fethinin 500. yıl dönümünde, Çanakkale'de şiddetli bir zelzele vuku bulmuştu. Bu nedenle de Çanakkale, 1953 senesinin 18 Mart'ında sadece tarihsel yönüyle değıl, jeolojik yönüyle de gündeme gelmişti.

Çanakkale Depremi belli bir süre gündemde kalmış, dikkatleri üzerine çekmiş, bununla ilgili olarak da bir çalışmada, Celal Bayar'ın deprem bölgesini ziyaretinin konuya olan ilgiyi arttırdığı⁵⁴ dile getirilmişti. Celal Bayar'ın bölgeyi ziyaretinin, dikkatleri çekme noktasında payı yadsınamaz. Ancak Bayar'ın ziyareti kadar başka önemli unsurlar da vardı. Öncelikle deprem 18 Mart akşamı vuku bulmuştu. Bu nedenle zaten tüm dikkatler Çanakkale üzerindeydi. Çanakkale hatırlanmış, ziyaretler yapılmış, kutlamalarda bulunulmuş ve şehrin en akılda olduğı günün akşamı şiddetli bir zelzele vuku bulmuştu. Belki de depremden kısa bir süre önce insanlar Çanakkale'nin ne kadar da önemli olduğunu düşünüyordu ve sonrasında bölgede deprem olduğı öğrenilmişti. Bu durum Çanakkale Depremine ilginin artmasına neden olmuştu. Bayar ve Çanakkale Savaşı etkisinin dışında önemli olan bir diğeri unsur, depremin geniş bir sahayı, özellikle de İstanbul'u etkilemesiydi. İstanbul'un etkilenmesi, depremi İstanbul'un gündeminin merkezine oturtmuştu. Türkiye açısından bu derece ön planda ve göz önünde iki şehrin depremden etkilenmesi Çanakkale Depremini gündemin önemli maddelerinden biri haline getirmişti. Buradan anlaşıldığı kadarıyla, depremin vuku bulduğı coğrafyanın, deprem sürecine etki ettiğıydi. Örneğın Çankırı depremi, Ankara'yı bile etkilemesine rağımen Çanakkale Depremi kadar ilgi görmemişti. İlerleyen tarihlerde meydana gelecek olan Gölcük Depremi de İstanbul'u etkilemiş, o günden bugüne İstanbul'un olası depremi

⁵² <http://www.koeri.boun.edu.tr/sismo/2/deprem-bilgileri/buyuk-depremler/> [Erişim Tarihi 27.9.2020]

⁵³ BCA, Fon Kodu: 30 1 0 0 Yer No: 121 772 2.

⁵⁴ Enes şahin, Fikrettin Yavuz, "Çanakkale-Yenice Depremi 18 Mart 1953", Mustafa Demir (Ed.) *Çanakkale Tarihi VI* içinde (3552-3606), İstanbul: Değışim Yayınları, 2008, s.3569.

konusulmuş ve hala da konuşulmaktadır. Gölcük depremi, Türkiye'nin en kalabalık şehrini etkilemesi nispetinde daha fazla önem kazanmıştı. İstanbul için deprem tehlikesi; deprem sürecine alaka noktasında belirleyici bir yerde durmaktadır. Çanakkale Depremi gündemini belirleyen bir diğer etken; konunun dışarıda gördüğü ilgiydi.⁵⁵ Özellikle Batı Bloğu ile gelişen ilişkiler, Türkiye'nin NATO'ya yeni dahil olmuş olması, diğer ülkelerin zelzeleye ilgisini arttırmıştı. Ancak Çanakkale Depremi bir müddet sonra bir başka facia olan Dumlupınar Denizaltı kazası ile gündemden düşmüş, Çanakkale'nin adının başka bir felaketle anılması, şehrin gündemdeki yerini devam ettirmişti.

1.2.1. Yenice Depreminin Etkileri

1953 yılının 18 Mart gecesi saat 21.00 civarında Marmara ve Ege bölgesinin hemen hemen tamamı zelzele gerçeği ile yüzleşmişti. Deprem aynı anda birçok yerde hissedilmiş, ilk anlarda ve ilerleyen günlerde zelzeleye dair detayların anlaşılması güçleşmiş ve gecikmişti. Bu nedenle gazetelerde abartılı haberler, yanlış bilgiler günlerce dolaşmış,⁵⁶ zaman geçtikçe haberler daha rasyonel ve realist bir çerçeveye kazanmıştı.

Zaman geçtikçe, depremin ilk anlarıyla ilgili bilgiler daha gerçekçi bir zemine oturuyordu. Örneğin, depremden sonra Çanakkale valiliğine atanan İhsan Sabri Çağlayangil, yaptığı tetkikler ile birlikte deprem üzerine yazdığı raporda,⁵⁷ ilk anların nasıl olduğuna dair detayları anlatabiliyordu. Bunun haricinde, mecliste konuyla ilgili aldığı soru önergesi karşısında, dönemin İçişleri Bakanı Ethem Menderes depremin ilk anlarına ve nasıl haberdar olduğuna dair bilgiler paylaşıyordu. Gazeteciler bölgeye gittiklerinde, depreme şahit olmuşların ve ilk şoku atlatmış olanların ağzından depremin ilk anlarını anlatma imkanını buluyorlardı.

Başlangıçta konuyla ilgili haberler incelendiğinde, Marmara'da bir deprem olduğu, ancak tam olarak merkez üssünün neresi olduğu anlaşılamayan, yine de

⁵⁵ Çanakkale Depreminin dışarıda gördüğü ilgi için bkz. Özgür Şahan, "1923-1960 Yılları Arasında Yaşanan Doğal Afetlerin Türk Dış Politikasındaki Rolü Deprem-Sel-Çekirge Afetleri", Kütahya Dumlupınar Üniversitesi SBE, *Yayımlanmamış YLT*, Kütahya 2019, s.107-116.

⁵⁶ Yanlış ve abartılı haberler vurgusu için bkz. Şahan, s.98.

⁵⁷ Bu rapor ve Çanakkale Depremi'nin tarihçesi için bkz. Mithat Atabay ve Barış Borlat, *18 Mart 1953 Yenice Depremi ve İhsan Sabri Çağlayangil'in Raporu*, Çanakkale: Kriter Yayınları, 2013.

Balıkesir-Gönen merkezli bir zelzele izlenimi edinilmişti. Bilinen, 21.06 saatinde İstanbul'a 180 km uzaklıkta bir sarsıntı kaydedilmiş, aletler yerinden fırlamıştı. Haberlerin ağırlığı Balıkesir üzerine yoğunlaşmış, asıl hasarın Gönen'de olduğuna dair bir izlenim oluşmuştu. Gönen'de PTT binası yıkılmış, bölge enkaz yığını haline gelmiş, insanlar kurtarılmaya çalışılmış, Balıkesir valisi, Merkez Jandarma Komutanı, Emniyet Amiri vd. yardım ekipleri yanlarında Gönen'e hareket etmişlerdi. Ancak ertesi gün depremin asıl etkili olduğu yer olan Yenice ile ilgili de haberler gazetede baş sayfada yerini almıştı. Anlaşıldığı kadarıyla; Yenice bir harabe haline gelmiş, sözde 700 kadar ceset çıkmış, yaralılar da 2000'i bulmuş, bunun da artmasından korkulduğu söylenmişti.⁵⁸ Bu rakamlar, ilerleyen günlerin gazete haberlerinde düşecekti. Ancak tetkiklerin sonuçlanmadığı ilk birkaç günde belirsizlik ve bundan doğan abartı vardı.

Yenice modern zaman Pompeisi ilan edilmiş ve bölgenin harabeler şehrine döndüğü belirtilmişti. Halkın hemen hepsi ölmüş ve geriye sadece birkaç kişi kalmış tablosu çizilmiş, bunu vurgulamak için de belediye bahçesinin insan cesetleriyle dolduğu söylenmişti. Abartılar bir yana; felaket anında yangınlar çıkmış, enkaz altında kalan ve hala canlı olanlar yanarak can vermişti. Gerek Yenice, gerekse de Gönen depremden en çok etkilenen yerler olsa da sadece kasaba merkezleri üzerine bilgiler yer almış, köylere henüz ulaşamadığı, dolayısıyla da ne durumda olduklarının bilinmediği haberleri bildirilmişti. İlk gece ile ilgili alınan haberlere göre de, evler tamamen çökmüş, soğuk havada dışarıda beklenmiş, elektrik direkleri yıkılmış, su boruları hasar görmüştü.⁵⁹

İlk haberler Gönen ve Yenice üzerine bu şekilde iken zamanla depremin Yenice merkezli olduğu ve çevre illere de zarar verdiği anlaşılmıştı. Deprem üzerine rapor hazırlayan Çağlayangil, deprem gecesine dair önemli bilgiler veriyordu. Rapora göre; zelzele, Çanakkale'nin Yenice ve Çan kasabalarında geniş tahribat yapmış, depremin ardından on dakika sonra Çanakkale vilayetinde faaliyete geçilmiş, hasar derecesi ve can kaybı tesbitine çalışılmıştı. Alınan ilk bilgilere ışığında; durum tam

⁵⁸ *Cumhuriyet*, "Bütün Yurdu Sarsan Dün Geceki Zelzele", 19 Mart 1953, s.1, 7; *Milliyet*, "İstanbul'da", 19 Mart 1953, s.7; *Milliyet*, "Zelzelede Ölenlerin Sayısı Artıyor", 20 Mart 1953, s.1.

⁵⁹ *Cumhuriyet*, "Zelzele Üç Kasabamızı Vurdu", 20 Mart 1953, s.1, 7; *Milliyet*, "Gönende", 20 Mart 1953, s.1, 7; *Milliyet*, "Zelzelede Ölenlerin Sayısı Artıyor", 20 Mart 1953, s.1, 7.

olarak belli olmamakla beraber, Çan hasar görmüş, Yenice ile de bir türlü irtibat kurulamamıştı. Sabaha karşı saat 4'te Yenice hakiminin jeep içinde yaralı olarak Memleket Hastanesine getirilmesiyle, Yenice kasabasının harap olduğu, ölü sayısının çokluğu öğrenilmişti. Kasabaya varıldığında tamamen yıkıldığı, ölü miktarının çokluğu, yangınların çıktığı görülmüştü.⁶⁰

Deprem gecesinin en büyük talihsizliği kar yağışı olarak gösterilmişti. Zelzeleden kurtulunsa bile soğuktan donma tehlikesi ile karşı karşıya kalınmıştı. Zelzele şiddeti bittiğinde insanlar evlerine girmeye korkmuş, evlerine dönüp dışarıda gerekecek eşyalarını alamamışlardı. Girebilenler ise dışarıya yorgan battaniye çıkarmış, ancak bu sefer de yerlerin karla kaplı olması sorun oluşturmuştu. Bu sorun da enkazdan kaldırılan kalasların yan yana dizilerek üzerine yorgan ve battaniyelerin serilmesiyle çözülmüştü. Soğuk için de büyük bir ateş yakılmış, ancak kontrollü yakılan haricinde yangınlar çıkmış, insanlar enkaz altında çaresizce yanmışlardı. Harap olan Yenice'de sadece hava şartları kötü değildi. Enkaz nedeniyle yolda yürümek bile zorlaşmış, gazetelerde yerlerde zelzeleden zarar gören, vücudu parçalanmış ve yakınlarının cesetlerine bakan insanların ruh hali tasvir edilmişti.⁶¹

Meclis'te Ethem Menderes'in verdiği bilgilerle Ankara ile bağlantının nasıl kurulduğu, ajanslara ne zaman yansıdığı da anlaşıyordu. Buna göre; Çanakkale Valiliği zelzeleyi 23,50'de telgrafla, Balıkesir'de 22,40'ta telefon yazısıyla vekaletle bildirmişti. Sonrasında peyderpey haberler gelmeye başlamış, devlet radyosu, Kandilli Rasathanesi'nin verdiği tebliği İstanbul radyosuyla birlikte 23.55'te yayınlamıştı. Ertesi sabah 7.45'te bu tebliğ tekrarlanmış, Anadolu Ajansı da ayrıca nakletmişti. Sabah 7,45'e kadar kaza, nahiye ve köylerden can kaybı ve hasar ile ilgili resmi malumat alınamamış, Ethem Menderes de ortalıkta resmi olmayan abartılı haberler dolaştığını kabul etmiş, 19 Mart saat 13.00'te de resmi malumatın gelmeye başladığını bildirmişti.⁶²

Zelzele geniş bir sahayı, Ege ve Marmara bölgesinin çoğunu etkilemiş, bunların başında da İstanbul gelmişti. Bütün İstanbul'un gündemi deprem olmuş,

⁶⁰ BCA, Fon Kodu: 30 1 0 0 Yer No: 121 772 2.

⁶¹ Haydar Berköz, "Felaket Gecesinde Yenice Sokakları", *Cumhuriyet*, 9 Nisan 1953, s.5; *Milliyet*, 23 Mart 1953, s. 1, 7.

⁶² TBMM Tutanak Dergisi, d. 9, c. 21, b. 72, 24 Nisan 1953, s. 492.

çünkü; zelzele İstanbul'da şiddetli hissedilmiş, ölenler, yaralananlar ve hasar görüp yıkılan yerler olmuş, endişeyle insanlar evlerinden gecelikleriyle dışarı çıkmış, tekrar geri dönmeleri zor olmuştu. Evlerinden çıkanların oluşturduğu kargaşayla düşmeler ve ezilme vakaları mevcuttu. İlk haberlere göre 2 kişi ölmüş, 17 kişi yaralanmış, 19 ev de tahrip olmuştu. Zelzele daha çok Fatih bölgesinde hissedilmiş, Edirnekapı'daki tarihi surlar hasar görmüş, yıkılan yerleri olmuş, kayma yaşanmış, giriş kapısı çökmüştü.⁶³

Deprem İstanbul dışında başka yerlerde de hissedilmişti. Bursa'da tarihi Çadır Hamamının bahçe duvarı yıkılmış, Merinos fabrikasının duvarları çatlamış, fabrika idaresi gece postaları faaliyetini iptal etmiş, Adapazarı'nda şiddetli bir yer sarsıntısı olmuş, kahve ve sinemalarda bulunanlar heyecanla camları kırarak dışarıya fırlamıştı. Şehre su getiren boru da patlamış, sokakları su içinde bırakacak kadar su boşaltmıştı. İnegöl'de 3 dakika devam eden depremin şiddetinden sigortalar patlamış, elektrikler gitmişti.⁶⁴ Zelzele anında insanların bulundukları mekanlar o dönemin Türkiye'sinin kamusal ve sosyalleşme alanları üzerine de önemli detaylar barındırıyordu. Ev dışında insanlar ya kahvehanede ya da sinema salonlarında zelzeleye yakalanıyorlardı. Ortalama Türk insanının vakit geçirdiği, eğlendiği alanlar üzerine de fikir sahibi olunabiliyordu. Sinema ve kahvehane kültürünün dönemin insanların hayatının mühim bir noktasında durduğunu söylememek için herhangi bir neden de bulunmuyordu.

Etkisi geniş bir alana yayılan zelzelenin artçı sarsıntıları uzun müddet devam etmişti. İstanbul Üniversitesi Jeoloji profesörü Hamit Nafiz Pamir zelzeleyi kısa zelzelelerin takip edebileceğini söylemişti. Deprem gecesi ufak sarsıntılarla geçmiş, artçı sarsıntılar Mayıs ayına kadar devam etmişti ve insanların hayatını etkilemeyi sürdürmüştü.⁶⁵

⁶³ Cumhuriyet, "Zelzele sırasında bütün İstanbul halkı korkudan sokaklara fırladı", 19 Mart 1953, s.1, 7; *Milliyet*, "İstanbul'da", 19 Mart 1953, s.1, 7; *Milliyet*, "Bütün İstanbul Dünden Beri Zelzeleden Bahsediyor", 20 Mart 1953, s.6.

⁶⁴ *Milliyet*, "Dün Geceki Zelzele Büyük Tahribat Yaptı", 19 Mart 1953, s.1, 7.

⁶⁵ *Milliyet*, "Bütün İstanbul Dünden Beri Zelzeleden Bahsediyor", 20 Mart 1953, s.6; Enes Şahin, Fikrettin Yavuz, a. g. e. , s.3572-3574.

1.2.2. Tedbirler ve Yardımlar

Deprem gecesi Çanakkale’de, ilk imdat ekibi, Emniyet müdürü başkanlığında 3 açık kamyon, üç otobüs, 680 liralık ilaç, bir operatör, iki hemşire Çan istikametine gitmişti. Yenice’nin durumu öğrenilince sabah 6’da Vali Sefaaddin Karanakçı, Çanakkale mebusu Kenan Akmanlar, Müstahkem Mevki ve Jandarma Alay Kumandanları, Doktorlar, Hasta Bakıcılar, 40 er ve 100 çadır, 50 battaniye, bir kamyon dolusu ekmek, Yenice’ye hareket etmişlerdi. Vali, Biga Kaymakamına telefon ederek oradaki hastane elemanlarını ve lüzumlu malzemenin Yenice’ye nakledilmesi emrini vermişti. İlk olarak Biga Kaymakamı ve mahalli gençlerden mürekkep kalabalık bir ekip yetişmiş, ayrıca nisabeten sağsalim kurtulanlarla cezaevindeki tutukluların katılımıyla kurtarma ve yangın söndürme çalışmalarına başlanmıştı.

Deprem sürecine dahil olan sadece devlet değildi. Deprem gecesi Savcı Mesut Özel enkazdan kurtulur kurtulmaz cezaevine ulaşmıştı. O esnada orada bulunan 35 mahkum için endişe etmiş, onların iyi olduğunu görmüş, mahkumlar kaçmayacaklarını ve yardım etmek istediklerini beyan etmişlerdi. Sonra Savcıyla birlikte iş bölümü yapmışlar ve depremzedelere yardım etmişler, bir sürü insanın enkaz altından çıkarılmasına vesile olmuşlardı. Vailikçe el konulan resmi ve hususi motörlü araçlar Yenice’ye yönlendirilmiş, Çan kasabasında 25 çadır bırakılarak, ekipler Yenice’ye sevk olunmuş, yine de eksik kalındığından Ezine tugayından ve müstahkem mevkidен acilen yardım talep edilmişti. Ezine tugayı 25, müstahkem mevki 125 erle kurtarma ekiplerini takviye göndermişti. Barındırma ve iâşe teşkilatları kurulmaya başlanmış, çevreden gelen yardımlarla barınma, iâşe ve sevk işleri düzeninde yürütölmeye çalışılmıştı. 20 Martta Gelibolu Kolordu merkezinde başlayan yardımlar, çadır, battaniye, erzak sevkiyatı ile deprem bölgesindeki durumunu iyileştirmişti. Ankaradan uçakla gelen çadırlar dağıtılmaya başlanmış, yurdun her yerinden yardımlar gelmişti. Toplamda 9350 battaniye gelmiş bunlar; İstanbul Kızılay’ı, İsrail Hükümeti, Edirne Vilayeti, Sümerbank ve Ankara Kızılay’ı tarafından gönderilmişti. Battaniye dışında da Çanakkale için büyük bir yardımlaşma seferberliği olmuştu.⁶⁶

⁶⁶ BCA, Fon Kodu: 30 1 0 0 Yer No: 121 772 2; <https://www.canakkaletravel.com/yazi/yenice-depreminde-mahkumlardan-insanlik-dersi.html> [Erişim Tarihi 28 Eylül 2020]

Yardımlar devam ederken Bakanlar Kurulunca da deprem bölgesi için çeşitli tedbirler ve kararlar alınıyordu. Buna göre; Deprem bölgesinden olan erlerin senelik izinlerine ilaveten 45 günlük izin, depremin oluşturduğu maddi külfet göz önüne alınarak Balıkesir ve Çanakkale'deki emeklilere emekli, dul ve yetimlere de avans verilmişti. Maddi tedbirlere, Yenice'de meydana gelen depremde mahsulleri hasara uğrayanların ve borçlarını ödeyemeyecek durumda olanların, Tarım Kredi Kooperatifine olan borçlarını vade bitiminden başlayarak 1 sene ertelenmesi de eklenmiş, Balıkesir ve Erdek'te meydana gelen yer sarsıntısında zarar gören memurlara ikişer maaş avans ödenmişti.⁶⁷

Bölgenin imarına dair de tedbirler ve kararlar alınmaktaydı. Depremden harap olan yerlere evlerin tamiri ve yeniden inşa için lazım olan malzemenin alınması için 4 milyon Türk lirası verilmişti.⁶⁸ Felaketzede vatandaşlar sadece nakit olarak değil, inşaat malzemesi ile de desteklenmişti. Deprem bölgesinde zarar gören köylerde yıkılan ev, ahır ve samanlıkların onarımında kullanılacak tomruk ve kerestenin Bayındırlık Bakanlığına tahsis edilmesine karar verilmişti.⁶⁹ Ayrıca yine, Balıkesir ve Çanakkale'de köylerde yıkılan veya zarar gören ev, ahır ve samanlıkların onarımında kullanılmak ve muhtaç olanlara verilmek üzere 12700 m³ tomruk tahsis edilmişti.⁷⁰ Bölgenin depremselliğinin algılanması üzerine de değişim yaşıyordu. Çanakkale'deki Yenice, Çan ve Biga; deprem tehlikesine maruz bölgelerden ikinci derece tehlikeli bölge olarak deprem harita ve listelerindeki yerini almıştı.⁷¹ Bu tedbirlerde anlaşıldığı kadarıyla bölgenin imarı konusu Çankırı Depreminde olduğu gibi vatandaş tarafından, devletin sağladığı para ve yapı malzemesi ile yürütülecekti. İnşaat süreci algısı 1951 depreminde olduğu gibi devam ediyordu. Ancak o dönemden bir farkı vardı. Yenice'de 300 evin inşaatı devlet eliyle yapılacaktı. Buna rağmen beklenti; devlet-vatandaş birlikteliği ile inşaatın sürmesiydi.

İlerleyen tarihlerde deprem bölgelerinden ki durumu anlamak adına veriler de mevcuttu. Buna göre; Manyas'ta deprem bölgesinde tifo ve tifüs aşısı yapılmış, sağlık

⁶⁷ BCA, Fon Kodu: 30 18 1 2 Yer No: 131 27 7; BCA, Fon Kodu: 30 18 1 2 Yer No: 132 33 15; BCA, Fon Kodu: 30 18 1 2 Yer No: 135 23 4; BCA, Fon Kodu: 30 18 1 2 Yer No: 136 66 14.

⁶⁸ BCA, Fon Kodu: 30 18 1 2 Yer No: 132 48 3.

⁶⁹ BCA, Fon Kodu: 30 18 1 2 Yer No: 132 46 1.

⁷⁰ BCA, Fon Kodu: 30 18 1 2 Yer No: 132 56 16.

⁷¹ BCA, Fon Kodu: 30 18 1 2 Yer No: 132 57 7.

taramaları da devam etmiş, memurların çadır sıkıntısı giderilememişti. Çadır sıkıntısının çözülmesi uzun süre devam etmiş, dağıtımın adaletsizce yapıldığı söylenerek, eşyaları için bile ayrı çadır alanlar olduğu öne sürülmüştü. Çadır dışında gündelik hayata dönülmüş, insanlar lokantalarda, kahvehanede veya berberlerde vakit geçirmeye başlamış, kamyon ve develerle⁷² nakliye işleri de yapılmaya başlanmıştı. Yardımların DP ve CHP'liler tarafından el ele dağıtıldığı anlatısı yapılarak felaketlerin birleştirici yönüne de işaret edilmişti.⁷³

1.2.3. Deprem Tartışmaları

Devlet kurumları, deprem sürecine ilk anda müdahil olmuşlar, konunun muhatabı olarak kendilerini görerek tedbirlerini almaya başlamışlardı. Valilik, kaymakamlık, askerler, bölgenin idari birimleri ve Kızılay; tedbir ve yardım sürecinin ilk etapta ve sonralarında da adı geçen unsurlarıydı.

Bu süreçte resmi binalar da depremden muaf kalmamıştı. 18 Mart günündeki asıl deprem ve ardından gelen artçı sarsıntılar neticesinde devlet binaları da zarar görmüştü. Bu nedenle oturulamayacak durumdaki bu binalar yerine çadırlarda idari işler devam ettirilmeye çalışılmıştı. Burada önemli bir nokta daha vardı. Çankırı Depremi özelinde olduğu gibi Çanakkale Depremi özelinde de resmi binaların yıkılması herhangi bir tartışma konusu olmuyordu. Ne iktidar ne de muhalefet açısından resmi binaların yıkılması, idari işlerin devamlılığının çadırlarda devam ettirilmesi zorunluluğu, eleştiriye açılmamıştı. Resmi veya özel binaların depreme dayanıklı yapılması gerekliliği herhangi tartışmaya konu olmamıştı. Henüz bunu tartışacak bilinç ve siyasi olgunluk yoktu.

TBMM'de de zelzele birkaç gün sonra gündeme gelmişti. Meclis, deprem bölgesine üzüntülerini belirten bir telgraf çekilmesine karar vermiş, sonrasında hayatını kaybeden vatandaşlar için de iki dakika saygı duruşunda bulunulmuştu.⁷⁴ İlerleyen günlerde deprem konusu mecliste tekrar gündeme gelmiş, zelzele acısını paylaştığını bildiren çeşitli ülkelerden gelen telgraflar okunmuştu. Mecliste

⁷² Buradan 1953 senesinde bile Anadolu'da hala develerle ulaşım sağlandığı anlaşılıyor. DP döneminin ulaşım tarihi üzerine yapılacak bir çalışma elbette çok daha ilginç bulguları ortaya çıkaracaktır.

⁷³ Cahid Albayrak, "Gönen ve Manyas'ta Günler Nasıl Geçiyor" *Cumhuriyet*, 5 Nisan 1953, s.9.

⁷⁴ TBMM Tutanak Dergisi, d. 9, c. 21, b. 57, 23 Mart 1953, s. 6-7.

Çanakkale'ye destek ve moral telgrafı yollanmış, yurt dışından gelen telgraflarla beraber, Çanakkale Valisi Nurettin Akkoyunlu'nun cevaben yolladığı, yardımları şükranla karşıladığına dair telgraf da okunmuştu.⁷⁵

Cumhurbaşkanı Celal Bayar deprem bölgesine bir ziyaret gerçekleştirme kararı almıştı. 19 Mart tarihinde Celal Bayar zelzele bölgesine hareket etmiş, ilk gün Bursa'da kalmış, sonraki gün deprem bölgesine gitmiş, kendisine sonradan İçişleri, İşletmeler, Bayındırlık Bakanları ve Balıkesir mebusları katılmıştı. Bayar, öncelikle Gönen'e gitmiş, çadırlardaki mağdur vatandaşları ziyaret etmiş ve vatandaşların dertlerini dinlemişti. Gönen'in hali karşısında Bayar: *"İnşaallah pek kısa zamanda Gönen'i yeniden kuracağız. Hükümet her türlü maddi ve manevi yardımı yapacaktır. Hepinize geçmiş olsun."* demişti. Gönen'deki ziyaretlerinin ardından heyet Yenice'ye geçmişlerdi. Yenice'de deprem bölgesini gezen Bayar, burada da halkın dertlerini dinlemiş, aş dağıtım merkezini, çadırlarda vazife gören hükümet dairelerini gezerek, yapılan yardımlar üzerine bilgi almıştı. Sonrasında Çan'a geçmişti.⁷⁶

Mecliste zelzele konusu çok fazla gündeme getirilmemiş, sadece Çanakkale ve Balıkesir mebusları tarafından gündeme getirilmişti. Hem eleştirel hem sorgulayıcı hem de sorunları dile getiren bir üslupla konuyu meclisin gündemine taşımışlardı. Bunlardan DP'li Çanakkale mebusu Bedi Üstün eleştirel bir tavırla, öncelikle hükümetin konuya olan alakasını takdir etmiş, ancak Çanakkale özelinde mahalli idareyi eleştirmişti. Ona göre; Çanakkale valisi süreç içerisinde lakayt bir tavır göstermiş, bu da felaketin boyutunu arttırmıştı. Valisi bölgeye ertesi gün gitmiş, kendisine verilen malumata inanmamış, tedbir almamıştı. Çanakkale'nin kalkınmasının konuya özel ilgili gösteren idarecilerin çabasıyla mümkün olacağını dile getirerek bölgedekileri liyakatsizlikle suçlamıştı.⁷⁷ Ancak Üstün'ün Vali ile ilgili öne sürdüğü liyakatsizlik suçlaması, ithamdan öteye gitmemişti.

Bedi Üstün'ün yanı sıra Balıkesir DP Balıkesir vekili Ali Fahri İşeri de konuyu eleştirel bir üslupla gündeme getirmiş, eleştirileri; olayla ilgili medyada çıkan yanlış

⁷⁵ TBMM Tutanak Dergisi, d. 9, c. 21, b. 59, 27 Mart 1953, s.90-91.

⁷⁶ *Cumhuriyet*, "Bayar, zelzele bölgesinde", 20 Mart 1953, s.1, 7; *Milliyet*, "Reisicumhur Celal Bayar Felaket Bölgesine Gitti", 20 Mart 1953, s.7; *Milliyet*, "Bayar Zelzele Bölgesinde", 21 Mart 1953, s.1, 7; *Milliyet*, "Zelzelede Ölenlerin Tahminlerden Az Olduğu Anlaşıldı", 22 Mart 1953, s.1-7.

⁷⁷ TBMM Tutanak Dergisi, d. 9, c. 22, b. 78, 7 Mayıs 1953, s.102-103.

haberlerin süreci kötü etkilediği, radyoda zelzele felaketine rağmen saz ve şarkı programı yapıldığı üzerine yoğunlaşıyordu. Ali Fahri İşeri, Manyas Kaymakamını da ihmal ve kayıtsızlıkla suçlamış, Manyas’a bağlantı sağlayan Kocadere Köprüsü’nün yıllardır yapılmadığı, bu nedenle de Manyas’a sallarla geçildiğini dile getirmişti.⁷⁸ Ancak bu eleştiriler, 60’lı yıllardaki depremlerin ardından ortaya çıkacak olan kavgalarının bir benzeri değil, cılız tartışmalardı. Deprem siyasi çatışmanın bir uzantısı haline henüz gelmemişti. Yapılan eleştiriler örneğin; valiye odaklanıyor ancak buradan genel bir eleştiri türetilip hükümet de bu eleştirinin bir parçası olmuyordu. Sorunları ve sorumlularını dile getirme kaygısından öteye geçmeme ve bu durumu hükümeti tenkit etme yolunun bir aracı olarak görmeme durumu, o günkü meclisin depreme dair yaklaşımıydı. Daha da önemlisi eleştirileri dile getirenler muhalefetin değil, iktidarın milletvekilleri idi.

1.2.4. Depremler Sonrası Kamuoyunun Depreme Yaklaşımı

İTÜ Sismoloji Enstitüsü müdürü Hamit Dilgan depremin ardından bir yazı kaleme almıştı. Buna göre, yakınlık dolayısıyla şiddetli depremler, deprem aletlerine –aletin cinsi ne olursa olsun– zarar vererek çalışamaz hale getirdiğinden daha sağlıklı bilgiler deprem merkezine uzak istasyonlardan alınabiliyordu. Bu nedenle de Yenice Depremi ile ilgili sağlıklı bilgi bu depremi kaydeden ülkelerin rasathanelerinden alınabilmişti. İlerleyen tarihlerde Dilgan ve beraberinde bir grup bölgeye incelemelerde bulunmak için gideceklerdi. Gazetecilere beyanat veren Dilgan, yazısı ile de uygun tarzda hareket ederek, depremin şiddeti dolayısıyla aydınlatıcı bilgilerden mahrum kalındığını, bu nedenle de dünyanın muhtelif yerindeki 15 rasathaneden bölgeye gitmeden önce tamamlayıcı mahiyette bilgi istediklerini açıklamış, ayrıca şiddet itibarıyla bu depremin 1939 Erzincan Depremine yakın olduğunu da belirtmişti.⁷⁹ Bu durum bilim adamlarının deprem sonrasında nasıl bilgi edindiklerine dair önemli bir detaydı.

⁷⁸ TBMM Tutanak Dergisi, d. 9, c. 21, b. 72, 24 Nisan 1953, s.493-495.

⁷⁹ Hamit Dilgan, “Çan-Yenice depremi”, *Cumhuriyet*, 20 Mart 1953, s.2; *Cumhuriyet*, “Zelzele, şiddet bakımından Erzincan zelzelesi ile aynı”, 22 Mart 1953, s.1.

Yenice'deki şiddetin nedeni, beldenin jeolojik açıdan daha yumuşak arazi üzerine kurulmasıydı.⁸⁰ Şiddetin nedeninin yumuşak araziden kaynaklandığı bilgisi, arazinin zelzelede ne kadar belirleyici olduğunun farkında bir jeolojik yaklaşımı gösteriyordu. Ancak bu farkındalık; tespit düzeyinde kalıyor, uzun vadeli deprem bilincinin oluşmasında herhangi bir katkı sağlamıyordu. İlerleyen depremler ele alındıkça görülecek ki bu tip tespitler sadece depremi anlama sürecine katkıda bulunuyor, inşaat sürecine ise herhangi bir katkıda bulunmuyordu. Sonraki depremlerin ardından arazi gibi ilk etapta herkesin aklına gelebilecek kusurlar bulunuyor, ancak yine de bu kusur bulunduktan sonra gelecek depremlerde de yanlış arazinin depremin felaket boyutunu arttırdığı söylenecek, ancak jeolojik bir detay olarak kalacaktı.

Çanakkale Depreminin vuku bulması, İstanbul'u etkilemesi deprem konusuna olan ilgiyi arttırmıştı. Bu nedenle de konuyla ilgilenen bilim adamlarının bilgisine başvurulmuştu. Deprem nedeniyle kapısı çalınanlardan biri de İstanbul Üniversitesi Jeoloji Profesörü Hamit Nafiz Pamir'di. Pamir gazetecilere, Marmara bölgesi ve güneyinde merkez tesis etmiş olan zelzelelerin, İstanbul için büyük tehlike teşkil etmeyeceğini söylemişti. İstanbul'a zarar veren depremlerin hepsinin İzmit Körfezi'ndeki zelzele ocakları olduğunu, İzmit etrafında deprem merkezi olmazsa, İstanbul'daki çürük binalar hariç hiçbir hasar olmayacağını anlatmıştı.⁸¹ Nitekim 17 Ağustos 1999 Gölcük depremi Pamir'i haklı çıkarmış, her ne kadar bilim adamları bu durumun farkında olsa da tehlike, teknik detay olarak kalmış, aradan neredeyse 50 yıl geçmesine rağmen, Türkiye, 1999 senesinde 17 Ağustos felaketini yaşamıştı.

Çanakkale üzerine araştırmalar yapmak üzere İTÜ'den bir grup jeolog, deprem bölgesine gitmiş, araştırmalarda bulunmuşlardı. Yenice ve Çan bölgesindeki taş ve kerpiç yapıların teknik şartlara uygun olmadığını belirtmişlerdi.⁸² Bu tetkikler de, uygun yapılar yapmanın, depremle mücadele noktasında sağlayacağı faydanın farkındalığını gösteriyordu. Ancak inşaat süreçlerine bu farkındalık yansımıyordu. Deprem sürecinden anlaşıldığı kadarıyla insanlar istisnalar dışında, evlerini kendileri veya yardım alarak inşa ediyorlardı. Depreme mukavemet edecek yapı inşa etmenin

⁸⁰ Bu bilgi için bkz. *Milliyet*, "Zelzele Dün de Fasıla ile Devam Etti", 21 Mart 1953, s.1.

⁸¹ *Milliyet*, "Bütün İstanbul Dünden Beri Zelzeleden Bahsediyor", 20 Mart 1953, s.6.

⁸² *Milliyet*, "Marmara Bölgesinde Yeniden Zelzele Oldu", 2 Nisan 1953, s.1, 7.

vatandaşlardan beklenmesi, bilicin yokluğu ve yaygın olmaması göz önüne alındığında anakronizm olurdu. Vatandaşlar bir yana, devlet dahi resmi binalarda böyle bir kriter gözetmiyordu.

Yurtdışından da zelzele ile ilgilenen bilim adamları geliyordu. Avusturyalı jeolog Dr. Ervin Lahn'ın deprem bölgelerinde jeolojik tetkikte bulunması için yasak bölgelere girmesine izin verilmişti. Resmi binaların arsalarını da inceleyecek olan jeolog, Türkiye'nin muhtelif yerlerinde deprem, heyelan ve su durumu üzerine de araştırmalar yapacaktı.⁸³

Bilimsel araştırmaların yanı sıra, depreme dair vatandaşların uygulayabileceği tavsiyeler de veriliyordu. Bu bağlamda yine Hamid Nafiz Pamir, deprem üzerine bir konferans vermiş, insanları çeşitli noktalarda uyarmıştı. Türkiye'nin bir deprem memleketi olduğunu, her yerin böyle olmadığını anlatmıştı. Deprem anında hemen dışarı kaçmak lazım geldiğini, kaçmadan önce yanan şeylerin söndürülmesi gerektiğini, yüksek binalardan kaçmanın zor olduğunu, bu nedenle mobilyaların yanına sığılabileceğini, kapı çerçevesinin altı en sağlam yer olduğundan çerçevenin altına sığılabileceğini, okullarda sıraların altına girilebileceğini tavsiye etmişti. Ayrıca Türkiye'de Sismoloji Enstitüsü'nün yeni kurulduğundan, depreme dayanıklı binaların nasıl olması gerektiğinin incelenmesinden, tedbir alınırsa başa çıkılabileceğinden, bu konuda Japonya'nın örnek alınması gerektiğinden bahsetmişti.⁸⁴

Afetlere karşı önceden alınmış tedbirlerin yokluğu eleştirisi de getiriliyordu. Binaların depreme dayanıklı hale gelecek şekilde yapılması, zelzeleye mukavim hale gelinmesi, ancak bunların kısa sürede de olmayacağı belirtiliyordu. Sadece bina yapım sürecine dair değil, deprem sonrası oluşacak sorunları çözmek amacıyla sosyal hizmetlerin geliştirilmesi gerektiği de belirtilmiş, afet ve ev sigortasının geliştirilmesi, bunun maliyetinin ağır bir şekilde vatandaşa yüklenmemesi, evini kaybedene yeni ev yapabilme fırsatının tanınması gerekliliği, sigorta bütçesinin de garanti altına konulması tavsiyelerinde bulunuluyordu.⁸⁵

⁸³ BCA, Fon Kodu: 30 18 1 2 Yer No: 132 33 16; BCA, Fon Kodu: 30 18 1 2 Yer No: 132 34 15.

⁸⁴ *Cumhuriyet*, "Zelzele Olurken Ne Yapmalısınız", 3 Nisan 1953, s.5.

⁸⁵ *Cumhuriyet*, "Son Zelzele Felaketinden Alınması Lazım Gelen Dersler", 8 Nisan 1953, s.4.

Çanakkale Depremi hakkında aydınlatıcı bir rapor hazırlamış olan İhsan Sabri Çağlayangil, Çanakkale Valiliği'ne atandığında kendisini bekleyen en önemli görevin deprem süreci ve yaraların sarılması ile ilgilenmek olduğunu belirtiyordu. Ayrıca bu rapora göre, Zelzele Milli bir felaket olarak telakki olunmuş, bazı faydalı yönleri de vardı. Köylerdeki iyi olmayan iskan şartları yeni, rahat ve orijinal bir köy mimarisinin yapılabilmesine zemin hazırlamış, depremle tekrar karşı karşıya kalınırsa diye tedbir almak gerektiği anlaşılmıştı.⁸⁶ Çankırı depreminde olduğu gibi bu zelzelede belediyeler sanki, konuya muhatap değildi ya da kaynaklara bu şekilde yansımıştı. Deprem sorunlarıyla ilgilenmesi bakımından idari olarak valilik ön plana çıkıyordu. Bu nedenle de deprem sorunlarını çözme konusunda, halkın seçtiği Belediye Başkanları aracılığıyla vatandaşların istek ve sorunlarını iletecek bir yapıdan mahrum kalınıyordu. Bunun yanı sıra Çağlayangil de idari bir görevli olarak önceden alınacak tedbirin sürece yapacağı katkıyı vurguluyordu. Sadece jeologlar değil, idari görevliler de durumun farkındaydı.

Bilimsel yaklaşımların, tavsiyelerin veya zihniyetin yanı sıra farklı yaklaşımlar veya komplo teorileri de mevcuttu. Buna göre, Çanakkale'nin yaşadığı felaket soğuk savaşa bağlanmıştı. CSN şirketi Mimarı İbrahim Ateş deprem ile ilgili Başbakan Adnan Menderes'e bir mektup yazarak bu depremin, meydana geliş şekliyle ilgili dikkatini çeken unsurlar olduğunu söylemişti. Uzay ile ilgilendiğini söyleyen mimar, ABD'nin füze çalışmalarına devam ederken soğuk savaşın elebaşı olan Bolşeviklerin de kozmik ışınlarla ilgilendiğini dile getiriyordu. Kozmik enerji ile ısınan fırınlar yapıldığını ve aynı enerjinin don yaratmak için de kullandığını, Rusya'nın Ararat dağlarında bu faaliyetleri yürütmesinin muhtemel bir ihtimal barındırdığını ve bu dağın Yenice'ye 700 km uzaklıkta bulunduğunu yazıyordu. Bu faaliyetin yani, kozmik ışınlardan kullanımının depreme sebebiyet verebileceğini sonuç olarak, Yenice'nin Bolşevik bilim adamlarının faaliyetlerine kurban gittiğine dair kesin kanaat belirtiyordu. Ona göre SSCB, olayı bir yer sarsıntısına bağlamak suretiyle kendisini kurtarmıştı.⁸⁷ Böylelikle “Soğuk Savaş” deprem algısına da etki etmişti.

⁸⁶ BCA, Fon Kodu: 30 1 0 0 Yer No: 121 772 2.

⁸⁷ BCA, Fon Kodu: 30 1 0 0 Yer No: 35 213 14.

1.2.5. Yenice Depremine Yabancı Ülkelerin Yaklaşımları

Batılı Devletler, Türkiye'nin yaşadığı doğa felaketine karşı sergiledikleri destek ve yardımlarla sosyal anlamda Türkiye'yi yalnız bırakmamışlardı. Dünyanın dört bir yanından milletler, bu acı felakette Türk milletinin yanında olduklarını hissettirmişlerdi. Depreme ilgi gösteren en önde gelen devletlerden biri de ABD olmuştu.⁸⁸ Bunun en önemli nedenlerinden biri depremin ABD sismograflarınca⁸⁹ da kaydedilmiş olmasıydı. ABD konuya olan ilgisini fiili olarak da göstermiş, Amerikan Büyükelçisi George McGhee ve Karşılıklı Güvenlik Teşkilatı özel misyonu şefi Leon Dayton, Gönen'i ziyaret etmiş, ayrıca George McGhee; Menderes ve Köprülüü ziyaret ederek üzüntüsünü bildirmişti.⁹⁰ ABD'nin konuya özel ilgi göstermesi, 50'li yıllarda artan Türkiye ve Ortadoğu politikalarıyla da ilgiliydi. 1950'li yıllar boyunca ABD, Türkiye üzerinden bölgede nüfuz devşirmeye çalışmış, soğuk savaş halinde olduğu SSCB'ye karşı Türkiye'yi tampon bölge olarak kullanmıştı. Zelzeleye gösterilen alakanın bu minvalde gelişen ilişkilerden neşet ettiği muhakkaktı.⁹¹

ABD dışında deprem, Fransa'da da kaydedilmiş, Paris Rasathanesi'nin aletleri kırılmıştı. Ayrıca Fransız elçiliğine mensup Bayan Charpy ve Bayan Syens deprem bölgesini ilçe kaymakamı ile gezmiş, Fransa Kızılhaç'ı 50 bin dolar değerinde yardım malzemesi toplamış, Hollanda-Fransa ordulararası maçında da felaketzedeler menfaatine 30 bin lira gelir elde edilmişti. İlerleyen tarihlerde Salla Gaveau'da⁹² felaketzedeler yararına konser verilmiş, dönemin tanınmış isimleri sahne almıştı. Fransa Dışişleri Bakanlığı'nca himaye edilen bu programda yine afetzedeler yararına müzayede yapılmış, 1714 senesinde basılan bir yazma eser satışa çıkarılmıştı. Türkiye'ye 19 kişilik Yunan Yardım heyeti gelmiş, beraberlerinde 18 ton sıhhi malzeme ve yiyecek getirmişlerdi. Kafile başkanı NATO'nun iki ülkeyi yakınlaştırdığını söyleyerek, felaketleri paylaşmayı vazife saymıştı. Arjantin'in de 18

⁸⁸ Şahan, s.108-109.

⁸⁹ Sismograf, yer hareketlerini kaydeden, bu hareketlerin, büyüklüğünü, süresini, saatini ve merkezini tespit etmeye yarayan alettir.

⁹⁰ *Cumhuriyet*, Gönenin 80 köyünden 30 undan haber alındı", 20 Mart 1953, s.7; *Milliyet*, "Dün Geceki Zelzele Büyük Tahribat Yaptı", 19 Mart 1953, s.7; *Milliyet*, "Gönende", 20 Mart 1953, s.7.

⁹¹ 1950'li yıllarda gelişen Türkiye-ABD ilişkileri için bkz. Oral Sander, *Türk-Amerikan İlişkileri 1947-1964*, Ankara: İmge Kitabevi, 2016.

⁹² Fransa'da bulunan bir konser salonu.

kişilik yardım heyeti zelzele felaketi dolayısıyla oluşan yaraların kapanması amacıyla Türkiye'ye gelmişti.⁹³

Sovyet büyükelçisi ile Arjantin elçisi dış işlerine gelerek teessür ve taziyelerini bildirmişlerdi.⁹⁴ SSCB'nin bu tavrı da o dönem için mühimdi. İki ülke arasında yakın dönemde sınır ve boğazlar buhranı çıkmıştı. Bu buhranın en önemli nedenlerinden biri olan Stalin o günlerde ölmüş, yeni SSCB lideri Nikita Kruşçev Türkiye'den toprak ve boğazlardan üs taleplerinin hata olduğunu beyan etmişti. Deprem konusundaki taziye bu normalleşme durumunun bağlamı içinde anlamlıydı.

Kahire Büyükelçiliğinden alınan telgrafla Habeşistan Maslahatgüzarı Türkiye'nin Mısır Büyükelçisi'ni ziyaret etmişti. Habeşistan İmparatoru, Haile Selassie, Cumhurbaşkanına baş sağlığı ve Türkiye'ye yardım göndermek adına bir mümessil yollamak niyetinde olduğunu belirtmiş, Türkiye bunu olumlu karşılamıştı. Suriye Hilali Ahmeri Halep şubesi 1000 Suriye lirası, İsrail uçakla penisilin, sıhhi malzeme, çadır ve battaniye yollamıştı.⁹⁵ Yugoslavya elçiliğinden verilen bir notada, Yugoslav Halk Meclisi Federal İcra Komitesi, Yenice ve Gönen zelzeleleri dolayısıyla 10 adet hazır ev vermek istediklerini, evlerin Yugoslav mühendisleri tarafından kurulacağını, nakliye ve kurma masraflarının da Yugoslavya'ya ait olacağını bildirilmişti.⁹⁶

1.2.6. Yenice'nin Yeniden İnşası

Deprem acıları sarılmaya çalışılırken bir yandan da en acil surette barınma sorunu çözüme kavuşturulmaya çalışılıyordu. Bu doğrultuda çadırlarla barınma sorunu giderilmeye çalışılmıştı. Kalıcı çözümler üretmek için de adımlar atılıyordu.

Bu doğrultuda depremin ardından Başbakan Adnan Menderes'in de katılımıyla Bayındırlık Bakanı, Başvekalet Müsteşarı, Emlak Bankası Umum müdürü, Ankara Belediye Reisi, Kızılay temsilcilerinden oluşan bir komite kurulmuştu. Bu komitenin

⁹³ *Cumhuriyet*, 10 Nisan 1953, s.2; *Cumhuriyet*, 12 Nisan 1953, s.3; *Cumhuriyet*, "Zelzeleden Zarar Görenler İçin Paris'te Konser Veriliyor" 29 Nisan 1953, s.3; *Milliyet*, "Zelzele Dün de Fasıla ile Devam Etti", 21 Mart 1953, s.7; *Milliyet*, "Zelzele Kurbanları 250 Kişiyi Geçmiyor", 23 Mart 1953, s.1, 7.

⁹⁴ *Milliyet*, "Yurdun Muhtelif Yelerinde Zelzeleler Oldu", 26 Mart 1953, s. 1, 7.

⁹⁵ BCA, Fon Kodu: 30 1 0 0 Yer No: 61 376 12; *Milliyet*, "Zelzele Dün de Hafif Şekilde Devam Etti, 24 Mart 1953, s.1, 7.

⁹⁶ BCA, Fon Kodu: 30 1 0 0 Yer No: 61 376 16.

görevi bölgenin yeniden inşası ile meşgul olmalı. Hazırlanan planlar ışığında bölgede yıkılan ev adedine göre meskenler yapılacaktı. Ancak kısa sürede herhangi bir inşaat imkansız gibi duruyordu. Bunun nedeni; Bayındırlık Vekaleti tarafından yapılacak olan evlerin yerlerinin tespit edilmemesi olmakla beraber, depremlerin devam ediyor olmasıydı.⁹⁷

İmar sürecinin yürütülebilmesi için 20.000.000 liralık bir tahsisat ayrılmasına karar verilmişti. Bu konunun görüşüldüğü, Kızılay merkezinde, Bayar riyasetinde bir toplantı yapılmış, Adnan Menderes, Kemal Zeytinoğlu, Kızılay idare heyeti ve banka umum müdürleri bu toplantıda bulunmuştu. Adnan Menderes, 16 milyonun yardım ve farklı kaynaklardan bulunduğunu, 20.000.000 liraya da tamamlanacağını, bu paranın özel yapılara harcanacağını, resmi binalara ve beledi hizmetlere farklı kaynak bulunacağını, inşaatların o yıl içinde tamamlanacağını, paranın bu mevsimde sarf edileceğini söylemişti. Ayrıca bunu ucuza getirmek adına da tasarılar yapılmış, çimento fabrikaları kurulmuş, tuğla ve kiremit fabrikaları üzerine de çalışılmıştı.⁹⁸

Yenice’de Emlak Bankası tarafından 300 yeni ev yaptırılması kararlaştırılmış, Çağlayangil valilik görevine gelince bu işi sıkı tutmuş, ama yetişmesi şüpheli olduğundan baraka inşasına başlanmış, 300 aile bu yolla iskan edilmişti. Tahsisatın belirsizliği, çalışmak için başka yerlere gidenlerin tamiratı bahara bırakması, yaşanan işçi ve usta tedariki sıkıntıları ise gecikmenin nedenleri arasında olmuştu.⁹⁹

Deprem süreci boyunca, uzun bir zaman çadır sorunu çözülememişti. Bunun en önemli sebebi, evi yıkılmayanların da çadır talep etmesiydi. Yıkılan evler, enkaz altında kalanlar, devam eden depremler düşünüldüğünde sağlam duran evlerde barınmaya devam edilmesi cesaret işiydi. Zamanla çadır ihtiyacı da giderilmiş, inşaat süreci üzerine kafa yorulmuştu. Yeniden inşa için seçilecek arazi ile ilgili tetkiler de sürmüş, aynı araziye mi yoksa başka bir araziye mi nakledileceği jeologların meşguliyeti olmuştu. Arazi ve binalar kadar alt yapı çalışmaları da ele alınması gereken bir konuydu. Yol, kanalizasyon, su, elektrik, resmi binaların yapımı devlet

⁹⁷ *Milliyet*, “Zelzelede Ölenlerin Tahminlerden Az Olduğu Anlaşıldı”, 22 Mart 1953, s.1-7; *Milliyet*, “Yurdun Muhtelif Yerlerinde Zelzeleler Oldu”, 26 Mart 1953, s. 1, 7; *Milliyet*, “Yenice’de Dün Yine Zelzele Oldu”, 28 Mart 1953, s.1, 7.

⁹⁸ *Milliyet*, “Zelzeleden Yıkılan Yerler Süratle İmar Edilecek”, 14 Nisan 1953. s.1, 7.

⁹⁹ BCA, Fon Kodu: 30 1 0 0 Yer No: 121 772 2.

tarafından sağlanacaktı. Menderes tüm bu çabaların hızlı bir şekilde neticelenmesi için halkında çabasının lüzumuna işaret ediyordu. Mesliste de inşa süreci ile ilgili, yardım yapılacağı, sonra da yardımla bölgedekilerin ev yapacağı dile getirilmişti. Evlerin vatandaşların kendileri tarafından yapılacağını söylemişti.¹⁰⁰ Buradan anlaşıldığı kadarıyla yeniden inşa; vatandaşın devletin yardımıyla kendi işini görmesiydi. Devletin yapacağı 300 konutta dahi vatandaşın da sürece katılması bekleniyordu.

İnşaat sürecinde fiili adımlar da atılıyordu. Yenice ilçesinde Emlak Kredi Bankası tarafından 30 Ağustos 1953'te 1 Milyon 600 bin liraya ihale edilen 300 evin temel atması yapılmış, kalabalık bir toplulukta orada bulunmuştu. 5 Mart 1955 tarihli bir belgeden de anlaşıldığı kadarıyla; Emlak Kredi Bankası aracılığıyla 300 evin anahtarları kura ile sahiplerine teslim edilmişti.¹⁰¹

Sonuç olarak, depremin İstanbul'u etkilemesi, Çanakkale'ye özel bir günde olması, cumhurbaşkanının ziyareti, dış politikadaki gelişmeler, Çanakkale depremine yoğun ilginin nedenleri olmuştu. Büyük bir yardımlaşma faaliyeti olmuş, ordu, valilik ve Kızılay ön plana çıkmış, inşaatların vatandaş tarafından, devletin sağladığı para ve yapı malzemesi ile yürütülmesi öngörülmüş, yine de Yenice'de 300 evin inşaatının devletçe yapımı kararlaştırılmış, beklenti devlet-vatandaş birlikteliği ile inşaatın sürmesi olmuş, afet sonrasına müdahaleye odaklanılmış, resmi veya özel binaların depreme dayanıklı yapılmaması herhangi bir siyasi tartışmaya konu edilmemişti. Yapılan eleştiriler olsa da hükümeti tenkit etme yolunun bir aracı olarak görülmemiş, depremle mücadelede inşaat ve arazinin rolünün farkında olunduğu anlaşılmış, ama bu tespit düzeyinde kalmıştı.

1.3. Fethiye Depremi (25 Nisan 1957)

Fethiye, Türkiye'nin en önemli turizm beldelerinden birisidir. Bu statüsüne 1950'lilerin sonu 1960'ların başlarında erişmeye başlamıştı.¹⁰² Bu sürece yardımcı olan da garip dursa da bir doğal afet olan deprem olmuştu. Bölgenin yıkılması turizm rasyonalitesi ile yeniden imarının önünü açmıştı. Bu sürece yol açan deprem, 1957

¹⁰⁰ TBMM Tutanak Dergisi, d. 9, c. 21, b. 58, 25 Mart 1953, s.70-71; *Cumhuriyet*, Yurdda Zelzele Zararlarını Önliyecek Kanun Tasarısı", 14 Nisan 1953, s.6.

¹⁰¹ BCA, Fon Kodu: 30 1 0 0 Yer No: 19 107 16; *Cumhuriyet*, Yenicede 300 Evin Temeli Atıldı", 31 Ağustos 1953, s.3.

¹⁰² Bu konuya ileride değinilecektir.

senesinin 24 Nisan'ı 25 Nisan bağlayan gecenin sabahına doğru saat 4.25'te 7.1 büyüklüğünde, 67 kişinin öldüğü, 3200 binanın yıkıldığı bir afet olmuştu.

Muğla şehri sismik açıdan dünyanın en hareketli yerlerindendir. Bu nedenle de M.Ö. 227 tarihine kadar götürülebilecek ve o günden bugüne sismik açıdan hareketli olarak nitelenebilecek bir deprem tarihi vardır. Bu depremler de sıklıkla Muğla, Fethiye ve Rodos üçgeninde sıklaşıyordu. Muğla, 1941 senesinde 3 depreme şahit olmuş, bunlardan biri 6 diğer ikisi de 6'dan daha az büyüklükte meydana gelmişlerdi. 24 Nisan 1957 akşamı meydana gelen bir deprem daha vardı ve 6.8 şiddetindeydi. Ertesi sabah da konumuz olan asıl deprem vuku bulacaktı. Bu bölgede ilerleyen tarihlerde de 1961, 1969 ve 2012 yıllarında 6 ve üzeri şiddette depremler oluşacaktı.¹⁰³

Gazeteler, zelzele vuku bulur bulmaz, ilk sayfalarını deprem haberleriyle doldurmuştu. Deprem gündemdeki yerini Mayıs ayının ortalarına kadar korumuş, sonrasında gazetelerin ilk sayfalarındaki yerini arka sayfalara bırakmış ve gündemden düşmüştü. Bunun en önemli nedeni Fethiye Depreminden bir ay sonra Bolu Depreminin olmasıydı. Fethiye depremi gündemden düşmüş, ancak deprem afeti gündemdeki yerini korumuştur. Deprem mecliste de hem geç bir tarihte hem de sadece birkaç kez gündem olmuştu. O günlerde Türkiye'nin en önemli konusu Kıbrıs meselesiydi. İngiltere, Yunanistan ve Türkiye üçlüsü Kıbrıs Adasının statüsünü müzakere ediyorlardı.

1.3.1. Fethiye Depreminin Etkileri

25 Nisan sabahına doğru merkez üssü Fethiye olan şiddetli bir zelzele vuku bulmuştu. Bu deprem de Çanakkale depreminin 18 Mart'ta olmasına benzer şekilde bir başka önemli gün olan 23 Nisan'ın hemen ertesinde meydana gelmişti.

Milliyet gazetesinde Fethiye Depremine dair ilk haber 25 Nisan tarihinde verilmiş, ancak gazetenin baskısı ile deprem arasında çok az bir zaman olması nedeniyle sadece bir deprem olduğu bilgisi aktarılmıştı. Deprem oluş saati ise sabaha karşı 04.25'ti. Aradaki zaman malumat almak için az olsa da gazeteler bu konuda en azından zelzeleyi haber vermişlerdi. Ancak verilen haberler, akşam meydana gelen ilk

¹⁰³ Nazlı Ceyla Anadolu Kılıç, Ümit Yalçın Kalyoncuoğlu, "Muğla İli ve Çevresi İçin Depremsellik ve Sismik Tehlike Analizi", *Mühendislik Bilimleri ve Tasarım Dergisi*, c.5, S.3, (2017), s.509.

depremle ilgiliydi. Akşam saat 21.10'da bir deprem olmuş, ardından sabahki deprem oluşmuştu. Gazeteye yansıyan akşamki depremdi. İlk habere göre, insanlar heyecana kapılıp sokaklara fırlamış, evler hasar görmüş, merkez üssünün Aydın veya Isparta olduğu ve muhtemel büyük bir hasarın da olabileceği tahmin edilmişti.¹⁰⁴

Depreme dair haberler 25 Nisan günü içerisinde daha berrak bir hale gelmiş, gazeteler bölgeye muhabirlerini yollayarak birinci elden bilgi almış, depremin merkezinin Muğla'nın Fethiye kasabası olduğunu öğrenmişlerdi. *Cumhuriyet* gazetesi bölgeye, kiraladığı bir uçakla ulaşmış, deprem bölgesini yukarıdan uçakla gezerek izlenimlerini aktarmıştı. Fethiye'nin harap hale gelişine yukarıdan bakılmıştı. Fethiye yerle bir olmuş, yamaç taraflarına doğru hasar, azalan bir görüntü sergilemiş, sağlam evin kalmadığı, evlerden yıkılmayanların derme çatma halde kaldığı, iskelenin çöktüğü, toprağın yarıklarla dolu hale geldiği, enkaz arasında kayıp yakınlarını ve eşyalarını arayan felaketzedelerin durumları, deprem bölgesinde uzak bir noktaya yerleştirilen insanların görüntüsü uçaktan edinilen ilk izlenimler olmuştu.¹⁰⁵

Fethiye'nin yerle bir olmuş haline nazaran ilk alınan bilgiler ışığında ölü ve yaralı sayısı azdı. İlk tahminlere göre 15 ölü, 60 kadar da yaralı mevcuttu. Depremin şiddetiyle birlikte düşünüldüğünde ölü ve yaralı sayısının azlığı dikkat çekiciydi. İnsan kaybının az olmasının sebebi, insanların akşam meydana gelen şiddetli depremden dolayı evlerine girmeyerek geceyi sokakta geçirmeleriydi. Sabaha karşı meydana gelen ikinci depreme insanlar sokakta yakalanmışlar, insanlar yaşadıkları beldenin yıkılışına dışarıdan şahit olmuşlardı.¹⁰⁶ Böylece sabah 4 civarı meydana gelen depremde insanlar evlerinde olmadığından, ölü ve yaralı sayısı fazla olmamıştı. İlk deprem, ardından gelecek olan asıl felaket için adete uyarıcı bir etki oluşturmuştu. Konuyla ilgili bir araştırmada, bu duruma ek olarak havanın sıcak olması ve insanların uyanık durumda bulunması da can kaybının azlığının gerekçelerinden biri olarak öne sürülmüştü.¹⁰⁷ Bir başka çalışmada da can kayıplarının az olması, yerel yöneticilerin durumu iyi idare etme kabiliyetleriyle birlikte, bölgedeki binaların çok katlı olmaması

¹⁰⁴ *Milliyet*, "Ege'de Şiddetli Deprem Oldu", 25 Nisan 1957, s.1-3.

¹⁰⁵ Şahab Balcıoğlu, "Fethiye Kazasında Sağlam Ev Kalmadı", *Cumhuriyet*, 26 Nisan 1957, s.1, 5.

¹⁰⁶ Ümit Deniz, "Felaketzedeler Korkunç Zelzeleyi Anlattılar", *Milliyet*, 20 Mayıs 1957, s.3.

¹⁰⁷ Şahan, s.118-119.

olarak da değerlendirilmişti. İlerleyen tarihlerde de bundan ders çıkartıldığı, Muğla’da çok katlı binaların yapımına müsaade edilmediği de belirtilmişti.¹⁰⁸

Deprem gecesine dair *Cumhuriyet* gazetesinin anlatımı biraz farklıydı. İlk depremle birlikte halkın sokaklara döküldüğünü, hasar ve kayıp olmayınca, insanların evlerine döndüğünü, depreme evlerde yakalanıldığını aktarmıştı.¹⁰⁹ Öncelikle *Milliyet* gazetesinin haberi olayın üzerinden belli bir zaman geçtikten ve ilk şok atlatıldıktan sonra yani, sürece dair daha net bir resim ortaya çıkınca yapılmıştı. Cumhuriyet’in haberi ise sığağı sığağına yapılan bir haberdirdi. Sürece dair bilgi eksikliği veya yanlış payı bu nedenle daha fazlaydı. Ayrıca evlerine dönmüş insanlar da olabilirdi. Buna rağmen Ramazan ayında olduğundan, sahur vaktinin ardından uykuya dalınmadığı göz önüne alınırsa ve evlerin müstakil olduğu bir dönem olduğunun farkında olunursa depremle birlikte o esnada uyumayan veya henüz uykuya tam dalmamış olanların hemen evlerinden dışarıya fırladığı ve can kaybının azlığının da bununla bağlantılı olduğu düşünülebilir.

Konuya dair, elde bulunan başka önemli bir bilgi daha vardı. Buna göre, yetkili makamlar ilk depremin ardından tehlikenin farkında olarak vatandaşların evlerine dönmelerine engel olmaya çalışmışlardı. Fethiye Kaymakamı Nezih Okuş, Savcı Cemal Kaynak insanları evlerine girmekten alıkoymaya çalışmış, ilçe jandarma yüzbaşısı da evlerden zorla tahliye süreci başlatmıştı.¹¹⁰ Buna rağmen ölü mevcudiyeti vardı. Ayrıca sayı zamanla artmış, ölenlerin yanı sıra enkaz altından sağ kurtarılan insanlar da vardı. Bu durumda yapılabilecek en makul değerlendirme, resmi görevlilerin çabasının yanı sıra; evlerinde kalmaya devam eden insanlar, ikinci depreme evlerinde yakalanmış veya dışarı kaçabilmiş, ya da enkaz altında kalmışlardı.

Depremin ardından hava aydınlanınca manzara ortaya çıkmış, beldenin önemli bir kısmı resmi binalar, banka ve hastane binaları, altyapı tesisleri yıkılmış ve tahrip olmuştu. Bölgeyi ziyaret eden *Cumhuriyet* gazetesi muhabirleri sanki çok eski bir

¹⁰⁸ Recep Arslan, “1957 Fethiye Depremi ve Bölgeye Etkileri”, *International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, c.12 s.35, (2017), s.43.

¹⁰⁹ Şahab Balcıoğlu, “Fethiye Kazasında Sağlam Ev Kalmadı”, *Cumhuriyet*, 26 Nisan 1957, s.1, 5.

¹¹⁰ Arslan, s.38; *Milliyet*, “Ege’de Zelzele Devam Ediyor”, 27 Nisan 1957, s.1-3; Söylentiye göre; ilk depremin ardından nur yüzlü bir dede kaymakam Nezih Okuş’a gelmiş ve ikinci depremi haber vermiş, bu sayede halk evlerinden çıkarılmış, bu söylem halk arasında yayılmıştı. Pınar Gün; Servet Yanatma, “Fethiye Depremi (1957)”, *Toplumsal Tarih*, S. 86, (2001), s. 56.

harabeyi ziyaret ediyor gibi hissetmişler, yürüyecek yol bile bulamamışlardı. Bu yıkıntı manzarası ve devam eden depremler karşısında korkan halk dağ ve ovalara, daha az tehlikeli bulduğu alanlara doğru deprem bölgesinden uzaklaşmıştı.¹¹¹

Deprem sadece Fethiye’de değil başka yerlerde de hissedilmiş, hasar vermişti. Bunların başında Marmaris geliyordu. Marmaris dışında depremin Milas, Aydın, Denizli, Antalya ve Adana’da hissedildiği aktarılmıştı.¹¹² Sıklığı giderek azalsa da 19 Mayıs tarihine gelindiğinde artçı depremler devam etmişti.

1.3.2. Tedbirler ve Yardımlar

Fethiye Depremi, önceki bölümlerde işlenen Çankırı ve Çanakkale Depremleri gibi deprem öncesinin değil, sonrasının tedbirleriyle ön plana çıkmıştı. Bu yönüyle de Türkiye’nin depreme yaklaşımında 1950-1957 yılları arasında bir süreklilik görülüyordu. Depreme dair, deprem meydana geldikten sonra, “deprem öncesinde tedbir alınsın” söylemleri ve deprem sonrası tedbirlerin öne çıktığı bir süreç vardı. Ancak Çankırı ve Çanakkale gibi mühim tektonik hadiselerle muhatap olmuş Türkiye’de, deprem öncesinin değil sonrasının tedbirleri konuşulacak ve uygulanmaya çalışılacaktı. Yine de Fethiye Depremi, göze çarptığı kadarıyla, “deprem öncesinde tedbirler alınsın” söylemlerinin çoğaldığı bir süreç olmuştu.

Kurtarma ekipleri bölgeye gelmiş ve enkaz kaldırma faaliyetleri başlamıştı. Devam eden depremler ve yıkılmasa da sağlam olmayan evlerin oluşturduğu tehlike nedeniyle halk deprem bölgesinden uzaklaştırılmış, civardaki boş arazilere yerleştirilmiş, bölge askerlerin koruması altına alınmıştı. Bu süreç içerisinde okullar tatil edilmiş, resmi binalar da çadırlara taşınmıştı.¹¹³ Resmi binaların yıkılmasının eleştirilmemesi durumu da hala devam ediyordu. Bu konuda Çankırı ve Çanakkale depremleri ile bir benzerlik mevcuttu. Depreme dayanıklı yapılmayan resmi binalar yıkılmış, bunların faaliyetleri çadırlara taşınmış, ancak deprem konusunda yapımı

¹¹¹ *Cumhuriyet*, “Fethiye Harabe Hallinde”, 27 Nisan 1957, s. 1, 5; *Milliyet*, “Ege’de Zelzele Devam Ediyor”, 27 Nisan 1957, s.1-3.

¹¹² *Cumhuriyet*, “Fethiye Kazasında Sağlam Ev Kalmadı”, 26 Nisan 1957, s.5.

¹¹³ *Cumhuriyet*, “Fethiye Harabe Hallinde”, 27 Nisan 1957, s. 1, 5; Ümit Deniz, “Felaketzedeler Korkunç Zelzeleyi Anlattılar”, *Milliyet*, 20 Mayıs 1957, s.3.

örnek olması gereken resmi binaların, depreme dayanıksız yapılması herhangi bir eleştiri konusu yapılmamıştı.

Bölgeye 60 yataklı seyyar bir hastane yollanmış, Başvekil Adnan Menderes haber alır almaz gerekli talimatları vermiş, yardımların bölgeye ulaştırılması noktasında adeta bir seferberlik olmuştu. Bütün devlet daireleri ile Kızılay harekete geçirilmişti. Bölgeye doktor ve gönüllü hemşireler gönderilmiş, bol miktarda çadır ve battaniye yollanmıştı. Bunlar da asker vasıtasıyla ihtiyaç sahiplerine teslim edilebilmişti. Denizli’den de bir yardım ekibi gelmiş, Kızılay çadır battaniye, ilaç ve yiyecek dolu 12 vagonluk yardım yollamış, Nafia Vekaleti ilk etapta yardım olarak 100.000 lirayı bölgeye ulaştırmıştı.¹¹⁴ Deprem bölgesindeki en mühim sıkıntıların başında da su sorunu gelmiş, bu da İzmir’den gelen içme suları ile giderilmeye çalışılmıştı. Bölgede yaşanan su sıkıntısı Başvekilin verdiği emir neticesinde, uzaklardaki kaynaklardan kasabaya boru döşemesine hemen başlanarak giderilmeye çalışılmıştı.¹¹⁵

Bölgeye barınma ve gıda ihtiyacını karşılamak adına 4956 çadır yollanmış, 4 fırın ve sağlam dükkanlar açılarak alışveriş başlamış, elektrik ulaştırılmaya çalışılmış, lüzumlu aşılar yapılmış, iki bayındırlık ekibi binalar üzerine tahkikat yapmış, askerlerde tıkanan su yollarını açmış, yıkılacak binaları yıkma, yolları temizleme işini sürdürmüşlerdi. Deprem nedeniyle zarar gören Fethiye-Muğla karayoluna dağlardan kopup düşen kayalar temizlenmiş, yol üzerinde oluşan çatlaklar doldurulmuştu. Ancak dağlar tehlike saçmaya devam etmiş, bu nedenle dağlara yakın bulunanlar başka yerlere taşınmıştı. İstanbul valiliğinde bir yardım komitesi oluşturulmuş, Sanatçı İlham Gençler çalıştığı pavyonda topladığı yardımları valiliğe teslim etmişti. İş Bankasında yardım hesabı açılmıştı.¹¹⁶

¹¹⁴ *Cumhuriyet*, “Fethiye Kazasında Sağlam Ev Kalmadı”, 26 Nisan 1957, s.5; *Cumhuriyet*, “Cumhurbaşkanı ve Başbakan Zelzele Bölgesine Gidiyorlar”, 27 Nisan 1957, s.1, 5; *Milliyet*, “Ege’de Zelzele Devam Ediyor”, 27 Nisan 1957, s.1-3.

¹¹⁵ *Cumhuriyet*, “Ege Bölgesinde Dün Yeniden Zelzeleler Oldu”, 28 Nisan 1957, s.1, 5; *Cumhuriyet*, “Fethiyede Dün de Biri Çok Şiddetli Üç Zelzele Oldu”, 29 Nisan 1957, s.1, 5; *Milliyet*, “Yeni Zelzele Dağları İkiye Böldü”, 29 Nisan 1957, s.5.

¹¹⁶ BCA, Fon Kodu: 30 1 0 0 Yer No: 121 772 4; *Cumhuriyet*, “Zelzele Bölgesinde Kurulacak Şehirler”, 30 Nisan 1957, s.1, 5.

Günlük hayat da normale döndürülmeye çalışılıyordu. Enkaz temizleme süreci hızlanmış, sarsıntılar da bitmişti. Sıcak yemekler verilmeye başlanmış, yaralılar iyileşmiş, çadırlara gönderilmişlerdi. Yemek ve su sıkıntısı halledilmişti. Normalleşme devam ederken yardım faaliyetleri de sürdürülüyordu. İstanbul Musevileri Hahambaşı valiliğe gelerek 20.000 lira bağışlamıştı. Üsküdar Amerikan Kız Koleji öğrencileri zelzele yararına piyes oynayacaklardı.¹¹⁷

1.3.3. Deprem Tartışmaları

Devlet, depremin ardından olaya hemen müdahale etmişti. Akşam saatlerinde meydana gelen ilk depremin ardından insanları evlerinden çıkarma, tekrar geri dönmelerini önleme devlet kurumunun inisiyatifinde olabilecek bir uygulamaydı. Kaymakam, Savcı ve Jandarma yüzbaşısının devleti temsilen aldıkları inisiyatif önemliydi.

Deprem öncesinde, binaların yapılış sürecinde tedbirler alınmadığından, insanlar evlerinden çıkarılıp ölüm sayısının artmasının önüne geçilebilmişse de depremin yıkımı engellenememiş, Fethiye büyük bir felaket yaşamıştı. Bu felaket yaşanır yaşanmaz devlet, Kızılay, ordu ve yerel idaresiyle sürece müdahale etmiş tedbirlerini almıştı. Bu tip süreçlerde beldenin idari hiyerarşisinin müdahaleleri hayati önem taşıyor, gidişata dair belirleyici bir konumda oluyordu. Gösterilen çabalar alınan inisiyatifler ilerleyen dönemlerde takdirlere de neden olabiliyordu. Bu doğrultuda deprem sürecinde gösterdiği çaba, alaka ve başarılarından dolayı Muğla Valisi Esat Kaya Ayman takdirname ile taltif edilmişti.¹¹⁸

Devlet ve siyaset kurumunun deprem sürecine yaklaşımı bağlamında ele alınabilecek en önemli olay, Cumhurbaşkanı Celal Bayar ve Başbakan Adnan Menderes'in bölgeyi ziyaretleriydi. Ancak devletin zirvesinin bölgeye ziyaretinden önce Dahiliye Vekili Namık Gedik'in bölgeye gelerek yaptığı tetkikler vardı. Fethiye depremi, İçişleri Bakanının bölgeye gelmesi bakımından Çankırı Depremi ile benzerlik gösteriyordu. Cumhurbaşkanının ziyareti bakımından da Çanakkale depremi

¹¹⁷ *Cumhuriyet*, "Fethiyede Hayat Normale Avdet Etti", 1 Mayıs 1957, s.1, 5; *Cumhuriyet*, 9 Mayıs 1957, s.2; *Cumhuriyet*, "Fethiye Felaketzedelerine İstanbul Yardımı 1 Milyon Lirayı Aşacak", 11 Mayıs 1957, s.3.

¹¹⁸ BCA, Fon Kodu: 30 18 1 2 Yer No: 146 28 4.

ile benzerlikler mevcuttu. Ancak Muğla Depremi vesilesiyle bölgeye cumhurbaşkanıyla beraber başvekil Adnan Menderes de gelmiş ve bu yönüyle farklılık arz etmişti. 27 Nisan tarihine gelindiğinde Bayar ve Menderes beraberindekilerle birlikte, Muğla ve Milas'ı ziyaret etmişler, halk tarafından tezahüratlarla karşılanmışlardı. Liderler de bölge halkıyla ilgilenmiş, konuşmuş, sorunlarını dinlemişlerdi. Halka bir konuşma yapan Bayar; gelecekte durumun daha iyi olacağını, uzmanların tetkikler yapacağını ve yeniden inşa edilen yapıların depreme dayanıklı yapılacağını açıklamıştı.¹¹⁹ Bayar bu konuşmasında depreme dayanıklı yapıların yapılacağını beyan ederken önemli bir detayı vurguluyordu. Anlaşıldığı kadarıyla; bu konuşma, devletin depreme karşı mücadelenin, zelzeleye dayanıklı yapılar yapılarak olabileceğinin bilincinde olduğunu gösteriyordu. Ayrıca Başvekil Adnan Menderes'in deprem bölgesini ziyareti bir istisna olmuştu. Bu durum Aydınli Menderes'in bölgeye duyduğu özel yakınlıkla açıklanabilir.

Celal Bayar'ın söylevinin ardından liderler, ertesi gün asıl felaket beldesi olan Fethiye'ye gitmişler ve Fethiye'nin harap haline şahit olmuşlardı. Bölgeden ayrıldıktan sonra Anadolu Ajansına bir demeç veren Adnan Menderes, yepyeni ve mükemmel bir Fethiye kurulacağını beyan etmişti.¹²⁰ Fethiye Deprem beldesinin ziyaretinin son halkası olmuş, sonrasında liderler bölgeden ayrılmışlardı. Gösterdikleri alaka bölge insanı için moral verici nitelikteydi. Ancak bu şekilde ihtiyaç duyulacak moralin gerekliliğinin önüne geçebilme gücü de yine liderlerin elindeydi.

Deprem sadece cumhurbaşkanının, hükümetin, DP'li isimlerin konusu değildi. İlerleyen tarihlerde bölgeye CHP'ye mensup bir heyet de gitmiş, parti adına üzüntüler dile getirilmiş, durum yerinde görülmek istenerek, yardımlar yapılması planlanmıştı.¹²¹ CHP'nin bölgeye heyet göndermesi de Türkiye siyasi tarihi bağlamında önemli bir detaya işaret ediyordu. CHP artık 1950'lerin ilk birkaç yılının muhalefet konusunda tecrübesiz partisi değildi. Deprem sürecine iştirakin sadece hükümet partisinin değil, ileri de hükümet olabilecek olan muhalefet partisinin de

¹¹⁹ *Cumhuriyet*, "Fethiye Kazasında Sağlam Ev Kalmadı", 26 Nisan 1957, s.5; *Milliyet*, "Bayar ve Menderes Zelzele Bölgesinde", 28 Nisan 1957, s.1-5.

¹²⁰ *Cumhuriyet*, "Fethiyede Dün de Biri Çok Şiddetli Üç Zelzele Oldu", 29 Nisan 1957, s.1, 5; *Cumhuriyet*, "Başbakanın Dünkü Beyanatı", 29 Nisan 1957, s.1, 5; *Milliyet*, "Yeni Zelzele Dağları İkiye Böldü", 29 Nisan 1957, s.5.

¹²¹ *Cumhuriyet*, "Fethiyede Hayat Normale Avdet Etti", 1 Mayıs 1957, s.1, 5.

konusu olduğunu fark ediyordu. Ancak CHP bu konuda münferit bir vakaydı. Diğer muhalefet partilerin bu konuda herhangi bir iştirakleri en azından kaynaklara yansıdığı kadarıyla yoktu. Bunun da nedeni henüz çok partili demokratik yapının gelişme evresinin başlangıç aşamalarında olunmasıydı. Siyasi kültür geliştikçe ilerleyen depremlerde görüleceği gibi küçük partiler de deprem sürecine dahil olacaklardı. CHP ise ikinci büyük parti olarak bir istisna teşkil etmiş ve muhalefet kültürü daha da gelişmiş, bu süreçlerde halkın yanında olunması gerektiği siyasi bilincinin farkına diğer muhalefet partilerine nazaran daha fazla varmıştı.

Fethiye Depremi, meclis müzakerelerine de konu olmuştu. Bu doğrultuda deprem Nisan ayının son günlerinde meydana gelse de deprem bölgesine dair birkaç soru dışında mecliste 12 Haziran'a kadar gündeme gelmemişti. 12 Haziran'da görüşülen Fethiye Depremi, sadece siyasetçilerin konuya yaklaşımı bağlamında değil, yeniden inşa süreci için de önemli konuşmalar içeriyordu.

12 Haziran günü yapılan tartışmalar; Denizli ve Muğla'da meydana gelen deprem nedeniyle hasar görenlere yapılacak yardım hakkında çıkarılacak kanunla alakalıydı. Bu kanun nedeniyle de mecliste kanunla bağlantılı veya bağlantısız deprem ile ilgili konuşmalar olmuştu. CHP Tunceli vekili Arslan Bora, deprem sürecinde partizanlığın aşıldığını, tek yürek olunabildiğini, iktidar-muhalefet elbirliğiyle çalışıldığını, hükümetin çabalarının takdire layık olduğunu ve milletin yardımlarını bu süreçte esirgemediğini belirtmişti.¹²² Arslan Bora'nın konuşması da muhalefetin henüz deprem konusunun iktidarı yıpratmak için bir araç olduğunun farkında olunmadığını gösteriyordu. Hemen her konuda çatışan ve 1957 senesi gibi bu kutuplaşmanın arttığı bir yılda bile, depremin ardından günler geçmesine rağmen, DP-CHP arasındaki partizanlık deprem nedeniyle bir kenara bırakılıyor muhalefet hükümeti takdir edebiliyordu.

Arslan Bora'nın verdiği kanun teklifi üzerine, DP Ordu milletvekili Refet Aksoy, şehir ve kasabalardaki yapıların hükümet tarafından Nafia Vekaleti'nin bünyesinde inşa edileceğini, köylerdeki yapıların inşaatının ise Ziraat Bankası'na halledileceğini, alt yapı hizmetlerinin belediyelerce, okulların ise Maarif Bakanlığı tarafından yaptırılacağını bildirerek oluşturulan iş bölümünü açıklamıştı. Bu kanunla

¹²² TBMM Tutanak Dergisi, d. 10, c. 20, b. 80, 12 Haziran 1957, s.174-175.

ilgili yapılan konuşmalar ise ayrılan bütçe üzerine olmuş, ayrıca okulların yapım süreci ile ilgili de soru işaretleri oluşmuştu. Buna göre; Çanakkale Mebusu Servet Sezgin konuya gösterilen alakadan şüphesi olmadığını belirtse de bütçe konusunda bir eksiklik olduğunu söylemiş, bunun için birkaç milyon daha bu bütçeye ayrılmasını talep etmişti. Servet Sezgin'e cevaben Refet Aksoy, evlerin borçlandırma yoluyla yapılacağı, okulların eksiksiz inşa edileceği ve hükümetin bu işi yarı yolda bırakmayacağını söylemişti.¹²³ Bu konuşmalar, tartışma, kavga veya eleştiri tonu taşımayan, sadece bütçeye dair soru işaretleri barındıran konuşmalardı. Nitekim bu tasarısı kanunlaşarak yürürlüğe girmişti. Böylelikle deprem bölgesi için 50.000.000 liralık bütçe onaylanmış, 1958 senesi içerisinde de deprem felaketi nedeniyle 1.000.000 liralık ayrı bir tahsisatta bulunulmuştu.¹²⁴

İlerleyen tarihlerde mecliste Kars vekili Mehmet Hazer, deprem öncesi ve sonrası tedbirler olsa da bunlara uyulmadığını ve deprem vuku bulduktan sonra acıları silmek ve hızlıca inşa sürecine girişmek adına yönetmeliklerin hazırlanmadığını, bundan dolayı inşaatların yavaş ilerlediğini belirtmişti.¹²⁵ İnşaat sürecinin bitmemesi ve sürecin uzaması mecliste bu şekilde küçük çaplı eleştirilere neden oluyordu. İnşaatlar devam ederken, idari bağlamda deprem konusunda değişiklikler de meydana geliyordu. İmar ve İskan Bakanlığı kurulmuş, depremin Nafia vekaletine mi yoksa imar ve iskanın mı işi olacağı soru işareti olmuş, deprem işleri İmar ve İskan Bakanlığı'na devredilmişti.¹²⁶ Böylelikle depremin hangi bakanlığın konusu olduğu sorunu da çözüme kavuşmuştu.

Tarihler ilerledikçe inşaat sürecine dair mecliste başka eleştiriler de oluyordu. CHP Urfa mebusu İbrahim Etem Karakapıcı aradan 3 sene geçse de işlerin hala yapılmadığını dile getiriyordu. Eleştirilere karşılık DP Muğla vekili Sadi Pekin yapılan işlerin karşılığının görüldüğünü, yeni bir Fethiye ve Marmaris'in meydana geldiğini belirtmişti. Bölgede iskân edilenlerin önceden görmedikleri bir modernlik seviyesini yakaladığını, ancak buna rağmen yeniden inşa sürecinin bitmediğini, devam ettiğini, evlerin bir kısmının dağıtılmış olduğunu, bir kısmının da yakın zamanda yeni

¹²³ TBMM Tutanak Dergisi, d. 10, c. 20, b. 80, 12 Haziran 1957, s.177-179.

¹²⁴ Şahan, s.122.

¹²⁵ TBMM Tutanak Dergisi, d. 11, c. 3, b. 57, 9 Nisan 1958, s.224.

¹²⁶ Bunun için bkz. Şahan, s.228; TBMM Tutanak Dergisi, d. 11, c. 4, b. 64, 5 Mayıs 1958, s.23-24.

sahiplerine teslim edileceğini dile getirmişti. İnşaat sürecinin uzaması ile ilgili de Fethiye'nin arazisinin bataklık olması dolayısıyla inşa sürecinde zorluk çıktığını, gecikmenin araziden kaynaklandığını beyan etmişti. Ayrıca yeni bir şehir kurmanın ne kadar meşakkatli olduğunu, Erzincan Depreminin bile sıkıntılarının sürdüğünü, Erzincanlıların hala iyi evlere yerleşemediklerini söylemişti.¹²⁷ Bu söylemiyle Sadi Pekin, Erzincan üzerinden Muğla'nın inşa sürecinin gecikmesini meşrulaştırmaya çalışıyordu. Deprem bölgesinin vekili olmasına rağmen sürecin gecikmesini anlayışla karşılamıştı. Muğla üzerine konuşan tutanaklarda görüldüğü kadarıyla tek Muğla vekiliydi. Buradan Muğla'nın siyasi temsil durumunun yeterince gelişmediği anlaşıyordu. Halbuki inşaat süreci çok uzamış ve özellikle bölgenin vekillerinin bu sorunu dile getirmesi gerekirken, bölgenin vekili konuya anlayışla yaklaşmıştı. Muğla deprem bağlamında mecliste yeterince konuşulmamış, siyaseten temsili yetersiz kalmıştı. Yine de dönemi koşulları düşünüldüğün de gecikme normaldi. İlerleyen depremler de olacağı gibi, bilinçli ihmal söylemleri henüz ortaya atılmaya başlamamıştı. Muhalefet yapılanları kabul ediyor, gecikmeyi eleştiriyordu. Hükümet de kesin inkar yoluna gitmiyor, gecikme gerekçesini izah ediyordu.

Bir diğer göze çarpan husus da Erzincan'ın depremden dolayı devam eden sorunlarıydı. Ancak DP veya Sadi Pekin CHP'yi, CHP Erzincan felaketinin üzerine 11 sene daha iktidarda kalmasına rağmen eleştirmemiş, kendilerine yapılan eleştiriler için bunu bir fırsat unsuru olarak görmeyerek sadece kıyas unsuru olarak ele almışlardı. Daha da ilginç bu ele alınan tutanakta İmar ve İskan Bakanlığı ile muhalefet vekilleri arasında yoğun ve sert tartışmalar geçerken, konu deprem olduğunda müşfik bir tavır ortaya koyuluyordu. 1960 yılına gelinmesine, DP-CHP kutuplaşması en zirve noktasını yaşıyor olmasına rağmen mecliste, deprem hala siyasi bir polemik malzemesi olarak kullanılmıyordu.

Konuşmaların ardından İmar ve İskân Vekili Hayrettin Erkmen, Fethiye'de 233 evin yapıldığını, yakın zamanda dağıtılacağını, yeniden temeli atılacak 315 evin olduğunu söylemişti. Bu konuşma tutanaklarda 1960 senesinde kayda geçmişken, deprem 1957 senesinde vuku bulmuştu. İnşaat sürecinin kendi teknik zorlukları kadar, ekonomik durum da inşaat sürecini geciktiriyor, aradan 3 sene geçmesine rağmen

¹²⁷ TBMM Tutanak Dergisi, d. 11, c. 12, b. 50, 28 Şubat 1960, s.1031-1033.

temelleri yeni atılacak evler olabiliyordu. Bu durumla ilgili, CHP Burdur vekili Fethi Çelikbaş ise bölgeye gittiğini, insanların şikayetleri olduğunu, aradan 3 sene geçmesine rağmen şikâyet olmamasının mümkün olmadığını dile getirmişti. CHP Zonguldak mebusu Cemal Zühtü de sürecin bu şekilde devam etmesinden sonra, depremin yardımlarla giderilemeyeceğini, tedbirler alınması gerektiğini dile getiriyordu. Deprem yerinin tespit edilip, bu tehlike üzerinde bulunan beldelerin başka yere taşınmasının elzem olduğu tavsiyesinde bulunmuştu.¹²⁸ Halbuki yıkılanın yerine yenisi 3 senede yapılamıyordu. Deprem kuşağı üzerindeki Türkiye’de böyle bir işe girişmenin mali külfeti, altından kalkılamayacak boyutlara ulaşırdı. Ekonomik imkanlar, deprem rasyonelitesinin önüne geçiyordu. Ancak uzun vadede depremlerin verdiği zararlar ekonomik şartları daha da kısıtlıyordu.

1.3.4. Depremler Sonrası Kamuoyunun Depreme Yaklaşımı

Daha önce incelenen Çankırı ve Çanakkale Depremlerinden farklı olarak Fethiye Depreminin ardından, ilk defa yıkılan binaların inşaat sürecine dair bir eleştiri mevcuttu. Çankırı ve Çanakkale Depremlerinde böyle bir eleştiri söz konusu değildi. Ancak Fethiye Depremiyle birlikte bir değişim gözlenebiliyordu. Binaların yapım süreci ile ilgili suçlamalar vardı. İddiaya göre, yıkılan binalar dolma arazi üzerine kurulmuş ve imar mevzuatına aykırı inşa edilmiş, belediyenin de bu konuda büyük ihmali vardı. Gazeteye göre, en çok hasar gören Yenişehir binaları, imar usullerine uygun değildi ve arazi bataklık sahra üzerine kurulmuş, bataklık arazinin ilkel bir şekilde doldurulmuş, çamur içine sağlam olmayan temeller atılmış, belediyenin bu şartlara inşaat izni vermemesi gerektiğine değinilmişti. Aynı iddiası gazetede ertesi gün de verilmişti. Eleştiriler; “Fethiye’nin deprem bölgesi olduğu biliniyor, dolma arazi olmasına rağmen inşaat yapılırken depreme karşı tedbir alma lüzumu da duyulmuyor” şeklindeydi.¹²⁹ Görüldüğü üzere diğer depremlerden farklı olarak ilk defa inşaat sürecine dair bir eleştiri getiriliyor ve belediyenin adı da bu süreçte yer alıyordu. Ancak bununla ilgili başka bir haber veya mecliste konuşma olmamıştı. Fethiye’nin yerle bir olması, iddianın doğruluğunu göstermekteydi. Nitekim vekiller

¹²⁸ TBMM Tutanak Dergisi, d. 11, c. 12, b. 50, 28 Şubat 1960, s.1032-1035.

¹²⁹ Fahir Ersin, “Fethiye’de Binalar Dolma Arazi Üzerine Kurulmuş”, *Milliyet*, 27 Nisan 1957, s.1; *Milliyet*, “Biz Ne Zaman Ne İle Uyanırız”, 28 Nisan 1957, s.4.

de arazinin bataklık olduğunu belirtmişlerdi. Ancak bunun çeşitli platformlarda dile getirilmemesi konunun temsiline zayıf kalması ile açıklanabilir.

Yine aynı habere göre, Fethiye’de 1926’da büyük bir zelzele meydana gelmişti. 1957 yılında yerle bir olan Yenişehir, 1926 senesinde sadece bir okul ve birkaç binadan müteşekkil bulunuyordu. 1926’da meydana gelen depremle beraber Fethiye içerisindeki Eskişehir’de hasar oluşmamış, ancak neredeyse bomboş arazi olan Yenişehir üzerinde bulunan yapılar depremle beraber yıkılmış, bu nedenle de bölgede herhangi bir inşaat faaliyeti başlamamıştı. İddiaya göre, uzunca müddet inşaatla girililmeyen Yenişehir bölgesinde deprem gerçeği unutulunca, son 7-8 yıl içerisinde inşaatla başlanmış ve 1957 depremi ile de Fethiye yerle bir olmuştu.¹³⁰ Bu durum uygun araziye inşaatın ne kadar hayati derecede önemli olduğunu gösteriyordu. Mühim bir detay da deprem bilincinin gelişmemişliği üzerineydi. Buna göre uzun vadeli ve yerleşmiş bir deprem bilincinin oluşmaması, deprem anında oluşan bilincin kısa sürede kaybolup gidebildiğini gösteriyordu. Ayrıca ortada bariz inşaat hataları varken bundan dolayı sadece belediye tenkit edilmiş, hükümete karşı herhangi bir eleştiride bulunulmamıştı. Son 7-8 sene de Yenişehir arazisine inşaat yapılmasının dile getirilmesi hükümete karşı üstü kapalı bir eleştiri olma ihtimali barındırsa da bu söylem eleştiri amacı taşımaksızın da söylenmiş olabilirdi.

1.3.5. Fethiye Depremine Yabancı Ülkelerin Yaklaşımları

Çankırı Depremi yurtdışında büyük bir ilgi görmemişti. Ancak NATO’ya dahil olmanın ve batı ile gelişen ilişkilerin de tesiriyle Çanakkale Depremi yurtdışında büyük ilgi görmüştü. Fethiye Depremi ise Çanakkale kadar olmasa da ona yakın bir düzeyde ilgi görmüştü. Bu süreçte özellikle ABD ve İngiltere’nin alakaları dikkat çekiyordu. Ayrıca ilginin nedenlerinden biri de depremin geniş bir saha da hissedilmiş olmasıydı. Beyrut, Kahire, İskenderiye, İran ve Kudüs, Rodos ve On İki adada depremi hisseden yerlerdi.¹³¹

ABD’nin İzmir konsolosu ve NATO hava kuvvetleri komutanı uçakla deprem bölgesi üzerinde dolaşmış, İzmir’deki ABD’li vatandaşlar kendi aralarında yardım

¹³⁰ Fahir Ersin, “Fethiye’de Binalar Dolma Arazi Üzerine Kurulmuş”, *Milliyet*, 27 Nisan 1957, s.1-3.

¹³¹ *Cumhuriyet*, “Fethiye Kazasında Sağlam Ev Kalmadı”, 26 Nisan 1957, s.5.

kampanyasına başlamışlardı. ABD büyükelçisi Fletcher Warren, Menderes'e gönderdiği şahsi mektupta deprem nedeniyle Türkiye'deki ABD'lilerin alaka ve üzüntülerini bildirmiş ve ABD büyükelçisi beraberindeki heyetle Fethiye'ye gitmiş, bölgede incelemelerde bulunmuştu. ABD alınan haberlere göre, Fethiye'nin imarı için 15 Milyon dolarlık bir yardımda bulunacak, yardımlar inşaat malzemesi şeklinde olacaktı. Bunun haricinde 500.000 dolarlık yardım yollamış, bu yardım Kızılay'a yardım malzemesi şeklinde ulaştırılmış ve gümrükten muaf tutulmuştu.¹³²

ABD haricinde İngiltere de konuyla yakından ilgilenmişti. İngiltere'nin Akdeniz donanmasına ait bir destroyer, çok miktarda çadır, battaniye, ilaç ve gıda maddesi ile Fethiye'ye gelmiş, İngiliz hava ateşesi de bu sürece iştirak etmişti. Sonraki günlerde Destroyer yardım malzemelerini getirmiş, gemideki doktorlar Türk-Amerikan seyyar hastanesinde çalışmaya başlamış, gemi teknisyenleri de elektrik hatlarının tamiri üzerine çalışmışlardı.¹³³ Kıbrıs Türkleri de bu sürece katılmışlardı. Aralarında yardımlaşma komiteleri kurarak zelzele felaketinin acısının dindirilmesi sürecine ortak olmaya çalışıyorlardı. Kıbrıs Türktür Partisi, Kıbrıs Türk Kurumları Federasyonu ve Kıbrıs Türk Kadınları Birliği aktif olarak yardım işinin içindeydi. Kıbrıs Türklerinden Gençlik Gücü Spor Kulübü 165 İngiliz lirası yardım yatırmış, Adada yardım kampanyası devam ediyordu.¹³⁴

Hindistan Kızılhaç'ı 5000 ruplilık bağışta bulunmuş ve bin libre çay yardımı yapmıştı. Pakistan 5000 İngiliz lirası yardım yapmaya karar vermiş, bu doğrultuda Pakistan hava kuvvetlerine ait bir uçak yardımın bir parçasını Ankara'ya getirmiş devamının da vapurla geleceği açıklanmıştı. 27 Nisan tarihinde Pakistan büyükelçisi Adnan Menderes'e üzüntülerini ve acıyı paylaştıklarını belirten bir mektup

¹³² BCA, Fon Kodu: 30 18 1 2 Yer No: 146 41 19; *Cumhuriyet*, "Fethiye Kazasında Sağlam Ev Kalmadı", 26 Nisan 1957, s.5; *Cumhuriyet*, "Cumhurbaşkanı ve Başbakan Zelzele Bölgesine Gidiyorlar", 27 Nisan 1957, s.1, 5; *Cumhuriyet*, "Fethiyede Dün de Biri Çok Şiddetli Üç Zelzele Oldu", 29 Nisan 1957, s.1, 5; *Cumhuriyet*, "Amerika Fethiye İçin 15 Milyon Dolarlık Yardımda Bulunacak", 29 Ağustos 1957, s.3; *Milliyet*, "Ege'de Zelzele Devam Ediyor", 27 Nisan 1957, s.1-3.

¹³³ *Cumhuriyet*, "Fethiyede Dün de Biri Çok Şiddetli Üç Zelzele Oldu", 29 Nisan 1957, s.1, 5; *Milliyet*, "Bayar ve Menderes Zelzele Bölgesinde", 28 Nisan 1957, s.1-5; *Milliyet*, "Yeni Zelzele Dağları İkiye Böldü", 29 Nisan 1957, s.5.

¹³⁴ *Cumhuriyet*, "Ege Bölgesinde Dün Yeniden Zelzeleler Oldu", 28 Nisan 1957, s.1, 5; *Milliyet*, "Zelzele Bölgesi İmar Edilecek", 24 Mayıs 1957, s.1.

göndermişti. Libya ve Almanya büyükelçileri de başvekil Adnan Menderes'e deprem nedeniyle üzüntülerini iletmışlerdi.¹³⁵

1.3.6. Fethiye'nin Yeniden İnşası

Deprem sürecinin ardından alınan tedbirler ve yapılan yardımlar ne olursa olsun yaraları tam manada sarmayacak ve geçici mahiyette kalacaktı. Sürecin sorunlarının tamamen giderilmesi bölgede yapılacak olan inşaatla bağlıydı. Bu doğrultuda Dahiliye Vekaleti bünyesinde oluşturulan bir komisyon toplanmıştı. Komisyon düzenli olarak toplanarak kaynak bulmaya çalışacak, inşaat sürecine başlamak için gerekli idari ve hukuki işleri, plan ve proje ihtiyaçlarını, inşaatın nasıl yapılacağını halledecekti.¹³⁶

Jeologlar Yenişehir'in deprem bölgesi olduğunu, bölgede her sene birkaç deprem olduğunu, ancak merkez üssü Fethiye olunca hasara neden olduğunu söylemişlerdi. Prof. Dr. Ahmet Can Okay, bölgenin dolma bir bölge olduğunu, henüz jeolojik olarak tabakaların yerleşmediğini belirtmişti. Bu nedenle de Fethiye'nin başka bir noktaya daha sağlam bir yere taşınması söz konusuydu. Bu doğrultuda da zelzeleye dayanıklı şekilde yeniden inşa için gerekli yerlere talimat verilmiş, yeniden kurulacak olan Fethiye'nin maliyeti 100 milyon liraya yakın olarak hesaplanmıştı. İTÜ'den bir heyet tetkiklerde bulunmak amacıyla bölgeye gideceklerdi. 3 grup halinde yapılacak bu ziyarette; ilk grup jeolojik ve teknik araştırmalar yapacak, ikinci grup inşaat durumunu inceleyecek, üçüncü grup ise jeofizik ve sismolojik gözlemler yapacaktı.¹³⁷

Deprem bölgesine giden Sismoloji Enstitüsü heyeti tetkiklerini tamamlamış ve Fethiye'nin nerede kurulacağına dair bir rapor hazırlayarak, yamaçlarda inşaat üzerinde durmuşlardı. Ancak ekonomik şartlar bunun önüne geçmişti. Fethiye bir liman şehriydi ve dolma arazi üzerine de inşaat yapılmalıydı. Heyet, burada yapılacak inşaatın anti sismik vasıflar taşıması gerektiğini de belirtmişlerdi. Bölgeye iki tane da

¹³⁵ BCA, Fon Kodu: 30 18 1 2 Yer No: 146 34 11; BCA, Fon Kodu: 30 1 0 0 Yer No: 126 812 11; *Cumhuriyet*, "Hindistanın, Fethiye Felaketzedelerine Yardımı", 9 Mayıs 1957, s.3; *Milliyet*, "Zelzele Bölgesi İmar Edilecek", 24 Mayıs 1957, s.1; *Milliyet*, "Pakistan'ın Zelzele Felaketzedelerine Yardımı", 26 Mayıs 1957, s.3.

¹³⁶ BCA, Fon Kodu: 30 1 0 0 Yer No: 121 772 4.

¹³⁷ *Cumhuriyet*, "Zelzele Bölgesinde Kurulacak Şehirler", 30 Nisan 1957, s.1, 5; Fahir Ersin, "Fethiye'de Binalar Dolma Arazi Üzerine Kurulmuş", *Milliyet*, 27 Nisan 1957, s.1-3.

sismograf aleti götürülmüş, hasar gören binalar incelenmişti. Yeniden inşa için tetkikler devam ederken, barakalar inşa edilmiş, baraka inşaatları nedeniyle bir merasim düzenlenmiş, o esnada belde de incelemelerde bulunan Devlet Bakanı Cemal Bengü bu merasime iştirak etmişti.¹³⁸

Celal Bayar, Fethiye Depreminin ardından yaptığı açıklamada, yeni şehrin ilim adamlarının raporlarının verdiği tavsiyelerde işaret ettiği yerde kurulacağını, eski alanın da park haline dönüştürüleceğini açıklamıştı. Her ne kadar ilim adamları aksini tavsiye etmişlerse de Fethiye yeniden deprem bölgesinin üzerine kurulmuştu. Bu yeni şehrin kuruluş aşamasında ve yer seçiminde bölge halkının görüşlerinin itibara alındığı belirtilmiş olsa da kimilerine göre de şehir kurulurken, Fethiye'nin zengin, toprak sahipleri kimselerinin görüşleri baz alınarak kurulmuş, bu kimselerin topraklarının değer kaybedeceği endişesi üzerine yürüttükleri faaliyetler neticesinde şehir eski yerinde, deprem bölgesinde tekrardan kurulmuştu.¹³⁹ Ancak bunun bir devlet politikası olabileceği de göz ardı edilmemelidir. Liman özelliği olan Fethiye'nin yamaçları inşası ekonomik rasyonaliteye uymamıştı. Zengin kişilerin değil ekonomik rasyonalitenin gerçekleri ağır basmıştı. Ayrıca kısa sürede tatil beldesi olarak da değerlendirilmişti.

Fethiye ve Marmaris'e yapılacak inşaat 24 Ekim 1957 tarihinde ihale edilmişti. Yaklaşık 1000 adet ev, dükkan, yol, su ve kanalizasyon ihtiyacının ihalesi Müteahhit Rıza İncekara'ya verilmişti. İnşaat bitene kadar kullanılacak barakaların yapımıyla ilgili ihaleye de ilgi vardı. Bu barakalar Muğla Valiliği'nce emrindeki Deprem İnşaat Kontrol Amirliği nezareti altında pazarlıkla veya emanet suretiyle inşa ettirilecekti. En kısa zamanda barakaların tamamlanması hedeflenmiş, bu nedenle de tomruk tahsisi yapılmıştı.¹⁴⁰

Deprem nedeniyle yapılacak evlerin inşaat süreci Nisan 1962'de tamamlanmış ve 1957 Fethiye Depremi mağdurları 20 senelik vadeli ve faizsiz ödeme şartlarında evlerini teslim almışlardı. Fethiye ilkokulu binası da 1963 yılında tamamlanana kadar barakada dersler devam ettirilmişti.¹⁴¹ Görüldüğü üzere süreç neredeyse 6 sene

¹³⁸ Ekrem Altınkaynak, "İlim Heyeti Deprem Bölgesinden Döndü", *Milliyet*, 22 Mayıs 1957, s5; Arslan, s.41.

¹³⁹ Yanatma, s. 56.

¹⁴⁰ Recep Arslan; BCA Fon Kodu: 30 1 0 0 Yer No: 74 472 11.

¹⁴¹ Arslan, s.41-42.

sürmüştü. Öncesinde tamamlanıp teslim edilen evler de vardı. Ancak anlaşıldığı kadarıyla nihai süreç 1963 senesinde bitmişti. Devlet yıkılan yapıların bir kısmını borçlandırma suretiyle yapmıştı. Ayrıca yapılacak yapılarla ilgili depreme dayanıklılık gibi bir vaat de söz konusuydu. Halkın inşaat sürecine iştirak etmesi yardım etmesi gibi bir istek veya söylem de mevcut değildi. Anlaşıldığı kadarıyla Çanakkale ve Çankırı süreçlerinden farklı olarak yeniden inşa sadece devletin konusu olmuştu. Hasar gören yapılar ise yardımlarla tamir edilmişti. Böylelikle bir yaklaşım değişimi gözleniyordu. Devlet tek başına yıkılan yapıları borçlandırma suretiyle inşa ediyor, halkın bu inşaat sürecine iştirakini beklemiyordu. Zaten, depreme dayanıklı inşaat vaadi devletin altında kalkabileceği bir tedbirdi. Konuyla ilgili genelleme yapmak ne kadar doğru bir yana, Fethiye Depreminin inşaat süreciyle ilgili görülen durum buydu.

Muğla'da depreminde hasar gören yerlerin yeniden imarının bir turizm rasyonalitesi vardı. İmar ve İskan Bakanlığı'nca Marmaris'te deniz kıyısında inşa edilen 233 modern ev turizm için de elverişliydi. Buralar turistlerin Batılı tarzda geçirecekleri tatil için elverişli mekanlardı. Bu evlerin turizm için kullanılması isteniyordu. Bunun, evlerin sahipleri içinde ekonomik bir yönü vardı. Evlerin borçları olduğundan ve ödeme zorluğu çekileceğinden bu evleri kiraya verilmesi daha iyi bir formüldü. Ayrıca bu evler de henüz sahiplerine dağıtılmamış bir haldeydi. Evleri alacak olanlar eski evlerini tamir etmiş ve eski hayatlarına tekrardan dönmüşlerdi. Beklentileri de bu evler sayesinde turistlerden kazanacakları paraydı. İmar ve İskan Bakanlığı bu evler dolayısıyla 15.000.000 milyon liraya yakın para harcamıştı. Daha da harcanırsa 1962 senesinde burasının turizme açılabilceği söyleniyordu. Ancak bu durum asıl felaket bölgesi olan Fethiye içinse farklıydı. Fethiye'de ev sıkıntısı çekilmekte olup, inşası bitenler dağıtılmış, sahipleri de evlerine taşınmıştı. Ancak ev sıkıntısı çekilmemiş olsa bile, Fethiye'de yıkılan binaların yerine yapılan yeni konutlar yıkılmamış olanların arasına, bataklık araziye kurulmuş, bu nedenle de turistik değeri yoktu. Evlerin hesaplarında yanlışlıklar olduğundan kanalizasyon ve su baskını gibi sıkıntılar yaşaması muhtemeldi.¹⁴²

Deprem sonrasında yapılan inşaata rağmen yakın zamanda Fethiye'nin hala var olan deprem riskine işaret edilir. Örneğin yaz aylarındaki ufak çaplı depremlerde yerel

¹⁴² BCA Fon Kodu: 30 1 0 0 Yer No: 92 576 1.

basının depremleri haber yapma isteğine rağmen, bölgenin büyük turizm işletmecilerinin turistleri kaçırarak bu tip haberleri kaymakamdan aldığı destekle engelledikleri söylenir.¹⁴³ Turizmin rasyonalitesi deprem rasyonalitesinin önüne geçer. Bu durum eğer doğruysa deprem sorununun çözümü önünde ne gibi engeller olduğu da daha iyi anlaşılır.

Sonuç olarak, devletin depreme karşı tedbirleri afet sonrasına odaklanmış, devletin depreme dayanıklı yapı yapılarak depremle mücadele edebileceğinin bilincinde olduğu görülmüş, resmi ve özel binaların yıkılmasının hükümet eleştirisine dönüşmeme durumu devam etmiş, ancak ilk defa her ne kadar hükümet eleştirisine dönüşmese de bariz hatalar dolayısıyla binaların yapım sürecine dair tenkitler ortaya çıkmıştı. Muhalefetin de deprem bölgesine bir heyet göndermesi, muhalefetin depreme yaklaşımının doğal olarak da muhalefet anlayışının değişimine işaret etmiş, ancak ülke ne kadar kutuplaşsa da muhalefet mecliste deprem üzerinden muhalefet etmemiş, sadece yapılacak işlerin gecikmesi ufak çaplı eleştirileri doğurmuştu. Bu dönem içerisinde İmar ve İskan Bakanlığı tesis edilerek deprem konusunu doğrudan sorumluluğuna alan bir bakanlık oluşturulmuştu. Fethiye Depremi süreci 1962-1963 yılları ile nihayete ermişti. Bölgenin depreme maruz kalması ve yeniden imarı farklı ekonomik yönleri de ortaya çıkarmış, Türkiye'nin önemli gelir kalemlerinden biri olan turizmin önünü açmıştı. Belki de depremle ilgili görülebilecek eğer bir fayda varsa turizmin önünü açmasıydı.

1.4. Bolu Depremi (26 Mayıs 1957)

Bolu ve çevresi Türkiye'nin deprem noktasında hareketli bölgelerinden birisidir. Tarih boyunca bu bölge birçok depreme ev sahipliği yapmış, ancak özellikle 1 Şubat 1944 tarihinde 7.2 büyüklüğünde, 3959 kişinin öldüğü, 20 binin üzerinde yapının hasar gördüğü bir deprem meydana gelmişti.¹⁴⁴ Bu deprem Bolu'yu yerle bir etmişti. Yaklaşık on sene kadar sonra, daha az hasarlı, ancak şiddetli ve uzun süre artçıları devam eden bir deprem daha Bolu'ya kendini hatırlatmıştı. Bolu Depremi, 26

¹⁴³ Yanatma, s.59-60.

¹⁴⁴ <http://www.koeri.boun.edu.tr/sismo/2/deprem-bilgileri/buyuk-depremler> [Erişim Tarihi 18.10.2020]; Ayrıca 1944 Bolu Depremi için bkz. Fatih Özçelik, 1944 "Bolu-Gerede Depremi ve Sonuçları", *Akademik İncelemeler Dergisi*, c.12, S. 2, (2017).

Mayıs 1957’de, 8.33’te meydana gelmiş, bu deprem 7.1 büyüklüğünde olup, 52 can almış ve 5200 yapı hasar görmüştü.¹⁴⁵

1957 senesinin Nisan ayında meydana gelen Fethiye Depremi nedeniyle, deprem konusu, Nisan ayından itibaren Türkiye’nin gündemini kaplamıştı. Mayıs ayının sonuna doğru deprem konusu unutulmaya yüz tutmuşken, Bolu Depremi ile deprem gündemi kendini yenilemiş ancak basında kısa sürede gündemden düşmüştü. Deprem artçı sarsıntılarının uzun süre devam etmesi bölgede hayatı zorlaştırmıştı. O günlerde Kıbrıs meselesi gündemdeki yerini korumuştur. Türkiye seçim atmosferine giriyor, DP-CHP çekişmesinin daha fazla gerginleşeceği bir süreç Türkiye’yi bekliyordu. Bolu Depremi bu gündem içinde kendine yer bulmuştu.

1.4.1. Bolu Depreminin Etkileri

26 Mayıs 1957 tarihinde meydana gelen depremin, öncelikle nerede olduğu anlaşılamamış, sadece geniş bir sahayı kapsadığı ve İstanbul’u da etkilediği bilinebilirdi. Öğle saatine doğru da depremin merkez üssünün Bolu olduğu anlaşılabildi. Bolu’da halk depremle birlikte sokaklara dökülmüş, kaçamayanlar enkaz altında kalmıştı. Bolu’nun yaşadığı felaket anlaşılır anlaşılmaz, insanlar halinde postanelere gelerek bölgedeki yakınlarından haberdar olmaya çalışmışlardı.¹⁴⁶

İlk alınan bilgiler ışığında, deprem geniş bir saha da Bolu merkezli olmak üzere hasar meydana getirmişti. Bolu’da bulunan evlerin yarısının oturulamayacak hale geldiği, camilerin hasar gördüğü, Mudurnu’da hasarın büyük olduğu, sarsıntı ile birlikte önceki depremlerle benzer olarak Kandilli Rasathanesinin aletlerinin bozulduğu, ufak çaplı yangınların çıktığı, bunların kısa sürede söndürüldüğü, Abant’ta bir otelin çöktüğü yine Abant yolu üzerinde bulunan köprülerden birinin yıkıldığı, bu nedenle de Abant’a ulaşımın aksadığı, köylerle irtibat sağlanamadığı bilinenler arasındaydı. Anlatılanlara göre; şehri siyah bulutlar kaplamış, kuşlar havada yüksekten

¹⁴⁵ <http://www.koeri.boun.edu.tr/sismo/2/deprem-bilgileri/buyuk-depremler> [Erişim Tarihi 18.10.2020]

¹⁴⁶ *Cumhuriyet*, “Deprem İstanbullulara Korkulu Anlar Geçirtti”, 27 Mayıs 1957, s.1, 5.

uçmaya başlamış, diğer hayvanlarda kendi tabiatlarındaki seslerle olabildiğince rahatsız edici gürültüler çıkarmışlardı.¹⁴⁷

Gazetelerden öğrenildiği kadarıyla, gün boyunca artçı sarsıntılar devam etmiş, bölgede geceyi sokaklarda geçirme hazırlıkları başlamış, sarsıntılar da yapılara hasar vermeye devam etmişti. İnsanlar evlerine giremediklerinden çadırlarda ikamet etmiş, ancak mevcut bulunan çadırlar yetersiz gelmiş, çadır bulamayanlar ise araçlarını, römorklarını eve dönüştürmüşlerdi. Bunun yanı sıra, su şebekeleri bozulmuş, elektrikler kesilmiş, toprak kaymıştı. Hasarın büyük olduğu Mudurnu’da toprak yarılmış ve topraktan su fişkırmıştı. Yapıların birçoğu hasar görmüş, hükümet konağı zarar görmüş, adliye ve iskan binaları yıkılma tehlikesi altına girmiş, bacalar düşmüş, duvarlar çatlamıştı İlginç de bir olay yaşanmış; bölgedeki askeri garnizonda tek hücrede tutuklu bulunan bir mahkum deprem anında kapıyı kırarak dışarı çıkmış, askerlere, “deprem anında kaçmayı uygun görmediğini, ancak şartlar normale dönünce firar edeceğini” söylemişti.¹⁴⁸

Milliyet gazetesine göre, depremin Merkez üssü Bolu olsa da artçıların da etkisiyle Adapazarı daha büyük hasar görmüştü. Yıkılan bina sayısı daha az olmasına rağmen; hasara uğrayan bina Adapazarı’nda daha fazlaydı. Artçı sarsıntıların etkilerini belirgin hissettirmesi, insanları civar bölgelerdeki yakınlarının yanına gitmeye sevk etmişti. Gitmeyip bölgede kalan ancak sağlam olmasına karşın evlerine giremeyenler de valilikten çadır talep etmişlerdi. Deprem etkilerini sürdürürken gündelik hayat da devam etmiş ertelenen sınavlar, okul bahçelerine kurulan sıralarda yapılmıştı.¹⁴⁹

Bölgeye giden *Milliyet* gazetesi muhabiri Necmi Onur, deprem alanıyla ilgili izlenimlerini aktarmıştı. Düzce’de oturulamayacak hale gelen evlerin olduğunu, insanların tahliye ettirilerek çadırlara yerleştirildiğini, deprem bölgesindeki resmi binaların hasar görmesi nedeniyle faaliyetlerine çadırlarda devam ettiğini, tamamen yıkılan köylerin varlığını, hayvanların telef olduğunu, yıkılan beton binaya rastlamadığını, iş hayatının aksaması dışında depremin büyük tahribat yapmadığını,

¹⁴⁷ Şahab Balcıoğlu, “Yurd Yeni Bir Zelzele Felaketine Uğradı”, *Cumhuriyet*, 27 Mayıs 1957, s.1, 5; *Milliyet*, “Zelzele Felaketi”, 27 Mayıs 1957, s.1, 3.

¹⁴⁸ Şahab Balcıoğlu, “Yurd Yeni Bir Zelzele Felaketine Uğradı”, *Cumhuriyet*, 27 Mayıs 1957, s.1, 5; *Cumhuriyet*, “Rasathane 31 Saatte 332 Deprem Kaydetti”, 28 Mayıs 1957, s.1, 5.

¹⁴⁹ *Milliyet*, “Zelzele Fasıla İle Devam Ediyor”, 30 Mayıs 1957, s.1, 3.

ancak devam eden artçıların insanların sinir sistemini çok etkilediğini, evlerinde oturanların gözlerinin sürekli elektrik lambasına baktığını bildirmişti.¹⁵⁰

27 Mayıs tarihinde depremin üzerinden 31 saat geçtiğinde rasathane 332 deprem kaydetmiş, ertesi güne gelindiğinde depremlerin sayısı 500 ulaşmıştı.¹⁵¹ Artçı sarsıntılar uzun süre devam etmiş, Ekim ayının 25'ine gelindiğinde bile artçı sarsıntılardan söz edilmişti. Depremlerin sayısal çokluğu ve sürekliliği, bıraktığı etkinin boyutlarını daha anlaşılır kılıyordu. Türkiye, 1957 senesini tektonik açıdan gayet hareketli bir şekilde yaşıyordu.

Sürekli ve sayısal bakımdan fazla olan artçılar, geniş bir sahayı da etkilemişti. Depremden etkilenen illerin başında coğrafi olarak da Bolu'ya yakın olan İstanbul geliyordu. Halk sokaklara dökmüş, ancak ciddi bir hasar oluşmamıştı. Anlaşıldığı kadarıyla sağlam arazi üzerinde oturanlar neredeyse hiç, dolma arazi üzerinde ikamet edenlerse depremi daha fazla hissetmişlerdi. Ankara'da zelzele nedeniyle halk infiale kapılmış art arda iki sarsıntı hissedilmiş, insanlar ev halleriyle sabah vakti sokaklara dökülmüş, endişe ile saatlerce sokakları doldurmuşlar, korkudan bayılanlar da olmuştu. Bölgede kayda değer bir zarar olmamakla beraber, bazı apartmanlarda, Hukuk Fakültesi'nin binasında, Esenboğa Havaalanı'nın binalarının duvarlarında çatlaklar oluşmuştu.¹⁵²

İstanbul ve Ankara dışında deprem Adapazarı'nda da çok daha fazla şiddette hissedilmiş, Bolu'nun yaşadığına benzer bir süreç Adapazarı'nda da yaşanmıştı. Coğrafi yakınlık göz önüne alındığında Bolu merkezli devam eden depremler Adapazarı açısından uzun vadede tahrip edici, yıpratıcı etkide olmuş, kasaba ve köylerde hasar mevcutken, Bolu'yu andırır bir manzara ile halk sokaklara dökülmüş, evlerine giremez hale gelmişti. Oturmamış arazi üzerine kurulu olan Adapazarı'nın yer

¹⁵⁰ *Milliyet*, "Zelzele Şiddetini Azaltmaya Başladı", 29 Mayıs 1957, s.1, 3; *Milliyet*, "Zelzele Bilançosu 87 Ölü ve 342 Yaralı", 31 Mayıs 1957, s. 1, 3.

¹⁵¹ *Cumhuriyet*, "Rasathane 31 Saatte 332 Deprem Kaydetti", 28 Mayıs 1957, s.1, 5; *Cumhuriyet*, "Son 48 Saatte 500 e Yakın Deprem Oldu", 29 Mayıs 1957, s.1, 5.

¹⁵² *Cumhuriyet*, "Deprem İstanbullulara Korkulu Anlar Geçirtti", 27 Mayıs 1957, s.1, 5; *Milliyet*, "Zelzele İstanbul'da Heyecan Yarattı", 27 Mayıs 1957, s.3.

sarsıntısı tehlikesine sürekli olarak muhatap bulunduğu, tarihsel sürecin bunu ispatladığı belirtilmişti.¹⁵³

1.4.2. Tedbir ve Yardımlar

Depremi ardından devlet hemen tedbirlerini almaya başlamış özellikle valiler bu süreçte önceki depremlerde olduğu gibi ön plana çıkmışlardı. Bolu Valisi depremin ardından şehri dolaşmaya çıkmış ve 8 aylık hamile bir kadını enkaz altından bizzat kurtarmıştı. İstanbul valiliğinde de bir toplantı yapılmış ve yapılacak yardım konuşulmuştu. Kızılay da önceki yer sarsıntısı süreçlerinde olduğu gibi ön plandaydı.¹⁵⁴

Sakarya valisi, deprem beldesinde gerekli tedbirleri almaya başlamış, bir yardım heyetini bu konuda görevlendirmişti. İller Bankası'ndan bir heyet Bolu, Düzce ve Mudurnu bölgelerindeki şubelerin arızalarını düzeltmek için deprem bölgesine yollanmıştı. Nafia Vekaleti bir jeolog heyetini bölgeye yönlendirmiş, Deprem Yangın ve Sel Şubesi Müdürü yüksek mühendis Şakir Kılıç başkanlığında bir fen heyeti de bölgeye gitmiş, civar bölgelerdeki teknik elemanlar da bu heyete katılmıştı. Nafia Vekaleti yardım amacıyla Bolu valiliğine 20.000 lira iletmiş, Toprak Mahsulleri Ofisi beldeye hububat tahsisatı yapmış, başka ihtiyaçların tespiti için de Ankara bölgesinin müdürü deprem mıntıkasına gitmişti.¹⁵⁵

Adapazarı'nda fabrikalar çalışmayı durdurmuş, okullarda sınavlar ertelenmiş, hastalar hastanelerden çadırlara taşınmıştı. Bolu ve Mudurnu yolu dağlardan kopan kayalarla dolmuş bu nedenle, yolda kalmış ekiplerin ve yardımların deprem beldesine gidebilmeleri için ekipler yolu kayalardan temizlemişlerdi. Arazi aracılığıyla köylere erzak, çadır ve ilaç ulaştırılmış, postanenin haberleşme açısında önem arz eden kabloları tamir edilmişti. Mısır Çarşısı çevresindeki çiçekçi esnafı da *Milliyet* gazetesi aracılığıyla, bölgeye gönderilmek üzere 250 lira bağışta bulunmuştu.¹⁵⁶

¹⁵³ *Milliyet*, "Zelzele Felaketi", 27 Mayıs 1957, s.1, 3; *Milliyet*, "Zelzele Bilançosu 87 Ölü ve 342 Yaralı", 31 Mayıs 1957, s. 1, 3.

¹⁵⁴ *Milliyet*, "Zelzele Felaketi", 27 Mayıs 1957, s.1, 3; *Milliyet*, "Zelzele İstanbul'da Heyecan Yarattı", 27 Mayıs 1957, s.3.

¹⁵⁵ *Cumhuriyet*, "Rasathane 31 Saatte 332 Deprem Kaydetti", 28 Mayıs 1957, s.1, 5.

¹⁵⁶ *Milliyet*, "2 Günde 372 Deprem", 28 Mayıs 1957, s.1, 3; *Milliyet*, "Zelzele Şiddetini Azaltmaya Başladı", 29 Mayıs 1957, s.1, 3; *Milliyet*, "Zelzele Fasıla İle Devam Ediyor", 30 Mayıs 1957, s.1, 3.

Sinemalar hasılatlarını deprem bölgesi yararına toplamış, dolmuş şoförleri, günlük gelirlerini zelzele bölgesine ayırmışlardı. Gözlükçüler Derneği de *Milliyet* gazetesine 1000 lira yatırmış, bölgede deprem sırasında görme yetisi azalmış 100 kişiye de gözlük göndereceğini bildirmişti. Son depremler nedeniyle toplanan yardımların 16.000.000 lirayı bulduğu, yapılan yardımların vergiden muaf olduğu açıklanmıştı. Hür Parti Ankara kadın kolları, topladıkları giyim eşyalarını Bolu afetzedesi kadınlarına yollamıştı. İçişleri Bakanı Namık Gedik, toplanan çadırların yeterli gelmeyeceğini bu nedenle de civar vilayetlere çadır göndermeleri için emir göndermişti. İstanbul Valiliği 2 doktor, 2 sağlık memuru, 3 hastabakıcı, ilaç, yardım ekibi, 275 çadır, 4500 ekmek, 1500 kilo çivi yollamıştı. Kocaeli vilayetince de 3 kamyon, 3 pikap, 2 jeep, 8 doktor, 4 hemşire, sıhhi malzeme, çadır battaniye ekmek zeytin, helva ve peynir yollanmıştı. Düzce’de felaketten zarar gören memur, müstahdem, emekli, dul ve yetimlere ikişer aylık nispetinde avans verilmesi kararlaştırılmıştı.¹⁵⁷ Benzer kararlar Bolu, Sakarya Göynük ve Mudurnu, Yığılca için de alınmıştı.

Sanayi Odası, Migros kamyonlarını kullanarak Bolu Valiliğine yüksek miktarda gıda yardımı ulaştırmıştı. Eczacıbaşı Mudurnu’ya 2 doktor, 6839 liralık da ilaç yollamıştı. Azınlıklarda sürece dahil olmuş, Rum Patriği bölgeye gelerek vali ve belediye başkanını ziyaret etmiş, 40 bin lira yardımda bulunmuştu. Patrik Rum cemaatinin kendi arasında yardım kampanyası başlattığını, kiliseler ittifadınca uluslararası bir yardım kampanyası düzenlediklerini belirtmişti.¹⁵⁸

Ankara’da çarşı esnafı aralarında yardım toplamışlardı. Beş kamyonluk konvoy Ticaret ve Sanayi odalarının yardımlarıyla dolmuş ve Bolu Kızılay bürosuna teslim edilmişti. İstanbul Amerikan Kadınlar Kulübü de Kızılay İstanbul müdürlüğüne Bolu afetzedeleri yararına 1000 lira vermişti. Ankara Devlet tiyatrosunda ve Ankara Devlet Konservatuvarı Yüksek Kısım Öğrenci Derneği geliri depremzedelere ulaştırılmak üzere program düzenleyeceklerdi. Bu programın kapsamına tiyatro, opera

¹⁵⁷ BCA, Fon Kodu: 30 1 0 0 Yer No: 121 772 5; BCA, Fon Kodu: 30 18 1 2 Yer No: 147 46 9; *Milliyet*, “Felaketzedelere Yardım”, 1 Haziran 1957, s.1; *Milliyet*, “Felaketzedelere Yardım”, 12 Haziran 1957, s.1; *Milliyet*, “Zelzele Felaketzedelerine Yardım Sür’atle Yapılacak”, 26 Haziran 1957, s.3.

¹⁵⁸ *Cumhuriyet*, “Son 48 Saatte 500 e Yakın Deprem Oldu”, 29 Mayıs 1957, s.1, 5; *Milliyet*, “Yardım Artıyor”, 29 Mayıs 1957, s.1.

ve bale girecekti.¹⁵⁹ İstanbul Meyve ve Sebze Esnafı Derneği bir kongre düzenlemiş, kendi iç işleri üzerine konuştukları konuların ve aldıkları kararların yanı sıra depremzedeler yararına yardım toplayacak beş kişilik komite oluşturulması kararını da almışlardı.¹⁶⁰ Görüldüğü üzere felaket, Türkiye’yi afetzedeler yararına mobilize etmiş yoğun bir yardımlaşma süreci başlamıştı. Sürece sadece devlet değil, vatandaşlar, iş adamları, dernekler, işyerleri, odalar vb. kurum, kişi ve kuruluşlar dahil olmuştu. Böylelikle en azından Bolu Depremi özelinde yardımlaşma duyarlılığının yüksekliği ve boyutları da anlaşıyordu.

1.4.3. Deprem Tartışmaları

Depremın ardından, devlet olaya müdahale etmiş, Valilik, Kızılay, Nafia Vekaleti, Dahiliye Vekaleti gibi kurumlarla tedbirler alınmış, yardımlar yapılmış, devletin deprem sürecine ne kadar yakından eğildiği görülmüştü. Belediyelerin ise deprem sürecinde adının geçmemesi geleneği sürüyordu.

26 Mayıs 1957’de Meteoroloji Umum Müdürü Fuat Adalı, Başbakan Adnan Menderes’e yurdun çeşitli yerlerinde deprem olduğunu, merkez üssünün Bolu olduğunu, zelzelenin hasara neden olmuş olabileceğini bildirmişti. Dahiliye Vekili Namık Gedik de konuyla ilgili bilgilendirme yapmış ve beraberinde Jandarma Umum Komutanı, İller Ticareti Umum Müdürü ve Kızılay ikinci reisi Afyon Mebusu Rıza Çerkiz’le birlikte deprem bölgesine gitmişti. Namık Gedik, Bolu’da, gönderilen yardımların dağıtım sürecini denetlemiş, Sıhhat ve İctimai Muavenet Vekili Nafiz Korez de beraberinde sağlık ekibi ve tıbbi malzeme ile bölgeye gelerek durumu yerinde görmüştü.¹⁶¹

Namık Gedik, Bolu’da adliye binası önünde toplanan halka bir konuşma yapmış, insan kaybının asıl üzüntü olduğunu söyleyerek hükümet adına taziye dileklerini iletmişti. Hükümetin, zararları gidermek adına kendisini görevli kıldığını, ertesi gün gelecek heyetin tespit sürecine başlayacağını, hasarın en kısa zamanda

¹⁵⁹ *Cumhuriyet*, “Adapazarında Dün İki Şiddetli Deprem Oldu”, 30 Mayıs 1957, s.1, 5; *Cumhuriyet*, 31 Mayıs 1957, s.5;

¹⁶⁰ *Cumhuriyet*, “Adapazarında Dün İki Şiddetli Deprem Oldu”, 30 Mayıs 1957, s.1, 5; *Cumhuriyet*, 31 Mayıs 1957, s.5; *Cumhuriyet*, “Halkı Aldattığımız İçin Azab Duyuyoruz”, 3 Haziran 1957, s.1, 5.

¹⁶¹ BCA, Fon Kodu: 30 1 0 0 Yer No: 121 772 5; *Cumhuriyet*, “Rasathane 31 Saatte 332 Deprem Kaydetti”, 28 Mayıs 1957, s.1, 5.

giderileceğini beyan etmişti. Kara Kuvvetleri Kumandanı Orgeneral Nurettin Aknoz ve 15. Kolordu Kumandanı Ekrem Akalın da Bolu'ya gelmişlerdi. Bölgeye gelen komutanlar gerekli yardımı yapmaya hazır olduklarını belirtmişler.¹⁶² Ancak incelenen önceki üç depremde farklı olarak askerler bu süreçte ön plana çıkmamıştı. İncelenen kaynaklardan görüldüğü üzere askerlerin sürece dahil olması sadece bu üst düzey komutanların bölgeye yaptıkları ziyaretti. Ancak bu yönüyle de Bolu Depremi farklılık arz etmiş, incelenen depremler arasında üst düzey komutaların ziyaretine ev sahipliği yapan ilk deprem bölgesi olmuştu.

Bakanların ve komutanların bölgeye yaptıkları ziyaretlerin yanında bir de Cumhurbaşkanının deprem bölgesine gerçekleştirdiği bir ziyaret mevcuttu. Çankırı depremi haricinde Celal Bayar cumhurbaşkanı sıfatıyla deprem bölgelerine gelmişti. Ancak Başbakan Adnan Menderes sadece Fethiye Depremi münasebetiyle deprem bölgesi ziyaretine katılmıştı. Celal Bayar'ın bulunduğu makamın temsili yönü ağır basarken Menderes'in taşıdığı makam, idari-pratik yönü ağır basan bir makamdı. Bu nedenle Bayar devleti temsilen bölgeye gitmiş, temsili olarak bölge halkının yanında kendi şahsıyla beraber taşıdığı makam aracılığıyla, devletin felaketzedelerin yanında olduğunu göstermiş, Menderes ise sürecin –taşıdığı makamla da uyumlu olarak– idari-pratik işlerini yürütmüştü. Bu nedenle, bu iki makamın işlevi; biri temsili diğerinin de pratikte nasıl şekil aldığı deprem sürecine dahil oluş şekilleri ile anlaşılıyordu.

Celal Bayar deprem haberini alır almaz, Bolu'ya doğru yola çıkmış, yolda, Namık Gedik ve diğer yetkililer de kendisine katılmıştı. Şehre varıldığında halk Cumhurbaşkanını karşılamış, Bayar onlara hitaben deprem hasarının kısa sürede giderileceği vaadinde bulunmuştu. Sonrasında zelzele mıntikasını gezmiş, sorunları yerinde görmüş ve durum hakkında malumat almıştı. Felaketzedeler ile ilgilenen Bayar, adliye binası önünde toplanan halka geçmiş olsun dileklerini bildirmiş, ayrıca hasara uğraya meskenlerin yenilerinin yapılacağını açıklamıştı.¹⁶³

Muhalefet partileri de sürece dahil olmuşlar, CHP bölgeye ziyaret gerçekleştirmişti. Tunceli Milletvekili Aslan Bora beraberindeki CHP'lilerle Bolu'ya

¹⁶² *Cumhuriyet*, "Bayar Bolu'ya Gitti", 27 Mayıs 1957. s.5; *Milliyet*, "Zelzele Felaketi", 27 Mayıs 1957, s.1, 3; *Milliyet*, "2 Günde 372 Deprem", 28 Mayıs 1957, s.1, 3.

¹⁶³ *Cumhuriyet*, "Bayar Bolu'ya Gitti", 27 Mayıs 1957. s.5; *Milliyet*, "Zelzele Felaketi", 27 Mayıs 1957, s.1, 3.

gidecekti. Grupta Kars vekili Remzi Çakır ve Malatya vekili Esad Doğan da mevcuttu. Ayrıca; Hürriyet Partili Safaeddin Karanakçı deprem bölgelerinden olan erlere izin verilip verilmediğini ve Ziraat ile Emlak Bankalarına olan borçlar ertelenip ertelenmediğini diye soru sormuştu.¹⁶⁴ Deprem sürecine dahil olma en azından 1957 Fethiye Depremi ile CHP açısından değişime uğramıştı. Bunun yanı sıra muhalefet partilerinden HP'nin de gerek bölge için yardım faaliyeti yürütmesi, gerekse de süreci sorgulaması açısından deprem sürecine siyaset kurumunun yaklaşımında değişim gözleniyordu. Muhalefetin deprem sürecine dahil olması noktasındaki değişim, Türkiye'de gelişen siyasal kültürün de habercisiydi. Gelişen siyasi kültür; siyasetçilerin ve devlet adamlarının deprem sürecine yaklaşımını etkileyecekti.

İmar ve İskan Bakanlığı işlevsiz kalsa da DP Erzurum vekili Sabri Erduman da bölgeye gitmiş, hükümetin deprem bölgesine alakalı davrandığına, sürecin takipçisi olduğuna, bölgede bulunduğu zaman diliminde şahit olduğunu belirtmişti. Bu ilginin de insanların üzerinde olumlu tesir ettiğini, ancak yağmurların devam etmesi, öte taraftan da hava sıcaklığının yüksekliğinin çadırlarda yaşayan insanları zorladığını söylemişti.¹⁶⁵ Böylece depremin sadece jeolojik değil insan hayatı üzerinde ne kadar belirleyici olduğu, iklimin bu sürece ne kadar etki ettiği de anlaşıyordu.

Bölgeye gidiş gelişler, olurken Mecliste konu neredeyse hiç gündeme gelmemişti. Gündeme geldiğinde de eleştirel bir ton barındırıyordu. Bu eleştirilerin de muhalefetten değil DP içinden gelmesi de ayrı bir olaydı. Küçük çaplı da olsa vekiller, seçim bölgelerinin doğal afetlerle ilgili sorunlarını parti kimliğinin önüne geçirerek, konuyla alakalı eleştirilerde bulunabiliyordu. DP, Bolu vekili İhsan Gülez, 1960 senesinde, deprem sürecine dair tavsiyeyle birlikte eleştiride de bulunuyordu. Deprem veya başka bir afette yapılacak yardımın nasıl olacağına dair belirsizlik olduğunu, para yardımının herhangi bir işe yaramadığını, Bolu, deprem bölgesi olmasına rağmen, para yardımı dışında İmar Vekaletinin herhangi bir faaliyetinin olmadığını, halkın kendi yarasını kendisinin sardığı eleştirisinde bulunmuştu. Ayrıca şehir ve kasaba

¹⁶⁴ *Cumhuriyet*, "Adapazarında Dün İki Şiddetli Deprem Oldu", 30 Mayıs 1957, s.1, 5; *Cumhuriyet*, "Depremle İlgili Bir Soru Önergesi", 1 Haziran 1957, s.1, 5.

¹⁶⁵ TBMM Tutanak Dergisi, d. 10, c. 20, b. 80, 12 Haziran 1957, s.179.

belediyelerinin teknik ekipleriyle yardım ulaştırma ve inşaat sürecinde yapılacakların depreme göre nasıl ayarlanacağının net bir şekilde tespitini tavsiye ve rica ediyordu.¹⁶⁶

İlk defa hükümetin parçası olan bir bakanlık eleştiri konusu olmuştu. Ancak eleştiri sadece bakanlık düzeyinde kalmış, hükümet eleştirisine giden yolu hazırlamamıştı. Muhalefet mecliste deprem konusunda hala suskundu. Eleştiri DP içinden geliyordu. İmar ve İşkn Bakanlığı'nın eleştirilmesinin nedeni; deprem konusunda eleştirilebilecek bir yapının ortaya çıkmasıydı. Bu bakanlık kurulmadan önce deprem konusunda muhatap bir bakanlık bulunmuyordu. Depremlerin ardından çeşitli bakanlıklar deprem sürecinde görev alıyordu. Özellikle de bu konuda İçişleri Bakanlığı ve Bayındırlık Bakanlığı n plana çıkmıştı. Doğal olarak da eleştiri hedefinde karmaşık bir muhataplar kitlesi bulunuyordu. Ancak İmar ve İşkn Bakanlığı'nın kurulmasıyla doğrudan deprem konusunu da bünyesinde barındıran bir bakanlık ortaya çıkmış oluyordu. Artık deprem konusunun muhatabı İmar ve İşkn Bakanlığı'ydı. Doğal olarak da deprem konusunda bir eleştiri getirildiğinde konuyla ilgilenen İmar ve İşkn Bakanlığı hedef konumundaydı. Bu durumda İhsan Gülez'in eleştirisinin nedenleri hem Bolu vekili olarak bölgenin acısını paylaşması hem de yeni kurulan İmar ve İşkn Bakanlığı'nın gerçekten işlevsiz kalması olarak sıralanabilirdi. Nitekim hem Fethiye'nin hem de Bolu'nun uzun yıllar devam eden sorunları bunun göstergesiydi. Ancak eleştiri topyekn hükümet eleştirisine dönüşmemiş, esas sorumlu olarak görülen bakanlık eleştiriden payını almıştı. Bakanlığın bu eleştirilere herhangi bir cevap vermemesi de işlevsiz kaldığının bir başka göstergesiydi.

Ayrıca Bolu'ya sadece para yardımı yapılması, ilk etapta dile getirilen yeniden inşa sözleriyle çelişiyordu. Fethiye için bir yeniden inşa söz konusu olmuşsa ve bu gerçekleştirilmişse de Bolu için bu durum söz konusu olmamış, başlangıçta verilen bir vaat olarak kalmıştı. Halk bu durumda devam artçı sarsıntılar nedeniyle evlerinin dışında çadırlarda uzun müddet ikamet etmişlerdi. Yeniden inşa yerine, sadece para yardımı yapılması ve ayrıca bu kadar çok deprem gören bir alanın başka bir yere taşınarak yeniden inşa edilmesinin konuşulmaması, depremin bilim adamlarının deprem faktörü göz önüne alınarak, inşaat yapılması gerektiği söylemlerini ön plana çıkarmak dışında deprem bilinci sürecine yaramadığını gösteriyordu. Ayrıca Fethiye

¹⁶⁶ TBMM Tutanak Dergisi, d. 11, c. 12, b. 50, 28 şubat 1960, s.1031-1032.

depreminin etkilerinin mevcudiyetinin devam etmesi ve ekonomik durum, Bolu depremi sürecini olumsuz etkiliyordu.

Rum Patriği Athenagoras da Adnan Menderes'e deprem nedeniyle yaşanan kayıplardan duyduğu üzüntüyü ve geleceğe yönelik; ülkenin başına gelebilecek felaketlerin olmaması için ettiği duayı bildirmişti.¹⁶⁷ Türk-Yunan anlaşmazlığının devam ettiği bir süreçte patriğin sürece bu şekilde müdahil olması önemli bir detaydı.

1.4.4. Depremler Sonrası Kamuoyunun Depreme Yaklaşımı

Depremi ardından sürece dair eleştirel ve bilimsel gelişmeler yaşanmıştı. Burhan Felek; zelzelenin önlenemez bir afet olduğunu, ancak tedbirlerle zararının azaltılabileceğini, geniş sokaklarda tek katlı evler veya depreme dayanıklı betonarme evlerin yapılabileceğini belirtmişti. Sonrasında da her depremde aletlerin bozulmasını tenkit etmiş, radyoların da bu gibi süreçlerde bilgilendirme noktasında yetersiz kaldıklarını yazmıştı.¹⁶⁸ Fethiye Depremi istisna olmak üzere deprem, zelzele aletlerini bozmuş ve ilk defa incelenen kaynaklarda görüldüğü üzere bu bozulmalara dair bir eleştiri getirilmişti. Ayrıca depremle mücadelenin tek katlı evlerle mümkün olacağı algısının da varlığı anlaşıyordu. Bu durum yüksek katlı binalara karşı var olan önyargıya da işaret ediyordu.

İTÜ sismoloji enstitüsünü temsilen İhsan İnönü başkanlığında bir heyet de Bolu'ya incelemelerde bulunmak için gideceklerdi. Heyet, ilgili makamlarla iletişime geçerek, yıkılan yerlerin yerine yapılacak olan yapıların projelerinin kopyalarını istemiş, anti sismik inşaat sürecinde yapılması gereken hususlara, enstitünün önerilerine kulak asılmasını talep etmişti. Bölgeye gittiklerinde yapılan incelemelerin ardından heyetteki uzmanlardan biri Abant-Adapazarı fay hattının birleşmiş olduğunu, bundan sonra şiddetli deprem olmayacağını, ancak fay yerleşene kadar ufak sarsıntıların devam edeceğini söylemişti.¹⁶⁹ Bilim adamları depremle mücadele için kendilerine başvurulmasını talep ediyorlardı. Mücadele için gerekli olan buydu.

¹⁶⁷ BCA, Fon Kodu: 30 1 0 0 Yer No: 121 772 5.

¹⁶⁸ Burhan Felek, "Zelzele ve Sonrası", *Cumhuriyet*, 28 Mayıs 1957, s.3.

¹⁶⁹ *Cumhuriyet*, "Rasathane 31 Saatte 332 Deprem Kaydetti", 28 Mayıs 1957, s.1, 5; *Cumhuriyet*, "Deprem Bölgesinde Tetkikler Yapılacak", 5 Haziran 1957, s.3.

Ayrıca sarsıntıların devam edeceği noktasında isabetli bir değerlendirme yapmışlarken, başka depremin olup olmayacağını zaman gösterecekti.

Jeolog İhsan Ketin, depreme dair *Cumhuriyet* gazetesine bir yazı kaleme almıştı. Yazısında; son 50 yıla bakıldığında depremlerin Marmara ve Ege’de toplandığını, birkaç sene içinde bölgede deprem olmasının muhtemel olduğunu dile getiriyordu. Alınacak tedbirlerin olduğunu, arazi seçiminin belirleyici bir noktada durduğunu, bu nedenle arazi gözetilerek inşaatın yapılması gerektiğini, inşaat tarzı ve malzemesinin daha hayati bir noktada durduğunu, zelzelenin felakete dönüşme nedenini; gelişigüzel olmaktan ve fenni icapları gözetmemekten kaynaklandığını, usulüne uygun yapıldığında zarar görmeyen binaların olduğunu, inşaatın deprem talimatnamesine bakılarak yapılmasını, gerekirse de talimatnamede iyileştirilmeler gerçekleştirilebileceğini, deprem araştırmalarına hız verilmesini, deprem yerlerinin tespitine çalışılmasını, bölgeye uygun inşaatın ve malzemesinin tayin edilmesini tavsiye ederek hatırlatmıştı.¹⁷⁰

Bolu depreminin ardından *Milliyet* gazetesinde de Türkiye’nin zelzele bölgesinde bulunan yapılarının tekrardan deprem gözetilerek yapılması gerektiğine dair bir yazı çıkmış, depremle mücadelenin bu şekilde sürdürülebileceği belirtilmişti. Türkiye’nin depremlerinin çöküntü veya volkanik depremler değil, tektonik depremler olduğu, bunun da en tehlikeli türü teşkil ettiği, depremle mücadelenin en mühim aşamalarından birinin, tektonik yapının bilinmesinin gerektiği, bu anlaşıncı o yerin deprem bölgesi olup olmadığının anlaşılabileceği, belirtilmişti. İnşaat süreci üzerine tavsiyelerde de bulunuluyordu. Bunlar; yapıları fay hattı üzerine inşa etmemek, imkan dahilinde yapıları yerli kaya üzerine yapmak, üzerinde ince çakıl ve toprak tabakası ile kaplanmış volkanik arazi üstüne inşaat yapmamak veya üzeri temizlendikten sonra topraksız alan üzerine inşaat yapmak, yamaçlarda kum, çakıl ve killerin birikintileri üzerine inşaat yapmamak, yeraltı sularının yüzeye yakın olduğu çukur alanlara inşaat yapmamak, killi araziye yapılan yapıların temeline su gitmesine engel olmak, köy evlerini olabildiğince tek katlı yapmak, evleri demirli beton ve ahşaptan yapmak, taş binaların duvar köşelerini büyük ve keskin taşlarla örmek gibi tavsiyelerdi.¹⁷¹

¹⁷⁰İhsan Ketin, “Fethiye ve Bolu Depremleri Üzerine Düşünceler”, *Cumhuriyet*, 21 Haziran 1957, s.2, 5.

¹⁷¹ *Milliyet*, “Deprem Bölgesinde Bulunan Binaların Yeni Tarzda İnşası Lazımdır”, 28 Mayıs 1957, s.2.

İki depremin arka arkaya gelmesi böyle bir söylemi tetiklemişti ancak normal zamanların değil, deprem zamanlarının gündemleri bu şekilde oluşuyordu. Deprem zamanları, deprem bilincinin konuşulduğu ama oluşmadığı, sadece kıyıda kenarda kalmış, ancak göz önüne alınması gereken düşünce, bilgi ve tavsiyelerin ön plana çıktığı süreçler oluyordu. Deprem etkisinin doğrudan acı ve ağır bir şekilde hissedilmesi göz önüne alındığında deprem bilincinin bir anda görünür kılınıp, ancak depremlerin üzerinden belli zaman geçtikten sonra unutulması normal gözüküyordu. Yine de *Milliyet* ve *Cumhuriyet* gazetelerinde çıkan yazılar Türkiye'nin deprem bilincinin durumunu gözler önüne seriyordu. Deprem bilinci bilim adamları nezdinde vardı ve dikkate alınsalar depremle mücadele edilebilirdi. Ancak ekonomik sosyal ve siyasal şartlar bunun önüne geçtiğinden, Türkiye 50'li yılların deprem defterini zaman geçtikçe kapatsa da 60'lı yılların deprem defterinin sayfalarını acı bir şekilde dolduracaktı.

Deprem sürecinde ortaya çıkan farklı iddialar da mevcuttu. Bölgedeki muhabirlerden birinin iddiasına göre; bu deprem gayet şiddetli olmakla beraber şiddetine nispetle ölü ve yıkıntı sayısı azdı. Bunun da nedenini 1940'lı yıllarda meydana gelen depremlerin ardından yapılan evlerin depreme dayanıklı şekilde inşa edilmelerine bağlamıştı. Belirttiğine göre evlerin sadece yarısının oturulamayacak hale gelmesi de bunu gösteriyordu.¹⁷² Hatırlanacağı üzere *Milliyet* gazetesinden Necmi Öktem de hasarın çok olmadığını, beton binaların zarar görmediğini dile getirmişti. Ancak *Milliyet* ve *Cumhuriyet* gazetesinde bu kanaatin aksi yönünde yazılarda bulunuyordu. *Milliyet* Gazetesine göre; deprem betonarme binalarda da hasar meydana getirmiş ve bu normal olmayan bir durum olarak vasıflandırılmıştı.¹⁷³ *Cumhuriyet* gazetesinde de deprem konusu tenkit edilmiş, ders alınmadığı, binaların zelzeleye dayanıklı yapılmadığı, eski binaların yıkılıp yerlerine neden yenilerinin yapılmadığı eleştirisi getirilmişti. Eleştiriye göre; ölenler zelzele kurbanı değil, ihmalin kurbanıydı.¹⁷⁴

Öncelikle evlerinin yarısının hasar görmesi, evlerin depreme dayanıklı yapıldığını ispatlamazdı. Ancak 1944 yılında deprem nedeniyle yapılan depreme

¹⁷² Şahab Balcıoğlu, "Yurd Yeni Bir Zelzele Felaketine Uğradı", *Cumhuriyet*, 27 Mayıs 1957, s.1, 5.

¹⁷³ *Milliyet*, "2 Günde 372 Deprem", 28 Mayıs 1957, s. 1, 3.

¹⁷⁴ *Cumhuriyet*, "Kurbanlar", 28 Mayıs 1957, s.1.

dayanıklı yapıların mevcudiyeti iddia edilebilirdi. Deprem süreci ile oluşan hassasiyetin kısa süreli ve sınırlı da olsa inşaat sürecine yansıdığını –bu iddia doğru kabul edilirse– söylenebilirdi. Ancak şehrin yarısının bu durumda olması abartı gibi duruyordu. Bu minvalde akla, *Cumhuriyet* gazetesi deprem üzerinden siyasi bir polemik yürütüyor olabilir mi sorusu gelebilir. 1957 yılına gelindiğinde ülke içinde DP-CHP ayrımı keskinleşmişti ve kutuplaşma giderek artıyordu. Gazete CHP dönemi yapılan yapılara güzelleme yapıyor, DP döneminde yapılanları ise yarısı hasar gördü diyerek eleştiriyor olabilir miydi? Esasen konuyla ilgili başka herhangi bir veri bulunmadığı için böyle bir iddia da bulunmak hatalı olabilir. Ancak ilerleyen dönemde gazetede çıkan başka bir eleştiri yazısı daha vardı. Depremden ders alınmadığı, binaların zelzeleye dayanıklı yapılmadığı, ölenlerin depremde değil ihmalden öldüğü söyleniyordu. Bu sürece dair ilk eleştiriydi. Önceki incelenen depremlerde ölümler ihmale bağlanmamış, sadece Fethiye Depreminde inşaat sürecine dair eleştiriler gelmişti. Bu sefer ihmal vurgusu daha geneldi. Bu vurgu deprem üzerinden hükümete karşı bir eleştiri taşıyor olabilirdi. Nitekim gerginleşen ortam bunun için uygundu. Burada unutulmaması gereken; bu tip eleştiriler yok denecek kadar az ve deprem ile gündeme gelen yazılardı. Ayrıca 1950’li yıllar boyunca bu tip eleştirilerin odağında doğrudan ve açıkça hükümet olmamıştı. Deprem bilincinin zayıflığı, normal zamanlarda inşaat sürecine ve depreme yaklaşım konusuna dair eleştiriler üretmiyordu. Bu nedenle gazetenin iddiasının siyasi bir ton taşıyabileceğini, bunun ise abartılmaması gerektiği söylenebilir. Depremin siyasi tartışmalara yol açma durumu o günlerde zayıf bir konumdaydı. Eleştiri yazılarının yok denecek kadar az miktarda olması bunu gösteriyordu. Ayrıca iddia doğru kabul edilirse depreme dayanıklı bina inşa etme çabasının da az da olsa varlığına işaret eder.

Burada beton binaların depremde göreceği zarar üzerine olan varsayım da, üzerinde durulmayı hak ediyor. Buna göre, beton binaların depremde zarar görmeyeceği, zarar görmemesi gerektiği zihniyeti gazetecilerde yaygın bir görüş gibi duruyordu. Ancak usulüne uygun yapılmayan beton binanın zarar görmesi de doğaldı. O günlerde ise beton binalara yüklenen anlam fazlaydı.

Sonuç olarak, deprem nedeniyle, merkez üssü Bolu olsa da Adapazarı da büyük hasar görmüş, artçılar insanların psikolojisini bozmuş, valilik ve Kızılay sürecin ön plana çıkanları olmuştu. Muhalefet depremi iyiden iyiye gündemine almış, deprem

sürecine siyasetçilerin yaklaşımında değişim gözlenmiş, ilk defa hükümetin parçası olan bir bakanlık eleştiri konusu olmuş, eleştiri sadece bakanlık düzeyinde kalmış, hükümet eleştirisine giden yolu hazırlamamış, İmar ve İskân Bakanlığı'nın eleştirilme nedeni, deprem konusunda eleştirilebilecek bir yapının ortaya çıkması olmuştu. Bölgeye sadece para yardımı yapılması, ilk etapta dile getirilen yeniden inşa sözleriyle çelişmiş, bilim adamlarının deprem faktörü göz önüne alınarak, inşaat yapılması gerektiği söylemlerini ön plana çıkarmak dışında deprem, bilinçlenme sürecine yaramamıştı. Tek katlı binalara duyulan inanç ve yüksek yapılara karşı önyargı olduğu anlaşılmış, buna tezat olarak beton binaların yıkılmazlığına dair inanç gözlenmiş, ilk defa ölenlerin depremden değil, ihmalden öldüğü söylenmiş, ancak resmi ve özel yapıların yıkılması, eleştiri konusu, hükümeti tenkit aracı olmamıştı. Yurt dışında ilgi zayıf kalmıştı.

1.5. Balıkesir Depremi (6 Ekim 1964)

Jeolojik manada hareketli yerler olan Balıkesir ve çevresi, en son 1953 depremi ile sarsılmış, yaklaşık 10 sene sonra da bir başka hasar verici deprem olan 1964 Balıkesir Depremi ile karşılaşmıştı. Bu deprem 6 Ekim 1964 tarihinde, saat 16.31'de, 7 büyüklüğünde, 23 kişinin öldüğü ve 5398 yapının hasar gördüğü bir deprem olmuştu.¹⁷⁵ Balıkesir Depremi 6 Ekim'den, 22 Ekim'e kadar 797 tane artçı sarsıntının önünü açmış ve Yunanistan, Bulgaristan ve Ege Adalarında hissedilmişti.¹⁷⁶ Depremin ardından birçok yerde çukurlar ve yarıklar oluşmuş, bu geniş boşluklardan su fışkırmıştı. Yıkıcı etkinin yanı sıra, bölgede depreme dayanıklı binalar yapılmış olduğu ve bunların sağlam kaldığı bölgeye giden teknik elemanlar; Cahit Erentöz ve Fikret Kurtman tarafından yerinde görülmüştü.¹⁷⁷

Balıkesir Depremi meydana geldiğinde Kıbrıs konusu yeniden hararetlenmişti. Bu nedenle de Türkiye ciddi bir uluslararası krizin içerisindeydi. Türkiye Balıkesir Depremini bu krizin içerisinde yaşamıştı. 1950'li yılların depremlerinin aksine

¹⁷⁵ <http://www.koeri.boun.edu.tr/sismo/2/deprem-bilgileri/buyuk-depremler/> [Erişim Tarihi 27 Ekim 2020]

¹⁷⁶ Akın KÜRÇER, ve Diğerleri "6 Ekim 1964 Depremi(Ms=6.9)Üzerine Bir Değerlendirme", *Doğal Kay. Ve Eko. Bült.*, S.21, (2016), s.48.

¹⁷⁷ Cahit Erentöz, Fikret Kurtman, "1964 Yılı Manyas Depremi Üzerine Rapor", *Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü*, 1964.

Balıkesir Depreminin dışarıda ilgi görmemesi, kaynaklarda yurtdışından gelen yardımlarla ilgili verilerin yokluğu, kriz ortamının bir sonucuydu. Deprem bu zor şartların altında, şartları daha da zorlaştırmış yine de gündemdeki yeri kısa vadeli olmuştu. Kısa vadeli oluşun nedeni Türkiye'nin belirsiz, kırılgan ve geçici siyasi iktidarıydı. Türkiye 1960-1965 arasında, DP iktidarını deviren, askerlerin siyasete aktif olarak müdahale ettiği, siyasi istikrarı bozan 27 Mayıs Darbesinin ardından geçiş süreci yaşıyordu. Ülke koalisyon hükümetleri ile zayıf bir yönetim döneminin içerisindeydi. Bu nedenle de deprem, bu konjonktürde gerek gazetelerde gerekse de meclis ve senatoda —büyüklüğüne rağmen— çok fazla gündeme gelmemişti.

1.5.1. Balıkesir Depreminin Etkileri

Balıkesir, 1953 Yenice Depreminin ardından on bir sene sonra yeniden büyük bir deprem yaşamış, hatta ev sahipliği yapmıştı. Hasar çoğunlukla Manyas-Gönen ve civarını vurmuş, Önce 16.30 sularında öncü bir deprem olmuş, ardından da Balıkesir'i ve diğer illeri yıkıma uğratan ikinci bir deprem meydana gelmiş, yapıların önemli bir kısmı depremden etkilenmişti. Karacabey ve Mustafa Kemal Paşa ilçeleri ve köylerinde ölü ve yaralıların yanı sıra hasar mevcuttu. Gazeteye göre, 600 haneli Salur Köyü tamamen yıkıldığı. Bu deprem nedeniyle İTÜ'de 12 sismograf arızalanmıştı.¹⁷⁸

İTÜ, depremlerin devam edeceğini, ancak ne kadar süreceğinin de bilinemeyeceğini söylemişti. Alınan bilgilere göre, artçı sarsıntıların verdiği korku halkın şehrin dışına doğru yerleri mesken tutmasına neden olmuştu. Balıkesir'e zarar veren depremin artçı sarsıntıları gece saatlerinde ve ertesi gün de devam etmiş, yıkıcı etkisi de sürmüştü. Bölgede idare, pansiyon, lojman binaları tahrip olmuştu. Hasar gören yerlerin çalışanları çadırlara geçmişlerdi. Bu esnada bölge de deprem konusunda konuşanlar, depremin giyim kuşamın açık-seçikleşmesi nedeniyle bir ceza olduğunu söyleyenler vardı. Polis bu kimselerin peşine düşmüştü.¹⁷⁹

Manyas'ta 4 ilkokul tamamen, 20 ilkokul da kısmen yıkılmıştı. Gönen'de de yıkılan ve hasar gören birçok yer vardı. İlçe merkezinde de 650 yapı hasar görmüştü.

¹⁷⁸ *Cumhuriyet*, "Depremde 26 Kişi Öldü", 7 Ekim 1964, s.1, 7; *Milliyet*, "Balıkesir ve Bursa'da 30 Kişi Öldü, 57 Yaralı Var", 7 Ekim 1964, s.1, 7.

¹⁷⁹ *Cumhuriyet*, "Sarsıntı Bir Süre Devam Edecek", 9 Ekim 1964, s.1, 7; *Milliyet*, "Aralıklı Devam Eden Deprem 3 Bin Ev Yıktı", 8 Ekim 1964, s.1, 7.

Lise, PTT, Ticaret Odası binalarında hasar mevcuttu. Bölgeye giden *Cumhuriyet* gazetesi muhabiri Cahit Albayrak, kişisel izlenimlerine göre, deprem bölgesini sis kaplamış ve bölge zor ulaşılır hale gelmiş, uğranılan köylerde oturulacak evleri kalmayanlar şikayetlerde bulunmuş, 350 haneli 1400 nüfuslu Aksakal köyünde halk yollara dökülmüş, 1948’de yapılan cami, minaresi ve kuran kursu içine girilemeyecek hale gelmiş, özellikle Salur Köyü ağlanacak bir duruma düşmüştü¹⁸⁰

Balıkesir’e hasar veren deprem birçok il ve ilçede etkili olmuştu. Ankara, İzmir, Antalya, Zonguldak, Muğla, Bursa, Sinop, Uşak, Manyas, Gönen, Susurluk, Bandırma, Salihli, Çanakkale, Ayvalık, Çan, Kütahya, Sakarya, Eskişehir, Afyon, Edirne, Şarköy, İzmir, Manisa ve İstanbul hisseden şehirler arasındaydı. Etkili olan şehirlerin başında İstanbul geliyordu. İstanbul’da halk sokağa fırlamış, yolları dolduran insanlar trafiği felç hale getirmiş, Beyazıt Kulesi’nde bulunalar depremi hissetmiş, “salıncak gibi sallandıklarını” söylemişlerdi. İTÜ’de sismoloji enstitüsünde kayıt kalemi yerinden çıktığından depremin şiddet derecesi bu enstitü tarafından kaydedilememişti. Coğrafi yakınlık nedeniyle en çok etkilenenlerden biri de. Bursa’da da deprem anında insanlar sokaklara fırlamış, o esnada toplantıda bulunan belediye meclis üyeleri de kendilerini sokağa atmışlardı. Edirne’de sinema salonundan kaçanlar birbirlerini ezmişlerdi. Ayvalık’ta 4 fabrika ve bir bankada ve hükümet binasında hasar meydana gelmişti. Çanakkale’de deprem infiale neden olmuş, telefon ve elektrik hatlarında hasar meydana getirmiş, can kaybı bulunmamakla beraber, zarar vermiş, Çan’da adliye binası hasar görmüştü. Deprem ABD’de de Boston ve İsveç’te bulunan Uppsala Rasathanelerinde kaydedilmişti.¹⁸¹

1.5.2. Tedbirler ve Yardımlar

Depremi ardından Kızılay 1750 battaniye, 750 çadır, 15 ton un, 7,5 ton bulgur yollamış, zaman içinde yardımlarını sürdürmüş, İmar İskân Bakanlığı ilk etapta Marmara deprem bölgesine 200.000 lira yollamış, Valilik okulların 12 Ekim tarihine kadar kapalı olacağını açıklamıştı. Manyas’ın Salur bucağında depremden zarar gören

¹⁸⁰ *Cumhuriyet*, “Ağlıyor... Dövünüyor... Kaçıyorlar.”, 8 Ekim 1964, s.1, 7; *Cumhuriyet*, “Ölü Sayısının Artması Muhtemel”, 8 Ekim 1964, s.1, 7.

¹⁸¹ *Milliyet*, “Deprem Amerika ve İsveç’te Hissedildi”, 7 Ekim 1964, s.1, 7; *Milliyet*, “Balıkesir ve Bursa’da 30 Kişi Öldü, 57 Yaralı Var”, 7 Ekim 1964, s.1, 7; *Milliyet*, “Aralıklı Devam Eden Deprem 3 Bin Ev Yıktı”, 8 Ekim 1964, s.1, 7.

ailelere kişi başı 10.000 liralık inşaat yardımı, arazi temini, yol, su kadastro vb. imar işleri için de bütçe ayrılması kararlaştırılmıştı. Ayrıca ev yaptırmak isteyerek borçlanmayı kabul edenlere de yapılacak evlerin inşaat sürecindeki detayların belirlenmesi kararlaştırılmıştı. Balıkesir depremi nedeniyle zarar gören 1284 aileye inşaat için gerekli yardım kapsamında 2.738.500 lira bütçe ayrılmasına karar verilmişti. Yine burada da borçlanmayı kabul edenlere ev yapılacaktı.¹⁸²

Bölgeye yeni evler yapılacağı vaat edilmiş, evleri hasara uğrayanlar bu yapımda çalışacak, İmar ve İskân Bakanlığı proje yardımı için ve ev başına 10.000 lira olmak üzere 20 yıl vadeli faizsiz yardım da bulunacaktı.. Ordu, bölgeye çadır gönderildiğini, gerekli eleman açığını kapatmak için erlerin mülki idarenin emrine verildiğini ve enkaz kaldırma da aktif olacaklarını beyan etmişti. Yardımlar yapılırken usulsüzlüklerde olabiliyordu. Vatandaşlara ulaştırılmak üzere “Nahit Tekiner Fırınından” alınan ekmeklerde bulunan gramaj kusurundan dolayı fırıncıyla ilgili gerekli hukuki işlemler başlatılmıştı.¹⁸³

Gelecek deprem için tedbirler de alınıyordu. Bakanlar kurulunun almış olduğu karara göre; 4 ilçede 11 köyün yerleri değiştirilecekti. Bandırma’nın Simavlı ve Karaçalılık, Gönen’in Bostancı, Susurluk’un Ilıcaboğazı ve Beyköy, Manyas’ın Salur, Bölgeağaç, Hamamlı, Işıklar, Akçaova ve Çatal köyleri yerleri değiştirilecek olan köylerdi. Köylerin yeni arazileri de tespit edilmişti. Arazisi oturulamayacak hale gelenlere arazi veriliyordu. Gönen’in Bostancı Köyünde oluşan yer sarsıntısında zarar gören 14 aile aynı köy sınırlarında hazineye ait arazide, Dere Mahallesinde oturan 80 ailenin de kendi arsalarına yerleştirilmesi kararlaştırılmıştı.¹⁸⁴

1.5.3. Deprem Tartışmaları

Depremin bölgesine üst düzeyde ziyaret bakanlarla sınırlı kalmıştı. Darbenin ardından normal siyasi yaşama dönüş durumunda olan Türkiye, 1964 Depreminde

¹⁸² BCA Fon Kodu: 38 18 1 2 Yer No: 189 61 6; BCA Fon Kodu: 30 18 1 2 Yer No: 189 61 5; *Cumhuriyet*, “Ölü Sayısının Artması Muhtemel”, 8 Ekim 1964, s.1, 7; *Milliyet*, “Aralıklı Devam Eden Deprem 3 Bin Ev Yıktı”, 8 Ekim 1964, s.1, 7; *Milliyet*, 24 Aralık 1964, s.1.

¹⁸³ *Milliyet*, “Deprem Dünde Orta Şiddette Devam Etti”, 9 Ekim 1964, s.1, 7; *Milliyet*, “Depremde Hasar Gören 11 Minare Yıkıldı”, 15 Ekim 1964, s.3.

¹⁸⁴ BCA Fon Kodu: 30 18 1 2 Yer No: 187 43 18; *Milliyet*, “Deprem Bölgesindeki 11 Köyün Yeri Değiştiriliyor”, 15 Ocak 1965, s.3.

siyasi ve idari alaka konusunda cılız kalmış, konunun meclis ve senatoda neredeyse hiç konuşulmamış olması da bunu göstermişti. Halbuki 1951 depremi hariç önceki depremler de Cumhurbaşkanı düzeyinde depreme ilgi gösterilmiş, bölgeye ziyaret gerçekleştirilmişti.

Depremi ardından bölgeye giden idareciler hiç yok değildi. Senato başkanı Enver Aka, İmar ve İskan Bakanı Celalettin Uzer, Kızılay genel başkanı deprem bölgesine gelmişlerdi. MEB İbrahim Öktem de bölgeye gidenlerdendi. Yöneticiler bölgeyi gezmiş ve durumu yerinde görmüşlerdi.¹⁸⁵

Senato da bir iki kere deprem konusu görüşülmüştü. Eski Albay, Cumhuriyet Senatosu MBK üyesi Haydar Tunçkanat, deprem nedeniyle yapılan yardımlar hakkında bilgi almak amacıyla ile sözlü bir soru sormuştu. Sorusunun amacını; depremzedelerin kış mevsimi gelmeden geçici olarak iskân edilip edilemeyeceklerini bilmek olarak açıklamıştı. Bunu merak etmesinin nedeni olarak da kış mevsiminin geldiğini, süreç sarktığı an depremzedeler için başka bir felaket oluşabileceğini, evlerin yağışlar nedeniyle çökebileceğini, gelecek haftaya kadar sorunun cevaplanmasını rica etmişti.¹⁸⁶

Haydar Tunçkanat'ın sorusuna Malatya Senatörü Nüvit Yetkin cevap vermişti. Nüvit Yetkin'in açıklamalarına göre; bakanlar bölgeye giderek durumu yerinde görmüşler ve yapılan yardımları, alınan tedbirleri denetlemişlerdi. İmar ve İskân Bakanlığı felaket haberini aldıktan sonra Bursa'nın Mustafakemalpaşa ile Karacabey ilçelerine 40 bin lira, Balıkesir'e 200.000 bin lira yollamış, bu paranın yarısı mağdur durumda bulunanlara verilmişti. Sonrasında Tarım Bakanlığı; çiftçilikle uğraşanların bankaya olan borçlarını ertelemiş, ekim zamanını kaçırmamaları için de 500 ton tohumluk vermişti. Kısmen hasara uğraya yerlerin tamirâtı için de kereste verilmişti. Ticaret Bakanlığı; bankalara zirai borçların ertelenmesi, ahır, samanlık, ahıl gibi yerleri zarar görenlere kredi açılmasını bildirmişti. Bursa Valiliği kendi bölgesindeki felaketzedelere 40 bin liralık yardımda bulunmuş, ayrıca banka borçlarının affedilmesi yolu tutulmuştu. İmar İskân Bakanlığı okul maksadıyla kullanılmak üzere 24 tane

¹⁸⁵ *Milliyet*, "Aralıklı Devam Eden Deprem 3 Bin Ev Yıktı", 8 Ekim 1964, s.1, 7; *Milliyet*, "Deprem Dünde Orta Şiddette Devam Etti", 9 Ekim 1964, s.1, 7.

¹⁸⁶ CS Tutanak Dergisi, d. 1, c. 22, b. 7, 17 Kasım 1964, s.156.

baraka yollamıştı. Bu deprem “genel hayata etkili afetlerden” olduğu için evleri tamamen yıkılanlarla beraber ağır veya orta derecede hasar görenlere inşaat ve tamir yardımını, arazi, su, elektrik, yol, kanalizasyon gibi altyapı yatırımları için 55 milyon 48 bin lira verilmesi, gerektiğinde teknik malzeme sağlanması, evlerin inşaatı bitirilinceye kadar mağdurların iskân ihtiyacı için hasarını büyüklüğüne göre 1000 veya 500 liranın, borçlanma senedi karşılığında verilmesi kararlaştırılmıştı.¹⁸⁷

Adalet Partisi adına hazırlanan “Balıkesir ilinin ihtiyaçları” adlı bir rapor da vardı. Manyas ve Gönen’e deprem nedeniyle kişi başı 7500 lira verilmesi kararlaştırılmasına rağmen 1000 veya 500’er lira verilmesinden dolayı paranın tam verilmesi, yine bu bölgedeki çiftçilerin banka borçlarının ertelenmesi ve icranın durdurulması istenmişti.¹⁸⁸ Yeni kurulmuş partilerden olan AP, deprem olayına dahil olmuştu. Bundan sonra da bolca olacaktı.

1.5.4. Depremler Sonrası Kamuoyunun Depreme Yaklaşımı

Depremin ardından bilimsel gelişmeler, deprem zihniyetini dışa vuran olaylar, Eleştiriler de mevcuttu. Eski belediye başkanı Salih Kilerci 1953’te bir teklif yaptıklarını, teklife göre; bazı köylerin başka bir yere taşınması gerektiğini ilettiklerini, eğer kabul edilseydi o gün yaşanan felaketin belki de yaşanmayacağını söylemişti.¹⁸⁹ Fethiye depremi ile başlayan eleştiri zincirine yeni bir halka eklenmişti.

Burhan Felek de depreme dair bir köşe yazısı kaleme almış, Atlantik’te meydana gelen tayfunlardan daha az kötü olduğu, ama depremin insana inançlı inançsız herkese Allah korkusu verdiğini, onu hatırlattığı, ancak tedbirlerin de alınabileceğini, deprem anında açık alana kaçmak gerektiği, bina yakınlarında durmanın tehlikeli olacağı, tarihi yapılardan depreme mukavemet etmiş olanların bulunduğu, hesap ve malzemelerinin doğru ayarlandığı, yeni yapılan hesaplı yapılarda depreme dayanıklılığın mevcut olduğu gibi konulara değinmişti.¹⁹⁰

Yetkililerin açıkladıklarına göre İmar ve İskân Bakanlığı bünyesinde bilim adamlarının da katıldığı bir toplantı yapılmış, inşa edilecek yapıların vasıfları önceden

¹⁸⁷ CS Tutanak Dergisi, d. 1, c. 22, b. 12, 3 Aralık 1964, s.282-284.

¹⁸⁸ BCA Fon Kodu: 30 1 0 0 Yer No: 119 753 8.

¹⁸⁹ *Cumhuriyet*, “Ağlıyor... Dövünüyor... Kaçıyorlar.”, 8 Ekim 1964, s.1, 7.

¹⁹⁰ Burhan Felek, “Zelzele”, *Cumhuriyet*, 10 Ekim 1964, s. 3.

belirlenmiş, inşa aşamasında depreme karşı mukavemet etmesi gözetilmişti. Toplantı da alınan kararlar haritalar, önceden Türkiye’yi risk derecesine göre iki deprem bölgesine ayırırken, yeni harita 3 deprem bölgesine ayırıyordu. Tarihsel veriler ve kaynaklar da gözetilerek 3 dereceli bir deprem kataloğu hazırlanmış, hafif, orta ve şiddetli 3 bölge ayrımı yapılmıştı. Bu haritanın dünyada da ilgi gördüğü, Paris’te toplanan sismoloji konferansında gösterilen ilginin ve olumlu karşılanmanın da buna delalet etiği söylenmişti. Hatta Türkiye’nin deprem araştırmalarında Avrupa’dan ileri olduğunu söylemişlerdi. Bu konuşmayı yapan Afet İşleri Genel Başkanı; Aralık ayında depreme daha dayanıklı yapı yapmak için görüşüleceğini, mevcut inşaat programının, haritanın da değişimi doğrultusunda değişeceğini söylemişti.¹⁹¹

Sonuç olarak, Deprem bölgesi olan Balıkesir’de önceden bazı yapılar depreme dayanıklı yapılmış, bunların yıkılmadığı tespit edilmiş, ancak yine de felaket manzarası burada da oluşmuş, dış politikadaki kriz, dış ilgiyi azaltmış, Türkiye’nin belirsiz, kırılgan ve geçici siyasi atmosferi, içindeki siyasi ve idari ilgiyi de zayıf kılmış, deprem, gerek gazetelerde gerekse de meclis ve senatoda —büyüklüğüne rağmen— çok fazla gündeme gelmemiş, tedbirler noktasında deprem sonrasına odaklanılmış, üst düzeyde ziyaret, bakanlarla sınırlı kalmıştı.

2. BÖLÜM: 1965-1973 YILLARI ARASINDA TÜRKİYE’DE DEPREMLER

¹⁹¹ Özgen Acar, “Deprem Bölgeleri Tesbit Edildi”, *Cumhuriyet*, 9 Ekim 1964, s.1, 7.

2.1. Varto Depremi (19 Ağustos 1966)

Varto, Türkiye'nin Muş iline bağlı, özellikle de 1966'dan beri depremle bilinen bir yerdir.¹⁹² Tarihsel bağlamda da birçok depremi bünyesinde barındırmış, buna göre; ilk bilinenlerden 1111 yılında meydana gelen büyük bir depremle nasıl bir deprem beldesi olduğunu göstermiş, o tarihten bu yana da büyük depremler Varto'nun yakasını bırakmamıştı.¹⁹³ Ancak özellikle 1946-1966 yılları arasında bu bölge depremlerle yıpranmış, önceki depremler, bölge için tehlike sinyalleri vermiş, 19 Ağustos 1966 depremiyle de neredeyse yok olmuştu. 1966 yılı içerisinde Mart ve Temmuz aylarında vuku bulan depremler de ayrıca uyarıcı niteliğinde olmuştu. Bu uyarıcı etki küçükte olsa insanları çadırlara taşıma gibi tedbirlere yol açmış, bu tedbirler sayesinde de 19 Ağustos depreminin can kaybının daha az olduğu iddia edilmişti.¹⁹⁴ Alınan tedbirlere ve can kaybının olabilecekten daha az olduğu söylene de 19 Ağustos 1966 tarihinde saat 14.22'de meydana gelen 6,9 büyüklüğündeki felaket sonucunda 2396 kişi ölmüş, 20.007 yapı da hasar görmüş veya yıkılmıştı.¹⁹⁵

Varto Depremi kalıcılığı bakımından Türkiye'nin en uzun gündemli depremlerinden biriydi. 1966 senesinde meydana gelmesine rağmen 2000'li yıllara kadar kendini hatırlatmış ve günümüzde bile belleklerdeki yerini korumuştur. Bu deprem, basında, mecliste kendinden hem uzun bir dönem boyunca hem de yoğun bir biçimde bahsettirmişti. Gazetelerin ilk sayfalarının, bazı meclis oturumlarının da tamamının konusu olması bakımından ilktir. Ayrıca diğer bütün gündemlerin önüne geçmiş ve uzun müddet sadece kendisini konuşturmuştu. O günlerde en çok konuşlan konulardan biri Çorumlu işçilerin önce Ankara'ya sonra da İstanbul'a olan yürüyüşleriydi. Deprem gündemi yürüyüşle birlikte kendinden daha baskın bir biçimde söz ettirmişti.

¹⁹² Ayhan Tek, "Felaketin Belleği: '66 Varto Depremi ve Etrafında Oluşan Kolektif Hafıza", *Kekebiç*, S. 45, (2018), s.148.

¹⁹³ Tek, s.149.

¹⁹⁴ Ersoy Zengin, "Cumhuriyet Dönemi'nde (Muş) Varto'da Yaşanan Depremler (1946-1966)", *Turkish Studies – Historical Analysis*, c.15, S.2, (2020), s.791-811.

¹⁹⁵ <http://www.koeri.boun.edu.tr/sismo/2/deprem-bilgileri/buyuk-depremler/> [Erişim Tarihi: 8 Aralık 2020]

2.1.1. Varto Depreminin Etkileri

19 Ağustos 1966'da Türkiye deprem manasında tarihinin en büyük felaketlerinden birini yaşamıştı. Asıl yıkım Muş-Varto'da yaşansa da ilk gelen raporlarda depremden en çok etkilenen yerlerden birisi olan Bingöl-Karlıova ön plana çıkarılmış,¹⁹⁶ ancak kısa sürede esas felaketin Varto'da yaşandığı ve çevredeki illerin de bu felaketten paylarını aldıkları anlaşılmıştı.

Depremin ardından alınan haberlere göre; insanlar toz bulutları görmüş, bu tozlar enkaz haline gelen Varto'nun habercisi olmuştu. Varto enkaz haline gelmiş, binlerce insan, resmi ve özel binaların enkazları altında kalmıştı. Depremin şiddeti Elazığ, Bitlis, Diyarbakır gibi birçok doğu ve güney illerinde hissedilmiş, yıkıma neden olmuş, bu çapta bir depremin şiddetini İsveç sismolojisi şaşırtıcı bulmuştu. Varto yolu üzerinde bulunan Kavalıdere Dağı kaymış, sular fışkırmış, en acil olduğu zamanda Varto'ya ulaşım aksamıştı.¹⁹⁷

Cumhuriyet ve *Milliyet* gazetelerinin aktardıklarına göre, Varto'da insanlar geceyi sokaklarda yere serdikleri eşyaların üzerinde geçirmiş, evlerinden içeri giremez hale gelmişler, en ufak gürültüyü depreme bağlama korkusu ve felaketin tekrarının endişesi içinde kalmışlardı. Bu şartlarda Varto'da göç başlamış, aranan yer ise güvenilebilecek toprak üstü olmuştu. Bölgede bulunan Başbakan bunun önüne geçmek için telkinlerde bulunmuş, ancak göç devam etmişti. Varto Kaymakamlığında da birçok memur, binanın yıkılması ile enkaz altında kalmış, deprem sonrası yapılacak işlerin yürütülmesini sağlayacak resmi görevliler can derdine düşmüştü.¹⁹⁸ Ayrıca köylerdeki durumun hiç de iyi olmadığına dair haberler de yapıyordu. Kimi köylerin su kaynakları kurumuş, insanlar aç durumda gelen gıda yardımlarına saldırmış, Jandarma kontrolü sayesinde yardımlar dağıtılabiliyordu. Halk kolera salgınının olduğu

¹⁹⁶ BCA Fon Kodu: 30 1 0 0 Yer No: 121 773 5.

¹⁹⁷ *Cumhuriyet* Senatosu, d. 1, c. 37, b. 7. 22 Kasım 1966, s. 199-210; *Cumhuriyet*, "Depremin Şiddeti Bizi Şaşırttı", 20 Ağustos 1966, s. 7; *Milliyet*, "545 Ölü Var", 20 Ağustos 1966, s.1, 7

¹⁹⁸ *Cumhuriyet*, "Deprem Bölgesindeki Köylerin Nakli Gerekıyor", 23 Ağustos 1966, s.7; *Milliyet*, "Varto Artık Enkazdan İbaret", 21 Ağustos 1966, s.8; *Milliyet*, "Can Kaybı 3 Bin'e Yükseldi", 21 Ağustos 1966, s.9.

o günlerde, deprem bölgesinin havasını da göz önüne aldığında salgın konusunda endişe içindeydi.¹⁹⁹

Gazetelerin tasvirine göre bölgede, ilk günlerde her yerde enkaz kaldırma faaliyetine başlayan veya enkaz altında yakınlarını arayan, çocuklarını kaybetmiş anne-babalar, anne babasız büyüyecek çocukların farkında olmadan ortalıkta öylece duruşları, acı feryat, açlık, yardım dağıtımı esnasında çıkan kargaşalar, hastalık korkusu vardı. Kısaca depremi ardından oluşan manzara en kötü haliyle Varto'da kendini gösteriyordu. İnsanlar bu kadar ölü ve yaralıya rağmen depremin gece olmamasıyla teselli bulmuştu.²⁰⁰

Varto'nun enkaz hali yapılacak işlerin külfetini arttırmış, enkaz kaldırma işi aksadıkça ve altında kalan cesetler çıkarılamadıkça kokmaya başlamış ve insanlar, çalışmaları hızlandırmak için kendileri de kazma kürek talep etmiş, ölülerini çıkarıp defnetmek istemişlerdi. Sular çamurlu akmış, evlerin altında stoklanmış buğday ise enkazın altında kalmıştı. İnsanlar beslenme sorunu yaşarken, askeri makamlar yardım malzemesi satan bir muhtarı yakalamışlardı.²⁰¹

Milliyet gazetesinin aktardığına göre; Vartolular durumlarını protesto etmeye başlamışlar, gerekli tedbirler alınmadığı takdirde Ankara'ya giderek Başbakanlık önünde çadır kuracaklarını, kimsesiz kalan çocukların dilenmeye başladıklarını, intihar edenlerin olduğunu belirtmişler, Cumhurbaşkanına da telgraf çekerek, ölenlerin ailelerine tazminat verilmesini istemişlerdi.²⁰² Eğer gazetenin aktardığı gibiyse, depremzedeler de önceki depremlerin aksine, sorunlarını dile getirme ve taleplerini iletme noktasında görünür olmaya başlamışlardı. Bu arada da Erzurum'dan deprem bölgesine gitmeyi bekleyen yardım malzemelerinin olduğu, aksaklıkların en kısa

¹⁹⁹ *Cumhuriyet*, "Doğuda Deprem Aralıklı Devam Ediyor", 22 Ağustos 1966, s.1.

²⁰⁰ *Cumhuriyet*, "Ecel Doğuda Sanki Hasada Girmiş", 22 Ağustos 1966, s.6.

²⁰¹ *Milliyet*, "Vartolular Toprağı Tırnaklarile kazıyor", 23 Ağustos 1966, s. 6; *Milliyet*, "Yiyecek Dağıtımını Ordu Yapacak", 24 Ağustos 1966, s.1, 7.

²⁰² *Milliyet*, "Valinin Açıklaması", 25 Ağustos 1966, s. 7; *Milliyet*, "Helikopter, köylerden 24 yaralı getirdi...", 25 Ağustos 1966, s. 7; *Milliyet*, "Tedbirler Alınmazsa Vartolular Başbakanlık Önünde Çadır Kuracak", 26 Ağustos 1966, s.1, 7.

sürede çözülerek yardımların ulaştırılacağı Kızılay tarafından belirtilmişti. Ancak yardımların ulaşmadığına dair haberler de devam etmişti.²⁰³

Göç talepleri çoğalırken, Varto'da plebisit yapılarak, deprem bölgesinde kalmak isteyip istemediklerini halka sorulacaktı. Demirel, bölgeden gelen ve yüksel tahsiline devam eden dört temsilci ile evinin önünde görüşmüş, bu kararı bildirmişti. Temsilciler ise bölgede hiçbir ihtiyaçlarının karşılanmadığını, bölgede hastalığın başladığını, radyoların yalan söylediğini, kadınların açıkta doğum yaptıklarını, portatif Japon evlerinin bölgede kurulmasını, geçim için maddi yardım yapılmasını istemişler, Demirel ise gençlere, yapılan çarpıtmaların araştırıldığını söylemişti. AP cenahı da ellerinden geleni yaptıklarını, eksiklikler ve yapılmayanlar ile ilgili söylenenlerin gerçeği yansıtmadığını belirtiyordu.²⁰⁴ Gazetede iki zıt yaklaşım mevcuttu. Demirel, gerekenin yapıldığını söylüyordu. Nitekim buna inanmamak için bir neden yok. Ancak öte taraftan durumun farklı olduğunu iddia edenler de vardı. Bunu izah etmek gerekirse, bölge için devlet elinden gelini yapsa da imkanların kısıtlılığının, depremzedelerin bir kısmının daha az yardım almasına neden olması muhtemeldir. Az yardım almaktan öte, deprem beldesinin şartları düşünüldüğünde, Varto durumundan şikayetçi olacak insanlarla doluydu. Depremzede psikolojisi bardağı boş tarafıyla görmeye neden oluyordu. Nitekim muhalif basının da bunu köpürtmesi ortaya hiçbir şey yapmaya devlet imajı çıkarıyordu. Bu nedenle de ortaya birbirine zıt açıklamalar çıkıyordu.

Nitekim 30 Ocak 1967'de başka haberlerde, depremzedeler arasında hiç yardım alamadığını, depremin ilk anında var olan mağduriyetlerinin devam ettiğini söyleyenlerin vardı. Bu kimseler Ankara'ya gelmiş, ancak kimseye dertlerini anlatamadıklarını söyleyerek onları dinleyen gazetecilere dert yanmışlardı. Kendileriyle ilgilenilmediğini söyleyen Vartolular karın altında, çadırlarda, yer altına oydukları odalarda yaşadıklarını belirtmişlerdi. Ancak İmar ve İskân Bakanı bunu reddetmiş, kendilerine her türlü yardımın yapıldığını söylemişti.²⁰⁵ Ancak, gazetede bu mağduriyetin depremzedelerin ne kadarını kapsadığına dair bir bilgi yoktu. Daha

²⁰³ *Milliyet*, "Vartolular Şikayeti", 30 Ağustos 1966, s.7; *Milliyet*, "Yardımlar Ulaşmıyor", 31 Ağustos 1966, s.1, 7.

²⁰⁴ *Milliyet*, "Kışın Vartoda Yaşayan İnsan Kalmayacak", 8 Ekim 1966, s.1, 7.

²⁰⁵ *Cumhuriyet*, "Vartolu'lar Dert Yandı", 30 Ocak 1967, s.1, 7.

çok münferit vakalar, okuyucuda genel bir sorun izlenimi bırakıyordu. Halbuki Ankara'ya gelen bir grubun iddiaları bütün beldenin benzer durumda olduğunu ispatlamaz. Ancak deprem bölgesinde, koşullar da düşünüldüğünde, sorunların varlığına işaret eder.

Varto bölgesinin deprem nedeniyle oluşan sorunları çok uzun yıllar devam edecekti. 1971 Mart ayında Vartoluların sıkıntılarının halen devam ettiğine dair bir yazı çıkmıştı. İnsanların kendilerine verilen geçici barakaların resmen kalıcılaştığı, bunların da kışa dayanıklı ve geniş aileleri barındıracak kapasiteye sahip olmadığı belirtilmişti.²⁰⁶ 1971 yılının Ekim ayında, CHP Varto İlçe başkanı, İnönü'nün de eski arkadaşı olan Ali Haydar Dikmen, İnönü'ye Varto'nun çözölemeyen sorunlarını anlatmış, İnönü ve o günün İmar ve İskan Bakanı Selahattin Babüroğlu'ndan sorunların çözöleceğine dair söz almıştı.²⁰⁷

Varto konusu çeşitli platformlarda 1970'li yıllar boyunca kendinden bahsettirmişti. 1978 senesine gelinmesine rağmen, Varto'da halkın hala zor şartlar altında yaşadığı, konutlarına kavuşamadıkları dile getiriliyordu.²⁰⁸ 1978 senesi içinde Varto depremi birkaç kez daha dile getirilmiş, halkın 12 seneden beri yardım beklediği belirtilmişti. Lice ve Muradiye için yapımına başlanan konutlar bu isteği ve beklentiye tetiklemiş ve yeniden gündeme getirmişti. Yine de Vartoluların iskân sıkıntıları 90'lı yılların sonuna kadar devam edecekti.

Varto Depreminin etkileri sadece iskân sorunları üzerinden devam etmemiş, bölge halkının psikolojisi üzerinde de 2000'li yıllara sarmıştı. Bölgenin sorunlarının neden 30 yıl boyunca devam ettiği ise ayrı bir soru işaretidir. Buna karşın, Varto depremine şahit olmuş olanların arasında yaşı büyük olan kimselerle beraber o dönemde çocuk yaşta olup tüm ailesini kaybetmiş bir halde olayı hatırlayanlar da vardı. İnsanların hatırladıklarına göre bölge, kendi imkanları ile kendini toplamış, yapılan barakaların yetersizliği, yeni konutların yapılmayışı nedeniyle mağdurlar kendi imkanları ile evler yapmaya başlamıştı. Felaketzedelere göre; Varto'nun kötü halde bırakılmasının nedeni, bölgenin durumunu yansıtmayan raporların

²⁰⁶ *Milliyet*, "Vartolular ve Varto Unutuldu", 6 Mart 1971, s.5.

²⁰⁷ *Cumhuriyet*, "Varto'da da Hasar Onarılıyor", 13 Ekim 1971, s.5.

²⁰⁸ CS Tutanak Dergisi, c. 34, b. 22, 26 Ocak 1978, s.717-718.

çarpıtmalarıydı. Bu raporlar bölge için yapılabileceklerle engel oluşturmuş, insanların, bu raporları hazırlayanlara, özellikle de gerçeği yansıtmayan bilgilerle raporların içeriğinin saptırılmasına neden olan dönemin Muş valisine karşı hoşnutsuzluklarının devam ettiği öne sürülmüştü.²⁰⁹ Buna karşın valinin çarpıtma yaptığı kabul edilse bile bunu neden yaptığı ayrı bir soru işareti. Varto depremi üzerine yapılacak tafsilatlı bir çalışmada Varto'nun sorunlarının neden 30 yıla yakın sürdüğü anlaşılabacaktır.

2.1.2. Tedbirler ve Yardımlar

Yardımların ulaşmadığı öne sürülse de gazeteler, bölge için yapılan haberlerle dolup taşıyordu. Varto'nun felaketi nedeniyle Muş'ta bulunan sivil araçlara el konularak askeri araçlarla beraber Varto'ya nakledilmişti. Ordu arama-kurtarma, enkaz kaldırma işine dahil olmuş, askerler fırınlar kurarak, ekmek dağıtımına başlamışlardı. Kızılay çadır göndermiş, buna karşı Erzurum valisi kendi bölgesinde 3 bin üzerinde çadıra ihtiyaç olduğunu belirtmişti. Hınıs sağlık merkezi yıkıldığından yaralılar Erzurum'a nakledilmiş, ancak mevcudun çokluğu, şeker fabrikasının da sağlık amaçlı kullanılmasını zaruri hale getirmişti.²¹⁰

Yardımların bölgeye yağdığı haberleri gazeteleri doldururken, halk bölgede sıkıntı içinde kalmış, bu durum, organizasyon eksikliği, yolların yetersizliği, usulsüzlükler vb. nedenlere dayanırken, ordu dağıtım işini düzene sokmak adına işe dahil olmuş, dağıtım işini kendi üzerine almış, enkazın kaldırılması işine de ordu refakat etmiş, enkaz altında kalanları yağmalamaya kalkışanlar için de asayiş ekipleri tedbir almıştı.²¹¹ Salgın hastalık riskine karşı içme suları klorlanmış, aşı uygulanmış, ulaşılabilen yerlere helikopterle gıda ulaştırılmıştı.²¹² Bakanlıkta bölgenin iskan durumunun ne olacağı üzerine görüşmeler başlamış, uzmanlardan mürekkep 21 kişilik bir ekip oluşturulmuş ve iskan işi üzerinde çalışmaya başlamışlardı.²¹³

Deprem haberi alındıktan sonra Türk-İş bütün işçilerin bir günlüğü tutarında 20 milyon lira bağışlamış, ayrıca kan bağışısı kampanyası da başlamış, Kızılay tüm

²⁰⁹ Tek, s.150-164.

²¹⁰ *Milliyet*, "545 Ölü Var", 20 Ağustos 1966, s.1, 7; *Milliyet*, "Can Kaybı 3 Bin'e Yükseldi", 21 Ağustos 1966, s.9.

²¹¹ *Cumhuriyet*, "Doğuda Yardımı Askerler Yönetmeğe Başladı", 24 Ağustos 1966, s.1, 7.

²¹² *Cumhuriyet*, "Doğudaki Deprem", 22 Ağustos 1966, s.7.

²¹³ *Cumhuriyet*, "Deprem Bölgesindeki Köylerin Nakli Gerekliyor", 23 Ağustos 1966, s.7.

illerdeki teşkilatını seferber hale getirmişti. İstanbul Şubesinden gönderilen 42.5 tonluk yiyecek yardımı Doğu Ekspresine eklenen vagonlarla bölgeye ulaştırılmıştı. Sosyal Sigortalar kurumu bölgeye seyyar sağlık ekibi yollamıştı. Çeşitli illerde resmi ve özel yardım komiteleri ve kampanyaları başlatılmıştı. DİB yardım çağrısında bulunmuş, din görevlilerinin hastane ziyaretleri gerçekleştirmesi moral vermesi istenmişti.²¹⁴ Tıp Fakülteleri, sendikalar, çeşitli federasyonlar, valilikler, bankalar, üniversiteler vb. kişi ve kuruluşlar ya muhtelif yardımlar toplayarak ya da bölgeye gitmek isteyerek veya giderek felaketzedelerin acılarını paylaşmış, yoğun bir yardımlaşma ağı oluşmuş ve çok geniş bir sahaya yayılmıştı.

Milliyet gazetesi de on gün boyunca devam edecek yardım kampanyası başlatmış, kampanya 9 Eylül’de bitmiş yerli yabancı her kesimden insan veya kuruluşun katıldığı büyük bir yardımlaşma faaliyeti sonucunda 1.401.390 lira gibi büyük bir meblağ toplanmıştı.²¹⁵ Vekil ve senatörlerin maaşlarından kesilerek toplamda 125.000 lira toplanması ve paranın afetzedelere yollanması kararlaştırılmıştı.²¹⁶ Türkiye Jokey Kulübü idare heyeti Demirel’e deprem bölgelerine yardım amacıyla 25.000 TL tutarında bir çek vermiş,²¹⁷ bölgeye gönderilecek yurtdışı yardımları her türlü vergiden muaf tutulmuş,²¹⁸ askere alınacak bölge halkının gençlerinin celp tarihleri ertelenmişti.²¹⁹

Deprem bölgesinde mağdur olanlardan bir kısmı farklı yerlerde iskân edilmiş bunlardan bir tanesi de Ankara olmuştu. Ankara’ya gelen aileler farklı yerlere gönderileceklerini anlayınca itiraz etmişler, arbede yaşanmış, Ankara valisi ile konuşarak hepsi aynı yere birlikte gitmişlerdi.²²⁰

Deprem nedeniyle bütün ailesini kaybeden yardıma muhtaç çocuklar, devlet himayesine alınmış, isteklerine göre yatılı okul veya yetiştirme yurtlarına yerleştirilmiş, sonuç olarak çocukların okulsuz ve açıkta kalmalarının önüne

²¹⁴ *Milliyet*, “Bütün Dünyadan Yardım Geliyor”, 21 Ağustos 1966, s.1,9.

²¹⁵ *Milliyet*, 9 Eylül 1966, s.1.

²¹⁶ *Milliyet*, “Milletvekili ve Senatörler 200’er Lira Bağışlayacak”, 24 Ağustos 1966, s.7.

²¹⁷ BCA Fon Kodu: 30 1 0 0 Yer No: 121 773 6.

²¹⁸ BCA Fon Kodu: 30 18 1 2 Yer No: 198 60 12.

²¹⁹ BCA Fon Kodu: 30 18 1 2 Yer No: 198 62 11.

²²⁰ *Cumhuriyet*, “Vartolular Ankara’da”, 4 Ekim 1966, s.1, 7.

geçilmişti.²²¹ Ancak çocukların Türkçe bilmemesi gibi bir sorun söz konusuydu. Örneğin Sakarya Çocuk Yuvasına yerleştirilen 20 çocuk öğretmen sıkıntısı nedeniyle Türkçe öğrenememiş, bu konu mecliste gündeme getirilmişti.²²² Bunların haricinde Haldun Menteşeoğlu yaptığı bir konuşmada 29.786.411 lira iç, 19 ayrı devletten de 6.408.514 lira yardım yapıldığını söylemişti. Bu yardımların devam ettiğini o ana kadar 10.098 adet baraka yaptırıldığını, 1282 kutup çadırı verildiğini, 942 ailenin farklı illerde iskân edildiğini, kendi imkanları ile başka yerlere gitmek isteyen 12.335 aileye 27.963.990 lira yardım yapıldığını, 13.021 aileye ahır ve samanlık yardımı yapıldığını açıklamıştı.²²³

2.1.3. Deprem Tartışmaları

Varto Depremi, incelenen 1950-1964 yılları arası depremlerinden ciddi farklılıklar arz ediyordu. İlk olarak 1950'den sonra Doğu Anadolu Bölgesinde (DAB) meydana gelen ilk büyük depremdi. Varto haricinde daha az hasarlı depremler DAB'da mevcutken, Varto Depremi Cumhuriyet tarihinin en büyük depremlerindendi. Büyük bir depremde o günün şartlarında devletin bu gibi bir felaket anında yapıp-yapamayacakları açığa çıkacaktı. Ama hepsinden de öte ilk defa bu depremle birlikte meclisin konuya yaklaşımı çeşitlenmiş ve Varto Depremi üzerine uzunca yıllar devam edecek tartışmalar, kavgalar tetiklenmiş, çok partili hayat ve demokratikleşme, kendini fiili olarak Varto özelinde bir depremde göstermişti. 1950-1964 yılları arasında Türkiye çok partili dönemini yaşıyordu. Ancak 1950'li yıllar çok partili dönem olarak nitelense de deprem özelinde bu görünür değildi. Mecliste depremler çok az gündeme gelmiş ve deprem bölgesinin sorunları, yıkılan resmi-özel yapılar, kaybedilen canlar, birçok konuda kavga eden iktidar ve muhalefetin kavgalarının bileşenlerinden birisi olmamıştı. Bunun da nedeni çok partili dönemin yapısının zayıflığı, DP'nin meclisteki aşırı çoğunluğu, demokratik bilincin ve vekillerin seçim bölgelerinin sorunlarını dile getirme becerilerinin yeterince gelişmemesi, CHP ve diğer partilerin tam manasıyla muhalefet partisi konumuna gelememesi gibi nedenlerdi. Sadece mecliste deprem olayı sönük geçmemiş, gazetelerin de aktardıkları bilgiler 60'lı yıllarınkine nazaran sönük kalmıştı. Kısaca deprem, 1950-1960 seneleri arasında iktidar muhalefet

²²¹ MM Tutanak Dergisi, d. 2, c. 9, b. 18, 14 Aralık 1966, s.602.

²²² MM Tutanak Dergisi, d. 2, c. 11, b. 32, 18 Ocak 1967 s.222.

²²³ MM Tutanak Dergisi, d. 2, c. 12, b. 43, 1 Şubat 1967, s.152-153.

tartışmasının bir uzantısı veya içeriği olmamıştı. Bunun deprem ve depremzedelere yansımaları bakımından olumsuz da bir yanı vardı. Bölge sorunları dile getirilmiyor, durumları tam yansıtılmıyor ve bir noktadan sonra “bölgede hayat normale döndü” açıklamasıyla konu kapanıyordu.

1960-1965 arası için de benzer bir durum mevcuttu. Örnek olarak ele alınan 1964 Balıkesir Depremi şiddetli ve hasar veren bir deprem olmasına karşın, neredeyse hiç konuşulmamıştı. Her ne kadar 27 Mayıs olayının ardından tekrar çok partili döneme geçilse ve görece daha özgürlükçü ve çoğulcu bir anayasa hazırlanmış olsa da 1960-1965 arası darbenin ardından gelen kırılgan koalisyon hükümetleriyle bir geçiş dönemi yaşanıyor. Ancak 1965 yılı itibarıyla bu geçiş dönemi ayrı bir noktaya taşınmış; yeniden çok partili hayata tam manasıyla dönülmüş ve görece demokratik ortam yeniden oluşmuştu. Özellikle 1965 sonrası, 1950’li yıllara nazaran görece daha çoğulcu ve demokratik bir dönem arz ediyordu. Böyle bir olgunluğa denk gelen ilk deprem de 1966 Varto Depremi olmuş ve bu görece siyasi olgunluk döneminde geri dönülemez bir biçimde deprem de iktidar-muhalefet kavgasının bir uzantısı haline gelmişti.

Demokratikleşme süreciyle, deprem sadece iktidar partisinin konusu olmaktan çıkmış, muhalefet partilerine deprem konusunu gündemlerine almış ve iktidarla bu konuyu tartışmışlardı. Gazeteler bölge sorunlarını dile getirme de daha aktif davranmışlar, bir yönüyle de hem muhalefet hem de gazeteler açısından deprem, muhalefet etmenin bir aracına dönüşmüştü. Varto ile başlayan bir farklılık da depremzedelerin görünür olmasıydı. Önceki depremlerde sadece şahit olduklarını anlatan belki sorunlarını dile getiren bir halk vardı. 1966 yılıyla birlikte halk arasında da depremin siyasi bir yönü vardı. Bölge halkı Ankara’ya heyet gönderip dilekçe ile sorunlarını dile getiriyor, bölge sorunları üzerine siyasi eylemler de bulunuyor, İmar ve İskan Bakanının istifasını istiyor, hatta daha da ileri giderek hükümetin istifasını bile isteyebiliyordu. Tüm bunların da nedeni Türkiye’de gelişen demokratik ve çok

partili yapıydı ve ilerleyen satırlarda da bu bahsedilenlere dair örnekler aktarılacaktır.²²⁴

Depremi ardından bölgeye çok sayıda siyasetçi ve devlet adamı ziyarette bulundu. Bu ziyaretleri gerçekleştirenlerden ilki dönemin Başbakanı Süleyman Demirel idi. Demirel, İzmir'e yapacağı ziyareti iptal ederek, beraberinde İçişleri Bakanı Faruk Sükan, Çalışma Bakanı Ali Naili Erdem, vekillerden Sadettin Bilgiç, Kazım Özsarıyıldız, Ali Özkan, Senatör Ali Osman Hocagil ve yanlarında sağlık heyetleri ile deprem bölgesine gitmişti. Onlardan önce Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Edip Somunoğlu ve İmar ve İskan Bakanı Haldun Menteşoğlu bölgeye varmışlardı. Ayrıca Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay da bölge valilerine taziye telgrafi yollamıştı.²²⁵ Görüldüğü üzere daha ilk anlarından itibaren Varto Depremine üst düzey ve yoğun bir ilgi oluşmuştu.

Demirel deprem bölgesini gezmiş, helikopterle durumu kuşbakışı görmüş, artçı sarsıntılar nedeniyle konuşma yaparken, bir duvar yıkılmış ve kendini uzağa atarak altında kalma tehlikesinden kurtulmuştu.²²⁶ Başbakanın yanında tahkikatta bulunan Sağlık Bakanı Edip Somunoğlu, kendisine müteahhitlerin yaptığı binaların, özellikle de resmi olanların çürüklüğünden dem vurduğunda, konunun İmar ve İskan tarafından inceleneceğini, eğer kusur bulunursa müteahhitlere yeniden yaptırılacağını belirtmişti.²²⁷ Önceki depremlerden farklı olarak ilk defa özellikle resmi binalar ile ilgili durum şikayet konusu oluyordu. 1960'ların görece çoğulcu ortamı ve bundan dolayı da yine görece eleştiri ve sorunları dile getirme durumunun daha serbestleşmesi ile deprem konusunun siyasileşmesinin önü açılmış ve beraberinde resmi binaların, bu binaları yapan müteahhitlerin üzerinden hükümet eleştirisi yapılıyordu. Bu noktada, yapılan yapıları denetleme görevinin devletin sorumluluğunda olması ve müteahhitlik müessesinin gelişmesi ve göz önüne gelmesi de siyasileşme açısından mühimdi.

²²⁴ Varto üzerine büyük kavgaların kopmasının bir nedeni de depremin büyüklüğü ve verdiği hasardı. Ancak ortaya çıkan tartışmalar bağlamında bir milattı. Sonraki depremlerin çapı Varto'ya göre düşük olsa da benzer tartışmalar ve siyasileşme durumu farklı boyutlar kazanarak devam edecekti.

²²⁵ *Cumhuriyet*, "Başbakan Bugün Erzuruma Gidiyor", 20 Ağustos 1966, s.7.

²²⁶ *Milliyet*, "Can Kaybı 3 Bin'e Yükseldi", 21 Ağustos 1966, s.9.

²²⁷ *Milliyet*, "Köylere Uçakla Ekmek Atıldı", 23 Ağustos 1966, s.7.

Deprem konusunun siyasileşmesi özelinde artık bu konu 1950’li yıllardan farklı olarak muhalefetin de konusuydu. Millet Partisi (MP), Yeni Türkiye Partisi (YTP) ve CHP de sürece dahil olmuş, bölge valiliklerine taziye telgrafi yollamışlardı.²²⁸ Daha da fazlası mevcuttu. Mehmet Ali Aybar başkanlığında bir Türkiye İşçi Partisi (TİP) heyeti deprem bölgesine gitmişti. Sorunları yerinde görerek gerekli tedbirlerin alınmasını isteyeceklerini, ihmaller varsa da peşini bırakmayıp meclise taşıyacaklarını bildirmişlerdi.²²⁹ Deprem artık 1950’li yılların aksine, muhalefetin de deprem bölgesine heyet gönderecek kadar gündemindeydi. Bu doğrultuda Mehmet Ali Aybar, deprem bölgesinde müteahhitlere yaptırılan resmi binaların yıkılması nedeniyle yapım aşamasında yolsuzluklar yapıldığını iddia etmiş, yapılacak barakalarında suiistimale açık müteahhitlik ile değil devlet tarafından yapılmasını istemişti.²³⁰ Bölgeye giden TİP’li vekil Adil Kurtel de başbakana bir muhtıra vererek, insanların açıkta soğuktan ölebileceklerini belirtmişti.²³¹ Ancak bunu iddia eden Kurtel, Ağustos ayında olunduğunu hesaba katmamıştı. Aybar’ın iddiaları gerçek veya değil, ispatlanmamış olsa da, yıkılan resmi binalar göz önüne alındığında belli başlı yanlışların olduğu muhakkaktı.

TİP dışında YTP Erzurum vekili Nihat Diler bölgedeki çalışmaların aksamaması nedeniyle hükümeti eleştirmiş, Başbakanın verdiği sözleri tutmadığını, iktidar ve ana muhalefet partisinin el birliği ile halkı uyuttuğunu iddia etmişti.²³² Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP) başkanı Türkeş de yardımların yetersiz ve disiplinsiz dağıtıldığını, koordinasyonun kötü olduğunu, bu durum düzeltilmezse felaketin boyutlarının daha da fazla olacağını belirtmiş, ayrıca *yıkıcı akımların* bölgede halkı kışkırttığını da ifade etmişti.²³³ MP’li Samsun Vekili Bahattin Uzunoğlu da düzenlediği basın toplantısında, barakaların yapımı için tahsis edilen kerestelerin nakliyatında AP Samsun İl Başkanı Mehmet Ali Ulusoy’un usulsüzlük yaparak haksız kazanç sağladığını söylemişti.²³⁴ Görüldüğü üzere; Varto Depremi 1960’lı yılların siyasi ortamını yansıtarak, irili ufaklı her partinin kendi zaviyelerinden gündeminde

²²⁸ *Cumhuriyet*, “Ölenlerin Sayısı 2000 i Aştı”, 21 Ağustos 1966, s.1, 7.

²²⁹ *Milliyet*, “Köylere Uçakla Ekmek Atıldı”, 23 Ağustos 1966, s.7.

²³⁰ *Milliyet*, “Deprem Bölgesinde İskan Faaliyetine Başlanıyor”, 28 Ağustos 1966, s.7.

²³¹ *Milliyet*, “Vartolular Şikayeti”, 30 Ağustos 1966, s.7.

²³² *Milliyet*, “Deprem Bölgesinde”, 21 Eylül 1966, s.7.

²³³ *Milliyet*, “Türkeş Depreme Yardımı Ordu’nun İdaresini İstiyor”, 23 Ekim 1966, s.7.

²³⁴ *Cumhuriyet*, “Deprem Bölgesine Yardım Naklinde Suistimal Yapılmış”, s.1.

olmuş, deprem 1950’li yılların aksine iktidar partisinin konusu olmaktan çıkmıştı. Bu iddialarla deprem bir murakabe aracına dönüşmüş, ancak söylenenler iddia olmaktan öteye gitmemişti.

Siyasiler kadar halk açısından da farklılıklar mevcuttu. Deprem bölgesinden olup da İstanbul’da tahsil gören gençler, Taksim’de yürüyüş yaparak hükümetin istifasını istemişler, ellerinde siyah bir tabut taşımışlar ve Cumhuriyet Anıtına siyah çelenk bırakmışlardı. Yürüyüş esnasında ihmal edildiklerini, haklarını istediklerini bildirmişler ve çeşitli sloganlarla hükümeti protesto etmişlerdi.²³⁵ Bu deprem sonrası durum için ilk defa oluşan bir tepkiydi. Eylemi yapan gençlerin AP muhalifi oldukları muhakkaktı. Hükümetin istifasını istemek, deprem meselesinin de önündeydi. Siyasi bir arka planı olan bu eylem, Türkiye’de politik tavrın gelişimini göstermesi açısından önemliydi.

Eleştirilere karşı çıkışlar da mevcuttu. Bölgedeki bir muhabir nereye baksa devleti hükümeti gördüğünü, devletin işleri eline aldığını, açlık çeken kalmadığını, yardımların Varto’ya aktığını, ordunun organizasyon becerisinin işleri değiştirdiğini ve her faaliyetin içinde olduğundan bahsetmişti.²³⁶ Milli Türk Talebe Birliği ise deprem bölgesinde TİP ajanlarının *aşırı cereyanların propagandasını* yaparak halkı tahrik ettiklerini iddia etmişti.²³⁷

Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay’ın da deprem bölgesine alakasız kaldığını ve bölge insanının bunu yadırgadığı da belirtmişti. Eleştiriler üzerine Cevdet Sunay 13 Ekim’de deprem bölgesine hareket etmiş, beraberinde Genel Kurmay Başkanı Cemal Tural ve diğer üst düzey komuta kademesi, kendisine eşlik etmişti. 14 Ekim’de bölgeye varan Sunay, yolda çeşitli şikayetlere şahit olmuş, yerel dertlerini mahalli idareye bildirmelerini, kendisine daha büyük sorunları iletmelerini istemiş, Muş’ta deprem bölgesinde yapılan çalışmalarla ilgili valilikten bilgi almıştı.²³⁸ Ertesi gün Varto’ya giden Sunay, bir konuşma yapmış, 9 kişinin öldüğü Varto Bölge Yatılı

²³⁵ *Cumhuriyet*, “Varto ve Hınıs’lı Gençler Protesto Yürüyüşü Yaptı”, 30 Eylül 1966, s.1, 7.

²³⁶ *Milliyet*, “Vartolular ve Hınıslılar şimdi yaşama savaşına hazırlanıyor”, 26 Ağustos 1966, s.7.

²³⁷ *Milliyet*, “Yardım Heyeti Doğu’da Tahta Kuruşu Avlıyor”, 3 Eylül 1966, s.7.

²³⁸ *Milliyet*, “Sunay, Deprem Bölgesindeki Gezisine Başladı”, 15 Ekim 1966, s.1,

Okulu'nun yapımında sorumlu olan herkese bela okumuş, haklarında soruşturma açılacağını duyurmuştu.²³⁹

Deprem konusu ilk defa Varto Depremiyle birlikte yoğun biçimde mecliste de tartışmalara neden olmuştu. 1950-1964 arası incelenen deprem de meclis deprem konusunda sönük kalmıştı. Ancak Varto Depremi mecliste de iktidar-muhalefet kavgasının bir uzantısı olmuştu. Yine de depremin ardından meclisin tatilde olması gündeme gelmesini geciktirmişti. O zamana kadar da sorunların konuşulması gecikmiş, biriken problemler nedeniyle tartışmalar daha da şiddetlenmişti. Ancak bu tartışmalarda gerçeklik zemini kaybedilmiş, algı ön plana çıkmış, muhalefet depremi kullanarak iktidarı yıpratmaya çalışmış, iktidar da muhalefetin koşulsuz karşıtlığına, muhalefete kulak asmayarak karşılık vermiş, sonucunda olay kör dövüşüne dönmüş, iddialar havada kalmıştı.

Varto Depremini mecliste en çok gündeme getiren CHP'li Erzurum vekili Nihat Diler olmuştu. Bölgenin geçim kaynağı olan ve yekunu büyük miktarlara varan “hayvanların telef olmaması ve bölgede normal hayata dönüş için ne gibi tedbirlerin alındığına” dair sorusuyla konuyu ilk defa mecliste gündeme getirmişti. Yapılanların yeterli olup olmadığını denetlemek amacıyla, her partiden bir temsilcinin de bulunduğu bir komisyonun teşkil edilmesini ve meclis araştırması açılmasını istemişti.²⁴⁰

Meclis araştırmasının da ötesinde taleplerde bulunanlar vardı. Bu talepler en başından beri keskin bir tavır gösteren, TİP'ti. Deprem artık gensoru önergesinin de bir parçası olmuştu. Hatta sadece deprem değil, deprem öncesinden de hükümet sorumlu tutuluyordu. Urfa mebusu Behice Boran ve Diyarbakır vekili Tarık Ziya Ekinci, AP hükümeti ile ilgili, deprem öncesi davranışlar, deprem sonrası sürece iyi yönetememe gibi nedenlerle gensoru önergesi vermişlerdi. Önergenin gerekçesi olarak da vaat edilenlerin yerine getirilmemesi, hasar tespitinin düzgünce yapılmaması,

²³⁹ *Milliyet*, “Sunay”, 16 Ekim 1966, s.7.

²⁴⁰ MM Tutanak Dergisi, d. 2, c. 9, b. 5, 14 Kasım 1966, s. 61.

yardım malzemelerinin dağıtımındaki yolsuzluklar, hükümetin 19 Ağustos ölümlerinden dolayı olarak sorumlu gözükmesi gensorunun nedenlerindendi.²⁴¹

Mecliste ertesi oturumda da vekiller, hükümetin depremin ardından aldığı tedbirlerin yeterliliğinin araştırılması hususunda bir araştırma komisyonu kurulmasını istiyordu. Özellikle barakaların yetersizliği çokça konuşulmuş, başka yerlere iskan edilenlerin öylece kendi haline bırakıldığı ve kötü şartlarda yaşadıkları parasızlıktan memleketlerine bile dönemedikleri söylenmişti.²⁴² Konu ile ilgili İsmet İnönü de konuşma yapmış ve depremi parti münakaşası yapmamak için çaba sarf ettiklerini, bölge insanının moralinin yüksek tutacak tedbirlerin alınması ve devlete güvenlerinin sağlanması gerektiğini, bölgedekilere vatan duygusunun bu yolla verileceğini söylüyordu.²⁴³ Kutuplaştırmayan, birleştirici dilde bir konuşma yapan İnönü'nün tavrı 1964 öncesini andırıyordu. İnönü, her ne kadar kendi partisi ve diğer partilerin deprem konusunda tavrı değişmiş olsa da 1950'lerde mevcut bulunan deprem konusundaki tavrını korumuş, tek farkı ise mecliste bu konuda bir konuşma yapması olmuştu. Ayrıca DAB halkının devlete olan bağlılığı konusundaki endişesi de dikkat çekiyordu. İnönü, 1924 depremi ile başlayan Cumhuriyet hükümetini benimsetmek amacıyla depremi işlevsel olarak kullanma tavrını da söylemde devam ettiriyordu. Bu da 1966 yılına gelinse bile hala böyle bir endişenin varlığına işaret ediyordu.

İnönü DAB halkının devlete bağlılığı ile ilgili endişe duyarken, bölgenin milletvekillerinden CHP Muş vekili Nermin Neftçi de, depremi inceleyen kapsamlı bir raporun hazırlanmadığını, Mart ayındaki depremin ardından raporlar hazırlandığı, ancak Ağustos depreminin ardından baştan savma rapor hazırlandığını ve bunların da neşredilmediğini söylemişti. İnşaat yatırımının teknik güçle dengede olmadığını, bunun da kontrolsüzlüğe neden olduğunu, yatırımları denetleyecek yeterli teknik eleman olmadığını ve yatırım oranının kontrol ve denetimden uzak yapılaşma olduğunu söylüyordu. Durumun yerinde tespiti için her partiden temsilcinin bulunduğu araştırma komisyonu ona göre şarttı.²⁴⁴ Yolsuzluk ve usulsüzlükler bir

²⁴¹ MM Tutanak Dergisi, d. 2, c. 9, b. 5, 14 Kasım 1966, s. 61-64.

²⁴² MM Tutanak Dergisi, d. 2, c. 9, b. 6, 16 Kasım 1966, s. 89-97.

²⁴³ MM Tutanak Dergisi, d. 2, c. 9, b. 6, 16 Kasım 1966, s. 97-98.

²⁴⁴ MM Tutanak Dergisi, d. 2, c. 9, b. 6, 16 Kasım 1966, s. 99-104.

yana, Nermin Neftçi'nin ayağını yorganına göre uzatmamak üzerine kurulu bu tespiti inşaat sektörü adına önemli bir tespitti.

Ardından YTP adına Bingöl vekili Mehmet Emin Gündoğdu konuşma yapmış, bölgeye gittiğini belirterek radyolarda söylenenlerle hakikatin bağdaşmadığını, AP'nin yetersiz kaldığını beyan ederek eleştirmiş, bundan dolayı araştırma yapılmasını istemişti.²⁴⁵ Sonrasında AP adına Muhiddin Güven konuşmuş; yeterli tedbirin alındığını ve yapılanlardan memnun olduklarını söylemiş, eleştirilerin yersizliğine değinmişti. Yapılamayanların azlığına işaret etmiş, eksik değerlendirmelerin yanlış yönlendirmelere sebep olduğunu, yapılanların neler olduğunu tek tek anlatarak göstermeye çalışmıştı. Araştırma komisyonunun kurulmasına karşı olmadığını, kendilerinin de insanların acısını dindirmek emelinde olduklarını söylemişti.²⁴⁶

Eleştirileri ve övgüleri dinledikten sonra kürsüye gelen İmar ve İskân Bakanı da yeterli tedbirlerin alındığını, kimsenin mağdur edilmediğini, kendilerine birçok iftira atıldığını ancak buna rağmen küsmediklerini, “büyük bir şevkle” çalıştıklarını, “insanların azimlerinin töhmetlerle kırılmasına üzüldüğünü” belirtmiş, yapılanları anlatmış ve iftira olduğunu düşündüğü iddialara cevap vermişti.²⁴⁷ Bir sonraki oturumda da İmar ve İskan Bakanı açıklamalarına devam etmiş, yaptıkları icraatları anlatmış, eleştirileri cevaplamış, bölgede sıkıntı olmadığı minvalinde, her iddiaya tek tek cevap veren uzun bir konuşma yapmış, sözü sık sık kesilmiş, karşılıklı diyaloglara girilmiş ve bakanın verdiği cevaplar ile ilgili tartışmalar yaşanmıştı.²⁴⁸

Bakan konuştuğundan sonra karşılıklı diyaloglar, konuşmalar, tartışmalar devam etmiş, muhalefet meclisin durumu yerinde görmesi adına araştırma komisyonu konusunda ısrarcı davranmış, sonrasında tartışmalar daha da şiddetlenmiş, deprem aradaki detay olarak kalmış, tutanaklar sayfalarca karşılıklı diyaloglarla dolmuştu. Sonuç olarak bu tartışmalardan 17 kişilik araştırma komisyonu önerisinin tartışılmasına geçilmiş, Behice Boran gensoru önerisinde ısrarcı olmuş, ancak

²⁴⁵ MM Tutanak Dergisi, d. 2, c. 9, b. 6, 16 Kasım 1966, s. 111-112.

²⁴⁶ MM Tutanak Dergisi, d. 2, c. 9, b. 6, 16 Kasım 1966, s. 112-116.

²⁴⁷ MM Tutanak Dergisi, d. 2, c. 9, b. 6, 16 Kasım 1966, s. 116-119.

²⁴⁸ MM Tutanak Dergisi, d. 2, c. 9, b. 7, 18 Kasım 1966, s. 124-143.

araştırma komisyonunun kurulmasına karar verildiğinden Behice Boran gensoruyu geri çekmiş, karar verilene dek bütün bireşim deprem ve tartışmaları üzerine geçmiş ve kapanmıştı.²⁴⁹ Ancak tartışmalar, deprem sorununun çözümü üzerine değil partilerin birbirleri arasındaki kavgalara odaklanmış, deprem sadece bir argüman olarak kalmıştı. Büyük ihtimalle başka bir konu olsa da, partiler yine tartışacaklardı. İktidar ve muhalefetin uzlaşma zemini olmadığından, İmar ve İskan Bakanı ne anlatsa boştu. Aynı şekilde, iktidar da muhalefete kulak tıkamıştı. Birbirini görmeyen, duymayan, ama konuşan iki ağız mevcuttu. İktidar ve muhalefet ilişkilerinin yapısı farklı olsaydı, depreme yaklaşımın daha farklı olacağına hiç şüphe yoktur.

Komisyon kurulmasına karar verilse de kavgalar bitmemişti. Deprem bölgesine götürülecek kerestenin ihalesi ile ilgili yolsuzluk yapıp yapılmadığı sorulmuş, hükümet kanadından verilen cevaba göre de yolsuzluk durumunun söz konusu olmadığı iddia edilmişti.²⁵⁰ Başka bir oturumda da müteahhitlerin yaptığı işle ilgili hükümet; yatılı bölge okulu ile Ziraat bankası gibi resmi binaların yıkılması ve bundan dolayı heba olan paralar üzerinden eleştiri konusu olmuştu.²⁵¹ Yıkılan yapılar üzerinden eleştiriler haklılık payı taşıyordu.

1967 senesinin Mayıs ayında, Varto Depremini araştırmak üzere kurulan komisyonun raporu mecliste okunmaya, görüşülmeye, tartışılmaya başlanmıştı. Rapora muhalefet partilerinin şerhleri de eklenmiş, AP, CHP, YTP, MP ve TİP vekillerinin dahil olduğu bu komisyon, birçok bakanlık ve bürokratik kurumun bilgisine başvurmuştu. Bu komisyon deprem ardından oluşan soru işaretlerini, tartışmaları, kavgaları, iddiaları cevaplama misyonuna sahipken, kavgaları genişletmek vazifesi görmüştü.

Raporda kısaca; 5 Aralık 1966 tarihine kadar iç ve dış yardımın toplamda 37.853.538 lirayı bulduğu, bütçe yardım ve afetler fonundan da 88.479.270 liranın deprem bölgesi için ayrıldığı, bunun haricinde binlerce ve tonlarca aynı yardımların mevcut olduğu, radyo yayınlarının abartılı beyanlarının halkın canını sıktığı, sağlık hizmetlerinin işlediği, kolera ve tifo aşılarının yapıldığı, suların klorlandığı, genel

²⁴⁹ MM Tutanak Dergisi, d. 2, c. 9, b. 7, 18 Kasım 1966.

²⁵⁰ MM Tutanak Dergisi, d. 2, c. 12, b. 43, 1 Şubat 1967, s.147-149

²⁵¹ MM Tutanak Dergisi, d. 2, c. 14, b. 60, 21 Şubat 1967, s.14-15.

olarak işleyiş iyi olsa da şikayetlerde bulunulduğu, yeterli yardımı alamadığını söyleyenlerin varlığından bahsedilmişti.

Rapor birçok konuda cevap barındırmış, depremin yaklaşık 300.000 insanı tesiri altında bıraktığından bahsetmiş, hükümetin bu depremin ardından ilk iş ve yardımlar noktasında, geçici iskan konusunda ve daimi iskan hususunun planlanmasında tüm zorluklara rağmen başarılı olduğunu iddia etmişti. Rapora göre; İmar ve İskan Bakanlığı bünyesinde deprem konusunda her türlü yetkiye ve deprem bölgesinde iş görecektir bütün kişi ve kurumların idaresine sahip, “Deprem Bölgeleri İmar ve İskan İcra Heyeti Başkanlığı” kurulmuş, Erzurum Hınıs, Varto, Muş ve Karlıova İnşaat Amirlikleri oluşturulmuş ve işler hızlı bir şekilde halledilmeye çalışılmış, hükümet böyle büyük bir felaket karşısında organizasyon noktasında başarılı olmuştu. Şikayetler konusunun da içtimai, iktisadi, ahlaki, hukuki ve politik tarafları olduğu beyan edilmişti. Ancak muhalefet bu rapora muhalif olduğunu belirtmiş ve muhalif şerhler düşmüş, kimisi tamamen muhalif olduğunu belirtmişti. Araştırma komisyonunda; 17 üyeden 8’i rapora muhalif olduğunu, bunlardan da 4’ü tamamen muhalif olduğunu beyan ederek raporu eleştirmiş gerçeği yansıtmadığını beyan etmişlerdi. Muhaliflerin iddialarına göre; örneğin sadece idari amirlerin beyanlarına itibar edilmiş, bazı yerlere gidilmemiş, gidilen bazı yerlerde az kalınmış, gece karanlığında gidilmiş, bir şey görülmemiş, her üye kendine göre rapor tutmuştu. Deprem süreci konusunda başarılı olunmadığını aksine birçok noksanlık, usulsüzlük veya başarısızlık olduğunu belirtmişlerdi. Bu rapor onlara göre; AP’nin kendi görüşlerini taşıyan, muhalefeti dışlayan, görüşlerinin alınmadığı bir rapordur. Komisyon usulsüz çalışmış, halkın beyanı kulak ardı edilmiş, sadece hükümetten alınan bilgilere dayandırılmıştı.²⁵² Ancak bilgi toplama noktasındaki benzer eleştiriler muhalefet için de geçerli olabilirdi.

Bu rapor, ardından mecliste günlerce sürecektir tartışmaları da tetiklemişti. Muhalefet partileri gelecek oturumlarda rapor ile ilgili söz almış; raporun hazırlanışını ve raporu tenkit etmişler, objektif olmayan, gerçekleri yansıtmayan, çarpıtılmış bir rapor olarak değerlendirmişlerdi. Bu tenkitler yapılırken hükümet partisi vekilleri ile muhalefet partisinin vekilleri arasında sözlü sataşmalar, tartışmalar yaşanmış,

²⁵² Rapor ve muhalefetin şerhleri için bkz. MM Tutanak Dergisi, d. 2, c. 16, b. 95, 3 Mayıs 1967.

karşılıklı hakaretler edilmiş, hükümet raporun arkasında durmuştu. Raporun komisyona iadesi istenmiş, hükümetse rapora sahip çıkmış sonuç olarak rapor iade edilmemiş ve konu kapanmıştı.²⁵³

Varto Depremi üzerine devam eden tartışmalar 1968 senesinde de devam etmişti. Muhalefet bölgede yaşayan insanların sıkıntılarını dile getiriyor, hükümetse bu sıkıntıların çözüldüğünü belirtiyordu. Tartışmaların içeriği iktidar muhalefet çatışmasının ötesine geçmemiş, birinin ak dediği öteki için kara olmuştu. Aradan uzun süre geçmesine rağmen komisyonun hazırladığı rapor da tartışma konusu olabiliyordu.²⁵⁴ 1969 yılına gelindiğinde bölgenin iskân sıkıntıları üzerine mecliste muhalefet partileri konuşmalar yapıyordu.²⁵⁵ Varto Depremi 1990'lı yıllarda dahi konuşlmaya devam edecek, uzun yıllar Türkiye gündeminden düşmeyecek Türkiye'nin büyük deprem hafızasının en bilindiklerinden biri olacaktı. Kesin olan ise, evlerin yapımında uzun yıllar sürecek aksaklıklar çıkmıştı. Ancak bunun nedeni ileri araştırmalarla daha sağlıklı bir zeminde değerlendirilebilir.

2.1.4. Depremler Sonrası Kamuoyunun Depreme Yaklaşımı

1966 depremi beraberinde çok yönlü gelişmelere yol açmış ve o günün şartlarında depremin nasıl algılandığı konusunda da verilerin oluşumunu sağlamıştı. Bu deprem Türk siyasi hayatının depreme yaklaşımı nasıl etkilediği noktasında bir milatken aydınların, bilim adamlarının, halkın, basının olaya yaklaşımı noktasında da değişimlerin gözlemlendiği bir milat olmuştu. Örneğin basın 1950-1964 yılları arasında ele alınan depremlerde, haberleri aktarmaktan öte bir rol oynamamışken, 1966 depremiyle birlikte gazeteler de konuya daha eleştirel yaklaşmaya, hükümeti ve müteahhitleri tenkit etmeye başlamışlardı. Bunun bir nedeni basın olanaklarının gelişmesiyken, diğer bir nedeni de çok partili dönemin siyasi konjonktürünün basın üzerindeki etkisinin görülmesiydi. 1950'li yıllarda deprem konusunda yavan kalan

²⁵³ Bu tartışmalar ve konuşmalardan bazıları için bkz. MM Tutanak Dergisi, d. 2, c. 17, b. 99, 10 Mayıs 1967; MM Tutanak Dergisi, d. 2, c. 17, b. 103, 17 Mayıs 1967; MM Tutanak Dergisi, d. 2, c. 17, b. 106, 24 Mayıs 1967; MM Tutanak Dergisi, d. 2, c. 17, b. 110, 31 Mayıs 1967; MM Tutanak Dergisi, d. 2, c. 18, b. 114, 7 Haziran 1967; MM Tutanak Dergisi, d. 2, c. 18, b. 118, 14 Haziran 1967; MM Tutanak Dergisi, d. 2, c. 19, b. 122, 21 Haziran 1967.

²⁵⁴ MM Tutanak Dergisi, d. 2, c. 27, b. 62, 22 Mart 1968; MM Tutanak Dergisi, d. 2, c. 27, b. 63, 25 Mart 1968; MM Tutanak Dergisi, d. 2, c. 27, b. 66, 1 Nisan 1968. Bu tutanaklarda da benzer konularda laf Varto Depremine gelmiş tartışmalara neden olmuştu.

²⁵⁵ MM Tutanak Dergisi, d. 2, c. 34, b. 60, 23 Şubat 1969, s.733-734.

gazeteler, 1966 depremiyle birlikte tıpkı Türk siyasi hayatı gibi çeşitlenmiş, içerikleri renklenmişti.

Abdi İpekçi Doğu Anadolu'nun ihmal edilmişliği üzerine bir yazı kaleme almış, ölümlerin depremin şiddetinden değil, ilkel hayat şartları ve çürük binalardan kaynaklandığını, bölgenin deprem beldesi olduğu bilinmesine rağmen gerekli tedbirlerin alınmadığını, bölgenin kalkındırılması gerektiğini, bunların başında da halkın depreme dayanıklı yapılara kavuşturulmaları mecburiyetini, bu konuda da görevin İmar ve İskan Bakanlığı'na düştüğünü yazmıştı.²⁵⁶

Varto Depremi beraberinde Doğu Anadolu'nun geri kalmışlığı sorununu da gündeme getirmiş, bu ihmal edilmişliğin deprem felaketinin sebebi olduğu öne sürülmüştü. Ancak ihmal edilmişlikten farklı iddialarla depremin verdiği hasarı değerlendirenler de mevcuttu. Köşe yazarı Refi Cevad Ulunay da deprem ile ilgi bir yazı kaleme almış, depremin karşı konulamaz olduğunu, azgınlıkların, zulmün, rüşvetin, isyanın, cinayetin, adam kayırmanın depreme neden olduğunu söylemişti.²⁵⁷ Bu yaklaşımların dışında Ernesto Domiguez isimli Meksikalı bilim insanı depreme yeraltı atom denemelerinin sebebiyet vermiş olmasını muhtemel bulduğunu bildirmişti.²⁵⁸

Deprem artık toplumun farklı kesimlerinden, muhtelif yaklaşımlara sahip insanların gündemiydi. Kimisi geri kalmışlık, kimisi etik, kimisi siyasi, kimisi de komplo teorileri ile depremi açıklamaya çalışıyordu. Deprem konusunda uzman olunsun veya olunmasın, gelişen basın, deprem konusuna ilgiyi arttırmış, farklı cenahlardan isimler ideolojik arka planlarını, deprem üzerine yansıtmıştı. 1950'lerde gazetelerin sütunlarında, ağırlıklı olarak deprem ile ilmî olarak uğraşanların yazıları yer alırken, 1966 depremiyle birlikte zelzele mevzusu Türkiye mozağini yansıtan unsurlardan biri haline gelmişti.

Bilimsel olarak depremle ilgilenen insanların yazıları da mevcuttu. Jeolog İhsan Ketin yazdığı bir yazıda, Türkiye'nin deprem bölgesi olduğunu tekrarlamış,

²⁵⁶ Abdi İpekçi, "Zavallı Doğu", *Milliyet*, 21 Ağustos 1966, s.1.

²⁵⁷ Refi Cevad Ulunay, "Gazab-ı İlâhî", *Milliyet*, 22 Ağustos 1966, s.2.

²⁵⁸ *Milliyet*, "Salgın Tehdidi Var", 22 Ağustos 1966, s.7.

inşaat tarzının hasarı belirleyeceğini, memleketi geçmişte olduğu gibi gelecekte de depremlerin beklediğini, bundan korunmak adına da depreme dayanıklı bina yapmak ve ülkenin jeolojik tektonik haritalarını hazırlayan Maden Tetkik ve Arama Enstitüsünün deprem konusu ile daha fazla ilgilenmesi gerektiğini, daha kapsamlı bir sismik istasyona ihtiyaç duyulduğunu, deprem mühendisliğinin teşkilatlanması ve inşaat sürecine dahil olması gerektiğini, sonuç olarak da yapıları depreme dayanıklı yapmaktan başka seçenek olmadığı gerçeğini tekrar hatırlatarak yazısını tamamlamıştı.²⁵⁹ Ketin'in yazısı, 1950'lerin bilimsel tavrı ile süreklilik gösteriyordu. 1950'li yılların Türkiye'sinde depremin çözümü, depreme dayanıklı inşaat yapmaya odaklanırken, 1966 depremi ile bu tavır devam ediyordu.

Depremi ardından özellikle Doğu Anadolu'nun kalkındırılması ve geri kalmışlığı sorunları ortaya çıkmış, buna dair temenniler ortaya atılmış, kasaba ve köylerin durumunun iyileştirilmesi arzu edilmiş, yapılan yardımların bu vesile ile kullanılabileceği tavsiyeleri verilmişti. Ancak yardımların yetmeyeceğini, bunun için de maliyeti insanları rahatsız etmeyecek bir ulaştırma vergisinin alınması ve bu paranın deprem sorununun çözümü ve doğunun kalkındırılması için harcanması da yazılıyordu.²⁶⁰ Varto Depremi, Doğu Anadolu insanını enkaz altında bırakırken, halı altına itilen Doğu Anadolu'nun geri kalmışlığı sorununu da gün yüzüne çıkaran etkenlerden biri olmuştu. Görece artan fikir özgürlüğü ortamı da bu sorunun dile getirilmesini kolaylaştırmıştı. Doğu'da meydana gelen depremlerin artık Doğu Anadolu'nun geri kalmışlığı ile açıklanması popüler bir açıklama haline gelecekti. Doğu Anadolu'nun depremleri bu söylemden bağımsız ele alınamaz olacak, ancak benzer tavır başka herhangi bir yerde meydana gelen depremde gösterilmeyecekti.

"Deprem belasından artık kurtulalım" söylemi de artmıştı. Genel görünüm depremde bıkılmış insanların serzenişlerini barındırıyordu. Ayrıca bu depremde diğer depremlerden farklı olarak hemen her isim ve kurum ordu hariç, Kızılay da dahil, gazetelerde eleştiri oklarının muhatabı olmuş ve tenkit edilmişti.

²⁵⁹ İhsan Ketin, "Büyük Depremler ve Tedbir", *Milliyet*, 23 Ağustos 1966, s.2.

²⁶⁰ *Milliyet*, "Doğu İçin Ulaştırma Vergisi", 4 Eylül 1966, s.2.

1966 depremi, deprem nedeniyle bölgeye giden yardımların etik dışı kullanımının üzerine tartışmaların da arttığı bir deprem olmuştu. Bu ürünlerden biri de süt tozlarıydı. ABD tarafından deprem yardımı maksadıyla yollanan süt tozları, bir fabrikanın deposunda ele geçirilmiş, fabrika müdürü üzerinde ABD'nin hediyesi yazılı olan kolileri başkasından para ile satın aldığını söylemişti.²⁶¹

1960'lı yıllar deprem-sanat ilişkisi için de yenilikler barındırıyordu. Deprem artık sanatsal faaliyetlerin de bir konusu olmuştu. Deprem plaklara müziklere de yansımış, bir kısmı duygu sömürüsü iken bir kısmı acıyı yansıtmıştı.²⁶² Varto depremi Duru Film tarafından da “Yaşamak Haram Oldu” adıyla filme alınmıştı.²⁶³ Ancak film çok az Varto ile ilgili olmuş, genellikle İstanbul'da depremden bağımsız ilerleyen filmin sonuna deprem detayı eklenmiş, başrol oyuncusu filmin sonunda köyü Varto'ya dönünce deprem ile karşılaşmış ve film deprem bölgesinden görüntüler aktarmış, bu yönüyle deprem bölgesinin manzarasını görmek adına faydalı bir iş yapmıştı.

2.1.5. Varto Depremine Yabancı Ülkelerin Yaklaşımları

1953 depremi haricinde Türkiye'nin Depremlerine 1950-1964 arasında yurtdışında ilgi genel olarak zayıf kalmıştı. Ancak 1966 Varto depremi büyüklüğü ve verdiği hasar nedeniyle de dışarıda birçok yönden büyük ilgi görmüş, yardımlar gönderilmişti.

Bu ilgiyi gösteren ülkelerin başında ABD gelmişti. ABD içerisinde sağlık ekibi ve seyyar hastane olan C-118 uçağını deprem bölgesi için görevlendirmişti. İncirlik üssüne yurtdışından uçakla malzeme gelmiş, buradan yardım malzemeleri deprem bölgesine gitmişti. ABD basını da bu depreme ilgi göstermiş, deprem bölgesinin görüntüleri anında ABD televizyonlarında yayınlanmıştı. “New York Times” gibi önde gelen gazeteler yazılar yayınlamış, yardım çağrısında bulunmuştu. Ayrıca Doğu'da büyük deprem gerçekleşeceği ABD'de de tahmin ediliyordu iddiaları gündeme gelmişti. Washington baş sismoloğu James Lader deprem olacağını tahmin

²⁶¹ *Milliyet*, “Varto İçin Gelen Süt Tozları 7,5 Liraya Satılıyor”, 13 Temmuz 1969, s.3.

²⁶² Mehmet Alkan, “Varto Depremi Bir Siyasal ve Toplumsal Felaket Olarak Deprem”, *Toplumsal Tarih*, S.239, (2013), s.98-99.

²⁶³ *Cumhuriyet*, “Varto Faciası Filme Alınıyor”, 5 Eylül 1966, s.6.

ettiklerini, fakat zamanı tespit edilemediğinden uyaramadıklarını söylemiş, bu konuda da eleştirilmişti.²⁶⁴

İngiltere de deprem uzmanı bir ekip yollayacağını, İtalya, Cenevre, Tunus, Yunanistan Afganistan, İran, Bulgaristan, Batı Almanya ve Fransa bölgeye çok miktarda yardım malzemesi göndereceğini ve konuyla ilgili üzüntü ve taziyelerini bildirmişti. Papa Paul da teessürlerini iletmış, Katoliklerin dua etmelerini isteyerek, para yardımında bulunmuştu. Almanya halkı, özellikle de orada bulunan Tükler, haberi üzüntü ile karşılamış ve Türkiye'ye ziyarete gelmeye başlamışlardı.²⁶⁵ Suudi Arabistan kralı Faysal 1.750.000 lira yardımda bulunmuştu.²⁶⁶ Kiliseler Konseyi Muş ve Erzurum'da bulunan iki köyü inşa edecek bu nedenle de teknik elemanlarını Türkiye'ye yollayacaklar, kışlık baraka inşaatına başlayacaklarını bildirmişlerdi.²⁶⁷ Dünyadaki Kızılhaç örgütleri de yardım kampanyalarına başlamıştı. Alman basını Alman hükümetini yardım sürecini hızlandırması ve yoğunlaştırması için baskı altına almıştı.²⁶⁸

Bölgeye tetkik için gelenler de vardı. Japon teknik heyeti ve gazetecileri gelmiş, bölgedeki manzaraya çok şaşırdıklarını, kendi memleketleri deprem bölgesi olmasına rağmen ilk defa böyle bir manzara gördüklerini, inşaat sisteminin kötü olduğunu, inşaat tarzı farklı olsaydı bu kadar insanın ölmeyebileceğini, beton binaların yıkılmayacağı tezinin geçersiz olduğunu, bölgede yıkılan betondan yapılmış, Ziraat Bankası binasının da buna örnek olduğunu söylemişlerdi.²⁶⁹

2.1.6. Varto'nun Yeniden İnşası

Varto Depreminin ardından, 1950'li yılların aksine deprem bölgesinin yeniden imarına dair en başlarda yeniden imar etme vaatleri verilmişti. Bu durum deprem sonrası yapılacak işlere dair vaatlerin, halkın ihtiyaçlarını karşılamının, devletin asli görevi olması ve halkı teskin etmek kadar, oy kazandırma potansiyeli taşıdığının

²⁶⁴ *Milliyet*, "Doğu'da Büyük Deprem Olacağı Amerika'da Tahmin Ediliyormuş", 27 Ağustos 1966, s.1, 7.

²⁶⁵ *Milliyet*, "Bütün Dünyadan Yardım Geliyor", 21 Ağustos 1966, s.9; *Milliyet*, "Salgın Tehdidi Var", 22 Ağustos 1966, s.7

²⁶⁶ *Milliyet*, "Milletvekili ve Senatörler 200'er Lira Bağışlayacak", 24 Ağustos 1966, s.7.

²⁶⁷ *Milliyet*, "Kiliseler Konseyi İki Köy İnşa Edecek", 10 Eylül 1966, s.7.

²⁶⁸ *Cumhuriyet*, "Doğudaki Deprem", 22 Ağustos 1966, s.7.

²⁶⁹ *Cumhuriyet*, "Varto'da İnsan Ölmeyebilirdi!", 27 Ağustos 1966, s.1.

farkına varılması ile de açıklanabilirdi. Nitekim Süleyman Demirel imar işinin “hızlıca” halledileceğini belirtmişti. İmar ve İskân Bakanı Haldun Menteşoğlu, öncelikle geçici inşaat yapılacağını, gelecek sene de daimi konutların yapılacağını, bunun plan aşamasında olduğunu, ordunun da bu sürece katılacağını, kış iskanı için de gerekli tedbirlerin alınacağını bildirmişti.²⁷⁰ Bu arada da geçici iskan maksadıyla yerli ve yabancı kaynaklardan birçok baraka ve malzemesi deprem alanına ulaştırılıyordu. Bölgeye barakalar inşa edilmeye başlanmıştı.²⁷¹ Bu ortamında baraka inşaatı büyük tartışmalar içerisinde devam etmiş hem inşaatı uzun sürmüş hem de yeterliliği münakaşalara yol açmıştı. Bu tartışmalar ise tarafların, bardağın boş ve dolu taraflarını görmesiyle ilgiliydi.

1967 yılının Mayıs ayında Varto halkının ev sorununun çözülmediği, hatta çözüm için hazırlıklara ciddi bir şekilde başlanmadığı söyleniyordu. Ayrıca yapılacağı söylenen evlerin de küçük olacağı, bu evlerde insanların yaşayamayacaklarını, daha geniş evlerin yapılması gerektiği, evler verilirken borçlandırma yoluna gidilmemesi isteniyordu.²⁷² İnşa edilecek evlerin aile mahremiyetini zedeleyeceği, hayvanların barınma sorununun ele alınmadığı gibi eleştiriler uzun yıllar devam etmişti. Varto’nun yeniden inşası 1960’lı yıllar kadar 1970’li yıllarda da konuşulmuş, malzeme sıkıntısı vb. gerekçelerle Varto’nun durumu açıklanmaya çalışılmıştı. Vaat edilen evlerin yapımı bir türlü tamamlanamamış, 1990’lı yıllara kadar sarkan bir sorun olmuş, her deprem olduğunda Varto’nun yapılacak inşaatı kısa süre de olsa konuşulmuş ve çözülmeden öylece kalmıştı.

1990’lı yıllarda da Varto konusu mecliste gündeme gelmişti. 10 Kasım 1992 tarihinde Muş Milletvekili Muzaffer Demir mecliste dönemin Bayındırlık ve İskan Bakanı Onur Kumbaracıoğlu’na, Varto Deprem bölgesinde yeterli deprem konutunun yapılıp yapılmadığını sormuş ve bakan tarafından bu soru cevaplanmıştı. Buna cevaben Onur Kumbaracıoğlu; 31 Aralık 1991 tarihine kadar hak sahibi kabul edilen 21.000 aile için Muş’ta 3769 konut 121 iş yeri, Bingöl’de 1772 konut, Erzurum da 828 konut yapıldığını, 1991 senesi içinde de bu bölgede 995 konutun inşaatına

²⁷⁰ *Milliyet*, “Deprem Bölgesinde İskan Faaliyetine Başlanıyor”, 28 Ağustos 1966, s.7.

²⁷¹ *Milliyet*, “Deprem Bölgesindeki Barakalarda Hela Yapılması Unutulmuş”, 21 Ekim 1966, s.3.

²⁷² *Milliyet*, “Vartoluların Ev Derdi Ne Olacak?”, 14 Mayıs 1967, s.2.

başlandığını, halen de yapılması beklenen 8280 konut olduğunu belirtmişti. 90'lı yıllarda hala tamir ve onarım işlerine devam ediliyordu.²⁷³ Ancak evlerin tamamlanması için 90'ların sonunu beklemek gerekecekti. Konutlar aradan geçen uzun yılların ardından 1999 yılında tamamlanmıştı.²⁷⁴ 1966 senesinde meydana gelen bir depremin ardından vaat edilen konutların tam 33 yıl sonra tamamlanabilmesi Türkiye'nin depreme karşı durduğu yeri gözler önüne seriyordu. Depreme dayanıklı yapı yapmak bir yana, yapılacağı vaat edilen ve yapılması acil olanlar bile 33 sene de anca yapılabilmmişti. Bu durum Türkiye'de topyekûn bir depremle mücadelenin ne kadar imkânsız olduğunu, bir bölge özelinde bile meşakkatini ortaya koyuyordu.

Sonuç olarak, Varto büyük bir felaket yaşayarak, depremle anılır olmuş, binlerce resmi ve özel bina yıkılmıştı. Bölgeye yardımlar çokça yapılsa da bununla ilgili birçok spekülasyon yapılmış, organizasyon eksikliği bolca yerilmiş, deprem öncesinin değil deprem sonrasının tedbirleri ön plana çıkmış, basın da depremlere ilgisi artmış, ilk defa bir depremde halk da görünür olmuş, şikayetlerini dile getirerek, taleplerini iletmış, protestolar gerçekleştirmiş hükümetin istifasını bile isteyebilmişti. Devlet, en başta Kızılay ve ordu ile ön plana çıkmıştı. Varto Depremi doğunun geri kalmışlığı sorununu popülerleştirmiş, uzunca yıllar devam edecek tartışmaları ve kavgaları tetiklenmiş, çok partili hayat ve demokratikleşme, kendini fiili olarak Varto özelinde bir depremde göstermiş, iktidardan, muhalefete, halkın da geniş bir kesiminin depreme alaka gösterdiği süreci denetlediği ilk deprem olmuştu. Deprem iktidar ve muhalefetin argümanı haline gelmiş, hükümeti demokratik yollarla değiştirmenin araçlarından biri olmuş, resmi binaların yıkılışı ilk defa tartışma konusu olmuş, ilk defa hükümet bundan sorumlu tutulmuş, Cumhurbaşkanı ilk defa ilgisizlikle suçlanmış ve bundan dolayı deprem bölgesine gitmiş, ilk defa depreme dair meclis araştırması istenmiş, gensoru önergesi verilmişti. Bu da meclis içi olanakları kullanma becerilerinin geliştiğini göstermiş, yolsuzluk ve usulsüzlük etik dışılık iddiaları had safhaya çıkmış, depremin mecliste siyasi temsili çok güçlü olmuş, ancak sorunlar otuz seneden fazla bir sürede anca giderilebilmişti.

²⁷³ Ersoy Zengin; MM Tutanak Dergisi, d. 19, c. 20, b. 24, 10 Kasım 1992, s.256-259.

²⁷⁴ Alkan, s.98-99.

2.2. Adapazarı Depremi (22 Temmuz 1967)

Sakarya veya Adapazarı Türkiye'nin birinci derecedeki deprem bölgesi içindeki şehirlerden biridir. Bölgede 1894'te ufak çaplı, 1926 ve 1927 senelerinde de Hendek ilçesinde şiddetli depremler meydana gelmişti.²⁷⁵ Kuzey Anadolu Fay Hattı içinde bulunan Adapazarı, yakın dönemde bilinen en şiddetli depremlerden birini 20 Haziran 1943 senesinde yaşamış, 6.6 büyüklüğünde olan bu deprem Adapazarı Hendek İlçesinde yoğun olarak hissedilmiş, yüzlerce kişinin ölmesine, binlerce yapının da yıkılmasına sebebiyet vermişti. Bu depremin bölgede yaşanacak gelecek depremlerin de habercisi olduğu belirtilmişti.²⁷⁶

Adapazarı'nda olan deprem 22 Temmuz 1967 tarihinde, saat 18.56'da meydana gelmiş, 6.8 büyüklüğünde olup, 89 kişinin ölümüne, 7116 yapının da hasar görmesine neden olmuş, depremin merkezi de Mudurnu ilçesi olarak belirlenmişti.²⁷⁷

Depremin olduğu günlerde insanlar sağ-sol olaylarını ve 1950'li yılların da gündemi olan Kıbrıs meselesini konuşuyordu. Deprem bu gündemin birkaç gün boyunca tek başına Türkiye'nin bahsettiği konu olmuştu. Bunun nedeni ise geniş bir coğrafyayı etkilemesi, daha da önemlisi Marmara bölgesini etkisi altına alarak İstanbul'u etkilemesiydi. Özellikle elektrik, su ve ulaşım sorunu oluşturması ile sadece deprem sarsıntısı olarak değil, deprem sonrası sorunları ile de geniş bir çevreyi etkilemiş, sanayi üretimin de aksamasına neden olmuştu. Deprem gündemiyle birlikte kendine yer edinen bir başka olay da Papa'nın Türkiye ziyareti olmuş, gün gün gazetelerde Papa'nın gittiği yerler, yaptığı ziyaretler yer almıştı. Ancak bu deprem, yurt dışındaki ilgi bakımından zayıf kalmış, deprem anında Türkiye'de bulunan Papa VI. Paul'un beraberinde gelen dünya basını Adapazarı'na yönelmiş ve deprem bölgesine gitmişlerdi. Yabancı ülkelerden taziye ve teessür telgrafları da gelmeye başlamıştı.²⁷⁸

²⁷⁵ Adnan Kalafatçıoğlu, "1967 Yılı Sakarya Depremine Ait Kısa Not", *Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü*, Ankara, 1968, s.129-130.

²⁷⁶ Kadri Unat, "1943 Adapazarı-Hendek Depremi ve Yankıları", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S.63, 2018.

²⁷⁷ <http://www.koeri.boun.edu.tr/sismo/2/deprem-bilgileri/buyuk-depremler/> [Erişim Tarihi: 12 Şubat 2021]

²⁷⁸ *Cumhuriyet*, "Sakaryada su ve yiyecek sıkıntısı baş gösterdi", 24 Temmuz 1967, s.7.

2.2.1. Adapazarı Depreminin Etkileri

22 Temmuz 1967 akşamı Adapazarı'nda elektriklerde sorun meydana gelmiş, sular akmamaya başlamış, iletişim kopukluğu yaşanmıştı. İletişim kopukluğu dolayısıyla askeri telsizler kullanılmış ve yaşanan sorunların nedeninin akşam saatlerinde meydana gelen deprem olduğu anlaşılmıştı.²⁷⁹ İlk alınan haberlere göre, Başbakan Süleyman Demirel depreme dair izahat vermiş, resmi binalar, elektrik ve su tesisatlarının ciddi hasar aldığını ve genel olarak hasarın, ölü ve yaralı miktarının artmasının beklendiğini, devletin bu durum karşısında tüm imkanları ile yardıma koştuğunu, askeri birimlerin seferber edildiğini, enkaz kaldırılmaya başlandığını, bütün köylere en kısa sürede ulaşıldığını söylemişti.²⁸⁰

Cumhuriyet tarihinin şiddetli depremlerinden olan Adapazarı Depremi kendini 20 ilde hissettirmiş, etki alanı geniş bir deprem olmuştu. Şiddeti yüksek olan bu deprem toprak kaymalarına neden olmuş, tren ulaşımının aksamasına yol açmıştı. Hemen her yapı, depremden etkilenmiş, üretim tesisleri ve büyük apartmanlar da hasar görmüştü. Yıkıntı bu boyutlarda olsa da insanların dışarıda veya tatilde olması ölüm sayısını azaltıcı etken olarak görülmüştü.²⁸¹ İletişim hatları hasar gördüğü için deprem sonrasında Adapazarı'nın iletişimi bir manyetolu telefona kalmıştı. Alınan bilgilere göre, ölenlerin çoğunluğunu kadın ve çocuklar teşkil ediyor, kasaba ve köylerde yıkıntı bildiriliyordu. Yollarda büyük yarıklar oluşmuş, yarıklardan su fişkirmiş, İPRAŞ'ta da tehlike potansiyeli yüksek olarak çıkan yangın söndürülmüştü.²⁸²

Depremin üzerinden birkaç gün geçtikçe deprem nedeniyle oluşan sorunlar deprem konusunun önüne geçmeye başlamıştı. Depremde trafo hasar görmüş, su boruları patlamış bu nedenle de elektrik ve su sıkıntısı kendini hissettirmişti. Sapanca gölü civarındaki 3 su borusu da patlamış, İzmit'e giden sur boruları da hasar görmüş, İzmit de susuz kalmıştı Ne halk evlerine girebilmiş ne de esnaf dükkanını açabilmiş,

²⁷⁹ *Milliyet*, "Sakarya'da Büyük Can ve Mal Kaybı Var", 23 Temmuz 1967, s.1, 7.

²⁸⁰ BCA Fon Kodu: 30 1 0 0 Yer No: 16 89 12.

²⁸¹ *Cumhuriyet*, "Adapazarı'nda büyük hasar ve kayıp var", 23 Temmuz 1967, s.1, 7.

²⁸² *Milliyet*, "Ölümler 84 ü Buldu", 24 Temmuz 1967, s.1.

insanlar açlık sıkıntısıyla karşı karşıya kalmıştı. Evlerine giremeyenler için çadırlar da yetersiz olmuştu.²⁸³

Yetkililere göre, çürük binalar ölü sayısının esas nedeniydi. Görünüşü sağlam betonarme binalar yerle bir olmuş,²⁸⁴ beton apartmanların yıkılması özellikle belirtilmişti. Yeni yapılan ve depremle yıkılan beş katlı “Bayraktar Apartmanından” çokça bahsedilmiş, bu apartman, altında kalan birçok kişiye mezar olduğu söylenmişti.²⁸⁵ Beton apartmanların çokça konuşulması, Türkiye’de değişen konut mimarisinin habercisiydi. Ayrıca insanlar beton apartmanların sağlamlığına inanırken, bunların daha fazla can alması dikkatleri apartmanlara yöneltmişti.

Nitekim bölgeye giden siyasilerden CHP milletvekili Reşit Ülker, insanların Adapazarı’na gelerek büyük bir yardımlaşma kampanyası başlattığını, insanların eline kaptıkları ekmeklerle Adapazarı’na akın ettiklerini, polisin bu yoğunluğun şehir içinde oluşturacağı kalabalığı düşünerek, Sakarya yolunu kestiğini söyledikten sonra, deprem manzarası olarak da yol kenarında sağlam binalar dururken betonarme binaların yıkıldığını, caddelerin yarıldığını, apartmanların yıkılmasını, üzerinde durulması gereken bir nokta olarak vurgulamıştı.²⁸⁶

25 Temmuz tarihinde gazetelerde hayatın normale döndüğü haberleri yer almış, elektrik, havagazı, gıda sorununun çözüldüğü belirtilmişti. Ayrıca patlayan boruların onarımı yapılmış, su sorunu da halledilmişti. Sarsıntılar hafifçe devam ederken, insanlar dükkanlarını açmaya başlamış, bu vesileyle de yiyecek sıkıntısı da giderilmişti. Dükkanlar açılmaya başlamış, halk da ya evi harap olduğundan ya da yeni deprem korkusundan bulabilenler çadırda, çadır bulamayanlarsa çadır ihtiyacının giderilmesini beklemiş, köylerde ve ilçelerde enkaz altından insan çıkarma faaliyeti devam etmişti. Bu ortamda iddialara göre, zarar 100.000.000 liranın üzerindeydi.²⁸⁷

CHP’nin Sakarya vekili Hayrettin Uysal da bölgedeki deprem manzarası ile ilgili bir demeç vermiş, şahit olduklarını yansıtmıştı. Depremle ilgili tek teselli ona

²⁸³ *Cumhuriyet*, “Sakaryada su ve yiyecek sıkıntısı baş gösterdi”, 24 Temmuz 1967, s.1. 7.

²⁸⁴ *Cumhuriyet*, “Sakaryada su ve yiyecek sıkıntısı baş gösterdi”, 24 Temmuz 1967, s.1. 7.

²⁸⁵ Zekai Erdal, “Ağaçlar yere yatıyor, koca binalar dağılıyordu”, *Milliyet*, 23 Temmuz 1967, s.8.

²⁸⁶ *MM Tutanak Dergisi*, d. 2, c. 23, b. 22, 27 Aralık 1967, s.95-99.

²⁸⁷ *Cumhuriyet*, “Deprem Bölgesinde Hayat Normale Döndü”, 25 Temmuz 1967, s.1, 7.

göre, insanların dışarıda olduğu bir vakitte depremin meydana gelmesi ve can kaybının azlığı olmuştu. Ancak evlerin çoğu oturulamayacak hale gelmiş, köyler ve ilçeler büyük hasar görmüş, bazı yerlerde de yağmur yağmış, dağ köylerini soğuk vurmuş, köylerde gıda sıkıntısı kendini göstermiş, doktor sıkıntısı çekilmiş, bunlar Uysal'a göre bölgenin genel sorunları olmuştu.²⁸⁸

Depremi iskân noktasında çadır dışında oluşturduğu sorunlar da vardı. Deprem nedeniyle binaların üst katlarının kiralari düşerken alt katlarınkiler artıyor, ayrıca deprem hasarı nedeniyle oturacak ev bulmak da zorlaşıyordu. İnsanlar da farklı illere göç etmeye başlamıştı.²⁸⁹ Halkın deprem bilincinde depreme karşı alınacak en önemli tedbirin deprem olur olmaz dışarı fırlamak olduğu anlaşıyordu. Ayrıca bu durum Türkiye'de müstakil evlerden yaygınlaşan apartmanlara geçişin de bir başka göstergesiydi. Adapazarı özelinde apartmanlaşma depreme karşı halkın korunma yollarında değişime yol açmıyor, deprem anında hemen kaçabilmek için alt katlar cazip hale geliyordu.

Barınma sorunu devam ederken, beslenme probleminin de ilerleyen günlerde devam ettiği gazetelere yansımış, bu nedenle yardım olarak gönderilen su ve ekmeğin dağıtım organizasyonu daha fazla önem kazanmıştı. Fırıncılar faaliyetlerine, elektrik sorununun kısmen çözülmesiyle başlayabilmişti. Esnaf dükkan açarken resmi binalar kullanıma açılmamış, 14.500.000 liraya yapıldığı iddia edilen Vilayet Sitesine girilemez raporu verilmişti. Resmi binalar önceki depremlerle benzerlik göstererek faaliyetlerini çadırlara taşımışlar,²⁹⁰ bu binaların depremle kullanılamaz hale gelmesi de önceki depremlerle süreklilik göstermişti.

Deprem nedeniyle bozulan hatlardan kaynaklanan elektrik sıkıntısı çözülememiş üç ay kadar daha devam edeceği iddia edilmiş, sorunun devamlılığı özellikle üretim noktasında aksamalara neden olmuş, bu sıkıntı İstanbul dahil geniş bir çevreyi etkilemişti.²⁹¹ Sorunlar devam ederken, Temmuz sonuna gelindiğinde devam eden artçı depremler Sakarya için ciddi tehdit oluşturmuş, insanlar sarsıntılarla

²⁸⁸ MM Tutanak Dergisi, d. 2, c. 21, b. 148, 26 Temmuz 1967, s.639-640.

²⁸⁹ *Milliyet*, "Sakarya'da alt kat kiralari çok arttı", 21 Ağustos 1967, s.3.

²⁹⁰ *Milliyet*, "Sakaryada Yine Deprem Oldu", 25 Temmuz 1967, s.1, 7.

²⁹¹ *Cumhuriyet*, "Elektrik arızaları üç ay daha devam edecek", 2 Ağustos 1967, s.1, 7.

sokaklara dökülmüş, elektrik ve su sıkıntısı depremlerle beraber devam etmişti. Bu depremlerin verdiği sıkıntı nedeniyle halk şehri terk ederek tepe bölgelere çıkmaya başlamıştı.²⁹²

Deprem olduktan birkaç gün sonra il ve ilçelerdeki sıkıntıların yerine köylerin durumu ön plana çıkmaya başlamıştı. *Cumhuriyet* gazetesinin iddiasına göre genel memnuniyetsizlik, idari birimlerin hasar tespit komisyonlarının ilgisizliğinden kaynaklanmış, kaymakamların köylerin durumları ile ilgili yalan yanlış bilgilendirme yaptıklarından şikayetçi olunmuş, köylüler ihtiyaçlarını dile getirmiş, resmi ağzlar ihtiyaçların karşılandığını söylemişti.²⁹³ Arazilerde de yarıklar oluştuğundan tarım da sekteye uğramıştı. Köylerde hasarın şehirlere nazaran çok olduğu belirtilmişti. Ancak ölü sayısı şehirlerde çok olduğundan köyler arka planda kalmış, şehirde bulunan köylerdekilere nazaran devasa binaların daha çok iş çıkarması bunu daha da tetiklemişti.²⁹⁴ Ortaya atılan iddiaların abartı payı olmakla beraber, koşullar düşünüldüğünde eksiklerin olması muhtemeldi. Ayrıca depremzede psikolojisi şikayetleri tetikliyordu.

Senatör Orhan Salioğlu, köylerin durumuna değinmiş, ayakta sağlam tek bir yapının kalmadığı köylerden bahsetmiş, köylerden birinde düğün olduğundan ve halk açıkta bir noktada toplandığından ve orada can kaybı fazlalığının önüne bilmeden de olsa bu şekilde geçildiğinden bahsetmiş, buralara yapılacak yapılara, bölgenin deprem bölgesi olduğu gözetilerek ev yapılmasını hükümetten istemişti.²⁹⁵

Deprem çevre illeri de etkilemiş bunların başında da İstanbul gelmişti. İstanbul'da halk depremle birlikte sokaklara dökülmüş, 15 bina tehlike arz ettiğinden tahliye edilmiş, Hava Harp Okulunun yeni binası da hasar görmüştü.²⁹⁶ Gölcük, Bursa, Eskişehir, Bolu, İzmir Sinop Kayseri Merzifon, Tekirdağ, Muğla, Çorum, Uşak depremten etkilenen civar şehirlerdi.²⁹⁷ İznik'te depremler devam etmiş, bölgeye bir fen heyeti gelerek tetkiklerde bulunmuş, resmi binalar tahliye edilmişti. Eskişehir'de

²⁹² *Milliyet*, "Adapazarı Üç Defa Sallandı", 31 Temmuz 1967, s.1, 7.

²⁹³ Şükran Soner, "Sakarya'nın Köyleri", *Cumhuriyet*, 28 Temmuz 1967, s.1, 7.

²⁹⁴ Şükran Soner, "Sakarya'nın Köyleri", *Cumhuriyet*, 29 Temmuz 1967, s.1.

²⁹⁵ CS Tutanak Dergisi, d. 1. c. 43, b. 95, 26 Temmuz 1967, s.485-486.

²⁹⁶ *Milliyet*, "İstanbul'da da bir genç kız öldü", 23 Temmuz 1967, s.1.

²⁹⁷ *Milliyet*, "Sakarya'da Büyük Can ve Mal Kaybı Var", 23 Temmuz 1967, s.1, 7

belediye binasının duvarları çatlamıştı.²⁹⁸ Sadece Sakarya'nın değil çevre illerin de resmi binalarının hasar görmesi de deprem konusunda bulunulan konumu gözler önüne seriyordu.

Cumhuriyet gazetesine göre, yaz ayları bir şekilde atlatıldıktan sonra gelen sonbaharda Sakarya ve Adapazarı çevresinde yoğunlaşan yağışlar çadırlarda yaşayan depremzedeleri zor durumda bırakmıştı.²⁹⁹ 8 Kasım tarihine gelindiğinde gazetelerde hala deprem haberleri ve bölgenin deprem nedeniyle oluşan sorunları yer alıyordu.

2.2.2. Tedbirler ve Yardımlar

Adapazarı Depremi önceki depremlerle; deprem öncesi değil sonrası tedbirler bakımından süreklilik göstermişti. Devletin kurumları bu süreçte yine ön plana çıkmış gerek ordu gerekse de Kızılay en ön planda olan kurumlar olmuştu.

Deprem haberi alınır alınmaz 15. Kolordu kurtarma ekipleri bölgeye intikal etmişti. Askeri uçaklar deprem sonrası havalandırarak durumu havadan görmek adına keşif uçuşları yapmışlardı. Fabrikalar farklı bir karar alınana dek faaliyetlerini durdurmuş ve tatil kararı almıştı.³⁰⁰ İstanbul Valisi Vefa Poyraz da tedbirler almaya başlamış, radyoda kan anonsu yaptırarak bölgeye kan ulaştırılmaya çalışılmış, hastaneler alarm durumuna geçirilmiş, ayrıca bölgeye bir imdat treni yollanmıştı.³⁰¹ Kızılay ilk etapta 4 kamyon dolusu çadır, battaniye, un, ayrıca 50 yataklı seyyar hastane, 5 doktor 10 hemşireyi deprem bölgesine ulaştırmış, Kızılay Genel Müdür Yardımcısı da bölgeye gitmişti.³⁰² Bölgeye araçlarla su taşınıyor, fırsatçılara karşı emniyet tedbirleri alınıyordu. Ankara valiliği, bölgeye ekmek ve çadır yardımında bulunmuştu.³⁰³

Sakarya Devlet Hastanesinin işleyemez hale gelmesi nedeniyle yaralılar çevre hastanelere nakledilmiş, bu arada da İstanbul'dan sağlık ekipleri gelmiş ve tıbbi yardımlarda bulunmuşlar,³⁰⁴ deprem sarsıntıları devam ederken Sakarya Hastanesinde

²⁹⁸ *Cumhuriyet*, "Deprem Bölgesinde Hayat Normale Döndü", 25 Temmuz 1967, s.1, 7.

²⁹⁹ *Cumhuriyet*, "Depremzedeler", 11 Ekim 1967, s.1.

³⁰⁰ *Milliyet*, "Sakarya'da Büyük Can ve Mal Kaybı Var", 23 Temmuz 1967, s. 7.

³⁰¹ *Milliyet*, "İstanbul'da da bir genç kız öldü", 23 Temmuz 1967, s.7.

³⁰² *Cumhuriyet*, "Adapazarı'nda büyük hasar ve kayıp var", 23 Temmuz 1967, s.7.

³⁰³ *Milliyet*, "Ölümler 84 ü Buldu", 24 Temmuz 1967, s.1.

³⁰⁴ *Cumhuriyet*, "Sakaryada su ve yiyecek sıkıntısı baş gösterdi", 24 Temmuz 1967, s.1.

yatan hastalar bahçeye serilen yataklara yatırılmıştı. Ailesi deprem bölgesinde olan askerlere de 45 günlük izin verilmiş, ayrıca Genelkurmay, yardım etmek amacıyla banka hesabı açmıştı. DİB yapacağı yardım faaliyeti için hazırlıklara başlamış, Şoförler ve Otomobiller Cemiyeti yardım kampanyası açmıştı.³⁰⁵ İçişleri Bakanı Faruk Sükan da yerel idarelere talimat göndererek yurt çapında bir yardımlaşma faaliyeti başlatmış, illerde yardım komiteleri kurulmuştu.³⁰⁶ Ulaşımı aksatan tren yolunun kapanması sorunu da giderilmişti.³⁰⁷ Adapazarı ve çevresindeki yerlere depremden dolayı, 20.000.000 lira ödenek verilmesi kararlaştırılmıştı.³⁰⁸

Bölgede kalıcı iskân adına da tedbirler alınmış, devlet yeniden inşa faaliyetini başlatmak yerine evlerin tamirine, onarım yardımı yapılmasına ve kendi evini yapana yardım etme yöntemini esas almıştı. 1968 senesinin Ocak ayına gelindiğinde kimsenin aç ve açıkta kalmadığı açıklanmış, devletin en büyük hedeflerinden birinin de vatandaşın aç ve açıkta bırakılmaması olduğu belirtilmişti.³⁰⁹ Her ne kadar Adapazarı Türkiye'nin büyük depremlerinden olsa da sorunları kısa sürede çözülmüştü. Ölü sayısının çokluğu apartmanlardan kaynaklanmış, köyler ise yıkımdan asıl etkilenen yerler olsa da insanların deprem saati evde bulunmayışları köylerdeki can kaybının az olmasını sağlamıştı. Türkiye'nin üretim ekonomisi açısından önemli bir yerde bulunan Adapazarı kısa sürede onarılmış, bu onarımı hızlandıran bir etken olmuştu.

2.2.3. Deprem Tartışmaları

Deprem haberi alınır alınmaz, devletin dikkati deprem bölgesine yönelmişti. Cumhurbaşkanı'dan, iktidar-muhalefet siyasilere, orduya, devletin yardım kurumlarına, yerel yöneticilerine kadar devletin bütün ilgisi Adapazarı'na yönelmiş, millet meclisi ve senatoda da gündeme gelmişti. Ayrıca Adapazarı Depremi'ne de 1960'lı yılların siyasi havasını yansıtmış, irili ufaklı mecliste bulunan her parti deprem konusuna ilgi göstermişti.

³⁰⁵ *Cumhuriyet*, "Deprem bölgesinde yakını bulunan erlere 45 gün izin", 24 Temmuz 1967, s.7.

³⁰⁶ *Cumhuriyet*, "Deprem Bölgesinde Hayat Normale Döndü", 25 Temmuz 1967, s. 7.

³⁰⁷ *Milliyet*, "Vali, bina sahiplerinin hasar bildirmelerini istedi", 24 Temmuz 1967, s.7.

³⁰⁸ BCA Fon Kodu: 30 18 1 2 Yer No: 221 47 4.

³⁰⁹ MM Tutanak Dergisi, d. 2, c. 23, b. 25, 10 Ocak 1968, s. 227.

Deprem olduğunda yurt içi seyahatinde bulunan Cevdet Sunay gezisini yarıda keserek deprem bölgesine gelmiş ve Sakarya Valisinden durum ile ilgili malumat almıştı. O esnada Konya’da bulunan Süleyman Demirel de üç bakanını bölgeye yollamış ve depremden etkilenen bölge valiliklerini arayarak üzüntülerini iletmişti. Londra’da bulunan İmar ve İskan Bakanı Haldun Menteseoğlu konuyla ilgili bilgi almış, Afet İşleri Genel Müdür Muavinini durumu yerinde tespit etmek ve gerekli tedbirleri almak amacıyla bölgeye göndermişti. İsmet İnönü de Adapazarı Belediye başkanına teessür ve taziye telgrafi çekmişti. Bununla da yetinilmemiş CHP Genel Sekreteri Bülent Ecevit ve bazı vekiller bölgeye hareket etmişlerdi.³¹⁰

Cevdet Sunay’ın ardından Demirel, Genel Kurmay Başkanı Cemal Tural ve Kara ve Deniz Kuvvetleri komutanları ve 8 bakan da bölgeye gitmişlerdi. Bölgeye gelen Demirel vilayet önünde bir masaya çıkmış ve halka konuşma yapmış, yıkılanın daha iyi yapılacağını belirtmişti. Konuşmadan sonra hastanede hastaları ziyaret etmiş, basın toplantısı gerçekleştirerek hükümetin afetzedelerin yanında olduğunu beyan etmişti. İktidar partisi dışında MP, TİP, GP, CKMP partilerinin liderleri bölge valilik ve belediyelerine taziye telgrafları yollamış, MP ve GP bölgeye bir heyet de yollamıştı.³¹¹ İsmet İnönü de deprem bölgesini gezmiş, geçmiş olsun dileklerini iletmiş, can kaybının azlığına şükretmiş, insanları güçlü gördüğünü söyleyerek ertesi sene depremzedeleri daha neşeli göreceğini ümit ettiğini beyan etmişti. CKMP genel başkanı Türkeş de deprem bölgesini ziyarette bulunmuştu.³¹² Eski Cumhurbaşkanılarından Celal Bayar, kızı Nilüfer Gürsoy ve eski bir Sakarya milletvekili ile Adapazarı deprem bölgesini gezmişti.³¹³

Depremin siyasetçilerin nezdindeki konumu basına yansıdığı kadar, mecliste de kendini göstermişti. Depremin ardından, iki gün sonra mecliste konuyu ilk olarak Başbakan Süleyman Demirel gündeme getirmiş ve depremle ilgili verdiği rakamlarla bilgilendirme yapmıştı.³¹⁴ CHP Elazığ milletvekili Kemal Satır da Demirel’in ardından konuyla ilgili demeç vermiş, üzüntülerini dile getirmişti. Birlik ve beraberlik

³¹⁰ *Cumhuriyet*, “Adapazarı’nda büyük hasar ve kayıp var”, 23 Temmuz 1967, s.7.

³¹¹ *Cumhuriyet*, “Sunay ve Demirel Deprem Bölgesini Gezdi”, 24 Temmuz 1967, s.1,7.

³¹² *Cumhuriyet*, “Deprem Bölgesini Gezen İnönü İstanbul’a Geldi”, 30 Temmuz 1967, s.1, 7.

³¹³ *Cumhuriyet*, “C. Bayar deprem bölgesini gezdi”, 3 Ağustos 1967, s.1.

³¹⁴ TBMM Tutanak Dergisi, d. 2, c. 21, b. 146, 24 Temmuz 1967, s.543-544.

çağrısı yapan, hükümetin yanında olduklarını, hükümetin yardımlarını esirgemeyeceğinden emin olduklarını belirtmişti.³¹⁵ Kemal Satır, “Tek Parti” ve DP dönemi CHP’sinin deprem konusundaki tavrını, partinin daha yaşlı kanadından birisi olarak devam ettiriyordu. Uzlaşıcı ve müşfik bir dil kullanan Satır’ın göstermiş olduğu tavır, partinin Bülent Ecevit gibi genç kanadınca değiştirilecekti. CHP açısından deprem konusunun politik bir gündem maddesi olarak ele alınmasının arka planında da bu genç kanat yatmaktadır. İnönü ve Satır gibi isimlerin anlayışlı yaklaşımlarıyla çelişkili tavır gösteren CHP’li isimlerin bariz bir anlayış farklılığı vardı. Yaşlı kesim, olaya eskiden olduğu gibi hükümetin ve hatta Kızılay gibi kurumların konusu olarak yaklaşıyor, birlik beraberlik vurgusunu önemsiyordu. Genç kanat ise, meselenin politik yüzüne odaklanıyordu. Bu durum da sadece CHP’nin genç kesimi için değil, – Türkiye siyasetinin o günkü koşullarına da uygun olarak– diğer partilerce de böyle görülüyordu.

Nitekim değişen tavır, bölge vekillerinden CHP’li Hayrettin Uysal tarafından da yansıtılacaktı. Hayrettin Uysal bölgenin çeşitli sorunları üzerine sorular sorarak Adapazarı Depremi’ni çeşitli vesilelerle mecliste konuşulmasını sağlıyordu. CHP’nin bölgeye gönderdiği heyet içinde yer alan Hayrettin Uysal, hükümetin tedbirlerinin yetersizliğinden dem vurmuş, *elle tutulur gözle görülür* bir iş yapılmadığını beyan etmiş, iskân sorunu ve nakdi yardımların aksadığını, borçların ertelenmediğini belirtmişti.³¹⁶ Bu söylem devletin icraatının bölgede gözükmemesinden ziyade, hükümeti yıpratmak, küçük çaplı sorunları büyütürerek aktarmaktı. Bunun yanı sıra Uysal’ın sorunları dile getirmesi, deprem bölgesinin vekilleri kendi bölgelerinin sorunlarını daha fazla özellikle; deprem bağlamında dile getirmeye başladığını gösteriyordu. Bunun da arka planında da Türkiye’de gelişen bölgesel temsilin meclise yansımaları bulunuyordu. Çok partili dönemin 1960’lı yılları, 1950’li yılların aksine vekillerin bölgelerinin sorunlarını meclise yansıtması açısından verimli bir dönem oluşturmuştu. Gelişen temsilin, meclisin ve muhalefetin denetim işlevinin artması arka planıyla deprem bölgesinin sorunlarını yansıtma işi farklı bağlamlarda da yapılıyordu.

³¹⁵ MM Tutanak Dergisi, d. 2, c. 21, b. 146, 24 Temmuz 1967, s.544.

³¹⁶ *Cumhuriyet*, “Uysal “Deprem bölgesindeki tedbirler yetersiz” dedi”, 14 Eylül 1967, s. 7.

Bu doğrultuda bölge Sakarya vekili Muslihittin Gürer mecliste Sakarya’da bulunan apartmanlarla ilgili bir tartışma da başlatabiliyordu.

AP Sakarya vekili Muslihittin Gürer mecliste demeç vermiş, yıkılan apartmanların evlerin çoğunluğunun yeni olduğu, deprem talimatlarına uyulmadığı, gerekli kontrol ve denetlemelerin yapılmadığı, uygun malzemenin yeterli bir şekilde kullanılmadığı serzenişin de bulunmuştu. Bundan sonra yapılacak inşaatlarda gerekli usullere riayet edilmesini ve hükümetin bunun peşinde olmasını talep etmekteydi.³¹⁷ AP’li bir vekilin bu eleştiriyi yapması dikkate değerdir. Üslubunda suçlamadan ziyade ihmalkarlıktan dolayı serzeniş bulunuyordu. Parti içi eleştiri mekanizmasının da çalıştığı görülüyordu. Ancak o günlerde CHP’nin olan Sakarya belediyesine de bir eleştiri yapılıyor olabilir. Ancak hedef göstermeksizin yapılan bu konuşma salt serzeniş barındırma ihtimali de vardır. Sonuç olarak yapıların bu şekilde yıkılması, Gürer’in haklılık payını ortaya koyuyor.

Nitekim, CHP Bursa Vekili Bahri Yazır da ilkel binalardan ayakta kalanlar varken, betondan yapılmış, resmi binaların yıkıldığını, depremde yıkılan resmi binaların yapımında yolsuzluk olup olmadığı ile ilgili mecliste bir soru sormuştu. Bu soruya da bu yapıların Bayındırlık Bakanlığı tarafından yaptırılması dolayısıyla, Bayındırlık Bakanı Orhan Alp cevap vermiş, Orhan Alp; durumun incelenmesi için 3 inceleme heyetinin oluşturulduğunu, bir çok resmi binanın yıkıldığı veya hasar gördüğünün tespit edildiğini, bazılarının tamir ile düzeltilebileceğini, hasarların inşaat kaynaklı olduğunu, ancak tetkiklerin de devam ettiğini, sonuçlar belli olduktan sonra gerekli işlemlerin yapılacağını bildirmişti.³¹⁸ Bunun yanı sıra, CHP Sakarya Belediye Başkanı Selahattin Gündırama da yıkılan binalarla ilgili; “beş senedir inşaat sürecinde deprem yönetmeliğine uyulduğunu”, buna karşın yıkılan binaların müteahhitlerinin soruşturulduğunu ve haklarında hukuki işlem başlatılacağını açıklamıştı.³¹⁹ Depremin ardından kısık da olsa deprem bölgesinin belediye başkanının sesi de çıkmaya başlamıştı. 1965 senesinde iktidar olan AP’nin, 1967 senesine kadar geçen inşaat politikası bu ifade ile sorgulanıyor, beş sene öncesi CHP’nin koalisyon hükümetine

³¹⁷ MM Tutanak Dergisi, d. 2, c. 21, b. 147, 25 Temmuz 1967, s.586-587.

³¹⁸ MM Tutanak Dergisi, d. 2, c. 22, b. 2, 3 Kasım 1967, s. 67-70.

³¹⁹ *Milliyet*, “Deprem bölgesinde bir dağ kayıyor”, 26 Temmuz 1967, s.3.

tekabül ediyor, “beş senedir” ifadesi ile CHP yıkımlardan aklanırken, beş senedir yönetmeliğe uyulduğunun söylenmesi, iki senedir iktidar olan AP’ye karşı üstü kapalı bir eleştiri barındırıyordu.

Adapazarı Depremi üzerine mecliste yıkılan binaların tartışmaları devam etmiş, bu nedenle meclis araştırması açılması teklifi gündeme gelmişti. Buna göre CHP İstanbul Milletvekili Reşit Ülker, depremle alakalı bir meclis araştırması yapılmasını önermiş, depremde eski binalar sağlam kalırken, “yeni ve beton binaların” hasar gördüğünü, bölgede yaptıkları görüşmelerde halkın yetersiz çimento kullanımından, deprem mevzuatına özen gösterilmediğinden şikâyet ettiğini, deprem ertesinde ortaya çıkan görüntünün de bunu ispatladığını, depremdeki can ve mal kaybının esas sebebini kanunsuzlukta olduğunu söylemiş, bu nedenle bu yıkımın ardındaki usulsüzlüklerin peşine düşülmesini istemişti.³²⁰ Reşit Ülker AP yönetimini, yeni ve beton binalar ifadesi ile, AP dönemi yapılan binaların yıkıldığını ima ederek eleştirmiş, Sakarya Belediye Başkanı Selahattin Gündırırma ile paralel bir söylemde bulunmuş, AP yönetimini üstü kapalı da olsa kanunsuzlukla suçlayan bir dil kullanmıştı. Ortaya atılan iddiaların doğruluğu bir yana deprem mevzuatına uyulup uyulmadığı, inşaatlarda usulsüzlük olup olmadığı sorgulanır olmuştı. Bu durum da meclisin deprem özelinde denetim özelliğinin de geliştiğinin bir habercisiydi. Ayrıca ortaya atılan iddialar; AP’nin suçlu olup olmadığı konusu bir yana, deprem meydana geldikten sonra yaşanan can kayıpları ve yıkımlar göz önüne alındığında doğruydı. Bunun nedeni şahıslar kadar, teknolojik, hukuki ve ekonomik yetersizlikler olabilirdi. Ancak burada üstünde durulan, kimin suçlu olduğu ve bundan kazanılacak siyasi sonuçlardı. Parti fark etmeksizin, Türkiye’de deprem konusu 1966 Varto depremi ile böyle bir boyut kazanmıştı. İlerde de görüleceği üzere esas tartışma, deprem sorununu çözmek üzerine değil, kimin suçlu olduğu üzerine odaklanmış, bu nedenle de kısır siyasi tartışmalara saplanıp kalınmıştı. Çok partili dönem, deprem sorununu gündeme getirmek bakımından yararlı, bu sorunu çözüm odaklı tartışmak noktasında ise zararlı hale getirmişti. Siyasiler değişmiş, ithamların biçimleri değişmiş, ancak çok partili dönem boyunca tartışma, kimin suçlu olduğu ve itham edenlerin haklılıkları sonucu

³²⁰ MM Tutanak Dergisi, d. 2, c. 22, b. 7, 22 Kasım 1967, s. 165.

kazanacakları çıkarlar üzerine odaklanmıştı. Sonuç olarak siyasilere hepsi haklı, vatandaş ise mağdurdu.

Reşit Ülker bir başka oturumda da araştırma işini gündeme getirmiş, üzerine gidilirse gelecekte yaşanabilecek acıların önüne geçilebileceğini, insanların önceki depremler nedeniyle sağlam binalar yaptıklarını ve bu nedenle yeni yapılanların haricinde eskilerin sağlam kaldığını, böylece olası büyük hasarın önün geçildiğini, resmi binalarda gerekli kontrollerin yapılmadığını ve usulsüzlüklerin söz konusu olduğunu, başka türlü beton binaların yıkılmayacağını iddia ediyordu. İstanbul'un da yapılarının dayanıksızlığı sebebiyle deprem noktasında tehlikede olduğunu söylüyordu. Denetimin yetersiz kaldığını, belediyeler ve köy muhtarlarının denetim işine baktıklarını, yetersizlik ve eksiklerin bundan kaynaklandığını, deprem yönetmeliği yapmak kadar, yönetmeliğe de uyup uyulmadığını denetlemenin, yönetmelik kadar önemli olduğunu, söylüyordu.³²¹ Reşit Ülker eski-yeni kıyası ile AP iktidarını suçlamaya devam ediyordu. 1950'lerin aksine resmi binaların da yıkılması sorgulanıyor, beton binaların yıkılmayacağına duyulan inanç da göze çarpıyordu. Ayrıca bu konuşma İstanbul'un deprem tehlikesine ilk işaret eden konuşmalardan biri olma özelliği de taşıyordu.

Reşit Ülker'in bu teklifi üzerine vekiller partilerini temsilen yaklaşımlarını ortaya koymuşlar, MP'li Sinop Vekili Hilmi İşgüzar, inşaat ve kat mülkiyetinin değerinin arttığını, inşaat kalitesinin önüne daha fazla kar mantığının geçtiğini, bu durumun ortaya çıkarılması bakımından da meclis araştırılmasına taraftar olduklarını söylemişti. MP'nin ardından GP adına Adnan Şenyurt ve TİP adına da Adil Kurtel konuyla ilgili söz almıştı. Şenyurt bu araştırmanın ileriye dönük fayda sağlayacağını, söylemiş, uzlaştırmacı bil üslup kullanmış, gelecek kayıpların önüne geçme isteği konuşmaya yansımış, hükümetin ileriye dönük daha sağlam bir politika takip edebileceğini vurgulamıştı. Adil Kurtel ise, inşaat sektörünü eleştirmiş, müteahhitliğin eğitimsiz kişilerin elinde olduğunu söylemiş, kusurların ve usullere uyulup uyulmadığının aydınlatılmasını istemişti. Önceki tartışmalardan farklı olarak Adil Kurtel inşaat sektörünü ve müteahhitlik müessesini eleştirerek farklı bir noktaya dikkat çekmiş, TİP'li bir vekil olarak dönemin sol-komünist vurgusunu yansıtmış, sermaye

³²¹ MM Tutanak Dergisi, d. 2, c. 23, b. 22, 27 Aralık 1967, s.95-99.

sahipleri üzerine odaklanan bir eleştiri ile ideolojik eğilimini yansıtmıştı. Ayrıca sorunun kaynağını da eğitimde araması bakımından Kurtel, farklılık arz ediyor, denetim mekanizması tartışmasından konuyu farklı bir yere çekiyordu. Ardından CHP adına Hayrettin Uysal söz almış; deprem yönetmeliğinin artık ilkel kaldığını, bu nedenle de değiştirilmesini, sonuç olarak da meclis araştırmanı desteklediklerini belirtmişti.³²² Uysal öncekilerden farklı olarak yönetmelik üzerinde durmuş, sorunun sadece denetim de değil teknik ve yönetmelik yönün de olduğuna işaret etmişti.

Tüm bu konuşmalardan çıkan farklı bir sonuç da konuşma yapanların TBMM'nin çoğulcu yapısını yansıtmış olmasıydı. 1960'lı yılların anayasal çoğulculuğu ve küçük partilerin az milletvekili ile mecliste olması nedeniyle bu partilerin de tartışmalara katılmasını sağlamıştı. Bu nedenle de deprem konusunda farklı partilerin farklı sesleri de duyulur olmuş, dönemin anayasal ve siyasi düzeni depreme yaklaşımı ve ele alış biçimine yansımış çoğulcu bir karakter kazandırmıştı.

Meclisteki bu konuşmaların ardından AP grubu adına Feyyaz Köksal, meclis araştırmasının yavaş olacağını ve araştırmanın faydasızlığına işaret etmişti. Deprem yönetmeliğinin değişeceğini, Adapazarı Depremi'nin ardından düzeltmelerin de yapıldığını ve daha da iyileştirileceğini, iyileştirmelerin araştırma olmadan da yapılabileceğini, araştırmanın da iyileştirme sürecini aksatacağını söylemişti. CHP grubu adına Nermin Neftçi de kanun ve yönetmeliklerin değişiminin de bir fayda sağlayacağına inanmadığını, çünkü uyulmadığını söylüyordu. Şimdiye kadar genel olarak hükümetlerin deprem konusunu ihmal ettiğini, araştırma açılmasının konuyu partiler üstü ele almanın belki de Japonya gibi olmanın ilk adımı olabileceğini söylemişti.³²³

Ardından İmar ve İskan Bakanı Haldun Mentешеoğlu söz almış; kanuni ve yönetmelik değişimine işaret etmiş, bununda en kısa zaman da yapılmış olacağından, denetim-kontrol mekanizmasının da gelişeceğinden bahsetmişti. “Tetkik edilmesi gerekenler edilmiş, ve alınması gereken tedbirler de saptanmış ve tatbik sahasına da konulacak olduğundan Bakanlığın bu konu üzerine düştüğünü” belirtmiş, sanki;

³²² MM Tutanak Dergisi, d. 2, c. 23, b. 22, 27 Aralık 1967, s.95-104.

³²³ MM Tutanak Dergisi, d. 2, c. 23, b. 25, 10 Ocak 1968, s.213-227.

“araştırma yapılmazsa bu konu yüzüstü bırakılacaktı, bakanlık hiçbir şey yapmıyormuş” gibi bir algıyı kabul etmediğini, sadece beton binaların yıkılmadığını, yıkılan beton yapıların az olduğunu binlerce yapının yıkılıp hasar gördüğünü, araştırması istenen mevzuların zaten yapıldığını, fenni konuların halledildiğini, gerekli işlemlerin de yapılmaya başlandığını bu nedenle de araştırmaya gerek olmadığını belirtmişti. Sonrasında da mecliste AP tenkit edilmiş, hükümet araştırmayı kabul etmezse sorumlu olacağı eleştirileri gelmişti. Ancak önerge oylanmış ve kabul edilmemişti.³²⁴

Adapazarı depremi az da olsa Cumhuriyet Senatosunda da gündem edilmişti. Senatörler de depremle ilgili çeşitli demeçler vermişler, ilk olarak Kadri Kaplan söz almış, son Adapazarı Depremi öncesinde tedbir alınıp alınmadığını, mevzuatların yerine getirilip getirilmediğini sormuş, sorumluların peşine düşülmesi ve bunların temizlenilmesi gerektiğini söylemişti.³²⁵ Başka bir senatör Orhan Salioğlu da zayıfın 1943 senesindeki depreme nazaran az olduğunu bunun da nedeninin saatin erken, havanın sıcak, vatandaşın mesire yerlerinde olmasına bağlamıştı. Ona göre, facianın sebebinin bir yönü mühendis ve mimar hataları iken, bir yönü de mal sahibinin az masraf ile büyük bina yapma arzusuydu. Bundan sonra bu tip usulsüzlüklerin önüne geçilmesi gerektiğini belirtmişti.³²⁶ Senato da az da olsa ele alınan deprem Millet Meclisinin eleştirel tonunu ve içeriğini barındırıyordu.

2.2.4. Depremler Sonrası Kamuoyunun Depreme Yaklaşımı

Türkiye’de deprem olduktan sonra küçük de olsa bilimsel tedbirlerin alınması noktasında bazı girişimler, depreme nasıl yaklaşıldığını anlatan yazı ve tavırlar ortaya çıkıyordu. Bu doğrultuda İmar ve İskan Bakanı Haldun Menteşoğlu bakanlığın deprem haritalarında iyileştirmeler yaptığını, Adapazarı Depremine de buna vesile olduğunu, İTÜ’ye bağlı Arz Fiziki Enstitüsünün ekiplerinin de deprem bölgesinde bilimsel incelemelerde bulunduğunu, ayrıca proje aşamasında yapılan hataların, uygun malzemenin kullanılmamasının depremin verdiği hasarda pay sahibi olduğunu

³²⁴ MM Tutanak Dergisi, d. 2, c. 23, b. 25, 10 Ocak 1968, s.227-231.

³²⁵ CS Tutanak Dergisi, d. 1, c. 43, b. 94, 25 Temmuz 1967, s.452-453.

³²⁶ CS Tutanak Dergisi, d. 1. c. 43, b. 95, 26 Temmuz 1967, s.485-486.

açıklamıştı³²⁷ Böylelikle Adapazarı Depremi deprem haritalarının gelişimine vesile olabiliyorken, resmi ağızdan denetim eksikliğinin sonuçlarını da gözler önüne seriyor, muhalefetin iddialarının da içerik olarak doğruluğu görülüyordu.

Siyasetçiler kadar bilim adamları da beton bina konusunda endişe belirtiyordu. Mühendis Orhan Pekin, konuyla ilgili bir yazı kaleme almış, depremi tabiatın bir ikazı olarak değerlendirmiş, can kaybının çokluğunu beton binaların yıkılmasına bağlamış, bu tip beton binaların Adapazarı gibi deprem bölgelerinde yapılmasını hata olarak değerlendirmişti.³²⁸ Bölgeye giden bilim adamlarından Adnan Kalafatçioğlu da bu deprem üzerine bir yazı kaleme almış, yaptığı araştırmalar neticesinde, deprem bölgesi olan Adapazarı'nın yerinin değiştirilmesi fikrini sorgulamış, bunun çok büyük mali külfet getireceğini, iskan yerlerinde jeolojik ve zemin etüdünün yapılması gerektiğini, zemine göre inşaat tipinin belirlenmesini, evlerin tek ve çift katlı deprem tipi evler olması gerektiği tavsiyesinde bulunmuştu.³²⁹ Görüldüğü üzere, evlerin boyutunun kısa olması talebi deprem üzerine çalışan bilim adamlarından da geliyordu.

İstanbul Fen Fakültesi Öğretim Üyesi Hüseyin Soysal deprem üzerine bir yazı kaleme almış; depremin önceden kestirilebileceğini, depreme odaklanan özel bir kurumun teşkilatlanmasının gerektiğini, laftan öteye gidilemediğini, bilimsel çalışmaların yetersizliğini, depremin doğal bir olay olduğunu, ilahi ceza olmadığını, vurgulamıştı.³³⁰ Sitemkar bir üslup kullanan Soysal, diğerlerinden farklı olarak önceden kestirmenin de altını çizmişti. Ancak bu vurgulansa da yapılar depreme göre yapılmadığından sadece can kaybının önüne geçilebilir, her deprem sonrası oluşan acı tablo ortaya çıkmaya devam ederdi. Deprem için köklü tedbirlerin alınması, depreme özel bir kurumun teşkilatlanması isteği ile beklentilerini daha rasyonel çerçeveye oturtuyordu.

Deprem için bilim adamlarının uzun vadeli tavsiyeler içeren yaklaşımlarının yanı sıra can kaybının önüne geçme kaygısı taşıyan anlık tedbirlerden bahsedenler de vardı. Buna göre; deprem anında başlangıçta eşyaların düşeceği, duvarlarda belirgin

³²⁷ MM Tutanak Dergisi, d. 2, c. 23, b. 25, 10 Ocak 1968, s. 228.

³²⁸ Orhan Pekin, "Adapazarı Zelzelesi ve Günahlarımız", *Cumhuriyet*, 29 Temmuz 1967, s.2.

³²⁹ Kalafatçioğlu, s.136.

³³⁰ Hüseyin Soysal, "Depremler İçin Bir Uyarı", *Milliyet*, 27 Temmuz 1967, s.2.

hasarların oluşacağı, bunun depremin şiddetli olacağı sinyali verdiği, böyle durumlarda dışarı kaçılması gerektiği, apartmanlarda ise bundan mahrum kalındığından boşluk oluşturabilecek yerlere kaçılması, merdivenlerden uzak durulması tavsiye ediliyordu. Ahşap evlerde ise üst katların alt katlardan daha güvenli olduğu söyleniyordu.³³¹

Adapazarı Depremi vesilesi ile depremi önceden tahmin etme uğraşında renkli simalarda ortaya çıkabiliyordu. Sakarya’da bir kaplıca işletmecisi; kaplıcadaki sıcak suyun güçlü bir şekilde kaynaması ve beraberinde beyaz köpük çıkarmasını depremin bir işareti olarak yorumlamış, bu yolla dünyanın neresinde olursa olsun depremin önceden bilebileceğini, bunu defalarca tecrübe ettiğini, son Adapazarı Depremi’ni de bildiğini ve ailesiyle birlikte tedbir amaçlı boş bir araziye geçtiklerini o günün akşamın da deprem olduğunu ve depremden zarar görmediklerini söylemişti.³³²

Renkli olaylar kadar usulsüzlükler ve etik olmayan faaliyetler de iddia ediliyordu. Deprem amacıyla ayrılan çimentolar karaborsaya düşmüş, Bunla ilgili AP’li belediye meclisi başkanı Behçet Deryaoğlu mahkemeye verilmiş, çimento ve inşaat malzemeleri satın alıp karaborsaya düşürmekle suçlanmıştı.³³³ Bunun haricinde ulaşım ücretlerini arttırma, enkaz altındaki eşyaları çalmak gibi fırsatçılıklar da söz konusuydu. Deprem bölgesi iyisiyle kötüsüyle bir yaşam alanı oluyordu. Deprem yardımlaşma duygusunu yoğunlaştırırken, etik olmayan davranışları da gün yüzüne çıkarıyordu.

Netice olarak, Adapazarı felaket sahasına dönüşmüş, beton apartmanlar ciddi manada hasarın nedeni olmuş, beton binaların yıkılması çokça konuşulmuş, beton ve yüksek binaların bu kadar göz önüne gelmesi 1960’lı yıllarda yapı mimarisinin değişimine işaret etmiş, deprem riski üst katların fiyatlarını düşürmüş, alt katlarını yükseltmiş, bu da halkın depremle mücadelesinin evden kaçma üzere kurulu olduğunu göstermişti. Ölümün azlığı insanların tatil de ve evlerinde olmamalarına bağlanmış, tedbirler deprem öncesine değil deprem sonrasına yoğunlaşmış, ordu ve Kızılay ön

³³¹ *Milliyet*, “Dışarı çıkılmazsa en emin yerler kolon dipleri, kapı kasaları altları ve köşeleridir”, 24 Temmuz 1967, s.7.

³³² *Milliyet*, Bir şahıs “24 saat önce depremi bildiririm” diyor”, 8 Ağustos 1967, s.3.

³³³ *Cumhuriyet*, “Deprem çimentoları karaborsaya düştü”, 1 Ekim 1967, s. 7.

planda olmuş, deprem sanayi üretiminin de aksamasına neden olmuş, bu nedenle sorunların çözümüne daha fazla odaklanılmıştı. Dış ilgi zayıf kalsa da Papa ilgi gösterilmesini sağlamış, devlet yeniden inşa yerine, tamir ve evlerini inşa edeceklerine yardım yapılması yolunu tutmuş, devletin hedefi kimsenin aç ve açıkta bırakılmaması olarak belirtilmişti. Basın, meclis deprem konusunu bolca işlemiş, resmi ve özel yapıların yıkılması sorgulanır olmuş, depremin siyasileşmesi yerleşen bir yaklaşım olmuş, Adapazarı'nın siyasi temsilinin gelişmiş olduğu görülmüştü. Meclisin ve muhalefetin denetim işlevi artmış, deprem hükümete murakabenin bir yolu olmuş, siyasiler deprem sorununun muhtelif yönlerine işaret etmiş, resmi ağızdan ilk defa denetim eksikliği olduğu itiraf edilmiş, demokratikleşme meyvelerini vermişti.

2.3. Gediz Depremi (28 Mart 1970)

Kütahya ve Gediz, doğal afet ve özellikle de depremlerden sıkıntı çekmiş yerlerdir.³³⁴ Gediz'in afetlerden çektiği sıkıntılar efsanelere de yansımış, buna göre Gediz arazisi eskiden meydana gelen volkanik bir depremle oluşmuştu.³³⁵ Bu doğrultuda Kütahya büyük bir deprem felaketi ile 1970 senesinde yeniden anılmıştı. Kütahya-Gediz Depremi 28 Mart 1970 senesinde, saat 23.02'de, 7.2 büyüklüğünde meydana gelmiş, 1086 kişinin ölümüne, 19.291 yapının da yıkılmasına veya hasar görmesine neden olmuştu.³³⁶ Bu çapta bir deprem on binlerce insanı da etkilemiş, binlerce insanın da yaralanmasına sebebiyet vermişti.

Gediz Depremi, Cumhuriyet tarihinin en büyük depremlerinden biri olmuş ve Türkiye'nin gündemini uzun süre meşgul etmişti. Depremin meydana geldiği günlerde Türkiye, Kıbrıs sorununu konuşuyordu. O günlerde CHP'de yaşanan gerginlikler basına yansıyor ve yakın zamanda kurultayın toplanacağı bildiriliyordu. Amerikan üsleri ise tartışma konusu ediliyordu. Bunun yanı sıra öğrenciler arasında sağ-sol olayları artmış, gazeteler bu haberlerle meşgul olmuştur. Gediz Depremi böyle bir ortamda meydana gelmiş ve tek başına günlerce gündemi belirlemiş, birkaç sene boyunca da kendinden bahsettirmişti.

³³⁴ http://www.kultursanat.gen.tr/_eng/bgediz/deprem.htm [Erişim Tarihi: 18.02.2021]

³³⁵ Dolunay Şenol, "Gediz Depreminin Düşündürdükleri", *Bilim Yolu Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 3, (2003), s.245-246

³³⁶ <http://www.koeri.boun.edu.tr/sismo/2/deprem-bilgileri/buyuk-depremler/> [Erişim Tarihi: 18.02.2021.]

Bu deprem ilk meydana geldiği anda geniş de bir çevreyi etkilemişti. Bursa’da cami minareleri yıkılmış, deprem korkusu insanların sokaklarda gecelemesine neden olmuş, İzmit’te elektrik hatlarında hasar meydana gelmişti. Ankara, Samsun, Sivas, Erzincan, Edirne, Çanakkale, Eskişehir, Balıkesir, Manisa gibi iller de etkilemişti. Depremın İstanbul’da da hissedildiği, Kadıköy, Kartal Üsküdar gibi ilçelerde yapıların duvarlarının çatladığı, camlarının kırıldığı, sinema seanslarının yarıda kaldığı, halkın sokağa döküldüğü haberleri veriliyordu. Adapazarı’nda bir spor salonunda Beyaz Kelebek’in konseri esnasında hissedilen deprem nedeniyle izdiham çıkmış ve ezilenler olmuştu.³³⁷

2.3.1. Gediz Depreminin Etkileri

Gediz ile iletişim, telefon hatlarının kopması nedeniyle kara araçlarının geliş-gidişleri ile sağlanabilmişti. Söylenenlere göre, Gediz’de evlerin yarısından fazlasının yıkıldığı, yangın çıktığı, can kaybının çok olabileceğinden korkulduğu anlaşıyordu. Akşam saatlerinde meydana gelen deprem halkı sokaklara dökmüş, insanlar geceyi deprem şokuyla birlikte sokaklarda geçirmişti. Geniş bir alanda hissedilen bu deprem için, Meteoroloji Müdürü Umran Emin Çölaşan, Eskişehir Bolu arasında olduğu tahminin de bulunmuştu.³³⁸ Bölgede depremin hemen ardından da büyük yangınlar çıkmış, yangınlar nedeniyle de çevre illerin itfaiyelerinden yardım istenmişti. Çeşitli illerde hissedilen depremin artçı sarsıntılar sabaha kadar sürmüştü.³³⁹

Depremin ikinci günü bölgede deprem nedeniyle oluşabilecek muhtemel sorunlarda ortaya çıkmaya başlamıştı. Ölenlerin çoğunluğunun sobalardan ve elektrikten dolayı çıkan yangınlardan da kaynaklandığı söyleniyordu. Ayrıca gece meydana gelen, insanları uykuda yakalayan deprem, ölüm ve enkaz altında kalma sayısını da attırmıştı. Bu kargaşa içinde kurtarma faaliyetlerine başlanmıştı.³⁴⁰

Yıkılan binalar arasında resmi binalar mevcut olup, enkazı altında ölenler vardı. Depremi haber alır almaz İmar ve İskan, Maliye, Sağlık, Sanayi Bakanları

³³⁷ *Cumhuriyet*, “Şiddetli Deprem”, 29 Mart 1970, s.1, 7; *Milliyet*, “GEDİZ İLÇESİNDE YÜZLERCE EV YIKILDI”, 29 Mart 1970, s.1, 11.

³³⁸ *Cumhuriyet*, “Şiddetli Deprem”, 29 Mart 1970, s.1, 7.

³³⁹ *Milliyet*, “Gediz İlçesinde Yüzlerce Ev Yıkıldı”, 29 Mart 1970, s.1, 11.

³⁴⁰ *Milliyet*, “Her Taşın Altında Bir Ölü Var”, 30 Mart 1970, s.1, 11.

bölgeye gitmişler ve durumla ilgili toplantı halinde bulundukları resmi binalardan biri sallanmış, bu nedenle de resmi binalar da çadırlara taşınmıştı. Gazetelerin tasvirine göre, köylerden merkeze gelebilenler yardım istemiş, ancak depremin yolları ve araziye bozması nedeniyle ulaşım büyük oranda aksamış, köylere giden yollarda arabalar birikmiş, bozulan yollar üzerinde yaralı taşıyan araçlar yaralılara büyük eziyet olmuş, hastaneler yaralılarla dolup taşmıştı.³⁴¹

Köyler için her zaman olduğu gibi durumunun iyi olmadığı belirtilmiş, haritadan tamamen silinen köylerin durumu ve Gediz ilçesinin 85 köyünün ise sadece 11'inden haberdar olduğu,³⁴² 600 haneye sahip Akçaalan Köyünün bütün gece yandığı, yıkılanın yanmasıyla da her yerin aydınlandığı söylenmişti.³⁴³ Gediz çevresinde bulunan maden ocaklarında da can kaybının çok olduğundan endişe edilmişti.³⁴⁴

Üçüncü güne gelindiğinde kar yağışı başlamış, artçı depremler devam etmiş, binin üzerinde artçı sarsıntının varlığından bahsedilmişti. Yangınlar da sürmüştü, depremlerin su şebekesine zarar vermesi ve bundan kaynaklı kesinti yangınların söndürülmesini zorlaştırmıştı. Bunların yanı sıra, Simav'a yakın bir kaplıcada kaynar sular, yine kaplıcaya yakın mesafede bulunan bir tarladan kükürt ve çamurla katışık su fişkırmıştı.³⁴⁵

Deprem anına dair izlenimler de mevcuttu. AP'nin Kütahya Vekili Ahmet Fuat Azmioğlu, deprem esnasında Kütahya'da bulunduğunu, Gediz'e vardıklarında felaket manzarasına ve çok karamsar bir görüntüye şahit olduklarını, deprem öncesi Gediz'den eser kalmadığını, enkaz altından zaman geçtikçe azalan inilti gelirliğini, bölgeye yardım için gelmekte geç kalındığına, ancak zamanla herkesin seferber olduğuna ve ertesi sabaha müdahalelerin de başladığına, yangının yanı sıra başlayan yağmurların zorluk çıkardığına, yollar kapandığından itfaiye araçlarının ara sokaklara giremediğine, kendisinin de yakınlarını kaybettiğine değinmişti.³⁴⁶

³⁴¹ *Milliyet*, "Her Taşın Altında Bir Ölü Var", 30 Mart 1970, s.1, 11.

³⁴² *Cumhuriyet*, "Ölü Sayısı 1000'in Üstüne", 30 Mart 1970, s.1.

³⁴³ Orhan İlhan, "Artık Her Yer Taş Yığını", *Milliyet*, 31 Mart 1970, s.4.

³⁴⁴ *Milliyet*, "Her Taşın Altında Bir Ölü Var", 30 Mart 1970, s.1, 11.

³⁴⁵ *Cumhuriyet*, "Enkaz altından 89 kişi kurtarıldı", 31 Mart 1970, s.1, 7.

³⁴⁶ *MM Tutanak Dergisi*, d. 3, c. 4, b. 62, 30 Mart 1970, s.40-41.

CHP Kütahya Mebusu Ali Erbek de beraberindeki ekiyle birlikte bölgeye gitmiş, Gediz’e gelince felaketin büyüğüne, beton binaların düştükleri hallere, depremin üzerine yangının, yağmurun ve soğğun insanları nasıl mahvettiğine, köylülerin perişan ve ne yapacaklarını bilemez hallerine şahit olmuşlar, mecliste de köy köy gittikleri yerlerde edindikleri izlenimi aktarmışlardı.³⁴⁷ Kütahya Senatörü İbrahim Etem Erdiñ Kütahya’da bulunduğunu, depremin sarsıntısının şiddetine şahit olduğunu, deprem haberi alınır alınmaz Ordu, Kızılay, İtfaiye gibi devletin kurumlarının Gediz’e intikal ettiğini, şehre vardığında şehrin yangınla kaplandığına, bu görüntünün ürkütücülüğüne de şahit olduğunu, Erzincan ve Varto depremlerinden bile daha ürkütücü bir manzaranın Gediz’de bulunduğunu söylemişti.³⁴⁸

Gazetelerin aktardıklarına göre, depremin üzerinden günler geçtikten sonra sorunlar da daha belirgin biçimde kendini göstermeye başlamıştı. Sorunların başında yardımların dağıtımındaki organizasyon bozuklukları gelmişti.³⁴⁹ Yangınlar ise depremin üzerinden birkaç gün geçmesine rağmen devam ediyor, söndürme çabaları da enkaz kaldırma ile eşgüdümlü olarak ilerliyordu.³⁵⁰ O günleri anlatanlar; çıkan yangınların sebeplerinden olan elektrik telleri ve mutfak tüplerine dair korkularını aktarmış, anlatıcılara göre can kaybının çokluğunun nedeni de çıkan yangınlar olmuştu.³⁵¹ Bölgede birbirine yakın halde bulunan ahşap yapılar da çıkan yangınların etkisini arttırıcı bir rol oynamışlardı.³⁵² Cesetlerin gömülememesi ve yaydıkları koku, hijyen şartlarının deprem bölgesinde sağlanamaması, tuvaletlerin yapılmaması su sorununun giderilememesi on binlerce insanın salgın hastalık riskini arttırmıştı.³⁵³

İmar ve İskân Bakanı Hayrettin Nakiboğlu, depremin 15 bin kilometrelik geniş bir alana yayıldığını, 90.000 vatandaşın evsiz kaldığını, bunun yanı sıra 150.000 kişinin de bu depremden olumsuz anlamda etkilendiğini açıklamıştı.³⁵⁴ Muhabirlerin

³⁴⁷ MM Tutanak Dergisi, d. 3, c. 4, b. 64, 3 Nisan 1970, s.91-94.

³⁴⁸ CS Tutanak Dergisi, c. 57, b. 55, 31 Mart 1970, s.504-505.

³⁴⁹ *Milliyet*, “6 saniyede 24 kişi can verdi”, 1 Nisan 1970, s.11.

³⁵⁰ *Milliyet*, 2 Nisan 1970, s.1.

³⁵¹ Nilgün Ç. Erkan, Töre Seçilmişler, Nurcan Boşdurmaz, “35 Yıl Sonra Gediz Depremi: Depremin Yaşayanlar ve İki Yerleşme Üzerindeki Etkileri” *TÜBA Kültür Envanteri Dergisi*, S6, (2009), s.142-143.

³⁵² Yusuf Güner, Emsal İbiş, Melike Pehlivan, Güzin Ayan, “1970 Gediz Depremi Sonrasında Yapılan Çalışmaların Yönetmel Açısından Değerlendirilmesi,” *VI. International Earthquake Symposium (IESKO 2019)*, Kocaeli: Turkey, 2019, s.18.

³⁵³ *Milliyet*, “Salgın Hastalık Tehlikesi Belirdi”, 3 Nisan 1970, s.1, 11.

³⁵⁴ *Cumhuriyet*, “Ege’de dün yeni deprem oldu: 24 ölü”, 1 Nisan 1970, s.1.

aktardıklarına göre, bu tabloyu, yardım almak için oluşan kuyruklar, açlık tehlikesi, ölüleri gömecek mezar yeri sıkıntısı çekilmesi, yakıt bulunamadığından araçların yolda kalması, ele geçirilen yardım çadırlarının parayla satılması ve enkaz altından aradan günler geçmesine rağmen ölü çıkartılmaya da devam etmesi daha da karartıyordu.³⁵⁵ Gazeteler uzun müddet bölgenin gerek yardımlara ulaşma, gerekse de hava koşulları nedeniyle çektiği sıkıntıları aktarmıştı. Resmi açıklamalar ile gerçeğin birbirini tutmadığı öne sürülmüştü. Anca yine aynı gazeteler bölgeye giden yardımları sayfalarca anlatmış, bölgeye ulaşan yardımlardan bahsetmişti. Nitekim böyle bir kargaşa ortamında gazetelerin, basının doğası gereği olarak da haberleri abartılı ve okuyucunun duygularını okşayıcı biçimde vermesi doğaldı. Ayrıca depremzede psikolojisinin aktardıklarının da doğrudan esas alınması, çarpıtmalara neden olabiliyordu.

Deprem 13. gününe gelindiğinde hayat normale döndü haberleri yapılmaya devam etmiş, hayatın normale dönmesi de deprem ürkekliğinin atılması, esnafın dükkân açması olarak değerlendirilmişti.³⁵⁶ 20 Nisan tarihine gelindiğinde de artçı depremler hala devam etmiş, depremlerin hem şiddetleri hem de yıkıcı etkisi yüzlerce yapının yıkılmasına yol açmış, ancak insanlar depremler nedeniyle evlerinde olmadıklarından can kaybı yaşanmamıştı.³⁵⁷

Gediz nüfusu bölgede yaşayanların yanı sıra yardıma gelenlerle artmış, yardıma gelenlerden bir kısmı da Varto faciasına uğrayan Vartolular olmuştu. *Milliyet* gazetesinin haberine göre, Vartolular kendilerinin de benzer bir felaket yaşadıklarını bununla baş etmeyi öğrendiklerini, deprem evi yapma konusunda ustalaştıklarını ve evleri yapmak istediklerini söylemişlerdi. Ancak Gedizliler işsiz kaldıklarını, gelirlerinin olmadığını, kendilerine iş lazım olduğunu, bu nedenle de evlerin inşaatında kendileri çalışmak istemişlerdi.³⁵⁸

Tüm bu gelişmelere karşın depremden harap olmuş Gediz'in başka bir yere taşınacağı söylemleri vardı. Ancak buna karşı çıkanlar da mevcuttu. Buna göre; Gediz

³⁵⁵ *Cumhuriyet*, "Yardım için halk kuyrukta", 2 Nisan 1970, s.1, 7.

³⁵⁶ *Milliyet*, "Salgın hastalık önleniyor", 11 Nisan 1970, s.1, 11.

³⁵⁷ *Cumhuriyet*, "Kütahya çevresinde şiddetli deprem oldu, 225 konut yıkıldı", 20 Nisan 1970, s.1, 7.

³⁵⁸ *Milliyet*, "Vartolular Gediz'de çalışmak istiyor", 24 Mayıs 1970, s.4.

aynı yerinde kalabilirdi. Başka yere taşınması düşüncesinin; fırsatçıların kendi arazileri üzerinde inşaat yaptırma ve bu yolla zengin olma heveslerinden kaynaklandığı söyleniyordu.³⁵⁹ Ancak bunlar her bu duruma benzer olaydan sonra ortaya çıkan, sadece iddia niteliğinde haberlerdi.

2.3.2. Tedbirler ve Yardımlar

1970 depreminin Türkiye’de afetlerle mücadelenin hız kazandığı, ancak afet sonrasına müdahalenin ön plana çıktığı, afet öncesine yatırım yapılmadığı, hasarın azaltılmasına yönelik çalışmaların olmadığı bir deprem olduğu söylenir.³⁶⁰ Gediz Depremi bu konuda önceki depremlerle benzerlik göstermiş, afet sonrasına müdahale ile, deprem tedbirleri konusunda önceden var olan tavır sürdürülmüştü. Devlet kurumları aksamalarla birlikte baştan aşağı bütün imkanları ile Gediz’in yardımına koşmuş, Türkiye genelinde büyük bir yardımlaşma seferberliği de başlatılmıştı. Kızılay ve Ordu bu seferberlikte her depremde olduğu gibi en ön planda olan kurumlar olmuştu.

Deprem haberinin alınmasının ardından çevre illerden yardım ve kurtarma ekibi gelmeye başlamış, bölgeye 400 asker ve komutanları gelmiş, iş bölümü yapılarak deprem acısı giderilmeye çalışılmıştı. Resmi makamlar dışında, çevre illerden bölgeye gerek insan anlamında gerekse de malzeme bakımından yardımlar ulaşmıştı. İlk etapta görünen sorun barınma ihtiyacı olduğundan ve çadırlar da yetersiz geldiğinden halk toplu taşıma araçlarına, kamyonlara yerleştirilmişti.³⁶¹

Milliyet gazetesi yardım kampanyası başlatmış, bu kampanyaya yerli yabancı birçok kurum ve insan katılmış, on beş gün süren kampanyada toplamda 3.107.241 lira para toplanmıştı. Çeşitli illerden de yardımlar toplanmaya başlamış, Ankara da esnaflar kendi aralarında para toplamış, Ankara Sanayi Odası da 100.000 lira ile yardıma iştirak etmişti. Bunun yanı sıra çeşitli ticari teşekküller de yardım kampanyasına katılmış, İpragaz; tüp, gaz ve lamba yardımında bulunmuştu. Makine

³⁵⁹ *Milliyet*, “Gediz Şimdiki Yerinde Kalmalı”, 27 Mayıs 1970, s.7.

³⁶⁰ Güner, s.21.

³⁶¹ *Milliyet*, “Her Taşın Altında Bir Ölü Var”, 30 Mart 1970, s.1, 11.

Kimya Endüstrisi Kurumu 10 okul barakası, Shell Şirketi gazyağı ile haşere ilacı, Besler Fabrikası bir ton bisküvi, Koç Holding 650.000 lira yardım yollamışlardı.³⁶²

Gelen yardımlar ve enkaz altındaki eşyalar düşünüldüğünde bölgede hırsızlık vurgunculuk, yağma gibi sorunlarla mücadele adına güvenlik tedbirleri alınmaya çalışılıyordu. Sağlık ekipleri de tifo aşısı yapmaya başlamış, sular da klorlanmıştı.³⁶³ Çeşitli bakanlıkların ekipleri resmi daireler için barakalar oluşturmaktaydı. İmar ve İskân Bakanlığının bölgeye yaptığı yardımların on milyon lirayı bulduğu iddia ediliyordu.³⁶⁴

Devam eden depremler hasarlı ama yıkılmayan binaların yıkılmasına sebebiyet verdiğinden Gediz Kaymakamlığı halkın sokak aralarında gezinmesini yasaklamıştı. Milli Eğitim Bakanı Orhan Oğuz bölgeye giderek incelemelerde bulunmuş, kimsesiz kalan çocukların eğitimleri için tedbirler düşünülmüştü. Ayrıca bölgeye tahsis edilebilen bir helikopterle ulaşılamayan yerlere yardım götürülmeye,³⁶⁵ salgın hastalık riskine karşı özellikle hayvan ölüleri makineler yardımıyla çıkarılmaya, fırın açılarak ekmek üretimine, tuvalet ve çamaşırhanesi bulunan şehirler kurulmaya başlanmıştı.³⁶⁶

Bölgede çıkan yangınlar ve itfaiye binasının çökmesi ve ekiplerin de ölmesi nedeniyle çeşitli illerin itfaiye ekipleri bölgeye gönderilmiş, bin kişiden müteşekkil sivil ve askeri ekip yangın söndürme ve enkaz temizleme işine girişmişti. Yardım seferberliğine ilk katılanlardan biri de Kızılay olmuş, binlerce çadır ve battaniye, seyyar hastane ve yemekhane, elektrik sorunu nedeniyle jeneratör, sağlık ekibi ve medikal malzeme, para bölgeye göndermişti. Bayındırlık Bakanlığı 200 adet prefabrik evi bölgeye sevk etmiş, Ankara Valisi Ömer Naci Bozkurt bölgeye 32 kamyonluk inşaat malzemesi göndereceklerini ve yardım kampanyası başlattıklarını açıklamıştı.³⁶⁷

³⁶² *Milliyet*, “Yurt İçinden ve Dışından Geniş Çapta Yardım Var”, 1 Nisan 1970; *Milliyet*, “Koç Holding 650.000 liralık yardım yaptı”, 2 Nisan 1970, s.1; *Milliyet*, 14 Nisan 1970, s.1.

³⁶³ *Milliyet*, “6 saniyede 24 kişi can verdi”, 1 Nisan 1970, s.11.

³⁶⁴ *Milliyet*, “Salgın Hastalık Tehlikesi Belirdi”, 3 Nisan 1970, s.1, 11.

³⁶⁵ *Milliyet*, “Canlı olduğu sanılan kadın kurtarılamıyor”, 5 Nisan 1970, s.1, 11.

³⁶⁶ *Milliyet*, “Salgın hastalık önleniyor”, 11 Nisan 1970, s.1, 11.

³⁶⁷ *Cumhuriyet*, “Ölü Sayısı 1000’in Üstüne”, 30 Mart 1970, s.1, 7.

Bankalar borçları ertelemeye başlamış, ailesi bölgede bulunan erlere bir buçuk ay izin verilmişti.³⁶⁸ Çocuk Esirgeme Kurumu ailesini kaybeden çocuklar için gerekli hazırlıkların yapıldığını belirtmiş, Eczacıbaşı İlaç Fabrikası ilaç yardımında bulunmuştu.³⁶⁹ Bilet satan yerler bilet fiyatlarına depreme yardım maksatlı ekstra ücret eklemişlerdi.³⁷⁰ İller Bankası ekipleri bozulan su ve elektrik sisteminin tamiratına başlamış, Necdet Onut, Emet Kaymakamlığına atanmış, Fethiye Depremi nedeniyle sahip olduğu tecrübeden faydalanılmak istendiği söylenmişti.³⁷¹ Kızılay Başkanı Fikret Pamir, 25.000.000 lira kadar iç yardım yapıldığını, 150 milyon kadar da dış yardımın yapıldığını, ihtiyacın üstünde gıda maddesi olduğunu söylemişti.³⁷²

İmar ve İskan Bakanı, ordunun her depremden sonra canla başla çalıştığını, ancak bunun ordunun asıl görevi olmadığını, bu nedenle deprem konusunda teşkilatlanmaya başlandığını, İngiltere’den de teknik destek alındığını, kurtarma aletlerinin sipariş edildiğini açıklamıştı.³⁷³

Askere alınacakların bir yıl boyunca alımlarının ertelenmesi,³⁷⁴ bölgede bulunan 2349 ailenin Karılar Pazarı bölgesine yerleştirilmesi kararlaştırılmış,³⁷⁵ başka farklı yerlere nakledilme tedbirleri de alınmıştı. Kütahya ve çevresinde depremden zarar gören demiryolunun inşası ve tamiri yapılmıştı.³⁷⁶ Gediz Depremi nedeniyle zarar göre esnaf, küçük sanatkar, bu kişilerin oluşturdukları dernek veya kooperatiflerin Türkiye Halk Bankasına olan borçlarının ertelenmesine karar verilmişti.³⁷⁷ Kütahya Senatörü Orhan Akça, deprem bölgesi halkından, bankaların borçlarını istediklerini, halbuki borçların ertelenmesi gerektiğini, bunun vaat de edildiğini, ancak verilen sözle bankaların yaptıkları arasında çelişki olduğunu, bu konuda tedbir alınmasını istemişti.³⁷⁸

³⁶⁸ *Cumhuriyet*, “Kütahyalı erlere birer buçuk ay izin verildi”, 31 Mart 1970, s.1.

³⁶⁹ *Cumhuriyet*, “Felaketzedelere, içten ve dıştan büyük yardım gönderiliyor”, 31 Mart 1970, s.1, 7.

³⁷⁰ *Cumhuriyet*, “Ege’de dün yeni deprem oldu: 24 ölü”, 1 Nisan 1970, s.1.

³⁷¹ *Cumhuriyet*, “Ege’de dün yeni deprem oldu: 24 ölü”, 1 Nisan 1970, s.1.

³⁷² *Cumhuriyet*, “Kızılay Genel Başkanı: Yöneticiler Yardımı Engelliyor” 22 Nisan 1970, s.1, 7.

³⁷³ *MM Tutanak Dergisi*, d. 3, c. 11-1, b. 58, 24 Şubat 1971, s.517.

³⁷⁴ *BCA Fon Kodu*: 30 18 1 2 Yer No: 251 38 13.

³⁷⁵ *BCA Fon Kodu*: 30 18 1 2 Yer No: 255 59 5.

³⁷⁶ *BCA Fon Kodu*: 30 18 1 2 Yer No: 258 74 11.

³⁷⁷ *BCA Fon Kodu*: 30 18 1 2 Yer No: 259 84 19.

³⁷⁸ *CS Tutanak Dergisi*, c. 57, b. 60, 16 Nisan 1970, s.670-671. 2020, s.151-156.

2.3.3. Deprem Tartışmaları

Devlet Gediz Depremi olduktan sonra dikkatini deprem bölgesine çevirmiş, Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosunda Gediz Depremi konuşulmuş, siyasiler bölgeyle ilgili demeçler vermiş, bazıları da bölgeye gitmişler, ordu ve devletin diğer kurumları da aktif olarak bu sürece katılmışlardı. Böylelikle depremin devletin, hükümetin, muhalefetin, siyasilerin konusu olduğu Gediz Depremiyle birlikte yeniden tescillenmiş oluyordu.

Bu doğrultuda, Başbakan Süleyman Demirel depremin hemen ardından Gediz'e gitmiş, beraberinde Milli Savunma Bakanı Ahmet Topaloğlu ve Hava Kuvvetleri Komutanı Muhsin Batur bulunmuştu. Yol boyunca mağdurlarla konuşulmuş, durumları hakkında bilgi alınmış, özellikle köylüler güç durumlarını başbakana iletmışlerdi. Halka moral veren Demirel, ihtiyaçların giderileceğini bildirmişti. CHP Genel Sekreteri Bülent Ecevit de bölgeye gitmiş, sorunları yerinde görmüştü.³⁷⁹ Sunay ise valiliğe çektiği telgrafla taziyelerini bildirmişti.³⁸⁰ Sonrasında Cevdet Sunay da deprem bölgesine gelmiş, durumla bilgi almış, hastanede yaralıları ziyaret etmiş onlarla ilgilenmişti.³⁸¹ Sunay, Gediz'in tekrardan eski haline getirileceğini söylemiş, gezdiği yerlerde kendisine durumlarıyla alakalı hem şikâyetle hem de teşekkürde bulunanlar olmuştu.³⁸²

Başbakan Süleyman Demirel ilerleyen tarihlerde de bölgeye bir ziyaret gerçekleştirmiş, yeniden kurulan Gediz'i incelemişti.³⁸³ Demirel kış mevsimi gelmeden felaketzedelerin yeni evlerine gireceklerini müjdelemiş, çalışanlara da 90 gün mükletleri kaldığını, her şeyiyle işlerin yetiştirilmesini istediğini bildirmişti. Bölge halkı Demirel'in gezisi boyunca yolunu kesmiş ve su, elektrik gibi ihtiyaçlarını dile getirmişti. Ayrıca Demirel bölgedeki yeni inşaatların temel atmasında da hazır bulunmuş, ilk temeli kendisi atmıştı.³⁸⁴

³⁷⁹ *Milliyet*, "Her Taşın Altında Bir Ölü Var", 30 Mart 1970, s.1, 11.

³⁸⁰ *Cumhuriyet*, "Ölü Sayısı 1000'in Üstüne", 30 Mart 1970, s.1, 7.

³⁸¹ *Milliyet*, "Canlı olduğu sanılan kadın kurtarılamıyor", 5 Nisan 1970, s.1.

³⁸² *Milliyet*, "Sunay: Allahtan kork... dedi", 6 Nisan 1970, s.11.

³⁸³ *Milliyet*, "Demirel'in gideceği yeni Gediz'de yollar asfaltlandı", 6 Ağustos 1970, s.1, 9.

³⁸⁴ *Milliyet*, "Başbakan: Yeni Gediz 90 Günde Tamamlansın", 7 Ağustos 1970, s.1, 9.

Ziyaretler olurken; siyasilerin ve idarecilerin bölgeye ziyaretlerinden doğan rahatsızlık ve gerginlikler de basına yansıyor. Kızılay Genel Başkanı Fikret Pamir, gelen yardımların dağıtım işine ilgili mercilerden çok politikacıların dahil olmasının organizasyon bozukluklarına neden olduğunu ileri sürmüştü.³⁸⁵ Ayrıca bölgede bulunan Kızılay Genel Merkez Üyesi Hayrettin Vardar, bölgede bulunan Afet İşleri Genel müdürünü işlerle olması gerektiği gibi alakadar olmadığı gerekçesiyle başbakana telgraf yoluyla şikayet etmişti.³⁸⁶ Kütahya mebusu Mehmet Ersoy ile İmar ve İskan Bakanı Hayrettin Nakiboğlu deprem bölgesinde işleyiş dolayısıyla tartışmıştı.³⁸⁷ Bu tip haberler aslında, bölgedeki işleyişin sıhhatinden çok bürokratların ve siyasetçilerin birbirleri arasındaki çekişmeye işaret ediyordu. Bu çekişme için de deprem koşullarında en işlevsel argümanlardan biri de organizasyon bozukluğu iddiasıydı. Deprem bölgesinde aksaklıkların olması doğaldı. Nitekim bu aksaklıklar bağlamından kopartılarak çekişme unsuru haline getiriliyordu. Bu doğrultu da örneğin, Kızılay Derneği Genel Merkez Kurulu üyesi Hayrettin Vardar, deprem konusunda bir rapor hazırlamış, tedbirlerin yetersizliğinden bakanlık ekiplerinin faaliyetlerinden şikayet etmiş, ekiplerin eğlence yerine gider gibi gelmelerinden duyulan rahatsızlığı dile getirmişti.³⁸⁸ Ancak söylemler itham etmekten öteye geçmiyordu.

Deprem olduktan iki gün sonra, 30 Mart'ta felaket, meclisin gündemi olmuş, deprem ile ilgili önergeler verilmiş, bu önergeler, ölenler için saygı duruşunda bulunulması, vekillerin maaşlarından deprem bölgesine yardımda bulunmak adına kesinti yapılması, hayatta kalanlara meclis adına başsağlığı dilenmesi, kimsesiz kalan çocuklara yardım edilmesi konularında olmuş ve bunlar kabul edilmişti.³⁸⁹

1970 depremi ile Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosunda depremin politik bir içerikle ele alınması adeti iyice yerleşmişti. Ancak, AP'nin depremler noktasındaki en talihsiz tarafı, 60'lı ve 70'li yılların depremlerinin çoğunun kendi iktidarı dönemine denk gelmesiydi. Doğal olarak da eleştiren değil, eleştirilen, eleştirilere cevap vermek zorun kalan taraf oluyordu. Nitekim AP'nin muhalefete karşı kullandığı argümanı da

³⁸⁵ *Cumhuriyet*, "Felaketzedeler Sunay'ı Siyah Bayraklarla Karşıladı", 6 Nisan 1970, s.1, 7.

³⁸⁶ *Milliyet*, "Canlı olduğu sanılan kadın kurtarılamıyor", 5 Nisan 1970, s.1.

³⁸⁷ *Milliyet*, "Salgın Hastalık Tehlikesi Belirdi", 3 Nisan 1970, s.1, 11.

³⁸⁸ *Cumhuriyet*, "Yardım için gelenleri ağırlamak mesele oluyor", 23 Nisan 1970, s.7.

³⁸⁹ *MM Tutanak Dergisi*, d. 3, c. 4, b. 62, 30 Mart 1970, s.36-38.

“kendilerinin laf değil iş ürettiği” üzerine kuruluyordu. Bu konuşmalardan birinde kendilerini “Sol ve Atatürkçü olarak isimlendiren, Türkiye’yi bağımlılıktan kurtarma” iddiasındaki grupların enkaz altındakileri kurtarma noktasında sessiz kalmasına dikkat çekilmiş, hükümetin” zor işlerin hükümeti olduğu, yeni bir şehir kurulacağını, zor işlerin hükümetinin buna muktedir” olduğu ifade edilmişti.³⁹⁰ Bu tavır da deprem olur olmaz, tartışmaya açık iki tarafın varlığına işaret ediyordu. Birbirine salt güvensizlikle yaklaşan tarafların söylemleri birbirine zıttı. Ancak iktidarın, hiçbir şey yapmadığı iddiası hava da kalıyordu. Bunun için makul hiçbir sebep yoktu. Ancak iktidarı hedefleyen muhalefet için iktidarın iş bilmez olduğunu göstermek için depremler bulunmaz fırsattı. Eğer AP muhalefette olsaydı da bu durumun farklı olmayacağına yani, AP’nin eleştiren tarafta olmayacağına şüphe yoktur. Muhalefet stratejisini, ortaya çıkan aksaklıklara mercek tutarak, bunlar üzerinden politika oluşturarak üretiyordu. Bu noktada gerçeklik zemini buharlaşıyor, algıyı oluşturan karlı çıkıyordu.

Millet Meclisinde de siyasiler deprem gündemi üzerine konuşmuşlar, bunlardan İçişleri Bakanı Haldun Menteşeoğlu; hükümette bulunmaları sebebiyle devletin tüm olanaklarını deprem bölgesi için seferber ettiklerini, hükümetin en değişmez prensiplerinden birinin de felakete uğramış beldenin imar edilmesi olduğunu, hükümetin tıpkı Varto da ve diğer imar ettiği yerlerde verdiği sözü tutması gibi Gediz için de verdiği sözü tutacağını söylemiş, tam bu esnada deprem konusunun İmar ve İskan Bakanı tarafından hükümet güzellemesi yapmak suretiyle istismar edildiğini söyleyerek itirazlarda bulunmuşlardı.³⁹¹ Ayrıca Varto’nun 1970’te imar edilmesi bir yana, 1990’lı yılların sonunda imar işlerinin bitirilmesi göz önüne alındığında İmar ve İskan Bakanının gerçeklerden kopuk bir konuşma yaptığı, muhalefetin olası eleştirilerine karşı hükümetin de benzer bir tavırla savunmacı davrandığı görülüyordu. Artık taraflar birbirlerini deprem üzerine siyaset yapmakla da suçluyordu. Nitekim, Adana vekili CHP’li Kemal Satır bir konuşma yapmış; birlik ve beraberliğe ihtiyaç duyulduğunu, bu koşullarda parti ve hükümeti övmenin anlamsızlığını öne sürerek İçişleri Bakanını eleştirmişti³⁹² Kemal Satır, birlik-

³⁹⁰ CS Tutanak Dergisi, c. 57, b. 55, 31 Mart 1970, s.506.

³⁹¹ MM Tutanak Dergisi, d. 3, c. 4, b. 62, 30 Mart 1970, s.36-38.

³⁹² MM Tutanak Dergisi, d. 3, c. 4, b. 62, 30 Mart 1970, s.38-39.

beraberlik vurgusuyla Adapazarı depremi için olan tavrını sürdürmüş, bu tavrın aşınmasını da eleştirmişti.

Particilik yapmak, kanunların yetersizliği gibi eleştiriler dışında, yardımların akıbeti hakkında da tartışmalar olmuştu. Hükümet kanadına göre her türlü gerekli tedbir alınmış, yardım yapılmış, vatandaşın hükümete, orduya ve Kızılay'a karşı minnet duyduğu belirtilmişti. Muhalefetse yardımların israf edilip alakasız yerlere harcanmaması için tedbir alınmasını istemişti. Muhalefetin; bölgeye giden yardımların önceden planlı bir organizasyon olması sonucunda herhangi bir sorun yaşamadan dağıtımının yapılabileceği, plana sahip olunmadığı takdirde ne kadar yardım da yapılsa aksamaların olacağı tespiti vardı.³⁹³ Buna karşılık, İmar ve İskan Bakanı Hayrettin Nakipoğlu da deprem sonrasına dair yapılanlara dair bir demeç vermiş; 10 Nisan'a kadar bölgede kaldığını ve tetkiklerde bulunduğunu, gerekenlerin ilk andan beri yapıldığını, organizasyonun sağlandığını, kimsenin açıkta bulunmadığını, hasarın fazlalığının nedeninin arazi ve inşaattan kaynaklandığını, ancak alınan hasara karşı can kaybının az olduğunu beyan etmişti.³⁹⁴ Nitekim bakanın bölgede bulunması işleyişin daha sıkı ve sağlıklı ilerlemesini sağlamıştır. Ancak muhalefet, yapılan yardımlar gazete sütunlarını doldururken, devletin icraatı ortadayken, yine en işlevsel olarak dağıtım konusuna odaklanmıştı. Şüphesiz organizasyonlarla ilgili aksaklıklar deprem bölgesi ve Türkiye'nin o yıllardaki koşulları düşünüldüğünde doğaldır. Ancak işlevsel olan bu argüman, özellikle "hükümetin iş bilmezliği" algısını oluşturacağından, kullanılmış ve her ne kadar resmi açıklama işlerin düzene koyulduğunu ifade etse de muhalefet plansızlık iddiasının peşini bırakmamış, muhalif basın da, muhalif politikacılar gibi bunu köpürtmüştür.

İlerleyen tarihlerde İmar ve İskan Bakanı Hayrettin Nakipoğlu Kütahya'da meydana gelen depremle ilgili detay bilgileri tafsilatlı bir biçimde aktarmış, bölgeye şahit olmuş olan bakan, devletin özellikle ordunun bölgede durmadan canını dişine takarak çalıştıklarını, gereken yardımın yapıldığını, ancak depremin geniş bir sahayı etkilediğini, bu nedenle de bazı aksaklıkların olabileceğini, bu konuda da hükümete insafsız davranılmaması gerektiğini, tenkitlerin olabileceğini, ancak bunların vicdan

³⁹³ MM Tutanak Dergisi, d. 3, c. 4, b. 64, 3 Nisan 1970, s.94-95.

³⁹⁴ CS Tutanak Dergisi, c. 57, b. 59, 14 Nisan 1970, s.619-622.

sınırlarını aşmış olmasının bölgede çalışanları zedeleyeceğini, geçici iskanın da sağlandığını, önlerindeki mühim işin kalıcı iskan sorununu çözmek olduğunu ifade etmişti.³⁹⁵

Nitekim bakanın kabul ettiği aksaklıklar, muhalefet tarafından kullanılmış, resmi açıklamaya rağmen tartışmalar durulmamıştı. CHP Ankara vekili Şinasi Özdenoğlu deprem sonrası ile ilgili bir konuşma yapmış, Avrupa Parlamentosu üyelerinden bir kısmıyla bölgeye gittiğini, Gediz Depreminin Türkiye'nin bir organizasyon başarısızlığı olduğunu söylemiş, ayrıca, eski Gediz'de modern bir şehircilik manzarasının burada vücut bulamayacağını, ilmin icaplarının yer konusunda neler söylediğini, ne zaman bir karara varılacağını sormuştu³⁹⁶

Şinasi Özdenoğlu'nun konuşmasına cevaben İmar ve İskan Bakanı Nurettin Ok da bir konuşma yapmış, herhangi bir organizasyon bozukluğu yaşanmadığını, işleyişin sağlıklı bir biçimde ilerlediğini, iskan konusunun ele alındığını, kıştan önce iskan konusunun çözümünün planlanmış olduğunu söyleyerek Özdenoğlu'nun iddialarını cevaplandırmış ve yalanlamış, işlerin yapılmadığı söylemi ile bölgede çalışanları incitmekten başka bir şey yapılmış olunmayacağını söylemiş, konuşmasında sürekli olarak deprem işinin ciddiyetle ele alındığını, yeni Gediz'in nereye inşa edileceğinin belli olduğunu, ancak spekülasyona yol açmamak adına bunun söylenmediğini vurgulamıştı. Bakan Gediz'in yeni yerinin sorulmasında da art niyet aramış³⁹⁷ ve karşı atağa geçmişti. Yardımlar konusu bolca tartışmaya yol açmışken; bu deprem özelinde yapılan yardımlaşma faaliyetini tutarlı ve başarılı bulan çalışmalar da vardı.³⁹⁸ Gediz depremi sonrası yapılanlar göz önüne alındığında devletin icraatı yadsınamaz. Ancak belirtildiği gibi alanın genişliği, aksaklıklara yol açmış, yine de Gediz kısa sürede inşa edilmişti. Bu durum organizasyonun varlığına ve planlı bir işleyişe işaret eder.

İlerleyen tarihlerde yardım ve organizasyon bozuklukları yerini inşaat tartışmalarına bırakmıştı. Hükümete, arsa istimlakı, inşaat işleri vb. konularda aksaklıklar olduğu, arsaların köy yaşamını sağlayacak nitelikten uzak bulunduğu,

³⁹⁵ MM Tutanak Dergisi, d. 3, c. 4, b. 68, 13 Nisan 1970, s.232-237.

³⁹⁶ MM Tutanak Dergisi, d. 3, c. 4, b. 77, 6 Mayıs 1970, s.602-605.

³⁹⁷ MM Tutanak Dergisi, d. 3, c. 4, b. 77, 6 Mayıs 1970, s.606-610.

³⁹⁸ Güner, s.22.

inşaat malzemelerinin kalite olarak düşük olduğu, işçiliğin kötü olduğunu, ilmi ve fenni şartların gözetiilmediği, evlerin olması gerekenden daha fazla maliyete yapıldığı gibi eleştiriler gelmişti. Bunlara cevaben İmar ve İskan Bakanı Hayrettin Nakiboğlu bu iddiaların gerçeği yansıtmadığını, ithamların hükümet tarafından da kabul edilemeyeceğini, beyan etmiş ancak ardından, AP ve CHP grubu arasında atışmalar başlamış, karşılıklı çok ağır hakaretler, küfürler edilmiş ve meclis bir anda kızıışmış, bunun üzerine bir saatlik bir ara verilmişti. Sonra oturum tekrar başlamış, tartışmaların sürmesi, neticesinde Hayrettin Nakiboğlu konuşmadan oturum tekrardan kapanmıştı.³⁹⁹

AP'den ayrılıp Bağımsız milletvekilliği yapan Diyarbakır Milletvekili Hasan Değer 2 Haziran 1971 tarihli oturumda, deprem nedeniyle yaptırılan konutlar, inşaat işiyle ilgilenen müteahhitlerin yaptıkları işler ve hükümetle ilişkileri, herhangi bir yolsuzluk veya istismarın yapılp yapılmadığı ile ilgili İmar ve İskan Bakanı Selahattin Babüroğlu'na bir soru sormuştu. Böylelikle inşaatların bitmeye yaklaşması, tartışmaların iyiden iyiye inşaatlara yönelmesine neden olmuştu. İmar ve İskan Bakanlığından bu sorulara rakamlarla cevap verilmiş, işleyişin usul ve yönetmeliklere göre olduğu söylenmişti.⁴⁰⁰ Buna rağmen yapılan inşaat tartışmaları devam etmişti. Prefabrik konutların yapımı ve ihalesi esnasında sıkı denetim yapılmadığı, bu nedenle de devletin zarara sokulup sokulmadığı, inşaatlar ve müteahhitlerle ilgili yolsuzluk ithamlarında bulunulmuştu. Bunlara karşılık da Selahattin Babüroğlu kürsüye gelmiş, devletin zarara sokulması gibi bir durumun söz konusu olmadığını, Gediz'e yapılan prefabrik evlerin müteahhitler aracılığı ile değil, Bakanlık tarafından yapıldığını, yolsuzluk gibi bir durumun söz konusu olmadığını söylemişti.⁴⁰¹

2.3.4. Depremler Sonrası Kamuoyunun Depreme Yaklaşımı

Her depremle beraber o günlerde depremlere nasıl yaklaşıldığı ve anlaşıldığı üzerine tavırlar, haberler, söylemler ve yazılar ortaya çıkıyordu. Gediz depremi de beraberinde bu tip dışavurumların bol olduğu bir deprem özelliği taşıyordu.

³⁹⁹ MM Tutanak Dergisi, d. 3, c. 9, b. 23, 18 Aralık 1970, s.314-322.

⁴⁰⁰ Rakamların detaylı bir dökümü için bkz. MM Tutanak Dergisi, d. 3, c. 13, b. 106, 2 Haziran 1971, s.729-733.

⁴⁰¹ MM Tutanak Dergisi, d. 3, c. 15, b. 126, 7 Temmuz 1971, s.260-261.

1950’li yılların başından itibaren her depremin ardından deprem konusunda Japonya’nın nasıl bir örnek olduğu dile getirilmiş, Gediz Depremi de Japonya’nın nasıl bir emsal olduğunun hatırlatıldığı depremlerden olmuştur. Bunun haricinde deprem nedeniyle sakınca oluşturacak yapılara hükümetin müsaade etmemesi, uygun malzemenin kullanılması ile bu sorunun çözülebileceği belirtilmişti. Gediz’e benzer bir depremin, daha büyük ve kalabalık bir şehri vurduğunda yaşanacak ölümlerin hatırlanmak bile istenmeyeceği, deprem sorunu göz ardı edilerek yapılan yapıların çokluğu, sürekli yenilerinin de yapıldığı, bu durumun insana verilemeyen kıymeti gösterdiği söyleniyordu. Müteahhitler ve hükümet bu konuda suçlanıyor, halk için çalışan bir hükümet olmadan bu sorunun çözülemeyeceği söyleniyordu.⁴⁰² Halk nazarında da deprem konusunda, muhalif kesim için, hükümetler doğrudan doğruya hedef olmaya başlamıştı. 1970’lerin başıyla birlikte deprem felaketinin muhatabının hükümetler olduğu düşüncesi oluşmuş ve yerleşmiş, hangi kesimden olunursa olunsun hükümete bu konuda yüklenilmişti. Hükümetin suçlu olması algısı özellikle MC hükümetleri ile daha da belirginleşecek, Türkiye’nin 1970’lerin ikinci yarısındaki artan kutuplaşması depreme yaklaşımı daha da siyasileştirecekti. Gediz Depremi müteahhitlerin de doğrudan doğruya eleştirildiği hedef alındığı bir deprem olmuştur. Buradan sonra müteahhitlere olan yaklaşım daha da saldırgan olacaktı. Daha da önemlisi büyük şehirlerin deprem tehlikesi iyiden iyiye akla gelmeye başlamış ve korkular oluşmuştu.

Gediz üzerine yapılan bir çalışmaya göre, bölgenin sismik olarak aktif olmamasına rağmen depremin meydana gelmesi buranın yerleşim yeri olarak riskini de göstermişti. Ancak bu riskin saptanması için yapılacak sismik araştırmaların benzeri başka yerlerin de tespitini gerektireceğinden hükümetlerin bu işe kalkışmadıkları da iddia edilmişti. Türkiye’nin önemli bir kısmı deprem bölgesiyken ve nüfusun çoğunluğu buralarda yaşıyorken yer değiştirmelerin de büyük sorunlara yol açacağı söyleniyordu.⁴⁰³ Türkiye için gerekli olan, uygun araziye, deprem gerçeği de gözetilerek inşaat yapmak olarak gözükiyordu.

⁴⁰² Kemal Bisalman, “Bir Depremin Düşündürdüğü..”, *Milliyet*, 31 Mart 1970, s.2.

⁴⁰³ Şenol, s.251-252.

Gediz Depremi ardından, depremi önceden tahmin etme konusu konuşulmaya başlamıştı. Amerikan, Sovyet ve Japon bilim adamlarına göre yakın gelecekte depremlerin önceden tahmin edilebileceği öngörülmüştü.⁴⁰⁴ Önceden tahmin konusunda Kandilli Rasathanesi Müdür Yardımcısı Deprem Bölümü Şefi Nevzat Öcal bir yazı yazmış, Türkiye’de de bu minvalde çalışmalar olduğunu, ancak gerek Türkiye’de gerekse de dünyada yapılan çalışmaların önceden tahmin için yeterli olmadığını, çok çetrefilli olan bu araştırmaların olumlu sonuç vermesinin de zorluğuna işaret etmişti.⁴⁰⁵

1970’li yıllar boyunca depremi önceden öngörme çalışmaları yapılmış, yakın gelecekte depremin önceden öngörülebileceği beklentisi ara sıra bir umut belirtisi olarak yazılıp çizilmişti. Ancak gözden kaçan nokta, yapıların depreme dayanıksızlığıydı. Can kayıplarının önüne geçilse de maddi kayıpların önüne geçilemeyecek, örneğin Gediz Depremi ardından oluşan manzara ve yaşantı oluşmaya devam edecekti. Türkiye için çözüm önceden tahmin değil, deprem öncesi alınacak tedbirler, depreme dayanıklı yapılar yapmaktı.

Bir başka sorun da deprem bölgelerine yapılan inşaat yatırımlarıydı. Depreme dayanıksız yapılar yapmanın yanı sıra deprem arazisi üzerinde inşaat yapmak da ayrı bir olaydı. Bu minvalde İnşaat Mühendisleri Odası İstanbul Şubesinde verilen bir konferansta Mühendis Ersin Arıoğlu; insanların deprem riski altında bulunduklarını, yatırımların deprem bölgelerine yapıldığını ve oluşacak olası depremlerde faturanın ağırlaşaacağını, inşaat tekniğinin düzelmemesi halinde kayıpların yaşanmaya devam edeceğini belirtmişti.⁴⁰⁶ Arıoğlu’nun söyledikleri bağlamında düşünüldüğünde kusur deprem de değil yapıları yapanlardaydı. İmar ve İskan Bakanlığı yetkilileri de beton binaların usulüne uygun yapılmadığını, bunu da depremle yıkılan binalarla tespit ettiklerini söylemişlerdi.⁴⁰⁷ Beton binalardan yıkılanların yapımında demir ve çimentonun eksik kullanıldığı tespit edilmiş, bu nedenle de müteahhitler suçlanıyordu.⁴⁰⁸

⁴⁰⁴ *Milliyet*, “10 Yıl Sonra Depremler Önceden Öğrenilecek”, 2 Nisan 1970, s.11.

⁴⁰⁵ Nevzat Öcal, “Depremler Tahmin edilebilir mi?”, *Milliyet*, 2 Nisan 1970, s.2.

⁴⁰⁶ *Milliyet*, “Türkiye’de halkın yüzde 66’sı deprem bölgesinde oturuyor”, 25 Temmuz 1970, s.3.

⁴⁰⁷ *Cumhuriyet*, “Ölü Sayısı 1000’in Üstüne”, 30 Mart 1970, s.1, 7.

⁴⁰⁸ Hikmet Çetinkaya, “Felaketzedeler, yıkılan beton yapılar için müteahhitleri suçladı”, *Cumhuriyet*, 3 Nisan 1970, s.1, 7.

Yapıların usulüne uygun olmadığı farklı mercilerde de dile getiriliyordu. İnşaat mühendisleri odasının hazırladığı rapora göre depremin şiddetine nazaran oluşturduğu yıkım fazlaydı. Açıklamaya göre Kütahya Depreminin şiddetinin sonucu bu derece yıkım olmamalıydı. Binaların dayanıksızlığı yıkımın ve ölümün nedeniydi. Kâr peşindeki konut projesinin sağlam olmayan yapılaşmaya yol açtığı, dolayısıyla da depremleri felakete dönüştürdüğü ve artık Gediz'den ders alınması gerektiği söyleniyordu.⁴⁰⁹ Gediz'den ders almak bağlamında da başka bir yere taşınacak olan Gediz'in depreme uğramış eski yerinin deprem müzesi olacağı konuşuluyordu.⁴¹⁰

Kütahya Depreminde din bağlamında da eleştiriler yaşanmıştı. İnşaat mühendisleri odası; başbakanın olayla ilgili takdiri ilahi açıklamasını eleştirmişti.⁴¹¹ Artık doğal afetleri ilahi irade ile bağlantılı düşünmek de eleştiri konusu haline gelmişti. Buna karşın; deprem ardından bölgede din adı altında yürütülen faaliyetler de olmuştu. Din görevlileri isimli bir derneğe mensup isimler insanların arasına karışarak açık saçık giyinmenin mini eteğin, ahlaksızlıkların depreme neden olduğunu söylüyorlardı.⁴¹² Bunun yanı sıra bölgede Hristiyanlık propagandası yapıldığı gerekçesiyle soruşturma açıldığı da bildiriliyordu.⁴¹³ Kendini din kisvesi altında değerlendiren gruplar, insanların zayıf anlarından faydalanmak istiyordu.

Gediz Depremi sonrasında deprem nedeniyle gelen yardım malzemelerinin, çalındığı, talan edildiği veya karaborsaya düştüğüne dair birçok haber çıkmıştı. CHP'li Reşit Ülker de bölgeyi gezmiş ve yardım malzemesinin çapulcuların eline geçmiş olduğunu öne sürmüştü.⁴¹⁴ Bu konuda bir iddia da Kızılay ile ilgili ortaya atılmıştı. Toplanan yardımlardan 500.000 liranın Kızılay çalışanlarına usulsüz şekilde ikramiye olarak dağıtıldığı suçlaması vardı. Bu iddia Kızılay Genel Merkez Kurulu üyesi Osman Pekin tarafından ortaya atılmıştı. Ancak konuyla ilgili Kızılay Merkez Kurulunca yapılan toplantıda paraların dağıtımında herhangi bir usulsüzlük olmadığını iddia eden

⁴⁰⁹ *Cumhuriyet*, "Gediz faciasından alacağımız ders", 10 Nisan 1970, s.1.

⁴¹⁰ Metin Özyıldırım, "Gediz, deprem müzesi oluyor", 23 Mayıs 1970, s.4.

⁴¹¹ *Cumhuriyet*, "Felaketzedeler Sunay'ı Siyah Bayrakla Karşıladi", 6 Nisan 1970, s.1, 7.

⁴¹² Hikmet Çetinkaya, "Felaketzedeler, yıkılan beton yapılar için müteahhitleri suçladı", *Cumhuriyet*, 3 Nisan 1970, s.1, 7.

⁴¹³ *Cumhuriyet*, "Yardım Malzemesi Para İle Satılıyor", 3 Nisan 1970, s.1.

⁴¹⁴ *Cumhuriyet*, "Yardım Malzemesi Para İle Satılıyor", 3 Nisan 1970, s.1.

üyeler de mevcuttu.⁴¹⁵ Tartışmalar uzadıkça basında Kızılay'ın itibarının zedelendiği, bu kurum için güvenin esas olduğu, güvenle iş gören Kızılay'a karşı güveni sarsmanın tehlikeli boyutlarının olacağı, insanlar düzgün yardım alamazken yarım milyon ikramiyenin doğru olmadığı, yardım parasının ikramiye olarak dağıtılmasının kabul edilemez olduğu eleştirileri geliyordu.⁴¹⁶ Tartışmaların ardından Kızılay Merkez Kurulu, Gediz Depremi vesilesiyle toplanan paradan yarım milyonunun personele dağıtımını kararını iptal etmişti.⁴¹⁷

2.3.5. Gediz Depremine Yabancı Ülkelerin Yaklaşımları

Gediz Depremi büyüklüğü nispetinde dışarıda yoğun ilgi görmüştü. Bu ilgi gerek basın gerekse hükümetlerin Gediz Depremi gündemlerine almaları, yoğun yardım kampanyaları başlatmaları, bölgeye ekipler göndermeleri, dünya basınında muhabirlerin ve siyasetçilerin yöneticilerin diplomatların bölgeye gelmelerine neden olmuştu. Gediz'e ilgi gösteren ülkeler arasında Batı Almanya sıyrılıyordu. Bunun en büyük nedeni Batı Almanya ile Türkiye'nin gelişen ilişkileriydi. Bu ilişkide Türkiye'den 1960'lı yıllar boyunca Avrupa'ya özellikle de Almanya'ya Türk işçiler gitmiş ve oraya yerleşmiş bunların sayıları milyonları bulmuştu. Bu yoğunluktaki bir etkileşim ve Almanya'da bulunan Türk nüfus, Almanya'nın Türkiye'de meydana gelen Gediz Depremine ilgisinin sebebi olmuştu.

Almanya'da bulunan Türk işçileri yardım kampanyaları başlatmış, Alman hükümeti işçilerin memleketlerine gidebilmeleri için kolaylıklar sağlamıştı.⁴¹⁸ Batı Almanya subayı bölgeyi yukarıdan izlemek için helikopterle deprem sahasını gitmiş, sonrasında İmar ve İskan Bakanı'yla beraber Gediz'e geçmişti.⁴¹⁹ Alman gençlerden müteşekkil yardım ekipleri bölgeye gelerek çalışmalara katılmış,⁴²⁰ Alman teknik ekibi Gediz'den aldığı içilemeyecek suyu arıtarak içilebilir hale getirmiş, oluşturdukları havuzlar sayesinde de halkın kullanımına sunmuşlardı.⁴²¹ Batı Almanya'nın Türkiye'ye 24 Nisan tarihine kadar 120 milyon mark yardım yaptığı

⁴¹⁵ *Cumhuriyet*, "Kızılay görevlilerine 500 bin lira ikramiye verildi", 7 Kasım 1970, s. 1, 7.

⁴¹⁶ *Cumhuriyet*, "Kızılay dikkatli olmalı", 9 Kasım 1970, s. 1, 7.

⁴¹⁷ *Cumhuriyet*, "Kızılay Merkez Kurulu 500 bin liralık ikramiye kararını iptal etti", 9 Kasım 1970, s.1, 7.

⁴¹⁸ *Milliyet*, "Her Taşın Altında Bir Ölü Var", 30 Mart 1970, s.1, 11.

⁴¹⁹ *Milliyet*, "Yardım Malzemesi Yağıyor Fakat, 2 Nisan 1970, s.1, 11.

⁴²⁰ *Milliyet*, "Salgın Hastalık Tehlikesi Belirdi", 3 Nisan 1970, s.1, 11.

⁴²¹ *Milliyet*, "20 köye ilk defa dün gidilebildi", 4 Nisan 1970, s.11.

söyleniyordu.⁴²² Almanlar bölgede aktif çalışmışlar, Akçaalan Köyünde 500'e yakın Eskimo tipi plastik ev yapmışlar, köylüler bu evi kurtarıcı olarak görmüşlerdi.⁴²³ Almanya'dan bir ekip gelmiş ve ellerindeki detektör ile enkaz altında birinin olup olmadığını tespiti çalışmışlardı.⁴²⁴

Batı Almanya dışında Gediz Depremi diğer devletlerin de ilgi oklarını üzerine çekmişti. Yabancı ülkelerin birçoğunun devlet başkanları taziye mesajları ve yardım etme dileklerini yollamışlardı.⁴²⁵ Kızılhaç Dernekleri Birliği üyelerine yardım çağrısında bulunmuş,⁴²⁶ Ortak Pazar tarafından Gediz Depremi münasebetiyle onar bin ton çavdar ve buğday,⁴²⁷ Avrupa Toplulukları Konseyi tarafından da hükümete yardım maksadıyla 2000 ton yağsız süttozu, 1000 ton tereyağı, 1000 ton eritilmiş tereyağı verilmişti.⁴²⁸

Hollanda, İngiltere, ABD, İran yardım eden ülkeler arasındaydı. Özellikle Hollanda da halkın yardımlaşma olayına büyük oranda katıldığı söyleniyordu. Çeşitli ülkelerin liderleri de ayrıca üzüntü mesajları yollamış, bunlardan biri de Kıbrıs Cumhurbaşkanı Başpiskopos Makarios olmuştu.⁴²⁹ İngiliz BBC ve Fransız basını depremi en önemli haber olarak yayınlamışlardı.⁴³⁰ Kuveyt, İsrail ve Yugoslavya, ve Avustralya nakdi ve ayni uçak ve kamyon dolusu muhtelif yardımlar yollamıştı.⁴³¹ Hollanda'nın Delft Şehrinde Tüccarlar Derneği Gediz için yardım kampanyası başlatmış, ilk hedeflerden biri ailesini kaybeden çocuklar için Öksüzler Yurdu kurmak olmuş, bu nedenle şehirde kapı kapı gezilerek yardım toplanmıştı.⁴³² İngiliz Çocukları Koruma Derneği de deprem nedeniyle nakdi ve ayni yardım yollamıştı.⁴³³

⁴²² *Milliyet*, "Almanya Gediz için 120 milyon mark verdi", 24 Nisan 1970, s.2.

⁴²³ *Milliyet*, "Gedizde 15 Bin Evden 4 Bini Yapıldı", 1 Ağustos 1970, s.1.

⁴²⁴ *Cumhuriyet*, "Yardım Malzemesi Para İle Satılıyor", 3 Nisan 1970, s.1.

⁴²⁵ *Cumhuriyet*, "Felaketzedelere, içten ve dıştan büyük yardım gönderiliyor", 31 Mart 1970, s.1, 7.

⁴²⁶ *Cumhuriyet*, "Felaketzedelere, içten ve dıştan büyük yardım gönderiliyor", 31 Mart 1970, s.1, 7.

⁴²⁷ BCA Fon Kodu: 30 18 1 2 Yer No: 251 38 15.

⁴²⁸ BCA Fon Kodu: 30 18 1 2 Yer No: 259 81 8.

⁴²⁹ Kemal Bisalman, "Bir Depremin Düşündürdüğü..", *Milliyet*, 31 Mart 1970, s.2.

⁴³⁰ *Milliyet*, "Her Taşın Altında Bir Ölü Var", 30 Mart 1970, s.1, 11.

⁴³¹ *Cumhuriyet*, "Felaketzedelere yurt içinden ve dışından yardım yağıyor", 2 Nisan 1970, s.1.

⁴³² *Milliyet*, "Hollandalılar bir öksüzler yurdu kuracak", 24 Nisan 1970, s.2.

⁴³³ *Cumhuriyet*, "Ölü Sayısı 1000'in Üstüne", 30 Mart 1970, s.7.

Yabancı ülkelerden 42 uçak dolusu yardım geldiği iddia edilmiş, Yunanistan'ın da 53 tonluk yardım malzemesi göndereceği açıklanmıştı.⁴³⁴ Dünya Kızılhaçlar, Kızılaslanlar ve Kızılaylar Merkez Teşkilatı temsilcisi Mr. Vitali deprem nedeniyle Türkiye'ye gelmiş, verdiği bir basın toplantısında Kızılay'ın yükünün ağır olduğunu, sağlam bir iş bölümünün kurulması gerektiğini beyan etmişti.⁴³⁵ Türkiye'ye o günlerde bir ziyaret gerçekleştirmiş olan İngiliz dışişleri bakanı Micheal Stewart ile eşi deprem bölgesini de ziyaret etmişler, bakanın eşi tablo karşısında gözyaşlarını tutamamış, bölge halkı ile diyalog kurmuşlardı.⁴³⁶

Yurt dışında depremle ilgili yardımlar Ağustos ayına gelindiğinde de devam ediyordu. Özellikle konut yardımında bulunuluyor, planlamaya göre bölgede okulsuz köy kalmayacağı vaat ediliyordu. Bu yardım işine en çok katkı sağlayanlardan biri de Türk dostu İsviçreli Federal Milletvekili Karl Ketterer'di. 66 köy ve ilçede eğitim kurumu ihtiyacının giderilmesi için çalıştıklarını söylemiş, prefabrik inşa edilecek okul, sağlık binası lojman gibi yapıların malzemesi Türkiye'ye gönderilmek üzere hazırlanmıştı.⁴³⁷

2.3.6. Gediz'in Yeniden İnşası

Depremi ardından deprem bölgesine yapılacak en önemli yardımlardan biri kalıcı iskân sorununu çözmektir. Gediz depremiyle birlikte geniş bir yeniden inşa faaliyeti başlamış, eski Gediz'in yerine, yeni Gediz'in kurulmuştu.

Bu doğrultuda açıkta kalan veya çadırlarda yaşamaya çalışan halk, evlerin vaat edildiği gibi bir an önce bitirilmesini beklemiş, kıştan önce bitirilip bitirilemeyeceği ise soru işareti olmuştu. Örneğin; köylerin yerlerinin değiştirilmesi hedeflendiğinde, köylülerin topraklarını terk etmeye direnmeleri gibi sorunlar çıkmıştı.⁴³⁸ 5 Ağustos 1970 tarihine gelindiğinde Gediz'in yerinin "Karıarpazarı" denilen yere nakli bakanlar kurulunca kararlaştırılmıştı. Burasının durumunun ise depremsellik açısından sağlıklı olmadığı, önceden bataklık olan yeni Gediz'in alanının planlama hataları

⁴³⁴ *Cumhuriyet*, "Gediz'de deprem devam ediyor", 5 Nisan 1970, s.1.

⁴³⁵ *Cumhuriyet*, "Felaketzedeler Sunay'ı Siyah Bayrakla Karşıladi", 6 Nisan 1970, s.1, 7.

⁴³⁶ *Cumhuriyet*, "Stewart'ın eşi deprem bölgesinde ağladı", 9 Nisan 1970, s.1.

⁴³⁷ *Milliyet*, "Ve İsviçre Konut İçin Malzeme Gönderiyor", 5 Ağustos 1970, s.1, 9.

⁴³⁸ *Cumhuriyet*, "Deprem bölgesindeki köylüler yeni yerlerine gitmek istemiyor", 13 Haziran 1970, s. 5.

nedeniyle kullanışlı olmadığı belirtilmişti.⁴³⁹ Ancak ileri sürülen bu ve buna benzer iddialar da muhalif argüman olmaktan öte bir anlam taşımamıştı.

İlerleyen günlerde İmar ve İskan Bakanlığı'ndan yapılan açıklamaya göre; Gediz halkı Ekim sonuna kadar yeni evlerine kavuşacaktı. Demirel o günlerde Gediz'e bir ziyaret gerçekleştirecekti. Bölgede Başbakanın Gediz'e yapacağı ziyaret duyulduktan sonra çalışmalar daha da hızlanmıştı. Bölgede çalışan mühendisler de işlerin Ekim sonuna kadar yetiştirileceğini belirtmişlerdi.⁴⁴⁰ Yapılan haberlere göre 128 köyden 33 tanesinin evleri bitirilmişti. Diğer yerlerde de inşaatlar sürmekteydi.⁴⁴¹ Yeni Gediz'in Kasım ayına gelindiğinde tamamlanmak üzere olduğuna dair haberler yapılıyordu. Bölgede 8010 konutun yapıldığı, bunların altyapı hizmetlerinin de bitirildiği, bunlardan bir kısmının apartman olduğu, dükkanların, camilerin, resmi binaların ve yolların da yapıldığı İmar ve İskan Bakanlığı tarafından açıklanmıştı.⁴⁴²

Deprem sonrası kurulan ilçenin inşaatı büyük oranda tamamlanmış, açılışına hazırlanılmaktaydı. Yeni açılış Cumhurbaşkanı ve Başbakanın katılımıyla yapılacaktı. Bölgede evler kadar sosyal ve ekonomik hayatın devamını sağlayacak sinema, otel, ticari dükkanlar vb. de açılmış, altyapı hizmetleri de tamamlanmıştı. Kiracılara da daireler ayrılmış mağdur edilmemeleri sağlanmıştı.⁴⁴³ Bu arada, Türkiye'nin gündemine yeni bir ritüel giriyor, yeniden inşa edilen deprem beldelerinin evlerinin teslim töreni siyasi iktidarların politik gösteriş alanı olarak bir araç olmaya başlıyordu. Gediz Depremi öncesinde, deprem sonrası yapılan evlerin büyük bir törenle ve üst düzey katılımı anahtar ve tapu teslim törenine rastlanmazken, Gediz'le birlikte anahtar teslim törenleri Türk siyasi hayatına girmişti. Gediz'in milat olmasının nedeni; ilk olarak depremin politik malzeme olarak kullanıldığı döneme denk gelmesi, ikinci ve daha önemli olarak da bu politik yaklaşımdan nasibini alıp da yeniden inşa edilen ilk yer olmasıydı.

Maliyeti 500 milyon lirayı bulan, 128 günde tamamlanan 8273 yeni ev törenle teslim edilmiş, evlerin anahtarları törene katılan Demirel tarafından verilmişti.

⁴³⁹ Nilgün s.143.

⁴⁴⁰ *Milliyet*, "Başbakan Gelecek Diye Gediz'de Faaliyet Arttı", 3 Ağustos 1970, s.1, 9.

⁴⁴¹ *Milliyet*, "128 KÖYDEN 33'ÜNÜN EVLERİ TAMAMLANDI", 24 Ağustos 1970, s.3.

⁴⁴² *Milliyet*, "Yeni Gediz Tamamlanıyor", 16 Kasım 1970, s.3.

⁴⁴³ *Milliyet*, "Yeni Gediz Pazar Günü Açılıyor", 20 Kasım 1970, s.3.

Demirel bölgeye gelirken tezahüratlarla karşılanmış, tören esnasında fahri hemşerilik ve yeni Gediz'in altın anahtarı verilmiş. Bu törene üst düzey birçok isimle beraber Federal Almanya İmar ve İskan Bakanı da katılmıştı. Demirel modern yeni Gediz'de hayatın daha da modernleşeceğini söylemişti. Bu törende sorunların çözümü ve çevre illere göçenler için de ilerleyen tarihlerde bir miktar daha evin yapılacağı İmar ve İskan Bakanı tarafından müjdelenmişti.⁴⁴⁴

Teslim töreni sonrası Yeni Gediz'in inşaatı üzerine yapılan tartışmalar durulmamış muhalefet sorunları dile getirmeye devam etmiş, iktidar da iddialara cevap vermiş yapılanları anlatmıştı. Buna doğrultuda Kütahya Senatörü Orhan Akça, Gediz'in yeniden inşasına dair bir konuşma yapmış, kötü tablo çizen, karamsarlıkla Demirel hükümetinin çekilmesini isteyenlere, bu hükümet tarafından Gediz'in sekiz ay gibi kısa bir zamanda nasıl inşa edildiğini hatırlatmış, bu mucizevi işin bir gurur ve övünme meselesi olduğunu, hükümetin haklı övüncünde bu uğurda çaba harcayan herkesin payı olduğunu beyan etmişti. Birlik ve beraberliğin nelere kadir olduğunu Gediz örneği üzerinden göstererek birlik ve beraberlik mesajı vermiş, hükümetin yapıp ettiklerinin ortada olduğunu, tapu teslim törenine kendinin de katıldığını, o esnada yanında Alman ve Kore sefirlerinin de bulunduğunu, Türk milletinin büyüklüğüne hayran kaldıklarını, 8 ay içinde yapılanlara hayret ettiklerini, yeni bir şehir kurduklarını, buna hastane, okul, imam hatip okulunun da dahil olduğunu ve yapılanın büyük bir başarı göstergesi sayılabileceğini söylemişti.⁴⁴⁵

1971 senesine gelindiğinde, Cumhuriyet Senatosunda, Gediz Depremi sonrası yapılan veya yapılmayanlarla ilgili eleştiriler devam ediyordu. Gediz'in yeniden imar edildiği iddia edilse de birçok eksiğinin olduğu, altyapıdan yoksun bulunduğu, evlerin kapılarının takılmadığı, drenaj hesabının yapılmadığından su basma riski taşıdığı, rakamlar konusunda şeffaf davranılmadığı eleştirisi gelirken, hükümet kanadı da eleştirilere, eleştirilerin insafsız olduğu, az zamanda çok işin yapılmaya çalışıldığı, ufak kusurların olabileceği, vatandaş açıkta bırakmamak için didinen hükümetin sadece tebrik edilebileceğini belirterek karşılık veriyordu.⁴⁴⁶ Nitekim kısa sürede

⁴⁴⁴ *Milliyet*, "Yeni Gediz'in evleri sahiplerine verildi", 4 Aralık 1970, s.1, 9.

⁴⁴⁵ CS Tutanak Dergisi, c. 62, b. 13, 8 Aralık 1970, s.169.

⁴⁴⁶ CS Tutanak Dergisi, c. 63, b. 32, 30 Ocak 1971, s.497-507.

yapılan inşaatların kusurlarının bulunması doğaldı. Ancak bunun muhalefet için, iktidara giden yol da kullanılması, yapılanları değil de kusurlara odaklanması, bardağı boş tarafından görmesi, Türkiye'nin iktidar-muhalefet ilişkilerinin çarpık yönüydü.

Bir çalışmada, Gediz'de evler yeniden inşa edilse ve depremzedeler bu evlere taşınırsalar da, zaman geçtikçe eski yerlerine dönerek, kendi evlerini kendilerinin yeniden yaptıklarını, yeni evler kaderine terkedilerek paralarının da ödenmediğini, her ne kadar evler jeolojik olarak sağlam bir araziye yapılsa da seçilen yerin konumu, evlerin planlarının köylülerin isteklerinin gözetilmeden hazırlanması, altyapı yatırımlarının yetersiz oluşunun bu sonucu doğurduğunu yazılmıştı.⁴⁴⁷ Bir başka çalışmada da yeni yapılan evlerin çekirdek aile yapısı gözetilerek yapıldığı ve bu nedenle uzun vadede geniş aile yapısının Gediz'de çözülmeye ve aşınmaya uğradığı, mahalle konseptinin eksikliğinin de komşuluk ve sosyalleşme olanaklarını azalttığını, bunun da yeni yere adaptasyon sorununu ortaya çıkardığı ifade edilmiş, sonuç olarak halk Yeni Gediz'e alışamadığından, kendini buraya ait de hissedememişti.⁴⁴⁸ Ancak bu çalışmalarda da göz ardı edilen, evlerin olağanüstü şartlarda yapılmasıydı. Birkaç ay içerisinde binlerce konut yapılmıştı. Doğal olarak da “kimseyi açıkta bırakmama” ilkesi hükümetin düsturu olmuş, bunu yerine getirmiş, diğer konular arka planda kalmıştı. Normal şartlarda yapılan konutlarla ilgili yapılacak bu tip eleştirilerin tartışılır bir yanı olmazdı. Ancak iskan mağduriyetinin en kısa sürede giderilmesinin gözetildiği bir ortamda bu eleştirileri birincil önemde göstermek haksızlık olacaktır.

Sonuç olarak, Gediz'de depremle beraber felaket manzarası oluşmuş, zincirleme afetler ve yangınlar şehri kül etmiş, organizasyon ve yardımlaşmadaki aksaklıklar ciddi manada yardım yapılsa da muhalefet tarafından öne çıkarılmış, etik dışı vakalarla ilgili haberler hiç olmadığı kadar ayyuka çıkmış, afet sonrasında müdahale ön plana çıkmış, devlet kurumları aşağı bütün imkanları ile Gediz'in yardımına koşmuştu. Yıkılanlardan hükümet sorumlu tutulmuş, hükümet kanadı inşaat hataları olduğunu kabul etmişti. Sağ ve Sol birbirini suçlamaya başlamış, taraflar birbirlerini deprem üzerine siyaset yapmakla suçlamış, tartışmalar şiddetlenmiş,

⁴⁴⁷ William A. Mitchell, “Cumhuriyet Döneminde Depremler”, *Türkler Ansiklopedisi*, c. 17, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002, s.928-929.

⁴⁴⁸ Nilgün 144-145.

müteahhitler ciddi mana da eleştirilmişti. Önceden tahmin söylemi artmış, deprem, dış basında yoğun ilgi görmüş, yurt dışına giden Türk işçilerin bunda payı olmuştu. Gediz'in inşaat süreci çok ciddi tartışmalarla geçmiş, Türkiye gündemine yeni bir ritüel girmiş, yeniden inşa edilen deprem beldelerinin evlerinin teslim töreni siyasi iktidarların politik gösteriş alanı olarak bir araç olmaya başlamış, ancak evlerin benimsenmesi bakımından yapılan planların başarısız olduğu da gözlenmişti.

2.4. Bingöl Depremi (22 Mayıs 1971)

Bingöl, Türkiye'nin 1935 senesinde il haline getirilen⁴⁴⁹ ve bu gün Doğu Anadolu Bölgesinde bulunan 81 vilayetinden birisidir. Bu il, 22 Mayıs 1971 tarihinde Türkiye'nin makus talihini yaşamış ve Cumhuriyet tarihinin en büyük deprem felaketlerinden birine ev sahipliği yapmıştı. Deprem, yaklaşık 6 bin kilometrekare bir alanı etkilemiş; Van, Elazığ, Malatya, Adıyaman ve diğer çevre iller de bu depremden etkilenmişti. Tarihsel veri olarak, bölgede o güne kadar 400'den fazla deprem olmuş,⁴⁵⁰ en son büyük deprem, 17 Ağustos 1949 tarihinde, 6.7 büyüklüğünde, 450 can kaybı ve 3500 hasarlı yapı ile yaşanmıştı. 22 Mayıs 1971'de ise Bingöl, Cumartesi akşamı saat 18.43'te daha şiddetli bir depremle karşı karşıya gelmişti. Deprem, 6.8 büyüklüğünde olmuş, 878 can almış ve 9111 yapıya hasar vermişti.⁴⁵¹

Bingöl depremi bir felaket olarak bir gün gecikmeyle⁴⁵² gazetelerdeki yerini almış, gazetelerde 1971 yılının sonuna kadar, mecliste de 1972'nin Şubat'ının sonuna kadar yerini korumuştur. O günün gündemine bakıldığında, başka bir felaket olan Burdur Depremi de gündemdeki yerini Bingöl Depremine bırakmıştı. Bundan başka; deprem 12 Mart 1971 Muhtırasından birkaç gün sonra olmuş, sol örgütlere mensup kişilerin eylemleri de Bingöl Depremi ile yan yana kendinden söz ettirmişti. Bu örgütlerden biri tarafından İsrail'in İstanbul başkonsolosu Efraim Elrom kaçırılmış, ardından öldürülmüştü. Her yerde olayın zanlıları aranmış ve buna dair; sıkıyönetim, sokağa çıkma yasakları gibi tedbirlerin insanların hayatında yer ettiği bir süreç

⁴⁴⁹ CS Tutanak Dergisi, c. 65, b. 72, 3 Haziran 1971, s. 269.

⁴⁵⁰ MM Tutanak Dergisi, d. 3, c. 13, b. 104, 24 Mayıs 1971, s. 581.

⁴⁵¹ <http://www.koeri.boun.edu.tr/sismo/2/deprem-bilgileri/buyuk-depremler/> [Erişim Tarihi 21.08.2020]

⁴⁵² Türkiye'de depremler –genel olarak– vuku bulduktan sonraki gün gazetelerde yerini alırken Bingöl depremi 22 Mayıs'ta meydana gelmiş ancak Milliyet ve Cumhuriyet gazetelerinde 24 Mayıs tarihinde gündem olmuştur.

yaşanmış, bu ortamda 27 Mayıs Hürriyet ve Anayasa Bayramı kutlamaları yaklaşmış ve hazırlıklarına başlanmıştı.

Bingöl Depremi, yurt dışında da ilgi görmüş, ancak bu ilgi kısıtlı olmuştu. Depremi ardından dış yardım haberleri gazetelerin sütunlarında birkaç gün içinde kendine yer edinmiş, sonrasında buna dair haberler azalmıştı. İçerde de bu ilgi depremin büyüklüğüne ve diğer depremlerin gördüğü ilgiye kıyasla daha az gündem olmuştu. Bunun en önemli nedeni, iç politikadaki gelişmelerin deprem meselesinin önüne geçmesiydi. 12 Mart süreci ve devam eden anarşi, gündemi paratoner misali üzerine çekmişti.

2.4.1. Bingöl Depreminin Etkileri

22 Mayıs 1971 tarihinde, saat 18.43 civarında, Bingöl Depreminin meydana gelmesinin ardından bölgeyle ilk iletişimi, iki saat sonra Elazığ Valisi Zekeriya Çelikkilekli demiryolu telsizi aracılığıyla sağladı.⁴⁵³ Alınan haberlere göre, Bingöl yerle bir olmuş, resmi ve özel binaların hemen hepsi yıkılmış, okulda, evde, otelde, çarşıda vb. yerlerde bulunanlar enkazın altında kalmış, daha ilk günden, ölü sayısının bini geçmesinden korkulmuştu. Konutların toprak damlı olması, duvarların bağlantısız taşlarla yapılması ölü ve hasarı çoğaltmıştı.⁴⁵⁴ Senatör Orhan Kürümoğlu, Cumhuriyet Senatosunun görevlendirmesi ile 26-27 Mayıs tarihlerinde beraberindeki ekiple bölgede tetkiklerde bulunmuş, gördükleri karşısında, “(...) *Durum tam anlamıyla feci. O esnada olan 856 kayıpla aslında ucuz atlatılmıştır. Çadırlardan meydana gelmiş köyler gördük*”⁴⁵⁵ demişti. Bu depremle ilgili dönemin Kandilli Rasathanesi Müdürü Muammer Dize de, “Kütahya-Gediz Depremine yakın” olduğunu söyleyerek, Bingöl Depreminin şiddetini anlatmaya çalışmıştı.⁴⁵⁶

Gazetelerin tasvirine göre, 17.500 nüfuslu Bingöl halkının bir kısmı, enkaz altında ya cesedinin bulunup gömülmesini ya da –sağ kalanlar– enkaz altından çıkarılmayı bekliyordu. Nüfusun geri kalanı ise, evlerinden dışarıda deprem felaketinin etkisine enkazın üstünden şahit oluyordu. Hemen herkesin bir veya birkaç

⁴⁵³ *Milliyet*, “Bingöl’de Deprem: Bine Yakın Ölü Var”, 24 Mayıs 1971, s.11.

⁴⁵⁴ *MM Tutanak Dergisi*, d. 3, c. 13, b. 104, 24 Mayıs 1971, s. 581.

⁴⁵⁵ *CS Tutanak Dergisi*, c. 65, b. 71, 1 Haziran 1971, s. 246-248.

⁴⁵⁶ *Cumhuriyet*, “Erim: Bingöl’de Zarar Çok Büyük”, 24 Mayıs 1971, s. 1, 7.

yakını enkaz altındaydı. Ancak deprem esnasında elektrik santrali yıkıldığından şehir karanlığa gömülmüştü. Enkaz kaldırma çalışmalarını yapabilmek için günün aydınlanmasını beklemek gerekecekti.⁴⁵⁷

Ertesi gün, binlerce binanın yıkılmış, ayakta kalanların da hasarlı bir hale gelmiş olduğu görülmüştü. Enkaz altından cesetler çıkarılmış, henüz altına inilemeyen enkazlardan, hala hayatta kalanların sesleri duyulmuştu. Enkazlar teknolojik yetersizlikler, buldozer ve vinç aletinin geç gelmesi nedeniyle el yordamıyla kaldırılmaya çalışılmış, kısa süre sonra da ekipler gerek sivil, gerekse de askeri olarak bölgeye ulaşarak çalışmalara başlamışlardı.

Can kaybının en büyük nedeni binalardı. Görenlerin gözünden “*binalar üzerine basılmış karton gibiydi*”. En çok da resmi binalar perişan hale gelmişti. Halbuki Türkiye, 1971’e gelene kadar bir çok büyük deprem atlatmış ve deprem kuşağı üzerinde bulunan ülkelerden olduğunun da bilincindeydi. Devlet binaları bir yana, özel binaların dahi deprem şartlarına uygun yapılması gerekirken devlet binalarının kağıt gibi dağılması, devletin ve diğer sorumluların konunun ciddiyetini anlamamış ve/veya anlayamamış olduğunun en acı göstergesiydi. Başbakan Nihat Erim’e göre, zararın boyutlarının büyümesinin nedeni, kerpiç evlerdi. *Cumhuriyet* gazetesinin öne sürdüğüne göre, kerpiç evler zararın boyutunu arttırsa da usulsüzce alınan ihaleler, çalınan çimentolar, çürük resmi binalar ve müteahhit yolsuzlukları zararın asıl nedenleriydi.⁴⁵⁸

Bu depremle ilgili “can kaybının olmadığı hanenin bulunmadığı” söylemi, belki abartılı olsa da, insanların yakınlarını kaybetme oranlarını en azından istatistiksel olarak ifade etmişti. İnsanlar bölgedeki yakınlarını ve mülkiyetini kaybettiği ve beldenin bağlayıcılığı kalmadığı için çevre illere göç başlamıştı. İnsanlar çevre illere göçmüş, bölgeye gelen görevliler de Bingöl’ü terk etmişti. Hayvanlarını, yani ekonomilerini kaybeden Bingöl halkının 17.000 küsur nüfusu, 10.000’nin altına düşerek demografik dengesizlikler doğurabileceğinden yetkililer, yeni konutlar

⁴⁵⁷ *Cumhuriyet*, “Erim: Bingöl’de Zarar Çok Büyük”, 24 Mayıs 1971, s. 1, 7.

⁴⁵⁸ *Cumhuriyet*, “Erim: Bingöl’de Zarar Çok Büyük”, 24 Mayıs 1971, s. 1, 7; *Milliyet*, “Bingöl’de Deprem: Bine Yakın Ölü Var”, 24 Mayıs 1971, s.1, 11; *Milliyet*, “55 Kız Öğrenci Enkaz Altındaydı”, 24 Mayıs 1971, s.12.

yapılacağını ve biran önce bu konutları teslim edeceklerine dair açıklamalar yaparak göçleri önlemeye çalışmıştı.⁴⁵⁹

Deprem bölgesinde yer yer yardımların dağıtımını konusunda aksaklıklar olmuş ve sürecin gerginliği de hesaba katılırsa kavgalar çıkmıştı. Şehir gece olunca yalnızca ateşle aydınlatılabilmiş, yangın tehlikesi ve deprem hasarından dolayı elektrik verilememişti. Enkaz kaldırma işi de yavaş ilerlemiş, buldozerlerin enkazın altındakilere zarar vereceği endişesi, enkaz kaldırma ve arama kurtarma faaliyetlerini yavaşlatmıştı. Bingöl Belediye Başkanı Faik Ertuğrul, ölü sayısının verilen rakamlardan “(...)fazla olduğunu, çünkü bir çok insanın enkazdan çıkarılıp kamyonlara yüklenerek gömülmeye götürüldüğünü, gömülenlerin sayısını da bilmenin imkansız olduğunu” söylüyordu. Cumhuriyet gazetesi Yazarı Oktay Akbal, bu manzara karşısında Erzincan Depreminden beri hep aynı yoksulluk, bitkinlik, ezilmişlik, kayıtsızlık, umursamazlık gördüğünü yazmıştı.⁴⁶⁰ Akbal’ın söylemi, Türkiye’nin gerçeğini yansıtırken, Faik Ertuğrul’un iddiası tartışmalıydı. Ölenler sayılmadan gömülse de yakınlarının veya tanıdıklarının kayıp başvurusu ile sayı bilinebilirdi.

27 Mayıs tarihine gelindiğinde, Bingöl halkı başka bir doğal afetle karşı karşıya kalmış, 26 Mayıs gecesi şiddetli yağmurlar yağmış, depremden hasarlı olarak kurtulan yapılarda şiddetli yağmur nedeniyle çökmüş, enkaz kaldırma işleri de aksamıştı. O esnada dışarıda olan halk da bu yağmurdan nasibini almış, valilik önünde toplanarak çadır istemişti. Gerek vali, gerekse de o gün tetkik için orada bulunan İmar ve İskan Bakanı Selahattin Babüroğlu, halkın ihtiyaçlarının biran önce karşılanacağını söyleyerek halkı teskin etmişti.⁴⁶¹

Deprem bölgesinde yaşanan sorunlar uzun müddet devam etmiş, insanlar ömürlerinin en azından birkaç ayını depremin kötü yüzünü görerek yaşamış, evlerini kaybetmiş, eşyalarını enkaz altında bırakmışlardı. Uzunca bir müddet çadırlarda

⁴⁵⁹ Cumhuriyet, “Bingöl’den civar illere göç başladı”, 25 Mayıs 1971, s. 1, 7; CS Tutanak Dergisi, c. 65, b. 72, 3 Haziran 1971. s. 269-270.

⁴⁶⁰ Cumhuriyet, “Bingöl’den civar illere göç başladı”, 25 Mayıs 1971, s. 1, 7; Oktay Akbal, “Deprem bize hep ders verir”, Cumhuriyet, 26 Mayıs 1971, s. 1,7; Milliyet, “Yeni sarsıntı ayakta kalan binaları yıktı”, 25 Mayıs 1971, s. 9; Milliyet, “Gedizde Yine Deprem Oldu”, 26 Mayıs 1971, s. 1, 9.

⁴⁶¹ Milliyet, Deprem... sonra yağmur Bingölde evleri yıktı”, 27 Mayıs 1971, s. 3.

hayatlarına devam etmişler, ancak, çadırlar da yetersiz kalmıştı. Geçim kaynağı hayvancılık olan bölgede yıkılan ahırlar hayvanların telef olmasına, Bingöl ekonomisinin büyük zarar görmesine neden olmuştu. Bu, bölgenin daha da fakirleşmesine yol açacak bir gelişmeydi. Bununla beraber paranın imkanları da bölge için o günün koşullarında geçersiz durumdaydı. En başta alışveriş yapacak mekanlar da yıkılmış, bu nedenle halk dışarıdan gelecek yardıma muhtaç hale düşmüştü. İmkanları zorlayan ise, aynı anda Burdur depreminin de yaralarının sarılmaya çalışılmasıydı. İmkanlar ikiye bölünerek kullanılsa da, yardıma muhtaç Bingöl'e yardımlar yapılmış, ancak dağıtımdaki aksaklık haberleri gazetelerde eksik olmamıştı.

2.4.2. Tedbirler ve Yardımlar

İlk yardımlar Elazığ'dan gelmiş, valilik dozer ve greyderlerin yanı sıra, sağlık personelinin Bingöl'e yollanmış, 100 yataklı seyyar hastane bölgeye sevk edilmiş, Ordu da yardım amaçlı konuya dahil olmuş, ekipler arama kurtarma faaliyetlerine başlamıştı. Özellikle ordudaki ilk yardım ekiplerine; yaralıların taşınması, ilaç temini, iletişim ve ulaşım sağlanması noktasında hava kuvvetleri yardımcı olmuştu. Deprem esnasında elektrik santrali gibi su şebekeleri de hasar görmüş, doğal olarak içme suyu sıkıntısı çekilmişti. Ayrıca insanların evleri kadar, çarşı-pazar da yerle bir olmuş, gıda sıkıntısı da çekildiğinden bölgeye tankerlerle su, yiyecek ve seyyar aş ocağı gönderilmişti. Radyoda kan anonsu yapılmış, Ankara Kızılay Merkezinin önünde kan verme seferberliği olmuştu. Kızılay bölgeye yiyecek içecek, tıbbi malzeme, çadır, battaniye ve kan yollamış, Sanayi ve Ticaret Bakanı Ayhan Çilingiroğlu esnaf ve çiftçilerin borçları ertelenip bölgeye ayrılan kredi miktarının arttırıldığını açıklamış, Afet 500.000 TL acil yardım ödeneği yollanmıştı. Yaralılar çevre illerdeki hastanelere gönderilmiş, ağır yaralı olmayıp Bingöl'de tedavi edilecek olanlar da çadırlarda kurulan seyyar hastanelerde tedavi edilmeye çalışılmıştı.⁴⁶² Salgın hastalık riski böyle durumlarda arttığından, valilik tarafından, aşı uygulamasına geçildiği açıklanmış, okullar yıkıldığı için eğitim öğretim zora girmiş, sınavlar ertelenmişti. Bingöl depremi

⁴⁶² Türkiye Emlak Kredi Bankasının, inşaat, konut ve kooperatif kredilerini düşük faizle vermesi kararlaştırılır. BCA Fon Kodu: 30 18 1 2 Yer No: 267 39 7; Ayrıca esnaf ve küçük sanatkarlar ile bunların kurdukları yapıların Türkiye Halk Bankasına olan borçları da ertelenir. BCA Fon Kodu 30 18 1 2 Yer No: 268 48 18; *Milliyet*, Yeni sarsıntı ayakta kalan binaları yıktı", 25 Mayıs 1971, s. 9; MM Tutanak Dergisi, d. 3, c. 13, b. 104, 24 Mayıs 1971, s. 582.

üzerine, afetlerde kullanılacak ve 1972 senesinde gelecek olan helikopterler sipariş edilmişti.⁴⁶³

İşçilerin ve diğer personelin çalışabilmesi, konutların yapılıp enkazın kaldırılması vb. yerine getirebilmek için bütçe gerekmiş, hükümet bu bütçenin bir kısmını tekel zammı yaparak sağlamaya çalışmıştı. Buna göre, sigara ve alkole deprem bölgesine yardım amaçlı kullanılmak üzere ortalama %15 zam yapılmıştı. Zam parası ayrı fonda toplanacak ve bu para deprem felaketzedeleri için kullanılacaktı. Ancak bu konuda itirazlar geliyordu. Her şeyden önce felaketin acılarını dindirme işinin sadece alkol ve sigara tüketenlere yüklenmesi ve kullanmayanların bundan muaf tutulması haksızlık olarak, ceza gibi değerlendiriliyordu. Bunun yanı sıra deprem felaketlerinin acılarını dindirmenin ek vergilerle değil, bütçe ayırmakla olabileceği itirazı da dile geliyordu. Daha yoğun tartışmalar ise bu paranın usulsüzce kullanılabileceği endişesi ve hangi fonda toplanacağı sorusuydu. Konuyla ilgili tartışmalar uzunca müddet devam etmişti. 16 Temmuz tarihinde çıkan bir başka kararla deprem bölgelerinde ve çimento fabrikalarında grev ve lokavt yasağı konmuş, sorunlar giderilinceye kadar da devam edeceği belirtilmişti.⁴⁶⁴

Kurumsal anlamdaki gelişmelere bakıldığında; “Deprem Enstitüsü” kurulmuş, ayrıca Kızılay’ın da yardımlarıyla “Afetler Merkez Koordinasyon Kurulu” tesis edilmişti. Kurumun kuruluş amacı afet zamanlarında halkın yardımına daha süratli ve etkili biçimde koşabilmektir. Kurul sürekli çalışacak, depreme dayanıklı yapı malzemelerini, köylüye ve şehirlie öğretecek, bakanlıkların da yardımıyla sosyolog, pedagog ve öğretmenler ile afet bölgelerindeki insanlar konuyla ilgili bilinçlendirileceklerdi. Bu kuruldan bir ekip de köyleri gezerek, deprem konusunda halkı bilgilendirerek, konuyla ilgili eğitici filmler izletecekti. Deprem Enstitüsü de Japonya’yı örnek alarak emniyetli ve planlı bir çalışma düzenine girecekti. Deprem ölçerler geliştirilecek ve alınan kayıtlar değerlendirilecekti. Bu enstitü bünyesinde, depreme dayanıklılığın deneysel yollardan ölçüleceği bir laboratuvar kurulması hedefleniyordu. Bir diğer tedbir de afet zamanlarında kullanılacak, içerisinde deprem

⁴⁶³ *Cumhuriyet*, “Depremde yıkılan resmi binalar için her Bakanlık ayrı soruşturma açacak”, 28 Mayıs 1971, s. 7; *Cumhuriyet*, 8 Haziran 1971, s. 7.

⁴⁶⁴ Özer Serper, “Tekel Zammındaki Tutarsızlıklar”, *Milliyet*, 28 Haziran 1971, s. 2; BCA Fon Kodu: 30 18 1 2 Yer No: 269 52 3.

anında ihtiyaç duyulan maddelerin bulunacağı depolar açmaktı. Bunun için de hazırlıklara başlanmış, 1972 yılının sonlarına doğru tamamlanacağı düşünülüyordu.⁴⁶⁵

Bingöl depremi ardından felaket ile beraber geçim kaynağı olan hayvancılık büyük sekteye uğramış, insanlar iş yerlerini kaybetmiş, kısaca bölge ekonomisi akamete uğramıştı. Bu sorunun çözümü için, deprem felaketzedelerine yurt dışına işçi olarak gitme sürecinde öncelik tanınacağı konuşulmuş, Bingöl felaketzedelerine öncelik verileceği açıklanmıştı. Bununla beraber bu konuda ortaya çıkan sorunlar da vardı. Bingöl’de 860 hak sahibi tespit edilmiş, ancak sadece 10 kişi gönderilmişti. Bunun nedeni ise diğer afetlerle beraber kontenjanlarda yer kalmamıştıydı. Sırada bekleyen binlerce insan mevcuttu. Ayrıca yurt dışından vasıflı eleman isteniyor, bu ihtiyaca göre insanlar gönderilebiliyordu.⁴⁶⁶

2.4.3. Deprem Tartışmaları

Depremi haberi aldıktan sonra Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay, bölgedeki valilere yıldırım telgrafı yollayarak taziyede bulunmuş, Başbakan Nihat Erim, Başbakan Yardımcısı Sadi Kocaş, İç İşleri Bakanı Hamdi Ömeroğlu, Sağlık Bakanı Türkan Akyol, İmar Bakanı Selahattin Babüroğlu ve Kızılay Başkanı Recai Ergüder 23 Mayıs sabahı, askeri bir uçakla Bingöl’e gitmişlerdi. CHP Genel Başkanı İsmet İnönü, AP Genel Başkanı Süleyman Demirel ve diğer partilerin genel başkanları da bölgeye taziye mesajlarını iletmiş, ayrıca AP VE CHP bölgeye bir heyet de yollamışlardı.⁴⁶⁷

Ağustos ayı sonlarında Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay ve beraberinde Genelkurmay Başkanı Memduh Tağmaç da Bingöl’e gitmişti. Bölge de halka sıkıntılarının giderileceği söyleyen Cevdet Sunay’a halk dilekçe vermeye çalışmış,

⁴⁶⁵ CS Tutanak Dergisi, c. 66, b. 99, 10 Ağustos 1971, s.503-509; *Cumhuriyet*, “Senato’da Özel Yüksek Okullar Tasarısının Tümü Kabul Edildi, 11 Ağustos 1971, s. 7.

⁴⁶⁶ CS Tutanak Dergisi, c. 1, b. 3, 11 Kasım 1971, s.28-32; CS Tutanak Dergisi, c. 3, b. 31, 7 Şubat 1972, s. 40.

⁴⁶⁷ *Cumhuriyet*, “ERİM: BİNGÖL’de ZARAR ÇOK BÜYÜK”, 24 Mayıs 1971, s. 1, 7; *Milliyet*, “Bingöl’de Deprem: Bine Yakın Ölü Var”, 24 Mayıs 1971, s.1, 11.

ancak kolluk kuvvetleri cumhurbaşkanının yanına kimseyi yanaştırmamıştı.⁴⁶⁸ Eylül ayı içerisinde Erim ve diğer bakanlar arasında da bölgeye gidenler olmuştu.

Deprem konusu Millet Meclisi ve Senatoda da dile getirilmişti. Millet Meclisinde yapılan toplantıda, son depremlerde vuku bulan afetlerde vefat edenler için saygı duruşunda bulunulmuştu. Aynı toplantıda Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Türkan Akyol depremle ilgili ilk etapta edinilen bilgileri vermişti.⁴⁶⁹

Her depremin ardından ortaya çıkan tedbirler ve yardımlarla ilgili tartışmalar Bingöl Depreminin ardından da ortaya çıkmış, ancak resmi yapıların yıkılması, hiç olmadığı kadar çok tartışılmıştı. Bunun da nedeni yakın zamanlarda yapılan resmi yapıların perişan hale gelmesi ve can kaybına sebebiyet vermesiydi. *Cumhuriyet* gazetesi yazarı Nadir Nadi, halkın sağlam yapıları yapacak masrafı göze alacak durumu olmasa da devletin böyle bir duruma düşmesinin kabul edilemez olduğu, paranın boşa heba edildiği, ihmalkarlık olduğu, bu tip ihmalkarlığın devlet eliyle fert zengin etmenin bir yolu olduğu eleştirisini getirmiş, sorumlular hakkında tahkikat açılmasını istemişti. Tepkilerin çokluğu nedeniyle Bayındırlık Bakanlığı, aldığı bir kararla devlet binalarını özel kişilere yaptırmayacaklarını, bakanlığa bağlı bir kurum tarafından inşaatların yapılacağını açıklamıştı. Ayrıca Bakan Cahit Karakaş, resmi binaların tetkiki ve sorumluların soruşturulması için de bölgeye bir heyet yollamıştı.⁴⁷⁰

Bingöl’de yıkılan resmi binaları yapan müteahhit ve kontrolle görevli teknik elemanların tespit edilerek haklarında soruşturma açılmasına ve duruma göre belgelerinin iptal edilmesine karar verilmişti. “Deprem haritaları gerçeği yansıtmıyor, deprem yönetmeliği yetersiz kalıyor” diyen Bayındırlık Bakanı Cahit Karakaş, resmi binalardaki kusurlar nedeniyle kovuşturma başlatıldığını, ihalelere gereken özenin gösterilmediğini ve bunu düzeltecek hukuki tadilatın yapılacağını, resmi yapıların bakanlık tarafından yapılarak tek elde toplanması tasarısını dile getiriyordu. Son olarak da müteahhitlik müessesine önem verilmediğini, usta ve işçi sıkıntısı çekildiğini söyleyen bakan, ilerisi için, uygun olmayan zeminlere inşaat yapılmayacağını, her

⁴⁶⁸ *Cumhuriyet*, “Bingöl’de Sunay’a dilekçe vermek isteyenlere Polis mani oldu”, 26 Ağustos 1971, s. 1, 7.

⁴⁶⁹ MM Tutanak Dergisi, d. 3, c. 13, b. 104, 24 Mayıs 1971, s.583.

⁴⁷⁰ Nadir Nadi, “Felaket Üstüne Felaket”, *Cumhuriyet*, 25 Mayıs 1971, s. 7; *Milliyet*, “Devlet Binaları Özel Kişilere Yaptırılmayacak” 25 Mayıs 1971, s. 9.

bölgede aynı malzemenin kullanılmayacağını ve resmi binalara deprem ölçer cihazlar takılacağını vaat etmişti.⁴⁷¹

Resmi binalarla ilgili açıklamalar olurken, bir yandan da deprem bölgesinin sorunları devam etmişti. Durumun düzelmesi için Bingöl'ün devletin göndereceği teknik personele, müteahhitlere, mühendislere vb. ihtiyacı vardı. Ancak İmar ve İskan Bakanı, çaresiz bir biçimde, eleman temin edemediklerini, bunların maaşlarını ödemenin de sıkıntılı olduğunu, tasarlanan hizmetlerin bu yıl bitirilemeyeceğini söylüyordu. “Kalifiye elemanlar yurtdışına gidiyor, Türkiye’de kalanlar ise deprem bölgesine gönderilemiyor, gidenler bölgede durmuyordu.” Bunun en önemli nedeni yeni çıkan “Personel Kanunuydu.” Yeni kanuna göre teknik eleman ve mühendislerin maaşlarında düşme olmuştu. Yeni kanun öncesinde kendi görev bölgesi dışına gönderilen teknik eleman ve mühendisler, gittikleri yerlerdeki işleri geçici görev olduğundan, yan ödeme alıyordu. Ancak yeni kanunla birlikte, görev bölgesi dışında gittikleri yer de bu kişilerin memuriyeti çerçevesinde değerlendirilmeye başlanmış, geçici görev statüsünden çıkarılmış ve bu yolla yan ödemeler yapılmamıştı. Örneğin eski kanuna göre Ankara’dan Bingöl’e gelen bir memurun Bingöl’de yaptığı iş geçici görev kapsamında değerlendirilerek, yan ödemelerle ücretlendiriliyordu. Ancak yeni kanunla Ankara’dan Bingöl’e gelen mühendis, Bingöl memuru sayılıyor, bu geçici tayin, geçici görev olarak nitelenmiyor ve yan ödemeler yapılmıyordu. Hem maaşların düşmesi hem de yan ödemelerin bu tip ayak oyunları ile ödenmemesi personeli küstürerek, işleri içinden çıkılmaz hale getiriyordu. İmar Bakanına göre, “*teşkilat çözülmekteydi*”. İnsanlar hem Ankara’daki geçimleriyle, hem de Bingöl’de çalışmanın külfeti altındaydı ve yeni maaşları eski maaşlarının altına düşmüştü. Nitekim durumundaki bu kötüleşmeden dolayı kimse zaten şartları kötü olan deprem bölgesinde kalmak istemiyor, bu da deprem bölgesindeki olumsuz şartların devamını sağlıyordu.⁴⁷²

⁴⁷¹ *Cumhuriyet*, “Depremde” 13 Haziran 1971, s. 7; *Milliyet*, “Karakaş: Bütün Türkiye deprem hattı üzerinde”, 13 Haziran 1971, s. 1, 9.

⁴⁷² *Milliyet*, “Bingöl’e gidecek mühendis bulunamıyor”, 13 Temmuz 1971, s.7; *Milliyet*, “Her Gün 2-3 İnşaat Mühendisi Dışarı Gidiyor”, 15 Temmuz 1971, s. 7; CS Tutanak Dergisi, c. 66, b. 130, 18 Ağustos 1971, s. 680.

Yaşanan sıkıntılar bölgeye gelen yetkililere iletilmek isteniyor, ancak kolluk kuvvetleri, vatandaşı Cumhurbaşkanına, Başbakan’a vb. yaklaştırmıyordu. Şikayetler muhataplarına sağlıklı biçimde ulaştırılamadıklarından çözülüyor, bölgeye gelen doktor, sağlık personeli, teknik personel, öğretmen vb. bölgeyi terk etmesine neden oluyor, kaçanların yerine de yenisi gelmiyordu. Hasar tespiti doğru düzgün yapılmıyor, yardımların tahsisi aksıyor, yeni konutların ihaleleri gerçekleşmiyordu. Çadır dışında tahsis edilen barakalarda yaşam bir aile için zordu. Bu şartlarda yaklaşan kış herkesin korkusu oluyordu. Konutların ne zaman tahsis edileceği belirsizdi ve siyasilere vaatlerinden başka elde bir şey yoktu.

İmar ve İskan Bakan’lığı evlerin teslimi için 15 Aralık tarihini işaret etmişti. Buna karşın Bingöl Belediye Başkanı Faik Ertuğrul, evlerin söz verilen tarihe yani 15 Aralığa kadar bitmeyeceğini söylemiş, yetkilileri yapımı süren konutları ve hala çadırlarda yaşayan insanları incelemeye davet ederek bu tabloda “konutların Mart ayına kadar bile yetişemeyeceğini” öne sürmüştü.⁴⁷³ Bingöl Depremi, deprem sürecine Belediye başkanının da dahil olduğu, hükümetin eleştirildiği bir deprem olmuştu. Öncesinde cılız kalan Belediye Başkanları için Bingöl milat olmuştu. Bu da bölgesel temsilin gelişmesi ile ilgiliydi.

12 Mart havasında mecliste deprem eleştirel bir üslupla ele alınmamıştı. AP’den Oral Karaosmanoğlu, Ali Uslu, Parti olarak Milli Güven Partisi, Demokratik Parti, konuyu gündeme getiriyordu. Gündeme gelen konu ile ilgili de Selahattin Babüroğlu ve halefi Serbülent Bingöl iddialar ve sorularla ilgili cevaplar vererek, bölge hakkında mecliste bilgilendirme yapıyorlardı. Genel tutum başlangıçta; yapılanların övülmesi, bazı eksiklerden bahsedilmesi şeklindeydi. Bunlara cevap olarak da güven verilmeye çalışılarak, eksiklerin giderileceği söylemi ve biran önce olacağı teminatı hep diri tutuluyordu. Ancak 1972 senesinin Şubat ayına doğru konu siyasileşerek politika malzemesi olmuştu. Bunun 12 Mart döneminin giderek zayıflaması, askerin ağırlığının azalması ile ilgisi vardı. Ayrıca reform hükümeti olarak teknokratlardan kurulu bir kabine olan Erim hükümeti, hedeflediği reformları gerçekleştirememiş ve zayıflamıştı. Siyasi partiler bu ortamda politika üretecek

⁴⁷³ *Cumhuriyet*, “Bingöl Belediye Başkanı, Evler 15 Aralığa kadar bitmeyecek dedi”, 25 Kasım 1971, s. 1, 7.

alanlarına yeniden kavuşmaya başlamışlardı. Özellikle AP ilk defa eleştiren taraftaydı. Deprem konusunda, iktidarı döneminin muhalefetini andıran bir biçimde davranmıştı.

İlk eleştirilerden birini YTP Bingöl Milletvekili Sıddık Aydar, evlerin vatandaşlara dağıtılmaması dolayısıyla, depremzedeler tarafından işgal edildiğini, birçok inşaat işinin hala yapılmayı beklediğini, altyapı yatırımlarının eksik olduğunu, evlerin tuvaletten yoksun bulunduğunu, prefabrik evlerde insanların donduğunu, ölü olarak bulunanların varlığını, bu tip evlerin Bingöl'e uygun olmadığını, insanların soğuk nedeniyle prefabrik konutlara çocukların yapışmaması adına battaniye astıklarını, hükümetin konutları kış gelmeden evvel dağıtacağı üzerine verdiği sözün lafta kaldığını, sobaların depolarda bekletildiğini, yapıldı denenen konutların ihalelerinin bile hala yapılmadığını, aç ve açıkta kalan kimse olmadığı söyleminin gerçeği kesinlikle yansıtmadığını söyleyerek hükümeti eleştirmişti.⁴⁷⁴ Görüldüğü üzere iktidar değişse de eleştirilerin içeriği cümle cümle benzerdi.

Nitekim Bingöl deprem bölgesi için gecikmeler doğaldı. Kürsüye gelen İmar ve İskan Bakanı Serbülent Bingöl, zamanın yetersizliği nedeniyle hizmetlerin tam olarak yerine getirilemediğini, kış mevsiminin de beklenenden erken geldiğini, buna karşın yapılan işin küçümsenemeyeceğini, inşaatların devam ettiğini, birçoğunun da tamamlandığını, ziyareti esnasında çadırda ikamet eden vatandaş kalmadığına şahit olduğunu, ya yapılan konutlara ya da tamir edilen oturulabilecek durumdaki konutlara vatandaşın yerleştirildiğini, prefabrik evlerin bir başarı olduğunu, sobaların ve evlerin dağıtımının borçlanma işine yanaşılmaması dolayısıyla dağıtılmadığını, ancak sobaların dağıtımına başlandığını beyan ederek iddılara cevap vermişti.⁴⁷⁵ Muhalefet kadar iktidarın söylemleri de aynıydı. Tek değişen rollerdi.

Ancak ilerleyen tarihlerde eleştiriler devam etmiş, AP'li Ali Uslu, 1971 Bingöl Depremi üzerinden hükümeti eleştirmişti. Uslu, İmar ve İskan Bakanlığı'nı tıpkı Bingöl Depremi gibi bir felaket olarak nitelemiş, AP'nin Bingöl Depremi üzerine tetkikler yaptığını, sorunlara dair yazdıkları ve hükümete sundukları raporların ciddiye alınmadığını, hataların ve sorunların bu görmezden gelme durumundan

⁴⁷⁴ MM Tutanak Dergisi, d. 3, c. 20, b. 37, 9 Şubat 1972, s. 640-642.

⁴⁷⁵ MM Tutanak Dergisi, d. 3, c. 20, b. 37, 9 Şubat 1972, s. 643-644.

kaynaklandığını, Gediz Depremi meydana geldiğinde görevde bulunan memurların hala görevde olduklarını ve buna karşın hükümetin kötü idaresi nedeniyle aynı memurlar Gediz’de başarı sağlarken, Bingöl’de varlık gösteremediklerini, İmar ve İskan Bakanı’nın Bingöl’ü doğru-düzgün ziyaret ve tetkik etmediğini, prefabrik evlerin bölge şartlarına uymamasına rağmen kullanılmasındaki ısrarı anlamadığını, Serbülent Bingöl’ün, AP dönemini kötülemesine rağmen, AP döneminden iki bin adet hazır prefabrik ev kalmasa bakanlığın zor durumda kalacağını söyleyerek eleştirilerde bulunmuştu.⁴⁷⁶ Deprem konusu ilk defa böylesine açıktan bir biçimde kıyas unsuru olmuştu. Gediz Depremi esnasında iktidarda olan AP, o dönem yaptığı icraatı anlatarak Bingöl Depreminin etkilerini ortadan kaldırmaya çalışan iktidarı, iki deprem arasında kıyaslama yaparak gözden düşürmeye çalışıyordu. AP ilk defa bu konuda eleştiren taraftaydı. Eleştirileri de zamanın da kendisine yapılanlarla benzerdi. Ancak 1971 senesinin, AP döneminden farklılıkları vardı. Türkiye 1971 senesinde hemen her alanda ciddi sorunlar içindeydi. Dahası muhtıra atmosferi döneme hakimdi. Bingöl gibi, ulaşım vb. konularda birçok noktada koşulları iyi olmayan bir yerde aksaklıkların olması normaldi. Siyasetçiler de uygun buldukları ortamda deprem argümanını kullanmaktan kaçınmamışlardı.

2.4.4. Depremler Sonrası Kamuoyunun Depreme Yaklaşımı

Depremin ardından dönemin anlayışını yansıtan bilimsel içerikli yazılarda gazetelerdeki yerini almıştı. Deprem Mühendisliği Türkiye Ulusal Komitesi Üyesi İnşaat Mühendisi Ersin Arıoğlu, depremin zararlarının boyutlarının inşaat hatalarından kaynaklı olarak arttığını, depreme dayanıklı yapı tekniğinin yeterince araştırılmadığını, teknik elemanların bu konuda yeterli bilgi sahibi olmadıklarını, projede belirtilenden daha büyük veya küçük yapıların yapıldığını, deprem mühendisliği bilgilerinin gösterdiği tedbirlerin alınmadığını, yeterli düzeyde zemin çalışması yapılmadan temel atıldığını, uygun betonun seçilmediğini, dinamik stabilitenin dikkate alınmadığını yazarak, “binalar teknik literatüre uygun yapılırsa depreme de mukavemet edilir” diyordu.⁴⁷⁷ Arıoğlu’nun bu tespit ve tavsiyeleri bina

⁴⁷⁶ MM Tutanak Dergisi, d. 3, c. 22, b. 49, 25 Şubat 1972. s. 300.303.

⁴⁷⁷ *Milliyet*, “Uzmanlar İnşaat Hatası Var Diyor”, 26 Mayıs 1971, s. 1, 9.

yapım sürecinde rutin uygulamaların ne olduğunu tekrar hatırlatmıştı.⁴⁷⁸ Arioğlu, burada ilk akla gelen hataları söylemişti. Dolayısıyla zararın nedenini teknik detaylarda aramak yanlış olurdu. Bina yapım sürecinde yukarıda sayılan basit teknik detayların bilinmediği iddiası hemen bir kenara bırakılırsa, sorunun etik ve ihmalkarlık olduğu ortaya çıkar.

Öncelikle teknik detaylar iyi uygulanmamış olabilir, eğer böyle kabul edilirse, denetim eksikliği ve yapım sürecinde ki elemanların yetersizliği söz konusu olur. Bu da ihmalkarlığın bir sonucudur. Ayrıca ilk akla gelen basit teknik unsurların göz ardı edilmesi ve depremin şiddetini arttırması, denetim zayıflığı ve usulsüzlüklere bağlanabilir.

Depreme dair genel yazılar kadar, deprem beldesinde yapılan saha araştırmaları da oluyordu. Bölgeye giden uzmanlar inşaat hataları tespit etmiş, projelerin tam uygulanmadığını, hesapların yanlış olduğunu, uygun miktarda demir kullanılmadığını ve temel bağlantılarının konmadığını belirtmişlerdi.⁴⁷⁹ Bingöl özelinde de, ihmalkarlığın, denetimsizliğin, usulsüzlüklerin, etik dışı tavırların ve ekonomik gerekçelerin maddi-manevi kayıpların sebebi olduğu anlaşıyordu.

Gediz Depremi boyunca yardımların çalındığına dair birçok haber yapılmış, gazetelerde yardımların çalınıp satılması normal bir durum olarak algılanmaya başlamıştı. Bingöl Depremi bu yeni normalin bir devamı olmuş, depremin gerek yapılan yardımlarla, gerekse de yapılacak inşaatların sağlayacağı gelirle kazanç kapısı olduğu algısı yerleşmeye başlamıştı. Danimarka ve Almanya'dan gönderilen 2780 kutu tam yağlı peynir ve 5830 kutu konserve et, Ankara da satılmaya çalışılırken, polisler ürünleri ele geçirmiş ve 3 kişi tutuklanmıştı. Bunun haricinde felaketzedelere verilecek çadırları, çalarak satmaya çalışanlar da vardı. Dünya gıda yardım fonundan felaketzedeler için gelen 400 ton süt tozunun peynir olarak dağıtımı kararlaştırılmış

⁴⁷⁸ Bu sayılanlar Dinamik Stabilité haricinde ilk akla gelen unsurlardır. Konuyla hiç alakası olmayan insanların bile ilk olarak –bina yapımı ile ilgili– aklına bunlar gelir. Dinamik Stabilitéyi de zaten işin içinde olanların bilmediğini düşünmek garip olur.

⁴⁷⁹ *Milliyet*, “Uzmanlar İnşaat Hatası Var Diyor”, 26 Mayıs 1971, s. 1, 9.

ve ihaleye verilmişti. Ancak bu ürünlerle ilgili Bakanlık çalışanının komisyonculuk yaptığı ortaya çıkmış, olayla ilgili soruşturma açılmıştı.⁴⁸⁰

Deprem sürecinde ilginç bir olay da yaşanmıştı. Aslında bu olay, deprem sürecinin, bir kişi üzerinden okumasını da veriyordu. Olaya göre; Kazım Ak isimli vatandaş, hasta bir akrabasını ziyaret amacıyla köyden Bingöl şehir merkezine gelmiş ve bir otele yerleşmişti. Deprem anında otelde bulunan Kazım Ak, odasında yatarken duvarlar üstüne düşmüş, saatler sonra enkaz altında komada, bacakları kırılmış, böbrekleri iflas etmiş bir halde bulunmuştu. Baygın haliyle Ankara'ya getirilmiş ve Hacettepe Hastanesine yerleştirilmişti. Ameliyat süreci sancılı geçmiş, kan bulunamamış, para ile kan satın alınmıştı. İyileşme süreci ve “köyüne dönmenin hayalleri içindeyken”, 29 Temmuz 1971 tarihinde, eline borç kağıdını verilerek imzalayıp geri iade etmesi istenmişti. Ancak Ak, 7500 lira olan borcu ödeyecek durumda değildi. Borcunu ödemeyen Ak, iki ayı geçkin sürede hastane rehin beklemişti. Hastane yetkilisi Nihat Baykan, hastanın deprem bölgesinden gelip gelmediğini bilemeyeceğini, ancak hasta kim olursa olsun masrafların tahsil edileceğini dile getirmişti.⁴⁸¹

2.4.5. Bingöl'ün Yeniden İnşası

Bingöl Depreminin en büyük talihsizliği, Burdur depreminin birkaç gün sonra yaşanmasıydı. Dolayısıyla benzer sıkıntıları yaşayan Burdur'un da imar ve tadilat sorunu, mali külfeti arttırıyordu. Bu nedenle Bingöl'ün inşası meselesi uzun bir sürece yayıldı. 4 Haziran'da Selahattin Babüroğlu, tetkiklerde bulunmak üzere bölgeye intikal etti. Dönüşünde de yeni yapılacak konutlar ile ilgili bilim adamlarıyla bir toplantı gerçekleştirerek imar planı için görüş alacaktı. Öncelikle Bingöl'de prefabrik evlerin yapılması gündeme gelmiş, çokça da tartışılmıştı. Bingöl Belediye

⁴⁸⁰ *Cumhuriyet*, “Depremden Bugüne Burdur ve Bingöl” 21 Eylül 1971, s.5; *Cumhuriyet*, “İmar İskan'da Yeni Bir Olay”, 30 Eylül 1971, s.1, 7.

⁴⁸¹ Konuyla ilgili ilerleyen günlerde başka haber olmadığından olayın akıbeti belli değildir. Ancak deprem felaketini bir kişi üzerinden okunmasını sağladığından önemli bir haberdur. Bkz. *Milliyet*, “Dert Tek Başına Gelmez Derler...” 2 Ağustos 1971 s. 1, 9.

Başkanı Faik Ertuğrul ise prefabrik evlerin iklim şartlarına uygun olmadığını belirtmişti.⁴⁸²

Konuyla ilgili Millet Meclisinde Bingöl Milletvekili Mehmet Sıddık Aydar, prefabrik evlerin mevsim şartlarına uymadığını, evlerin küçük olması dolayısıyla, Bingöl'ün kalabalık nüfuslu ailelerinin aile mahremiyeti kavramını ortadan kaldıracığını, bunun bölge halkının yaşam tarzına uygun gelmeyeceğini söylemiş, bu nedenle de Nihat Erimde'den prefabrik evlerden vazgeçmelerini rica etmişti.⁴⁸³

Prefabrik evlerin inşası konusunun yanı sıra Bingöl'e ne ve ne zaman yapılacağı konusu öyle uzar ki Temmuz ayının sonuna gelindiğinde Bingöl Belediye Başkanı Faik Ertuğrul, yetmiş gün geçmesine rağmen henüz Bingöl'de herhangi bir inşaa faaliyetine başlanmadığı konusunda serzenişte bulunmuştu. Mevsimin yaz olması barınma ihtiyacının çadırlarda sürdürülmesinin –en azından ihtiyacı asgari düzeyde karşılamasının– önüne geçmezken, inşaat süreci de göz önüne alındığında kış mevsimine kadar evlerin yapımının yetiştirilememesi, Bingöl kışının erken başlaması ve inşaat mevsiminin bitmesi geleceğe dair en büyük korkulardandı. Ertuğrul, yetkililerin bölgeye gelerek sorunları yerinde tetkik edip, barınma sorununu en kısa zamanda çözüp çözemeyeceklerini netleştirip, biran önce soruna müdahale ederek süreci hızlandırmalarını istiyordu.⁴⁸⁴

6 Temmuz'da Bingöl'de yapılacak evler için ihale yapılmıştı. Ancak hiçbir müteahhit ihaleye katılmamış ve ihale ertelenmişti. İlerleyen tarihlerde de Bingöl'e gidecek müteahhit bulunulamadığından yakınılmıştı. Bayındırlık Bakanı Cahit Karakaş'a göre, inşaatların başına geçecek mühendis de bulunamıyordu. Teknik personelin bulunamaması ve bunların maaşları ile ilgili sorun, olayı iyiden iyiye çetrefilli bir hale sokmuştu.⁴⁸⁵ Bu durum; şartların zorluğu, maaş sıkıntısı gibi

⁴⁸² *Cumhuriyet*, "Babüroğlu deprem bölgelerine gitti", 5 Haziran 1971, s. 4; *Cumhuriyet*, "Bingöl Belediye Başkanı, Prefabrik evler şartlara uygun değil dedi", 23 Haziran 1971, s. 4.

⁴⁸³ *MM Tutanak Dergisi*, d. 3, c. 15, b. 124, 2 Temmuz 1971, s. 155-156.

⁴⁸⁴ *Cumhuriyet*, "Bingöl Belediye Başkanı depremzedelere yardım edilmediğini öne sürdü", 30 Temmuz 1971, s. 1, 7.

⁴⁸⁵ *Milliyet*, "Bingöl'de yapılacak evlerin ihalesine müteahhitler girmedii", 11 Temmuz 1971, s.3; *Milliyet*, "Bingöl'e gidecek mühendis bulunamıyor", 13 Temmuz 1971, s. 1, 9.

nedenlerin yanı sıra, inşaat süreçlerinin sıkı kontrole tabi tutulacağını belirtilmesinden dolayı da olabilirdi.

İmar ve İskan Bakanı'nın yaptığı açıklamaya göre, Bingöl ve Elazığ toplamında il, ilçe ve köylerde tamir veya sıfırdan inşa edilecek konut sayısı 13.980 olup, ayrıca yeniden inşa edilecek olanların yanına samanlık, ahır, çamaşırhane ve süthane yapılmasının da planlandığı belirtilmişti. Siyasi makamlardan yapılan açıklamalara göre, evler en geç Kasım ayında teslim edilecekti. Bu Faik Ertuğrul'un işaret ettiği Eylül ayından daha geç bir tarihti. Ancak kış yaklaştıkça konut yapımının yavaşladığına dair şikayetler de vardı. Eylül-Ekim aylarına gelindiğinde mevcut sorunlar basına yansıdığı kadarıyla devam ediyordu. Kendi evlerini yapmaya başlayanlar da olmuştu.⁴⁸⁶ Ancak muhalefetin “hiçbir şey yapılmıyor” algısı muhalif argümandan öteye gitmiyordu. Muhalefet inşaatlar bitine kadar, inşaat yapılmıyor algısını oluşturuyor, inşaatlar bitmeye yaklaşınca da inşaatların kusurlarına odaklanıyordu.

Nitekim inşaatlarla ilgili, İmar ve İskan Bakanı, alt yapı çalışmalarıyla alakalı bilgilendirmeler de bulunuyordu. Bölgede modern şehircilik anlayışının icaplarına uyulmaya çalışıldığını, altyapı yapı tesisleri; kanalizasyon, su, elektrik, tesisatının modernleştirilmesinin hedeflendiğini açıklıyordu. Bu noktada altyapı çalışmalarının bir parçası olan içme suyu meselesi uzun tartışmalara neden olmuştu. Senatoda içme suyu için tesis edilen şebekenin ihtiyacı karşılamaktan uzak olduğu, yeniden inşa edilen şehrin geniş bir sahaya yayıldığı, resmi dairelerin de mevcudiyeti ve yayıldığı sahanın genişliği düşünüldüğünde, içme suyu şebekesinin yetersiz olacağı iddia edilmişti. İmar ve İskan Bakanı ise bu endişeyi, içme suyu ihtiyacının yapılan şebeke ile bol bol karşılanacağını söyleyerek gidermeye çalışmıştı. Ayrıca kanalizasyon, gibi alt yapı hizmetlerinin üzerinde durarak, 1972 yılı içinde hepsinin biteceğini belirtiyordu. “Yol durumu da süreç içinde iyileştirilmiş, 819 km yol Bingöl'ün hizmetine sunulmuş, ahırlar, kamu tesisleri, köy ihtiyar heyeti odası, umumi çeşme, umumi tuvalet, çocuk bahçesi gibi, medeni ihtiyaçlar” olarak nitelenen inşaatlar yapılmıştı. Ancak bu hizmetlerin bozulmaması gerektiği de ifade ediliyordu. Bunun

⁴⁸⁶ CS Tutanak DergisiD, c. 66, b. 99, 10 Ağustos 1971, s. 506-507; *Cumhuriyet*, “Bazı konutların henüz ihalesi bile yapılmadı”, 19 Eylül 1971, s. 1, 7.

için de Sosyal ve Ekonomik İşler Araştırma Kurumu ekipleri, halkın hizmetleri bozmaması için halkı bilinçlendireceklerdi. Bölgenin kalkındırılması için üretici tesislerin yapılacağı da vaat edilmişti.⁴⁸⁷ Böylelikle depremin söylemde de olsa modernleşme sürecine etkisi de şehircilik anlamında anlaşıyordu. Felaket olabilen deprem, modernleşme projesine de vesile olabiliyor, depremin, üzerine düşünüldüğünde, çok yönlü anlaşılması gereken bir kavram olduğu da ortaya çıkıyordu.

İmar ve İskan Bakanı Aralık ayında yaptığı bir açıklamada en kısa sürede konutların teslim edileceğini söylüyordu. 22 Aralık'a gelindiğinde ise Bakan Serbülent Bingöl, kimsenin açıkta kalmadığını, çadırda yaşamak zorunda olan kimsenin olmadığını, herkesin ya yeni konutlara ya da onarılmış konutlara yerleştirildiğini açıklamıştı.⁴⁸⁸ Ancak inşaat süreciyle ilgili tartışmalar 1972 yılına sarkacak, inşaatlar devam edecekti.

Serbülend Bingöl, inşaat sürecinin uzaması ile ilgili sorunların dile getirilmesi üzerine, yapılması gereken işlerin 1972 yılı içerisinde bitirileceğini, içme suyu sorununun çözüleceğini, ancak arazi şartlarının “Metan Suyu” denilen kaynağın getirilmesini zorlaştırdığını, bunu çözmek için uğraştıklarını, tekel zammından 208 milyon lira toplandığını açıklamıştı. 9 Martta yapılan başka bir açıklamaya göre de 2,5 ayda 25 km içme suyu şebekesi ve 13 km kanalizasyon yapılmıştı. Bunların zamanla da genişleyeceği ifade edilmişti.⁴⁸⁹

Sonuç olarak, büyük bir felaket olan Bingöl Depremi, yurt dışında ilgi görmüş ancak bu ilgi kısıtlı olmuştur. İç politikada da “Muhtıra Dönemi” koşulları altında ele alınmış, iç politikadaki gelişmeler deprem meselesinin önüne geçmiştir. Resmi binalar kağıt gibi dağılmış, bu durum hiç olmadığı kadar eleştiriye neden olmuştur. Yardımların dağıtımı konusunda aksaklıklar bolca konuşulmuş, ordu ve Kızılay yine ön plana çıkmıştır. Deprem sonrasına odaklanan farklı tedbirler alınmış, tekel zammı, grev ve lokavt yasağı, dışarıya gönderilecek işçi mevzusu çokça konuşulmuştur.

⁴⁸⁷ CS Tutanak Dergisi, c. 1, b. 3, 11 Kasım 1971, s. 28-32.

⁴⁸⁸ *Milliyet*, “İmar Bakanı: Deprem bölgesinde açıkta kalan yok dedi”, 23 Aralık 1971, s. 3.

⁴⁸⁹ MM Tutanak Dergisi, d. 3, c. 20, b. 37, 9 Şubat 1972, s. 640-642; CS Tutanak Dergisi, c. 3, b. 40, 9 Mart 1972, s.739-740.

Personel mevzuatı nedeniyle deprem bölgesinde çalışacak eleman bulunamamıştır. Belediye başkanı sürece dahil olmuş, yerel bazda siyasi temsilin geliştiği gözlenmiştir. Deprem mecliste, 12 Mart havasında, eleştirel bir üslupla ele alınmamış, ancak 1972 senesinin Şubat ayına doğru konu siyasileşerek politika malzemesi olmuş, siyasetin depremlere etkisi net bir şekilde açığa çıkmıştır. Depremin olumsuz etkilerinin etik, ekonomik ve idari sorunlardan neşet ettiği anlaşılmıştır. Yapılacak inşaatlar çokça tartışılmış, deprem modernleşmenin de bir aracı olarak görülmeye devam etmiştir.

3: BÖLÜM 1973-1980 YILLARI ARASINDA TÜRKİYE’DE DEPREMLER

3.1. Lice Depremi (6 Eylül 1975)

Doğu Anadolu Bölgesi, 1975 yılında Lice depremiyle bir felaket yaşamıştı. İhmal edilmişlik, geri kalmışlık hali nedeniyle bölgede meydana gelen depremler, felaketin boyutunu katlamıştı. Bu doğrultuda Lice Depremi, 6 Eylül 1975 tarihinde, saat 12.20’de, 6.6 büyüklüğünde gerçekleşmiş, 2385 kişinin ölümüne, 8149 yapının da yıkılmasına veya hasar görmesine sebebiyet vererek,⁴⁹⁰ büyük bir felaket olarak Türkiye depremleri arasındaki yerini almıştı.

Deprem olduğu günlerde basında, Arap-İsrail savaşlarına, Mısır ile İsrail’in anlaşması ve yakınlaşmasına dair haberler yer alıyordu. Bunların yanı sıra sağ-sol olayları, iktidar-muhalefetin tartışmaları gündemi belirliyordu. O günlerde ABD ambargosu altında olan Türkiye’de, ambargonun kalkıp kalkmayacağı veya gevşetilir gevşetilmeyeceği de konuşuluyordu. Değişmeyen Kıbrıs sorunu ise farklı bir bağlamda da olsa kendine yer edinmişti. Bu gündem trafiği içinde Lice Depremi kendine yer edinmiş ve tek başına gündemi günlerce belirleyebilmiş, Türkiye’nin hafızasına kazınmış depremlerden biri olmuştu.

3.1.1. Lice Depreminin Etkileri

6 Eylül 1975’te öğlen saatlerinde Türkiye, depremi bütün Güneydoğu Anadolu’da hissedilen, olabildiğince yıkıcı, Lice Depremi ile hatırlamıştı. Depremle birlikte Diyarbakır’ın yerle bir olduğu, enkaz altında kalan binlerce ölünün bulunduğu

⁴⁹⁰ <http://www.koeri.boun.edu.tr/sismo/2/deprem-bilgileri/buyuk-depremler/> [Erişim Tarihi: 18.02.2021.]

haberleri geliyordu. Lice Hapishanesinin yerle bir olduğu, mahkumların hemen hepsinin öldüğü iddia edilmişti.⁴⁹¹

Diyarbakır önce deprem, ardından da yangın, heyelan ile çoklu felaketler silsilesine uğramıştı. Diyarbakır içinde Lice, Hani, Silvan, Hazro ve Kulp ilçeleri en çok hasarı gören yerlerdi. Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinin önemli bir kısmı bu depremden etkilenmişti. En çok etkilenen ise Lice olmuş, oturulacak yer kalmamış, her yer enkaz yığını haline gelmiş, bölgeye yardım da geç ulaştığından, enkaz altında kalan yaralıların ölüm oranı, daha da artmıştı.⁴⁹² Bu çapta hasar veren bir deprem için yapılan hasar tespit çalışmalarının ardından, depremin Türkiye'ye maliyetinin 5 milyar lira kadar olduğu, yeni baştan kurulması gereken birçok köyün bulunduğu ve bunların masraflarının çok olduğu belirtilmişti.⁴⁹³

Depremin daha ertesi günü gazetelerde, ölü sayısının iki bine yaklaştığı, ekmek yerine defin işlemleri için resmi makamlardan kazma kürek istendiği haberleri vardı. Artçı sarsıntılar devam ederken, Kandilli Rasathanesi ise depremlerin yüz ile iki yüz gün daha devam edebileceğini açıklıyordu. Bu deprem bolluğunda, bölgedeki kerpiçten yapılmış evler ayakta kalamamış, binlerce insan evsiz kalmıştı.⁴⁹⁴

Gazetelerde köylerle ilgili daha karamsar hava tasvir ediliyordu. Buna göre, Lice'ye bağlı köylerden 70'i tamamen yerle bir olmuş, araç-gereç yokluğundan enkaz elle kaldırılmaya, çalışılmış, gece için aydınlatmanın sağlanamaması, sadece güneşin olduğu vakitlerde iş yapılmasını zorunlu kılmış, ayrıca aralıklarla dağlardan kopan iri kayalar da köylerin ve diğer merkezlerin üzerine düşmeye devam etmişti.⁴⁹⁵ Enkaz altından çıkarılan ölülerin gömülmesi gecikmiş, enkaz altında kalanların hala çıkarılamaması ise gerginliğe yol açmıştı.⁴⁹⁶ Karayolu bağlantıları kesildiğinden helikopterler ile köylere kefen atıldığı, bölgede en kalabalık yerin mezarlıklar olduğu,

⁴⁹¹ *Cumhuriyet*, "Güneydoğu'da deprem: Binin üstünde ölü var", 7 Eylül 1975, s. 1, 9.

⁴⁹² *Milliyet*, "Lice'de depremden 1000 kişi öldü", 7 Eylül 1975, s.1, 10.

⁴⁹³ *Milliyet*, "Lice'de 5 milyar liralık zarar var", 14 Eylül 1975, s.1.

⁴⁹⁴ *Milliyet*, "ÖLÜ SAYISI 1800'E ÇIKTI", 8 Eylül 1975, s.1, 6.

⁴⁹⁵ Deprem sonrası yapılan bir saha çalışmasında dağlardan kopan kayaların can ve mal kaybını arttırdığı tespit edilmişti. Özellikle Lice'de bulunan Yamaçlı Köyüne evlerin odalarından daha büyük kayaların düştüğü saptanmıştı. Bunun yanı sıra heyelanların da deprem hasarını arttırdığı anlaşılmıştı. Bkz. Esen Arpat, "1975 Lice Depremi", *Yeryuvarı ve İnsan Dergisi*, s.2/1, Ankara, 1977, s.21-23.

⁴⁹⁶ *Cumhuriyet*, "Lice'de ölü sayısı iki bine yaklaştı", 8 Eylül 1975, s.1, 9.

yan yana kazılmış bir sürü mezar, içlerinde ölenlerle, Lice'nin "büyük bir cenaze merasimini" andırdığı söyleniyordu.⁴⁹⁷

Lice'ye giden gazete muhabirleri; perişanlığın, ihmal edilmişliğin, fakirliğin tasvirini yapıyordu. Modern olan devlet binaları dahi depremle birlikte berbat bir hale gelmiş, Lice'ye giden yardım olmadığı öne sürülmüştü. Bunun da nedeni ulaştırılacak aracın olmamasıydı. Resmi haber kurumlarında, yardımların gönderildiği, her ihtiyacın karşılandığı haberlerine karşı, bölgedeki muhabirler bunu gördükleriyle yalanlıyordu.⁴⁹⁸ Ancak muhabirlerin, artık bıçakla ortadan ikiye bölünmüş gibi kutuplaşmış bir ülkenin siyasi konjonktüründe sağlıklı haberler aktarmasını beklemek hatalı olacaktır. Bölgeye gelen yardımlar gazete sayfalarını doldurmuştu. Muhabirler de yardımları inkar etmiyordu. Ancak burada makul olan yorum, ulaşım zorluklarının yaşandığı yerlere yardımları götürülmesi noktasında aksaklıkların olabileceğini kabul etmekle beraber, kimse yardım alamıyor yargısına şüpheli yaklaşmaktır. Yani hiçbir surette yardımların ulaşmama gibi bir durum söz konusu olmayacaktır. Muhabirler ise, aksaklıkları, bölgenin hakim havası gibi aktarmışlardır. Ulaşım sorunu dışında yardımların ulaştırılmadığı iddiası, karıştıktan öte bir anlam taşımıyordu.

Milliyet gazetesine göre; bölgede eylül ayı boyunca artçı sarsıntılar değişen şiddetlerde olmaya ve hasar vermeye devam etmişti. Hava sıcaklığı da düşmüş, soğuk; bölge halkını zorlamış, 71 kişi aç ve açıkta kalmaktan, bakımsızlıktan ölmüştü.⁴⁹⁹ Hava şartlarının zorlaması ve konut sorununun çözülmemesi sonucunda, halk, hava şartlarından kendisini korumak maksadıyla yapımı tamamlanan resmi binaları işgal etmiş, kendilerine barınacak yer verilmeden de resmi daireleri terk etmeyeceklerini bildirmişlerdi. Ancak olay resmi dairelerle kalmamış, yapımı bitmeyen konutlar da işgal edilmeye başlanmış, halk işgal ettiği yerlerden çıkarılmaya çalışılırken de arbede çıkmış, insanlar soğukları gerekçe göstererek, evlerden ve resmi binalardan çıkmayı

⁴⁹⁷ *Milliyet*, "Ekmek istemiyoruz bize kazma kürek verin ölülerimizi gömelim", 8 Eylül 1975, s.6; *Milliyet*, "Helikopterler köylere kefen bezi atıyor", 8 Eylül 1975, s.6.

⁴⁹⁸ *Cumhuriyet*, "Gerçekten Lice Diye Bir Kasaba Varmıydı?.." 9 Eylül 1975, s.5; *Cumhuriyet*, "Lice'de Değişen Birşey Yok.", 30 Eylül 1975, s.10.

⁴⁹⁹ *Milliyet*, "Depremden Sonra 71 Kişi Soğuktan ve Bakımsızlıktan Öldü", 6 Ekim 1975, s.1, 10; *Milliyet*, "Lice'de Evsiz Halk Resmi Daireleri İşgal Etti", 17 Kasım 1975, s.1, 10; *Milliyet*, "Lice'de halk, yapımı bitmeyen evleri işgal etti", 18 Kasım 1975, s.1, 10.

reddetmişti.⁵⁰⁰ Lice Halkının sorunlarına dair gazete haberleri Ekim, Kasım ve Aralık ayı boyunca devam etmiş, çeşitli versiyonlarla okuyucuya sunulmuştu.

Deprem bölgesinin sorunlarıyla ilgili haberler çıksa da bunların kışkırtıcı bir içerikle aktarılmasına da devam edilmişti. Buna göre, CHP’li Belediye Başkanı Halil Akgül, 1976 senesinin Nisan ayına gelinmesine rağmen yardım almayan yerlerin olduğunu, MC hükümetinin şoven hislerle Lice halkını cezalandırdığını ve iktidarın halkı aldattığını, soğuktan ölen insanların varlığını, susuzluktan yağmur sularının kullanıldığını, yapılan konutların işe yaramadığını, alt yapılarının olmadığını, içini kar suyunun bastığını iddia ediyordu. Bu durumu sağın solu cezalandırması olarak görüyor, Lice’yi sol ve devrimci olarak niteliyordu.⁵⁰¹ Buna benzer bir başka haberde, bölge halkıyla yapılan bir röportajda, barakaların kışa dayanıksız, kendi kendine de duvarlarının döküldüğü, kötü zemin üzerine yapıldığı ve malzemelerinin de kalitesiz olduğu, kışı çadırda geçiren halkın, barakaların durumu üzerine çadırı yeğ tuttuğu, Licelilerin, resmi makamları, ilk andan itibaren sözlerini tutmamakla suçladığı, AP’ye oy vermedikleri için bu halde bırakıldıkları iddia edilmişti.⁵⁰² Ancak haberlerin politik gündemi barizdi. Hükümetin, vatandaşa ceza verdiğini iddia etmek, bu kimselerin depremzede olduğu da göz önüne alınırsa, iyi niyetli bir açıklama olarak durmamaktadır. CHP’li belediye başkanı artık birbirini kanlı-bıçaklı düşman olarak gören cenahlardan birinin tarafı olarak fütursuzca karşı tarafı karalamaktaydı. Daha ötesi Lice’nin, devrimci olduğundan haberi var mıydı? Bu ortamdan deprem bölgesi ile ilgili haberlerin güvenilirliği, mayın tarlasında gezmek gibidir. Lice’nin geri kalmış bir yer olduğu göz önüne alınırsa, bölgede sorunların olacağı muhakkaktı. Ancak belediye başkanı olayı art niyet nazarıyla değerlendiriyordu. Bölgenin sorunlarını dile getirmek yerine, ideolojik arka planını boca ederek, olayı sulandırıyor, sonuç olarak, içeriği ciddi manada abartılarak aktarılan ve devam eden sorunların dile getirilmesi, iktidar tarafından karşıtlık olarak algılanıyor, iktidar ve muhalefet ilişkilerinin sorunlu olduğu bir ülkede, durum daha çarpık bir hal alıyordu.

⁵⁰⁰ *Milliyet*, “Depremden Sonra 71 Kişi Soğuktan ve Bakımsızlıktan Öldü”, 6 Ekim 1975, s.1, 10; *Milliyet*, “Lice’de Evsiz Halk Resmi Daireleri İşgal Etti”, 17 Kasım 1975, s.1, 10; *Milliyet*, “Lice’de halk, yapımı bitmeyen evleri işgal etti”, 18 Kasım 1975, s.1, 10.

⁵⁰¹ *Cumhuriyet*, “Lice 1976”, 4 Nisan 1976, s.4. bu röportaj 9 nisana kadar 4 bölüm sürmüştü.

⁵⁰² Mehmet Mercan, “Bir Yıl Sonra Lice”, *Cumhuriyet*, 11 Eylül 1976, s.8.

3.1.2. Tedbirler ve Yardımlar

Deprem bölgesi için hiçbir şey yapılmadığı imajı çizen gazetelerin sütunlarında, tezat bir şekilde deprem bölgesi için yapılanlar sayfalarca yer alıyordu. Bu doğrultuda, deprem haberinin alınmasının ardından, arama kurtarma ekipleri hemen işe girişmiş, askeri ekipler gerek karadan gerekse de havadan desteklerini ulaştırmışlardı. Yaralı olarak kurtulabilenler hastanelere taşınmış, her yer yaralılarla dolduğundan hastane yeterli gelmemiş ve hastane bahçesi de tedavi için kullanılmıştı. Hükümet askeri bir uçağı tahsis etmiş, bu uçakla bölgeye Ankara Kızılay Deposundan yardımlar gitmeye başlamıştı. Bin asker, 123 askeri araç ve 2 helikopter bölge için tahsis edilmişti. Kızılay bölgeye 17 tonluk malzeme göndermiş, Türkiye'nin çeşitli illerinde yardım kampanyası başlamış, yardım komiteleri kurulmuştu. Bakanlar Kurulu da toplanmış, alınacak tedbirler konuşulmuş, İmar ve İskân Bakanlığı bütçesinden Lice Depremi için 500.000.000 lira para harcama yetkisi verilmişti. Demirel'in açıklamalarına göre, bölge yeniden imar edilecek ve binlerce yapı inşa edilecekti. Bunun içinde 80 günleri olduğunu, 50 gün içinde Lice'nin yeniden yapılabileceğini, insanların evlerine girebileceğini, birkaç gün içinde de prefabrik ev montajına başlanacağını, gıda ve ilaç ihtiyacının karşılandığını, hastalıklara karşı tedbirlerin alındığını söylemiş, bölgeye kan ve salgın hastalık riskine karşı birçok aşı da yollanmış, CHP, Lice ve Hani belediyelerine toplamda 100.000 lira yardım göndermiş, sivil ve askeri araçlar yaralı taşıma işine tahsis edilmişti.⁵⁰³

Bozulan telefon hatları PTT'nin teknik ekiplerince tamir edilmiş, ancak köylerle yaşanan iletişim kopukluğu devam etmiş, Kızılay tarafından seyyar hastane kurulacağı, jeneratör, su tankı, ambulans, çadır, battaniye, ekmek, un zeytin vb. yollanacağı da açıklanmıştı. Deprem bölgesine yapılan yardımların düzenlenmesi amacıyla 3 yardım komitesi teşkil edilmiş, bin kişilik aşevi oluşturulmuş, ulaşamayan

⁵⁰³ *Cumhuriyet*, "Güneydoğu'da deprem: Binin üstünde ölü var", 7 Eylül 1975, s. 1, 9; *Cumhuriyet*, "Lice'de ölü sayısı iki bine yaklaştı", 8 Eylül 1975, s.1; *Cumhuriyet*, "Enkaz kaldırma çalışmalarının yavaşlığı can kaybını arttırdı: Ölü sayısı 2000'i aştı", 9 Eylül 1975, s.1, 9. *Cumhuriyet*, "Hükümet, deprem tedbirlerini görüştü", 10 Eylül 1975, s.1, 9; *Milliyet*, "Lice'de depremden 1000 kişi öldü", 7 Eylül 1975, s.1, 10.

yerlere helikopterle yardım ulaştırılmış, hastane ve hükümet konağı kurulması için de yardımlar gelmiş, çalışmalara başlanmıştı.⁵⁰⁴

Bakanlar Kurulunun ardından açıklama yapan Demirel, deprem bölgesinde bölgedeki borçların ertelendiğini, maaşların da bir an önce yatırılacağını açıklamıştı. Bölgede ise su kanalları tamir edilmeye başlanmış, aydınlatma sorunu jeneratör ile az da olsa giderilmişti. Fırsatçılar ve yardım alamayan öfkeli halk nedeniyle oluşan yağma hareketlerini önlemek adına askerler güvenlik tedbirleri almıştı. İmar ve İskân Bakanlığınca kurulan 48 kişilik bir heyet de ilçe ve köylerdeki hasarın tespitini yapmak adına bölgeye gelmişlerdi.⁵⁰⁵

Deprem bölgesinde çalıştırılacak kişilere, çalışacakları fazla saatler için saat başı ödeme yapılması,⁵⁰⁶ deprem bölgesine hizmet götürülebilmesi maksadıyla ulaşım sorunlarının çözülmesi, köy yollarının yapımına, tüm bu işler için de Deprem Fonu'ndan 68.800.000 lira bütçe ayrılmasına,⁵⁰⁷ hak sahibi kabul edilenlere borçlandırılmak suretiyle konut yapılmasına karar verilmiş, bu konutların bedellerinde de indirim yapılmıştı.⁵⁰⁸ Deprem bölgesinde askere alınacak olanların, istemeleri karşısında askerlik celplerinin ertelenmesi de kararlaştırılmıştı.⁵⁰⁹ Gazeteler ve diğer kaynaklar bu ve bunun gibi haberlerle dolup taşıyordu. Muhalefet ve basının yaptığı ise aksaklıkların yapılanların önüne geçirerek, bunlara odaklanmaktı. Ancak salt bunlara odaklanması, iktidarın yaptıklarını görmemek, hükümetin de muhalefete kulak tıkamasına neden oluyordu.

3.1.3. Deprem Tartışmaları

Lice Depremi olduktan sonra, devlet tüm imkanları ile bölgeye odaklanmış, tedbirler alınmış, siyasiler bölgeye gitmiş, Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosunda deprem bolca konuşulmuş, bunun haricinde vatandaşın ve basının da politik

⁵⁰⁴ *Milliyet*, "Ölü Sayısı 1800'E Çıktı", 8 Eylül 1975, s.1, 6; *Milliyet*, "Lice'de Ölü Sayısı 2 Bini Geçti", 9 Eylül 1975, s.1, 6.

⁵⁰⁵ *Milliyet*, "Birçok köye yardım gitmedi", 10 Eylül 1975, s.1, 6; *Milliyet*, "Ölü sayısı 3 bini aştı, 6200 ev yıkıldı", 11 Eylül 1975, s.1; *Milliyet*, "Lice'de Yağmayı Önlemek İçin Askeri Tedbir Alındı", 12 Eylül 1975, s.1.

⁵⁰⁶ BCA Fon Kodu: 30 18 1 2 Yer No: 340 69 13.

⁵⁰⁷ BCA Fon Kodu: 30 18 1 2 Yer No: 342 81 15.

⁵⁰⁸ BCA Fon Kodu: 30 18 1 2 Yer No: 340 75 7.

⁵⁰⁹ BCA Fon Kodu: 30 18 1 2 Yer No: 342 86 10.

denebilecek davranışları ortaya çıkmış, Lice ve ardından gelecek olan Muradiye Depremi siyasileşmenin en uç örneklerinden olmuşlardı. Bu ortamda deprem bölgesine dair gerçeklik zemini ortadan kaybolmuş, her cenah kendi algısını yerleştirmeye çalışmıştı. Sağcı, milliyetçi MC hükümeti ile sol cenah arasında ülke iki kutuplu hale gelmiş ve olabildiğince siyasi gerginlik artmış, bu durumda Lice ve Muradiye Depremleri özelinde kendini göstermişti.

Deprem haberi alındıktan sonra İmar ve İskân Bakanı Nurettin Ok, yanında bulunan uzmanlarla Lice'ye gitmiş, Demirel bölge idari birimlerini arayarak geçmiş olsun dileklerini iletmış, Genel Kurmay İkinci Başkanı Orgeneral Kenan Evren'den askeri ekiplerin bölgede tedbirler almasını, ihtiyaçların giderilmesini talep etmişti.⁵¹⁰ Başbakan Demirel de, bakanlar ve komutanların da bulunduğu kalabalık ve devletin üst düzey isimlerinin yer aldığı bir heyetle Lice'ye gelmiş, bölgeyi, köyleri, hastanedeki yaralıları ziyaret eden Demirel, AP Gençlik Kolları örgütlerinin de çalışmalara katılmasını talep etmişti. CHP de üst düzey bir toplantı yaparak bölgeye bir heyet gönderme kararı almış, Ecevit de eşiyle birlikte gelmiş, başsağlığı, birlik-beraberlik ve yardımlaşma mesajı vermiş, incelemelerin ardında Demirel ve Ecevit Ankara'ya dönmüşlerdi.⁵¹¹ Basın açıklaması yapan Demirel, Cumhuriyet Bayramı'na kadar yeni bir Lice kurulacağını, Kasım ayının sonuna kadar barınma ihtiyacının halledileceğini beyan etmişti.⁵¹² Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk de deprem bölgesine gitmiş, tetkiklerde bulunmuş, vatandaşları dinlemiş, ciddi manada konut açığı olduğu ortaya çıkmış, çadır açığı olduğu, kötü şartlarda yaşanıldığı anlaşılmış, yardımlar dağınık olarak dağıtılsa da usulsüzlük olduğu iddiası kimse tarafından dile getirilmemiş, Korutürk sorunları not ettirmiş ve çözüleceğine dair teminat vermişti.⁵¹³ Nitekim bazen, iddialar ve ithamlar havada uçmuş, bazen de bu iddia ve ithamların doğru olmadığı yine aynı kaynaklarca dile getirilmişti. Bu da beraberinde haberlerin doğruluğundan ziyade, ciddi manada abartı payı barındırdıklarını, gerçeği yansıtmaktan uzak, algı oluşturmak üzerine kurulu olduğunu gösterir.

⁵¹⁰ *Cumhuriyet*, "Güneydoğu'da deprem: Binin üstünde ölü var", 7 Eylül 1975, s. 1, 9.

⁵¹¹ *Cumhuriyet*, "Lice'de ölü sayısı iki bine yaklaştı", 8 Eylül 1975, s.1, 9; *Milliyet*, "Ölü Sayısı 1800'e Çıktı", 8 Eylül 1975, s.1, 6.

⁵¹² *Cumhuriyet*, "Hükümet, deprem tedbirlerini görüştü", 10 Eylül 1975, s.1, 9.

⁵¹³ *Milliyet*, "Korutürk'e Lice'de 1769 ev açığı olduğu bildirildi", 18 Ekim 1975, s.1, 10.

Fahri Korutürk Lise'ye ikinci bir ziyaret daha gerçekleştirmiş, bölgede tetkiklerde bulunmuş, yapılan veya yapılmayan işleri yerinde görmüş, kış gelmeden önce barınma ve beslenme ihtiyacının giderileceğini, ihtiyaçlarını, nelerin yapıp yapılmadığını halktan dinleyeceğini duyurmuştu.⁵¹⁴ Korutürk, gayet kalabalık ve üst düzey çeşitli kurumların isimleriyle beraber bölgeye gelmiş, bu isimler çeşitli konuşmalar yapmışlardı. Korutürk ile halk arasında sıcak temaslar yaşanmış, soğuk bir ziyaret olmamış, Cumhurbaşkanı tek tek çağırarak vatandaşı ve muhtarları dinlemiş, onlar da sıkıntılarını aktarmıştı.⁵¹⁵ Ancak burada unutulmaması gereken, bölgenin sadece deprem nedeniyle ortaya çıkan sorunları yoktu. Zaten önceden var olan geri kalmışlık sorunu söz konusuydu. Nitekim deprem sorunlarıyla bunlar iç içe bir biçimde aktarılıyordu.

Korutürk'ün açıklamalarına rağmen, basın üzerinden ithamlar sertleşmiş ve ağırlaşmıştı. Artık deprem üzerine dönen tartışmalar 1960'lı yılların çoğulcu çok partili yapısını değil, katı sağ-sol kutuplaşmasını yansıtıyor bu doğrultuda ithamlar, suçlamalar ve cezalandırma istekleri ağırlaşıyordu. Muhalefet gittikçe, yapıldı denilenleri görmeyerek, sağ karşıtlığı motivasyonu ile iddialarını ağırlaştırıyordu. Gazeteler yapılan yardımlarla dolup taşarken, devlet deprem bölgesine odaklanmışken, Mimarlar Odası İstanbul Şubesi, bölgenin bile bile kaderine terk edildiğini, yapılması planlanan prefabrik evlerin de elverişli olmadığını açıklamıştı.⁵¹⁶ Ancak "bile bile kaderine terkedildiği iddiası gerçeği yansıtmıyor, bu iddiayı ortaya atan gazeteler, bölge için yapılanlarla doluyordu. Lise Belediye Başkanı da enkazın çok azının bile kaldırılmadığını, yaralı kurtulananların bu kadar süre için de enkaz altında öldüğünü, bölge halkının sinir durumunun bundan çok etkilendiğini, hükümetin gerçekleri çarpıttığını, doğru bilgilendirme yapmadığını iddia etmişti. Ankara'da bulunan 18 sendika ve dernek hükümet ve sağ basının açıklamalarının doğru olmadığını iddia etmişlerdi.⁵¹⁷ Diyarbakır CHP vekili Recai İskenderoğlu; Başbakan ve bakanların ihmalleri olduğunu, yüce divana verilmelerini istemişti.⁵¹⁸ Dikkat

⁵¹⁴ *Cumhuriyet*, "Lise'ye giden Korutürk: Kış gelmeden hiç kimse aç açık çıplak kalmayacak", 18 Ekim 1975, s.10.

⁵¹⁵ Fikret Otyam, "Korutürk'ün gezisinden izlenimler", *Cumhuriyet*, 19 Ekim 1975, s.1, 6.

⁵¹⁶ *Milliyet*, "Lise'de Yağmayı Önlemek İçin Askeri Tedbir Alındı", 12 Eylül 1975, s.1.

⁵¹⁷ *Milliyet*, "Yeni deprem, ayakta kalan evleri de yıktı", 13 Eylül 1975, s.1, 6.

⁵¹⁸ *Milliyet*, "Lise'de 5 milyar liralık zarar var", 14 Eylül 1975, s.6.

edilirse dile getirilenlerin siyasi içeriği barizdi. Sorunlar, iktidarı suçlamadan aktarılamaz hale gelmişti. Bu durum kronik karşıtlığın, nasıl bir körleşmeye yol açtığını gösteriyordu. Örneğin enkaz kaldırılmadı iddiası 1966 depreminden beri dile getiriliyordu. Adeta kronik bir muhalif argüman haline dönüşmüştü. Bölgeye gitmemiş olanlar bile, deprem bölgesi üzerine konuşabiliyordu. İthamlara karşın, Diyarbakır valisi Nazım Kemal Diniz, gerekli tedbirlerin alındığını, yardımların da dağıtıldığını söylemiş, yardım için ilk gün ciddi bir süre geç kalındığını kabul ederek, bunu da telafi ettiklerini açıklamıştı.⁵¹⁹

Suçlayıcı ve itham edici dil giderek dozunu kaçırmış adeta provokasyona dönüşmüştü. Artık yapılanların bir önemi kalmamış, sağ-sol kavgası derinleştikçe tepkiler de gerçek ne olursa olsun buna göre şekillenmişti. Politik iklimden beslenen bir grup Liceli Diyarbakır'a yürüyüş gerçekleştirmeye karar vermiş, yayınlanan bildiri de sözlerin lafta kaldığı, soğukların yaşam şartlarını zorlaştırdığı, yeni doğan bebeklerin soğuk nedeniyle öldüğü, yürüyüşün üç gün süreceği bildirilmişti. Üç gün süren yürüyüş tamamlanmış, MC iktidarı eleştirilmiş, başka yerler imar edilirken, Lice'nin kendi haline bırakılması tenkit edilmişti.⁵²⁰ Lice halkının kendi haline bırakılmasından ziyade MC'ye karşı duyulan hoşnutsuzluk dile getirilmiş, daha doğrusu hükümet karşıtlığı, politik tavır, bu söylemi üretmişti. Nitekim bölgenin zaten var olan sorunları, depremzede psikolojisi ve ideolojik arka plan, bölgeye gelen basının veya siyasi grupların halkı öteki cenah aleyhine tahrik etmesi, bu tip dışavurumlara neden oluyordu.

İddialar giderek artmış, resmi rakamların aksine herhangi bir delil göstermeksizin ölü sayısı ile ilgili spekülasyonlara gidilmişti. TÖB-DER ve TÜM-DER gibi sol gruplar 8 bin ölü olduğunu ortaya atmışlardı. İddialar bununla sınırlı kalmamış, Milliyetçi Cephe hükümetlerini halkı aldatmakla, depremi bir seçim malzemesi olarak kullanmakla suçlamış, Demirel'in ve hükümet mensuplarının bölgeye gelip de halkla hiç ilgilenmeden hemen geri döndüğü, bilinçli ihmalin hükümetin suçu olduğu, ölümlerin yıkımın sorumlusunun iktidarlar olduğunu

⁵¹⁹ *Milliyet*, "Diyarbakır Valisi Diniz: Depremde ilk gün geç kaldık, sonra telafi ettik", 16 Eylül 1975, s.10.

⁵²⁰ *Milliyet*, "Liceliler Diyarbakır'a Yürüyüş Yapacak", 20 Kasım 1975, s.1, 10; *Milliyet*, "Lice yürüyüşü 10 bin kişilik mitingle bitti", 23 Kasım 1975, s.1, 10.

söyleyerek suçlamalarda bulunmuşlardı.⁵²¹ Esasen bu durum eleştirinin ötesine geçmiş, saldırganlığa ve çarpıtmaya varan bir üslup olmuştu. Arka planda MC'ye saldırmak dürtüsüyle hareket eden muhalefet, kendileri deprem konusunu siyasi malzeme olarak kullanmışlardı. Bu durumda hükümetin icraatlarının bir önemi yoktu. İktidar mensupları, bölgeye gelse de halkla ilgilenmedi denilerek argüman üretiliyordu.

Lice Depremiyle birlikte solda, sağ karşıtlığı konusunda radikal bir çizgiye kayan *Cumhuriyet* gazetesinin haberlerindeki muhalif dil daha belirginleşiyordu. Devrimcilerin bölgede olduğunu söylüyor, komandoların bölgede olmadığını ve Erbakan'la kimsenin ilgilenmediğini iddia ederek de sağı itibarsızlaştırmaya çalışıyordu. *Cumhuriyet* gazetesi giderek artan bir radikalleşme eğilimine girmiş, haberlerini sağ karşıtlığına endeksli tonla aktarmış, suçlayıcı ve itham edici bir dil kullanmıştı.⁵²²

Cumhuriyet gazetesi, Demirel'in 29 Ekim'e evlerin yetiyeceğine dair verdiği sözün yerine gelmemesi iddiası üzerine, Kasım ayının ilk günü gazetenin ilk sayfasında, bunu hatırlatarak hükümet eleştirisi yapmıştı. Gazete bunun nedenini; yeni bir Lice vaadinin seçim öncesi verildiği, ancak 29 Ekim'e gelindiğinde seçim geçtiğinden, depremezdelelerin artık önemsenmemesi olduğunu öne sürmüştü. Buna karşılık İmar ve İskan Bakanı Nurettin Ok'un açıklamasına göre de 1568 prefabrik ev tamamlanmış, birkaç gün içinde de bu evler teslim edilecekti.⁵²³ Önceliği halkı açığa bırakmama politikası olan hükümetin, icraatlarına karşı bardağın boş tarafı görülmüş, böylesi işlevsel bulunmuştu.

Nitekim, yapılanların teslimi için Demirel, yanında üst düzey devlet görevlileriyle Lice'ye gelmiş, 54 gün içinde 1568 konutun ve 40 dükkanın yapıldığını bölgeye bunları dağıtmak için geldiğini açıklamıştı. Yapılanların dağıtımını sonrası bölgeye gelenler Ankara'ya geri dönmüşlerdi.⁵²⁴ Ancak ertesi gün Lice Belediye Başkanı Halil Akgül, Demirel'in tek bir konutu bile dağıtmadığını, bahsedildiği

⁵²¹ *Cumhuriyet*, "Hükümet, deprem tedbirlerini görüştü", 10 Eylül 1975, s.1, 9.

⁵²² *Cumhuriyet*, "LİCE'de, depremden sonra..", 1 Ekim 1975, s.10.

⁵²³ *Cumhuriyet*, "Demirel Licelilere söz vermişti ama", 1 Kasım 1975, s.1, 10.

⁵²⁴ *Cumhuriyet*, "Lice'de konutlar bitmediği için Demirel ve Ok birer konuşma yaptılar", 9 Kasım 1975, s.1, 9.

miktarda konutun veya dükkanın da yapılmadığını iddia etmişti.⁵²⁵ Demirel'in bölgeye gelerek teslim töreni yaptığı bir vaka iken, belediye başkanının söyledikleri itham olmaktan öteye gidememişti. Ayrıca teslim töreni yapıp da evlerin dağıtılmadığını iddia etmek gayet sorunlu durmaktadır. Aynı belediye başkanı yakın zaman öncesine kadar da hiçbir şey yapılmadığını öne sürüyordu. Yapılanların teslim töreni gerçekleştiğinde de, yapılanların dağıtılmadığı söyleniyordu. Artık gerçeklik zemini tamamen kaybolmuş, herkes kendi kitlesinin duymak istediklerine uygun söylem ve haberler üretmişti.

Afetlerin fırsatçılar için zengin olma aracı olarak kullanıldığı eleştirisi, Lice Depremi ile çoğalmıştı. Bununla ilgili bir vaka uzun müddet gündemi meşgul etmişti. Hava Kuvvetleri Komutanı Emin Alpkaya'nın "Air İtalia" adlı İtalyan uçak yapım firmasının, Lice Depremi nedeniyle gönderdiği yardımı zimmetine geçirdiği iddiası uzun süre devam edecek davalara ve kavgalara neden olmuş, Alpkaya, Hava Kuvvetlerinin zarar görmemesi ve tahkikatın selameti açısından istifa ettiğini açıklamıştı. İddiaya göre şirket, İtalya'nın Ankara büyükelçiliğine 30.000 dolarlık yardım ulaştırmış, bu paranın Alpkaya'nın zimmetine geçirildiği veya kendisine rüşvet olarak verildiği söylenmişti.⁵²⁶ Bu konu ile ilgili dava, tartışmalar günlerce devam etmiş ve davalar kapansa, tartışmalar bitse de bir sonuca bağlanamayan rüşvet iddiası ortada kalmıştı.

Lice Depremi basın kadar Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosunda da bol kavgalı bir şekilde defalarca gündeme gelmişti. Deprem, her ne kadar 1975 senesinin Eylül ayında meydana gelse de depremle ilgili ilk konuşma mecliste 1976 senesinin Ocak ayı içinde olmuştu. CHP Diyarbakır vekili Hasan Değer; bölgeye az çadır yollandığını, hükümeti alakadar davranmıyor gibi gösterme çabası içinde olmadığını, hükümetin bir şeyler yaptığını, ancak bunların yetersiz olduğunu, yapıldı denen inşaatların gösterilenden az olduğunu, bu şekilde mağdur bırakmanın nedeninin ise oradaki vatandaşların doğulu olmalarından kaynaklandığını, sadece AP'li olanlara yardım verildiğini, AP'li müteahhitlere hukuksuz şekilde ihalelerin verildiğini, müteahhitlerin buna rağmen iş yapmadığını, devleti zarara soktuklarını, meclis

⁵²⁵ *Cumhuriyet*, "Lice Belediye Başkanı, Demirel Lice'de bir tek konutu dahi vatandaşa dağıtmamıştır dedi", 10 Kasım 1975, s.5.

⁵²⁶ *Cumhuriyet*, "Alpkaya: Tahkikatın selameti için istifa ettim", 6 Mart 1976, s.1.

araştırması yapıldığı takdirde iddiaların gerçekliğinin ortaya çıkacağını öne sürmüştü.⁵²⁷ Görüldüğü üzere eleştiriler hiç değişmiyor, her yeni deprem, bir önceki depremden eleştirileri miras alıyordu. Her ne kadar suçlayıcı ve kutuplaştırıcı bir dil kullanmadığını söylese de kullandığı dil ve ithamlar bunun aksini gösteriyordu. Özellikle doğulu oldukları için insanların yardımlardan mahrum bırakıldıkları iddiası, içerisinde Doğu Anadolu illerinden vekiller bulunduran AP göz önüne alındığında, temelsiz duruyordu. Bu söylemler itham olmaktan öteye gidememişti. Ayrıca o günkü imkanların üstünde beklentilerle eleştiriler yapıldığı da bir gerçektir.

Nitekim İmar ve İskan Bakanı Nurettin Ok, Hasan Değer'e cevaben bir konuşma yapmış, deprem bölgesi için bütün imkanların seferber edildiğini, gerekenlerin yerine getirildiği, buna rağmen birlik ve beraberlik halinde olunması ve depremin politikaya alet edilmemesi gerekirken, bunun yapıldığını, yapılan işler zor gelmese de ithamlarla uğraşmanın yordugunu söylemiş, rakamlarla cevap vererek Hasan Değer'i yalanlamış, “yapılan iş küçültülmeye çalışılsa da bunun yapılan işi büyüteceğini”, bu deprem dolayısıyla sadece yapılacak inşaatlar için 510.000.000 lira verildiği, ilerleyen tarihlerde de bir o kadar da verileceğini, yapılacak tenkitlerin kabul edileceğini, ancak karalama işinin devam etmesinin acıyı büyütmekten başka bir işlevi olmayacağını beyan etmişti.⁵²⁸ Resmi açıklama böyleyken, buna katılmayanlar açısından, durumun ne olduğu önemsizdi. Önemli olan iktidar yarışında ne yapılsa kar mantığıydı.

Kutuplaşmanın giderek arttığı sonraki günlerde ithamlar hem daha da ağırlaşmış hem de ilginç iddialar öne sürülmüştü. Diyarbakır vekili Hasan Değer ve diğer iki arkadaşına göre, Lice Depremi sonrası aradan geçen uzun zamana karşın, hükümetin afetzedeleri ihmal ettiğini bunun yanı sıra Demirel ve Nurettin Ok tarafından ihalede usulsüzlük, yolsuzluklar ve suistimaller yapıldığını, yüz milyonları bulan deprem yardımları paralarının yolsuzluklara kurban gittiğini, müteahhitlerin usulsüzce devlet eliyle zengin edildiğini, inşaatlarda yönetmeliklere uyulmadığını, 50-60 kadar AP'ye yakın müteahhitin başlarında Demirel ve Nurettin Ok'un bulunduğu “soygun çetesi olduğunu”, AP'ye oy verenlerin evlerinin daha büyük, vermeyenlerinse

⁵²⁷ MM Tutanak Dergisi, d. 4, c. 14, b. 38, 13 Ocak 1976, s.346-348.

⁵²⁸ MM Tutanak Dergisi, d. 4, c. 14, b. 39, 14 Ocak 1976, s.383-384.

daha küçük yapılacağını ayyuka çıktığını, anayasanın ihlal edildiğini bu nedenle de bu yolsuzluk ve hırsızlık ağının araştırılmasını, haklarında meclis soruşturması açılması gerektiğini ifade etmişti.⁵²⁹ Mecliste öneri olarak okunan bu iddialara, hükümet kanadından bir cevap gelmemişti. Ancak açıklama gelmesinin bir anlamı da yoktu. Bu iddialar itham olmaktan öte bir anlam da taşımamış, ispatlanamamış, yargı yoluna gidilmemiş, sadece mecliste öneri olarak kalmıştı. Ayrıca içerik de iyice sulandırılmış, AP'ye oy verenlere daha büyük ev yapılması gibi absürt iddialar da öne sürülmüştü. Benzer araştırma istekleri, yine aynı iddialarla Cumhuriyet Senatosu içinde de gündeme gelmişti.⁵³⁰ Ancak bu tip araştırma önerileri herhangi bir sonuca bağlanmamış, kavgayı derinleştirmekten öte bir anlam taşımamıştı. İddialar ispatsız bir biçimde havada kalmıştı.

Bu şekilde muhalif argümanlar, deprem mevzusu açıldıkça ortaya çıkmış, muhalefet iktidarı ihmalkarlıkla, iktidar da muhalefeti iftira atmakla suçlamıştı. Muhalefet çeşitli veri ve rakamlarla kendini desteklemeye çalışmış, iktidarda kendinde olan veri ve rakamlarla muhalefeti yalanlamıştı. Tartışmanın içeriği veya nesnesi değişse de tartışmalar depremi daha da politikleştirmekten öteye gitmiyordu.

1977 senesine gelindiğinde Lice Depremi üzerine tartışmalar devam ediyordu. Diyarbakır Milletvekili Hasan Değer, daha önce dile getirdiği iddiaları dile getirmeye devam etmişti.⁵³¹ Bölgenin ve CHP'nin milletvekili olması sebebiyle ön plana çıkması anlaşılırdı. Ancak ortaya attığı iddiaların hiçbirini ispatlayamamış, söylemleri iddia olmaktan öteye geçememişti.

3.1.4. Depremler Sonrası Kamuoyunun Depreme Yaklaşımı

Lice Depremi bir kez daha Türkiye'ye deprem gerçeğini hatırlatmıştı. Deprem gerçeğini hatırlayan insanlar yeniden, değişen versiyonları ile birlikte olmakla beraber, depreme karşı olan tavırlarını, yaklaşımlarını, anlayışlarını veya tepkilerini dışa vurmuştu. Özellikle Lice Depremiyle beraber ciddi değişimler de gözleniyordu. Bunun nedeni kutuplaşan sağ-sol, basının gelişimi ve bu depremin doğuda gerçekleşmesiydi.

⁵²⁹ MM Birleşik Toplantı Tutanak Dergisi, c. 16, b. 6, 23 Mart 1977, s. 172-176.

⁵³⁰ CS Tutanak Dergisi, c. 27, b. 57, 20 Mart 1976, s.533-535.

⁵³¹ MM Tutanak Dergisi, d. 4, c. 23, b. 31, 12 Ocak 1977, s.20-21.

Doğu ile ilgili sorunlar insanlar enkaz altında kaldıkça gün yüzüne çıkıyor, konuşulur oluyordu.

Liceli insanların yaşadıkları yer, yapı değil gayet ilkel barınaklar olarak tanımlanmıştı. Halbuki diğer yerlerde de insanlar lüks içinde yaşamıyordu. Konu doğu olunca, abartılı bir duygu sömürüsü yapılıyordu. Daha da ileri gidilip, batının depremleri daha iyi atlattığı söylenmişti.⁵³² Halbuki bu durum gerçeği birazcık bile yansıtmıyordu. Kısaca Türkiye'nin deprem tarihine göz atmak bile bunu yalanlayacaktır.

Depreme yaklaşımı sol literatür etkilemişti. Sol ideolojik arka planı ile depremi değerlendirmişti. Deprem, birçok açıdan kapitalizm eleştirisinin bir parçası olmuş, deprem zenginleri diye bir kavram ortaya atılmış, depremi kazanç kapısı gören kapitalist zihniyet tenkit edilmişti.⁵³³ Daha ileri giden yaklaşımlar da mevcuttu. Türk Mühendis ve Mimarlar Odası Başkanı Teoman Öztürk, deprem nedeniyle yaşanan kayıpların, dışa bağımlı politikalar ile ilgili olduğunu, bu konuda halkı merkeze alan konut politikasının değil, sermayenin konut politikasının yanında saf tutulduğunu, inşaat ürünleri ithal mallardan sağlandığından dolayı yabancı sermayenin çıkarına hizmet edildiğini iddia ediyordu.⁵³⁴ Böylelikle görüldüğü üzere sol ve muhalif zihniyet için eleştiri baki kalmış, ancak içerik ve yaklaşım değişmişti. Türkiye siyasetinin ve toplumunun yaşadığı depremler, jeolojik depremleri de etkiliyordu.

Lice Depremi, daha önceki depremlerde olmadığı kadar bilimsel olma vurgusunun da yer aldığı, bunun üzerinden eleştiri yapıldığı bir deprem olmuştu. Karşı tarafı suçlayacak olanın, bilimsellik iddiası ile kendini meşrulaştırmaya çalıştığı, meşru olmayanın da bilimsel olmamakla suçlandığı bir anlayış türüyordu. Depremse bu kavganın bir uzantısı olmuş, bilimsellik iddiası üzerinden yapılan ithamlar da kavgadan, bilimsellik de belagat üstünlüğü kurma çabasından öteye gidememiş, belki de sadece bu amaçla kullanılmış, çokça da dile getirilmişti.

Depremden dersler çıkarılmak adına yürütülen kültür-sanat faaliyetleri de mevcuttu. İnsan hayatını etkileyen afetler, sanatsal bir yaklaşımla da

⁵³² Oktay Akbal, "Gayri Bunda Bir İş Yok...", *Cumhuriyet*, 12 Eylül 1975, s.2.

⁵³³ Yalçın Doğan, "Deprem Zenginleri", *Cumhuriyet*, 12 Eylül 1975, s.10.

⁵³⁴ *Cumhuriyet*, "Kızılay, deprem felaketzedesine verdiği kanın parasını aldı", 14 Eylül 1975, s.1, 9.

değerlendirilebiliyordu. Belgesel yapımcısı Emel Ceylan, depremle ilgili belgesel filmler çekmek istiyordu. Ceylan, çekeceği bu filmlerin yanı sıra Lice Depremi'ni konu alan bir film de çekmek istese de maddi imkanlar buna olanak tanımıyordu.⁵³⁵ Mimarlar Odası da Lice Depremi'ni sergi halinde sunmaya hazırlanmış, bölgede çekilen fotoğraflar ve yapılan röportajlar, Devlet Güzel Sanatlar Akademisinde sergilenmişti. Sergiyle birlikte bölgeye ve depreme dikkat çekmek hedefleniyordu.⁵³⁶

Depremi önceden tahmin iddiaları da ortaya atılıyordu. Hava durumu ile deprem arasında bağlantı kuran bir yaklaşım mevcuttu. İddiaya göre, Bingöl'de bir minibüs şoförünün muavini, gazetecilere, havaya bakarak ağır sıcak ve garip fırtınayı görerek bunun ardının deprem olduğunu söylemiş ve ertesi gün de deprem olmuştu.⁵³⁷

3.1.5. Lice Depremine Yabancı Ülkelerin Yaklaşımları

Lice Depremi, Almanya'ya giden Türk işçilerin ve gelişen Türkiye-Batı Almanya ilişkilerinin etkisi ile Batı Almanya'nın daha fazla alakadar olduğu bir deprem olmuştu. Bunun yanı sıra diğer devletler de Lice Depremi'ne yoğun ilgi göstermiş, farklı ülkelerde yardım kampanyaları yapılmış, Lice Depremi bu ülkelerin basınına yansımıştı. Örneğin *The New York Times* gazetesi, Lice Depremi'ni manşetine taşımış, bu depremin büyük bir deprem olduğunu, deprem üzerine araştırmaların ve çalışmaların artması gerektiğini, araştırmalara giden paraların boşa olmadığını bildirmişti.⁵³⁸ Dünya basını, muhabirlerini, Lice'ye yollamışlar, deprem bölgesine dair muhtelif olaylar, yabancı basında yer almıştı. İkili ilişkilerin o günkü durumu devletlerin Türkiye'de meydana gelen depreme yaklaşımını etkilemişti. Ancak burada sayılan ve sayılmayan ciddi miktarda yardım yurt dışından gelmişti.

Depreme en çok ilgiyi gösteren Batı Almanya'dan, başsağlığı mesajları gelmiş, yardıma hazır olduklarını belirtmişler, Batı Almanya Kızılhaç örgütü de yüklü miktarda yardım yollayacaklarını bildirmiş, Almanya'da yaşayan Türkler, yardım çağrılarını Almanlara duyurmuşlardı. Almanya, konut yardımında bulunacağını

⁵³⁵ *Cumhuriyet*, "Bir Türk kadın yönetmen deprem filmi çevirmesi için Üsküp TV'sinden öneri aldı", 9 Ekim 1975, s.6.

⁵³⁶ *Cumhuriyet*, "Mimarlar Odası Deprem Sergisi Açtı", 2 Aralık 1975, s.6.

⁵³⁷ *Cumhuriyet*, "Gerçekten Lice Diye Bir Kasaba Varmıydı?.." 9 Eylül 1975, s.5.

⁵³⁸ *Milliyet*, "New York Times, Lice felaketinden sonra depremlerin önceden saptanması araştırmalarının arttırılmasını istedi", 11 Eylül 1975, s.6.

bildirmiş, Alman teknik uzmanları da Lice'ye gelmişti. Muhtelif ülkelerin haber ajansları son yıllardaki en büyük deprem olarak Lice Depremine göstermiş vatandaşlarını yardıma çağırmıştı. Alman basını da bu depreme büyük ilgi göstermiş yardım kampanyaları başlatmıştı.⁵³⁹

Lice Depremine ilgi gösteren devletlerden biri de Kıbrıs Federe Türk Devletiydi. 1974 Kıbrıs Barış Harekatının ardından gelen 1975 depremine gösterilen ilgi manidardı. Kıbrıs Federe Türk Devleti, bakanlar kurulunu üst düzey toplantıya çağırarak yardım kararı almış, yapılacak yardımın tespiti için bölgeye bir heyet yollamıştı. Kıbrıs'ın ilgisi üzerine ortaya atılan bir iddia da olmuş, Rumlar, Lice'de evsiz kalan vatandaşların Kıbrıs'ın Türk tarafına yerleştirileceklerini, Türk yetkililerin Kıbrıs'a bu konuda başvurduklarını, Kıbrıs'ın bunu kabul ettiğini öne sürmüştü. Ancak Kıbrıs tarafı bu iddiayı yalanlamıştı.⁵⁴⁰

Kızılhaç örgütleri de işlevleri gereği bu depreme ilgi göstermişlerdi. LİG (Uluslararası Kızılhaç, Kızılay, Kızıllar ve Güneş Federasyonu)'in malzeme ikmal müdürü, yapılacak yardımların organizasyonu için Türkiye'ye gelmişti. Çeşitli ülkelerin Kızılhaç ve yardım örgütleri Kızılay'a taziye mesajları ve yardım yollamış, yollayacaklarını da açıklamıştı. Japon Kızılhaç'ı da deprem nedeniyle 10.000 dolar göndereceklerini açıklamış, ayrıca ülkede yardım için çağrı da bulunmuşlardı.⁵⁴¹

Bunlar haricinde; Fransa, İran gibi ülkeler Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk'e taziye mesajlarını iletmişlerdi. Bölgede sıkıntılar devam ederken Diyarbakır Havaalanına İran ve Irak gibi ülkelerin yardımları gelmeye başlamış, ABD'li Senatör Edward Kennedy ABD hükümeti ve BM'ye yardım için hazır olmalarını söylemiş, ABD 25 bin dolar tutarında yardım etmişti. Rum Ortodoks Patrikhanesi de üzüntüsünü belirtmiş, yardım yapmaya karar verdiklerini açıklamış, İngiltere de ne gibi bir yardımda bulunabileceğini Türk yetkililere sormuştu. İtalya, Pakistan, Bangladeş gibi ülkeler başsağlığı mesajlarını Fahri Korutürk'e iletmişler, BM de hem taziye mesajı

⁵³⁹ *Cumhuriyet*, "Enkaz kaldırma çalışmalarının yavaşlığı can kaybını arttırdı: Ölü sayısı 2000'i aştı", 9 Eylül 1975, s.1, 9; *Cumhuriyet*, 18 Eylül 1975, s.5; *Milliyet*, "ÖLÜ SAYISI 1800'E ÇIKTI", 8 Eylül 1975, s.1, 6; *Milliyet*, "Hükümet, İngiltere'nin yardımını reddetti", 10 Eylül 1975, s.1, 6.

⁵⁴⁰ *Cumhuriyet*, "Lice'de ölü sayısı iki bine yaklaştı", 8 Eylül 1975, s.1, 9; *Milliyet*, "Lice'de Ölü Sayısı 2 Bini Geçti", 9 Eylül 1975, s.1, 6; *Milliyet*, "Ölü sayısı 3 bini aştı, 6200 ev yıkıldı", 11 Eylül 1975, s.1.

⁵⁴¹ *Milliyet*, "Ölü Sayısı 1800'e Çıktı", 8 Eylül 1975, s.1, 6; *Milliyet*, "Lice'de Ölü Sayısı 2 Bini Geçti", 9 Eylül 1975, s.1, 6.

yollamış hem de her türlü yardımı yapmaya hazır olduklarını açıklamış, üyelerden de Türkiye'ye yardım etmelerini tavsiye etmişti.⁵⁴²

3.1.6. Lice'nin Yeniden İnşa

Deprem sonrasında en acil ihtiyacı, yeni meskenlerdi. Lice, depremi kış aylarında yaşamış, insanların açıkta kalmaya en tahammül edemeyeceği bir zamanda bu deprem meydana gelmişti. Kalıcı iskân sorunu acilken, Demirel'in kısa sürede yeni evlerin yapılacağı ve dağıtılacağı açıklaması yüreklere su serpmiş, ancak evlerin kısa sürede tamamlanmaması tartışmalara ve eleştirilere neden olmuştu.

Deprem sonrasında ilk etapta prefabrik evlerin yapımına başlandığı, bunun için Almanya'dan uzman heyet geldiği, bir prefabrik evin maliyetinin yüz bin lira gibi gayet yüksek bir fiyata mal olabileceği söylenmişti. O paraya Lice'de apartman dikilebileceği, hatta çok daha ucuza bu işin yapılabilmesi söylenerek, maliyet eleştirilmişti. Bu maliyetin müteahhit zengin etme yolu olduğu da iddia edilmişti.⁵⁴³ Müteahhitlere yönelik eleştiriler giderek artmış, depremlerin müteahhitleri zengin etmek adına fırsat olarak değerlendirilmesi tenkit konusu olmuştu.

Birkaç gün sonra İmar ve İskân Bakanlığı, evlerin yapımına başlandığını, ilçe ve köylerde toplamda 6037 konut yapılacağını açıklamıştı. İmar ve İskan Bakanlığı yaptığı başka bir açıklamada da ihalesi gerçekleştirilen 200 konutun temellerinin atıldığını, tüm konutların da yapımlarının kısa sürede tamamlanacağını bildirmişti.⁵⁴⁴

Kasım ayına gelindiğinde, bölgede 1568 konutun yapımı tamamlanmış, bunların dağıtımı için Demirel'in de katıldığı bir tören düzenlenmiş, üst düzey komutanlar ve bakanlar törene katılmıştı.⁵⁴⁵ Bu tören büyük eleştirilere neden olmuş,

⁵⁴² *Cumhuriyet*, "Lice'de ölü sayısı iki bine yaklaştı", 8 Eylül 1975, s.1, 9; *Cumhuriyet*, "Enkaz kaldırma çalışmalarının yavaşlığı can kaybını arttırdı: Ölü sayısı 2000'i aştı", 9 Eylül 1975, s.1, 9; *Cumhuriyet*, "Hükümet, deprem tedbirlerini görüştü", 10 Eylül 1975, s.1, 9; *Milliyet*, "Lice'de Ölü Sayısı 2 Bini Geçti", 9 Eylül 1975, s.1, 6; *Milliyet*, "New York Times, Lice felaketinden sonra depremlerin önceden saptanması araştırmalarının artırılmasını istedi", 11 Eylül 1975, s.6.

⁵⁴³ *Cumhuriyet*, "Acı Lice Depremi VE Ziftlenme Konusu...", 18 Eylül 1975, s.10.

⁵⁴⁴ *Milliyet*, "Lice'de Yardım Dağıtımında Cinayet İşlendi", 21 Eylül 1975, s.1; *Milliyet*, "Lice, 24 Saatte", 23 Eylül 1975, s.10.

⁵⁴⁵ *Milliyet*, "Lice' yapımı biten 1568 konutun dağıtımı yapılamadı", 9 Kasım 1975, s.1, 10.

evler tamamlanmadan teslim töreni yapılması ve herhangi bir evin de teslim edilmemesi iddiası basını bolca meşgul etmişti.

Gazeteci Örsan Öymen, hükümetin iyi niyetli bir çaba içine girdiğini duyduğunu, Lice halkı 12 Ekim’de tamamen CHP’ye oy verse de hükümetin bu çabasının takdire şayan olduğunu düşündüğünü, bu düşünceyle Lice’ye geldiğini belirtmişti. Ancak tören için bölgeye geldiğinde evlerin alanının çok sıkı güvenlik tedbirleri ile çevrili olduğuna, halkın da törene icabet etmediğine şahit olmuş ve bu durumu çelişkili bulmuştu. Ona göre; Liceliler yeni evlerinin teslimine itibar etmemiş, hiç umurlarında olmamıştı. Anahtar teslim töreni olmadığı gibi evler de iyi durumda değil, bazıları hazır duruma gelmemiş, bazısını da halk beğenmemiş, borçlanma işi de can sıkıyordu. Öymen’e göre bu soğuk geçen ve halka bir faydası dokunmayan, siyasi şovdan öteye gitmeyen bir törendi.⁵⁴⁶

Bir taraftan depremzedeler, bitmemiş konutları işgal ederken ve bu hükümeti eleştirmek adına kullanılırken, bir yandan da halkın evlere itibar etmediği iddiasını dile getirmek çelişki gibi görünüyordu. Basının yaptığı, kendisine yararlı bulduğu, gerçeği ne kadar yansıttığı şüpheli iddialara odaklanarak, bunları hükümete karşı kullanmaktı. Ancak eğer sağ cenah muhalefette olsaydı, benzer bir tavır göstereceği şüphesizdir. Buradan hareketle kutuplaşan bir ülkede, muhalif Licelilerin bölgede bulunan iktidara soğuk davranması doğaldı. Ancak bölge hükümet karşıtlarından ibaret değildi. Yine de muhalefet için işlevsel olan, hükümet karşıtlarına odaklanmak, onların tavırlarını ön plana çıkarmak, hatta ötekini görmezden gelmekti.

Ancak unutulmaması gereken bir nokta da bilinçli ihmal iftirası bir yana, şartların gözetilmesi gerekliliği idi. Türkiye, özellikle 1980’e doğru hemen her anlamda bunalımların giderek arttığı bir ülkeydi. Lice için var olan sorunlar, sadece buraya özgü değildi. Yakıt bulmakta, enerji üretmekte zorlanan hatta “70 cente muhtaç” olunan bir ülkede her şeyin dörtlüklük olacağını beklemek hatalı olurdu. Çözülemeyen sorunlar yumağından, deprem sadece bir tanesiydi. Bu doğrultuda sanki, depremlerin doğuya özgü olması gibi bir algının oluşturulması gerçeği

⁵⁴⁶ Örsan Öymen, “Bir Lice Öyküsü”, *Milliyet*, 10 Kasım 1975, s.3, 10.

yansıtmamaktadır. Ortada bir Türkiye sorunu vardı ve 1970’li yıllar Türkiye için kayıp yıllardı.

Sonuç olarak Lice, depremle, daha yerle bir olmuş, ihmal edilmişlik, geri kalmışlık hali deprem felaketinin boyutunu katlamış, deprem heyelan ve yangınları tetiklemişti. Ciddi miktarda yardım yapılmış, fakat yardımların dağıtımı ve inşaatlarla ilgili absürt iddialar ortaya atılmış, her kesim işine geldiği noktaya odaklanmıştı. Devlet adamları, siyasetçiler, basın, STK’lar, halk depreme yoğun ilgi göstermiş, deprem iyiden iyiye yerel bir sorun olmaktan çıkıp ulusal bir mesele haline gelmeye başlamış, mecliste çokça gündem edilmiş, deprem süreci en başından sonuna kadar sert tartışmalara yol açmıştı. Yapılan işlerde partizanlık iddiaları artmış, abartılı söylemlerde bulunmaktan kaçınılmamış, deprem 1960’lı yılların çoğulcu çok partili yapısını değil, katı sağ-sol kutuplaşmasını yansıtmış, bu doğrultuda ithamlar, suçlamalar ve cezalandırma istekleri ağırlaşmış, basının tarafgirliği ön plana çıkmıştı. Özellikle müteahhitler çokça eleştirilmiş, siyasiler artık birbirlerine salt nefret ve güvensizlikle yaklaşmışlar, kavgaya devam etmişler, bunun oluşturduğu körlük, deprem adına olması muhtemel olumlu gelişmelerin önüne geçmişti. Sol literatür yaklaşımı da etkilemiş, deprem, birçok açıdan kapitalizm eleştirisinin bir parçası olmuş, ikili ilişkilerin o günkü durumu devletlerin Türkiye’de meydana gelen depreme yaklaşımını etkilemişti.

3.2. Muradiye Depremi (24 Kasım 1976)

Lice Depremi ile sarsılan Doğu Anadolu, ertesi sene başka bir büyük felaketle, Muradiye Depremi ile sarsılmıştı. Muradiye Depremi, 24 Kasım 1976’da saat 14.22’de, 7.5 büyüklüğünde meydana gelmiş, bu depremde 3840 kişi ölmüş, 9232 yapı ya yıkılmış ya da hasar görmüştü.⁵⁴⁷ Muradiye Depremi 1939 Erzincan felaketinden sonraki en büyük felaket olmuştu.

Türkiye, Muradiye Depremi meydana geldiğinde hala Amerikan ambargosunu konuşuyor, bu ambargonun olumsuz etkilerini yaşıyordu. MC hükümetinin kendi içinde ve CHP öncülüğündeki sol ile, solun kendi içindeki tartışmaları da devam

⁵⁴⁷ <http://www.koeri.boun.edu.tr/sismo/2/deprem-bilgileri/buyuk-depremler/> [Erişim Tarihi: 18.02.2021.]

ediyor, sağ-sol olayları da hız kesmeden daha da şiddetlenerek kendini gündelik hayatta hissettiriyordu. Bunların haricinde Ege'deki Kıta Sahanlığı meselesi ve Kıbrıs sorunu da içeriği değişse de konuşulmaya devam ediyordu. Bu gündem içinde meydana gelen Muradiye Depremi'nin ardından gazeteler, deprem haberleri ile dolup taşmış, uzun vadede de Muradiye Depremi kendinden yıllarca bahsettirmişti.

3.2.1. Muradiye Depreminin Etkileri

Türkiye'nin doğusu Lice Depreminden yaklaşık bir yıl sonra yeniden deprem gerçeğini hatırlamıştı. Van'ın Muradiye, Çaldıran ve Erciş ilçeleri ve bunların köyleri tamamen yıkılmış, daha ilk etapta ölü sayısının iki binin üzerinde olduğu ve daha da artacağı iddia edilmişti. Muradiye ilçesi en çok etkilenen yer olmuş, köylerin de ise ölü miktarının çokluğundan bahsedilmiş, ilçelerde ve köylerde hasar varken, Van il merkezinin ise depremi çok az hasarla atlattığı söylenmişti.⁵⁴⁸

Muradiye'de meydana gelen depremin, 1939 Erzincan felaketinden bu yana en şiddetli deprem olduğu çokça ifade edilmişti. Bu deprem bölge halkı için bir felaketken, yağın kar da kapıda bekleyen bir başka felaketti. Gazetelerin tasvirine göre, -17 derecelik soğukla mücadele etme zorunluluğu, deprem nedeniyle farklı bir boyut kazanmış, kimileri enkazın üstünde, kimileriyse enkazın altında soğukla boğuşmuş, gece olduğunda elektrik hatları zarar gördüğünden, karanlıkta zor da olsa enkaz altından insanlar kurtarılmaya çalışılmıştı.⁵⁴⁹

Çaldıran ilçe ve köyleri depremden büyük hasar görmüş, haritadan tamamen silindiği, nüfusunun da önemli bir kısmının hayatını kaybettiği söylenmişti. *Milliyet* gazetesinin abartılı haberine göre, ölü sayısı daha ilk günlerden 4000 üzerindeydi. Muradiye ilçesine bağlı bulunan 106 köyün tamamen yerle bir olduğu, yaralıların çokluğu, yaralıların bir kısmının farklı şehirlerdeki hastanelere gönderilmeye çalışıldığı, hastalar ve yakınlarının ise maddi durumları yetersiz olduğundan gitmek istemedikleri, yaralı olanların büyük çoğunluğununsa kimsesiz çocuklar olduğu söyleniyordu.⁵⁵⁰

⁵⁴⁸ *Cumhuriyet*, "Van'da deprem oldu, çok sayıda ölü var", 25 Kasım 1976, s.1, 9.

⁵⁴⁹ *Milliyet*, "Van'da Deprem Çok Ölü Var", 25 Kasım 1976, s.1, 12.

⁵⁵⁰ *Milliyet*, "Ölü Sayısı 4 Bini Geçti", 26 Kasım 1976, s.1, 6.

Deprem bölgesinde, yakıt sorunu yaşanmış, ulaşım aksamış, bundan dolayı enkaz kaldırma işi yavaş ilerlemişti. Halk kendi imkanlarıyla ölülerini çıkarmış, su sorunu olduğundan, ölüler yıkanmadan defnedilmişti. Bu ortamda yedi binden fazla ölüden bahsediliyordu. Bu sayıyı daha da abartan on binin üzerinde olduğunu iddia eden sol örgütler de vardı.⁵⁵¹ Lice ve Muradiye depremiyle birlikte ilk defa ölü sayıları da tartışma konusu ediliyordu. Abartılı olan bu rakamlar resmi rakamlarla çelişiyordu. Sol cenah, ölü miktarı üzerinden de muhalefeti adet edinmişti.

Resmi makamlarca, çadırların yetersizliği, inşaat mevsiminin geçmesi nedeniyle, açıkta kalan vatandaşların barınabilecekleri çeşitli yerlere nakledilmeleri düşünülüyordu. Gazetelere göre, açıkta kalan vatandaşlar, samanların arasında soğuktan korunmaya çalışıyor, bölgeye acil olarak çadır isteniyordu. Soğuklar nedeniyle ateş yakılıyor, bu da yangın tehlikesini körüklüyor, enkaz altındaki tüp, gaz birikmesi ve gaz kaçağı riski de yangına neden olabiliyordu.⁵⁵²

Deprem bölgesinde problemler devam ederken, sahipleri ölen hayvanlar, çalınarak İran'a kaçırılıyordu. Basına göre, Kurban Bayramının da yaklaşması ile bu faaliyet artmış, daha da artacağı bekleniyordu. Hayvanlar çalınırken, hayvanı olamayanlar hava şartları nedeniyle köylerden büyük şehirlere göçe başlamıştı. Bunun yanı sıra yaralılarda hastanelere taşınıyordu.⁵⁵³

Milliyet gazetesinin aktardığına göre, 28 Kasım tarihine gelindiğinde, bölgede yardımlar ve ekipler bir anda hızlanmışlar, giyecekten yiyeceğe, çadır ve diğer yardım malzemelerinden, buldozernlere, kamyonlara, greyderlere varana kadar, tüm bunlar bölgeye gelmeye başlamış, gelen yardımlar insanlara enerji vermişti.⁵⁵⁴ Ancak bölgede yoğun kar yağışı başlamış, donma tehlikesine karşı bir seferberlik oluşturulmuştu. Soğuk ve kar nedeniyle enkaz kaldırma çalışmaları durmuş, önceden çıkarılan cesetler kepçelerle açılan geniş çukurlara toplu halde gömülmüştü. Devam eden artçı sarsıntılar

⁵⁵¹ *Cumhuriyet*, "Yardımların çoğu yerine ulaşmadı, halk açıkta bekliyor", 27 Kasım 1976, s.1, 9; *Milliyet*, "Ölü Sayısı 6 Bini Geçti", 27 Kasım 1976, s.1, 10.

⁵⁵² Aytekin Yıldız, "Çaldıran felaketi ne Gediz'e, ne de Varto'ya benziyor", *Milliyet*, 27 Kasım 1976, s.11.

⁵⁵³ *Cumhuriyet*, "Deprem bölgesinde olağanüstü durum ilan edildi", 29 Kasım 1976, s.1, 11.

⁵⁵⁴ Aytekin Yıldız, "Yardım ekipleri Çaldıran'da yıldırım taarruzuna geçtiler", *Milliyet*, 28 Kasım 1976, s.7.

da yıkımlarını sürdürmüş, en son Urartu zamanından kalma Muradiye Kalesi yıkılmıştı.⁵⁵⁵

Aralık ayına gelindiğinde, yardımların çok olduğu, herkese yetecek boyuta ulaştığı, ancak halkın eline ulaşmadığı, yardımların depolarda stok yapıldığı öne sürülüyordu. Yardımların çalınması ise ayrı bir vaka olup, 12 kamyon yardımın çalındığı ve arandığı belirtiliyordu. Başbakan Demirel ise yıkılan evin çok üstünde çadır yollandığını, “yardımlar ulaşmıyor” haberlerine inanmadığını, bu tip iddiaların gerçeklik payı taşımadığını, askerlerin canla başla bölgede çalışmalarına gözleriyle şahit olduğunu, devletin vatandaşının arkasında olduğunu, bu durumu çarpıtmanın haksızlık olacağını, yapılanlar görülmeyerek, olanları yalan-yanlış aktarmanın art niyetli bir çaba olduğunu açıklıyordu.⁵⁵⁶ Nitekim bölgeye, devletin tüm imkanları ile yönelmesi, hiçbir şey yapılmıyor söylemini de tutarsız hale getiriyordu.

Deprem bölgesinin sorunlarına dair, abartılı ve içeriği çarpıtılmış gazete haberleri, Aralık ayı boyunca ve ardından 1977 yılı boyunca da sürmüştü. 1977 senesinin Ağustos ayına gelindiğinde bölgedeki sorunların aynen devam ettiği, insanların yaşadıkları acıdan ve sorunlardan ağıt yaktıkları, bölgede etik olmayan birçok olayın hala devam ettiği, buraların sadece seçim zamanı göze geldiği, Muradiye’nin geri bırakıldığı, batıda deprem olduğunda oradaki vatandaşlara yapıldığı gibi kendilerine de aynı şekilde muamele yapılmasının istendiği haberleri yapılıyordu.⁵⁵⁷ Ancak gazeteler, doğunun zaten var olan sorunlarıyla, deprem sonrası oluşan sorunları birbirine karıştırarak aktarıyordu. Böylece ortaya, ciddi bir duygu sömürüsü çıkıyordu. Halbuki bölgenin deprem ile ortaya çıkan sorunları ile tarihsel olan geri kalmışlık sorunu birbirinden farklı olaylardı. Hiç şüphesiz bunlar birbirlerini etkiliyordu. Ancak var olan sorunlar üzerinden hükümeti hedef almak, haberlerin içeriğinin siyasi tarafgirliği aktarılan bilgilerin sıhhatine zarar veriyordu. Sonuç olarak depremzedeler için hiçbir şey yapmayan devlet algısı oluşturuluyordu. Her ne kadar batı bölgeleri yardım yapıp, doğuya yapılmadı dense de yine aynı gazeteler batıda deprem olduğunda, doğu ile ilgili iddialarını, batı bölgesi içinde tekrarlıyordu. Ancak

⁵⁵⁵ *Milliyet*, “Van’da dona karşı çalışma seferberliği ilan edildi”, 29 Kasım 1976, s.1, 10.

⁵⁵⁶ *Milliyet*, “Demirel 4 bin ev yıkıldı, 12 bin çadır yollandı”, 1 Aralık 1976, s.1,

⁵⁵⁷ Reha Öz, “Demirel 29 Ekim’e Herşey Yetiyecek Demişti”, *Cumhuriyet*, 22 Ağustos 1977, s.4; Reha Öz, “Van’da Unutulanlar...”, *Cumhuriyet*, 24 Ağustos 1977, s.4; Demirel’in, Bugün teslim edeceğiz dediği Van deprem evlerinin bazılarının temeli yeni atılıyor”, 29 Ekim 1977, s.8.

Doğu Anadolu’da meydana gelen depremlerle ilgili çarpıtmalar daha da yoğundu. Bölgenin zaten var olan sorunları çarpıtmalara daha müsaitti. Nitekim bu tip haberlerin çarpıtmalarla dolu olduğu, yapılan yardımlar ve alınan tedbirlerle görülecektir.

3.2.2. Tedbirler ve Yardımlar

Muradiye Depremi, Türkiye Cumhuriyeti tarihi boyunca değişmeyen makus talihin, deprem öncesi tedbirlerin değil, deprem sonrası tedbirlerin ön planda olduğu bir deprem olmuştu. Deprem öncesi depreme dayanıklı yapıların olmadığı, açıkta kalanların müşkül durumunun nasıl giderileceğinin belirlenmediği, depreme özel uzman bir ekibin arama kurtarma işini yapmadığı vb. birçok örnekten biri olmuştu. Bu da deprem konusuna gerekli önemi vermemekle, maddi imkanların yetersiz olmasıyla, deprem bilinci ve eğitiminin verilmemesiyle veya eksik kalmasıyla, anlık üzüntü ve hislerin uzun vadeli çözümler attıracak yeterliliğe bir türlü ulaşamamasıyla açıklanabilirdi.

Depremin ardından devlet ilgili kurumlarıyla imkanlarını Muradiye için seferber etmiş, halk ve muhtelif kuruluşlar da bu seferberliğe katılmıştı. Bölgede bulunan resmi dairelerde, kurtarma ekipleri kurulmuş, askeri birlikler çalışmalarına, yaralıları da hastanelere taşınmaya başlamıştı. Kızılay ilk aşamada Van deposundan çadır, ekmek ve battaniye yardımı yapmıştı. Çeşitli illerden yardımların yola çıktığı haberleri gelmiş, İmar ve İskân Bakanlığı, Van valiliğinin emrine deprem için 1.000.000 lira göndermişti. Deprem haberinin alınmasının ardından bölgeye incelemeler için yetkililer gönderildiği, emniyet tedbirlerinin alındığı, ordunun da bölgeye yardım sevk ettiği, kısaca devletin bütün imkanlarının deprem bölgesi için sevk edildiği, yaralıların hastanelere taşındığı, enkaz temizleme ve cenaze işlerinin başladığı, normal hayata dönüş için gereken tedbirlerin alındığı, kış için iskan tedbirlerinin tasarlandığı, kimsesiz kalan çocukların devlet tarafından okutulacağı, bölge ekonomisinin bel kemiği olan hayvanlar için de tedbirlerin alınacağı, sonuç olarak hükümet tarafından gereken her şeyin yapıldığı açıklanmıştı.⁵⁵⁸

⁵⁵⁸ MM Tutanak Dergisi, d. 4, c. 21, b. 13, 25 Kasım 1976, s.417-418; *Cumhuriyet*, “Van’da deprem oldu, çok sayıda ölü var”, 25 Kasım 1976, s.1, 9.

Türkiye’de yoğun bir yardımlaşma kampanyasına girilmiş ancak aksaklıklar yaşanmıştı. İçişleri Bakanlığı’ndan yapılan açıklamaya göre, diğer deprem bölgelerinde bulunması nedeniyle Van’a gönderilecek çadır kalmamış ve çadırlara ihtiyacı kalmayanların çadırları geri vermesi durumunda iyi bir iş yapmış olacağı söylenmiş, TRT sürekli olarak kan anonsu yapmıştı. Bölgeye, seyyar hastane, ekmek, battaniye, kazma, kürek, yakıt gibi yardım malzemeleri de gelmeye başlamıştı.⁵⁵⁹

THY, bölgeye gelecek yardımların ulaşımının ücretsiz yapılacağını açıklamış, çeşitli Yardım Sandıkları, Kıbrıs Türk Ticaret Odası, Merkez Bankası, Ankara Sanayi Odası, İstanbul Valiliği, diğer kurum ve kuruluşlar muhtelif içeriğe sahip yardımlar yollamışlardı. Ayrıca, İlim Yayma Cemiyeti, İlim Yayma Vakfı, İbn’ül Emin Mahmut Kemal İnal Vakfı, Şişli Cami Şerifi Vakfı gibi vakıflar da deprem felaketzedelerine yardım yapanlar arasındaydı.⁵⁶⁰

Aileleri bölgede bulunan askerlere de izin verilmiş, Akbank ve Sabancı grubu, Yapı Kredi, Etibank, Ziraat gibi bankalar para yardımında bulunmuş, deprem bölgesinde bulunanların Ziraat Bankasına olan borçları da ertelenmişti. Ankara Ticaret Odası, Gıda-Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, BAĞ-KUR ve Türk Hava Kurumu, Türkiye Din Görevlileri Federasyonu, İstanbul Ülkü Ocakları da depremzedelere yardım yapan kurum ve kuruluşlardandı. Valilik bölgede özel durum ilan etmiş, 18-65 yaş arası vatandaşlar göreve çağırılmış, resmi ve özel araçlara el konulmuş, halk da boş olan binalara yerleştirilmeye başlanmıştı.⁵⁶¹

Depremzedelerin sıcak tatil beldelerine taşınması kararlaştırılmış, ancak hayvanlarını bırakmak istemeyenler buna karşı çıkmış, çözüm olarak bu hayvanların Devlet Üretme Çiftliklerinde barındırılması ve bakılması, yine de gitmek istemeyenlere kutup tipi çadır dağıtımı, çadırların yetersiz olma ihtimaline karşı da yabancı devletlerden çadır yardımı istenmesi kararlaştırılmıştı.⁵⁶² Köyişleri Bakanı Vefa Poyraz, bütün köylere ulaşıldığını, her köye araç tahsis edildiğini, hayvan barınaklarının yapımına başlandığını, dağ köylerinin daha alçak noktalara

⁵⁵⁹ *Milliyet*, “Van’da Deprem Çok Ölü Var”, 25 Kasım 1976, s.1. 12.

⁵⁶⁰ *Milliyet*, “Deprem bölgesine yeteri kadar yardım ulaşmıyor”, 26 Kasım 1976, s.6.

⁵⁶¹ *Cumhuriyet*, “Deprem bölgesinde olağanüstü durum ilan edildi”, 29 Kasım 1976, s.1, 11; *Milliyet*, “Ölü Sayısı 6 Bini Geçti”, 27 Kasım 1976, s.1, 10; *Milliyet*, “Ayakta kalan yapılar da çöktü”, 28 Kasım 1976, s.1, 7.

⁵⁶² *Milliyet*, 29 Kasım 1976, s.1, 10.

taşınacağını, göç etmek isteyenlerin şehirlere yerleştirilmeye başlandığını, su tesisatlarının tamir edildiğini, barınma sorununun çözümü için çalışıldığını açıklamıştı. İmar ve İskan Bakanı göç etmek talebinde bulunan vatandaşlara 5 ay boyunca maaş verileceğini, iş verme konusunda depremzedelerin öncelikli görüldüğünü, hasar tespit çalışmalarının olduğunu, enkazın temizlendiğini, yeniden inşanın bundan sonraki iş olduğunu ve en kısa zamanda da tamamlanacağını açıklamıştı.⁵⁶³

Yakıt ihtiyacı için de 3 bin ton yakıt bölgeye yönlendirilmişti.⁵⁶⁴ Futbol kulüpleri de yardımlaşma seferberliğine katılmış, geliri depremzedelere gönderilmek üzere Aralık ayı içerisinde bir turnuva düzenlemeye karar vermişler, turnuva maçlarına olan ilgiyi arttırmak adına devlet adamları da maçlara davet edilmişti.⁵⁶⁵ *Milliyet* gazetesi de yardım kampanyası başlatmış, 12.000.000 lira yardım parası toplanmıştı.⁵⁶⁶

Köy İşleri Bakanlığına ait “1. Derece Deprem Kuşağındaki Köy Konutlarının Yenilenmesi Projesi” için finansman desteğinde bulunacak Avrupa Konseyi ile 40 milyon DM(Deutsche Mark) tutarında bir kredi anlaşması imzalanmıştı.⁵⁶⁷ Van Belediyesine ait kamu binalarının tamirâtı için 500.000 lira kadar para tahsis edilmişti.⁵⁶⁸ Van Deprem bölgesinde zarar gören askere alınacak kişilerin askerlik celplerinin istemeleri halinde bir sene ertelenmesine,⁵⁶⁹ deprem bölgesinde yapılacak konutların borçlandırma yoluyla yapıldığı, konutların fiyatlarında da indirime gidilmesine karar verilmişti.⁵⁷⁰

Bölgeye o ana kadar yerli yabancı 27 uçak yardım gelmiş, yardımların daha da geleceği açıklanmıştı. Din görevlileri de ya kurbanlarını bölgede kestirmelerini ya da bölgeye bağış yapmalarını tavsiye etmişti.⁵⁷¹ Ancak yardımların dağıtımında çıkan

⁵⁶³ *Milliyet*, “Demirel 4 bin ev yıkıldı, 12 bin çadır yollandı”, 1 Aralık 1976, s.1; *Milliyet*, “Göç etmek isteyen ailelere 5 ay maaş verilecek”, 7 Aralık 1976, s.1, 6.

⁵⁶⁴ *Cumhuriyet*, “Deprem bölgesinde sarsıntılar dün de sürdü”, 26 Kasım 1976, s.1, 9.

⁵⁶⁵ *Milliyet*, “Deprem felaketzedeleri için düzenlenen Dörtlü Turnuva 11-12 aralıkta Ankara’da yapılacak”, 30 Kasım 1976, s.12.

⁵⁶⁶ *Milliyet*, 2 Aralık 1976, s.1.

⁵⁶⁷ BCA Fon Kodu: 30 18 1 2 Yer No: 364 5 5.

⁵⁶⁸ BCA Fon Kodu: 30 18 1 2 Yer No: 364 12 9.

⁵⁶⁹ BCA Fon Kodu: 30 18 1 2 Yer No: 365 18 18.

⁵⁷⁰ BCA Fon Kodu: 30 18 1 2 Yer No: 367 58 14.

⁵⁷¹ *Cumhuriyet*, “Yardımların çoğu yerine ulaşmadı, halk açıkta bekliyor”, 27 Kasım 1976, s.1, 9.

usulsüzlük haberleri üzerine Bakanlar Kurulu tarafından alınan karara göre; deprem bölgesinde bulunan komitelerde siyasi parti üyelerinin bulunması yasaklanmıştı.⁵⁷² Görüldüğü üzere bölge için hiçbir şey yapılmadığı algısı oluşturan basında, burada yazılan ve yazılmayan ciddi miktarda yardım haberi de yapılmıştı. Bu haberlere göre devlet deprem bölgesi için seferber olmuş, çeşitli kurumlar, depremzedeler için çalışmışlardı. Bu durumda en makul açıklama, gazeteciliğin doğasından kaynaklandığını söylemektir. Yapılan yardımları anlatarak vakayı haberleştiriyor, ancak bu yardımların akıbeti hakkında spekülasyon yaparak ideolojik yaklaşımını yansıtıyordu. Bölgeye yapılan ciddi miktardaki yardımın depremzedelere ulaşmadığı, fırsatçıların elinde kaldığı iddiası, münferit vakaları abartmaktır. Aksaklıklar ve etik dışı tavırlar, koşullar düşünüldüğünde olasıdır. Ancak bu vakalar, muhalefet için, hükümetin iş bilmezliğine ve bilinçli ihmal, iddia ve ithamlarına giden yolun ilk adımlarındandır.

3.2.3. Deprem Tartışmaları

Muradiye Depremi, şu ana kadar araştırılan depremler arasında politikleşme ve kutuplaşma zirvesi olan bir deprem olmuştu. Başından sonuna kadar her anı politik kavgalarla geçen Muradiye depremi, Türkiye’de 1980 darbesine giden süreçte tırmanan toplumsal depremlerin yansımalarını kendi özelinde yaşamıştı. Türkiye’de 1976-1980 arası kavgalar olabildiğince şiddetlenirken, Muradiye Depremi üzerine dönen kavgalarda dönemin konjonktürünü yansıtan bir biçimde o derece şiddetli geçmişti. Bu depremde, devleti yöneten hükümete göre, devletin tüm imkanları bu deprem için seferber edilmiş, devleti yönetmeye namzet, diğer başka muhalefet grupları ise bunun tam aksini iddia etmişti. Muhalefet iktidar, iktidar da muhalefete olduğunda bu durum yine değişmemişti.

Deprem haberini aldıktan sonra açıklama yapan Başbakan Demirel, devletin gücünün deprem yaralarını sarmaya muktedir olduğunu söylemiş, ölenlere rahmet yakınlarına ve bölgeye başsağlığı dilemişti. MC hükümeti mensubu ve muhalif partiler de birer demeç vererek baş sağlığı mesajı iletmışlerdi. Sonrasında Bakanlar Kurulu deprem nedeniyle Süleyman Demirel başkanlığında toplanmış, alınacak tedbirler

⁵⁷² *Milliyet*, “Deprem bölgesinde 2024 hasta var”, 15 Aralık 1976, s.6.

görülmüş, Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk de ulusa seslendiği bir mesaj yayınlamış, baş sağlığı dilemiş, Ecevit de kurultay sonrası bölgeye gideceğini belirtmişti.⁵⁷³

Millet Meclisinde, Devlet Bakanı Gıyasettin Karaca, Muradiye Depremi ile ilgili ilk konuşmayı yapan kişi olmuştu. Başsağlığı ve üzüntü mesajlarının ardından; ilk 24 saat içinde alınması gereken her türlü tedbirin alındığını, tüm imkanların deprem bölgesi için seferber edildiğini, yapılan yardımları, alınan tedbirleri tafsilatlı bir biçimde anlatmış, hükümet yetkililerinin ve üyelerinin de bölgede tetkiklerde bulunduğunu, tetkikler için ayrıca müfettiş gönderildiğini, hayatın normale dönmesi yolunda adımlar atıldığını, ihtiyaçlarının giderildiğini, hayvanlar içinde çözüm üretildiğini, uzun vadede öncelikli planın kalıcı iskân için adımlar atmak olduğunu beyan etmişti. Ardından MSP İstanbul milletvekili Süleyman Arif Emre hükümeti, hükümetin konuya yaklaşımı ve aldığı tedbirler dolayısıyla tebrik etmişti. CHP İstanbul Milletvekili Ali Nejat Ölçen de bir konuşma yapmış, hükümetin alacağı tedbirleri, yapacağı yardımları destekleyeceklerini, meclise düşen bir görev olduğunda kolaylık sağlayacaklarını, Lice’de olan gecikmelerin Muradiye’de olmayacağına dair hükümete güven duyduklarını açıklamıştı. DP Çorum milletvekili İhsan Tombuş da deprem gerçeğinin her fırsatta Türkiye’ye kendini hatırlattığını ancak hükümetlerin önceden tedbir almadığını, bu nedenle her depremin ardından büyük bir kargaşanın ortaya çıktığını, önceden tedbir alınması gerektiğini, yapılacaklar noktasında da hükümetin yanında olduklarını söylemişti.⁵⁷⁴ Böylelikle deprem sabahı, meclis deprem konusunda atılacak adımlar için iyi niyetlerini belirtmiş, ancak bu tavır kalıcı olmamıştı.

Depremin ardından idareciler ve siyasiler bölgeye gelmeye başlamış, Turhan Feyzioğlu, İmar İskân Bakanı Nurettin Ok ve diğer bakanların ardından, Diyanet İşleri Başkanı Süleyman Ateş de bölgeye intikal etmişti. Demirel, beraberinde Genel Kurmay Başkanı Semih Sancar’la birlikte bölgeye gelmiş, Erbakan da bölgeye gitmiş, yaptığı tetkiklerin ardından devletin yardım elinin bölgeye dokunduğunu, mağdur

⁵⁷³ *Milliyet*, “Van’da Deprem Çok Ölü Var”, 25 Kasım 1976, s.1; *Milliyet*, “Deprem bölgesine yeteri kadar yardım ulaşamıyor”, 26 Kasım 1976, s.6.

⁵⁷⁴ MM Tutanak Dergisi, d.4, c. 21, b. 13, 25 Kasım 1976, s.417-424.

durumda bulunanların farklı yerlere nakledileceğini açıklamıştı. Ayrıca Erbakan, felaketzedelerin bahar ayında evlerine kavuşacağını vaat etmişti.⁵⁷⁵

Bölgeye gelen Ecevit, depremde zarar gören yerleri gezmiş, deprem mevzuatında muğlak bir yapı bulunduğunu, görev tanımlarının net olmaması nedeniyle, kimin ne yapacağı konusunda kargaşa yaşandığını, yardımların ulaşmadığını, Et ve Balık Kurumunun hayvanları alım konusunda gerekenleri yapmadığını, CHP'lilerin yardım komitelerinden çıkarıldığını öne sürmüştü. *Cumhuriyet* gazetesi diğer parti liderlerinin tersine Ecevit'in hastaneleri dolaşarak hastaları ziyaret ettiğini belirtmişti.⁵⁷⁶ Ecevit'in özel basını, CHP'nin ve solun resmi yayın organı gibi hareket eden *Cumhuriyet* gazetesinin haberleştirdiği Ecevit'in söylemleri iddiadan öte anlam taşımamıştı.

Bülent Ecevit dışında deprem bölgesi üzerinden hükümete başka tenkitler de mevcuttu. Türk Hukuk Kurumu Başkanı Muammer Aksoy, hükümetin elinde imkan olmasına rağmen, deprem bölgesinin yardımına bundan önceki depremlerde de olduğu gibi geç gittiğini iddia etmişti. Ancak bu temelsiz bir iddia olarak kalmıştı. Nitekim eleştirilerin siyasi içerikten bağımsız aktarılamaması, doğrunun ne olduğundan ziyade nasıl algılanmak istendiğiyle ilgiliydi. Diğer başka sol gruplar da bu tavrı sürdürerek, hükümeti kınamış, bölgenin başına gelenin sorumlusu olarak burjuva MC iktidarını göstermişlerdi. DİSK, hükümeti halkın yardımına koştuktan çok basında propaganda yapmakla, oy hesabı yapmakla, afetzedelere çare olmamakla eleştirmiş, konunun ilericilik-gericilik mücadelesinden kaynaklandığını söylemiş, ilericileri yardıma çağırılmıştı.⁵⁷⁷ Ancak bu suçlamaları dile getirenler de farkında olarak veya olmayarak depremi siyasi bir malzeme olarak kullanıyordu.

⁵⁷⁵ *Cumhuriyet*, "Yardımların çoğu yerine ulaşmadı, halk açıkta bekliyor", 27 Kasım 1976, s.1, 9; *Cumhuriyet*, "Korutürk: Deprem yaraları kısa zamanda sarılmalıdır", 3 Aralık 1976, s.1, 15; *Milliyet*, "Ayakta kalan yapılar da çöktü", 28 Kasım 1976, s.1, 7; Aytekin Yıldız, "Yardım ekipleri Çaldıran'da yıldırım taarruzuna geçtiler", *Milliyet*, 28 Kasım 1976, s.7; *Milliyet*, "Alakaya'da bir çocuk çadırdan dondu", 2 Aralık 1976, s.1, 9.

⁵⁷⁶ Engin Karadeniz, "Deprem yöresi halkı Ecevit'e dert yandı", *Cumhuriyet*, 6 Aralık 1976, s.1, 9; *Cumhuriyet*, "Ecevit: Deprem bölgesi daha sağlam yapılara kavuşturulmalı", 4 Aralık 1976, s.1, 11; *Milliyet*, "Ecevit: Yardım yeterli, fakat dağıtım eksik", 6 Aralık 1976, s.6.

⁵⁷⁷ *Cumhuriyet*, "Enkaz altından hala ceset çıkıyor", 28 Kasım 1976, s.1, 11; *Cumhuriyet*, "Yurdun Her Yanında Yardım İçin Kampanya Açılıyor", 26 Kasım 1976, s.1, 9; *Cumhuriyet*, "Yardımların çoğu yerine ulaşmadı, halk açıkta bekliyor", 27 Kasım 1976, s.1, 9.

Bu doğrultuda hareket eden bir diğer isim CHP Muradiye Belediye Başkanı Süleyman Çelik'ti. Benzer iddia ve propagandaları dile getirmiş, ispat sorunu ile kimse uğraşmamış, her kesim, dikkatini kuracağı algıya vermişti. Nitekim Çelik, gayet kışkırtıcı bir biçimde yardımların dağıtımını konusunda partizanca davranıldığını, MC'nin deprem konusunu fayda sahası gördüğünü, depremin ardından beş gündür herhangi bir yardımın gelmediğini, bunun nedeninin Muradiyelilerin CHP'li olmasıyla ilgili olduğunu, yardımların MC'nin oy sömürme aracı şeklinde kullanıldığını, bunların MC'yi destekleyen köylere gönderildiğini öne sürüyordu. *Cumhuriyet* gazetesi de devletin bilinçli olarak depremden zarar görenlere yardım etmediği imasını sürekli olarak yineliyordu.⁵⁷⁸ Ancak yine aynı gazetenin sütunları yapılan yardımların haberleriyle dolup taşıyordu. Gazete, haberleri aktarırken, ideolojik arka planını da tezat teşkil etmesine rağmen, haberlerin içine boca etmekten geri durmuyordu.

İddialar karşısında İmar ve İskan Bakanı Nurettin Ok, bölgede sol örgütlerin konuşlandığını ve kara propaganda yaptıklarını, yardım faaliyetine engel olmaya çalıştıklarını, halkı hükümete kışkırttıklarını, deprem üzerinden siyasi prim kazanmaya çalıştıklarını öne sürmüştü.⁵⁷⁹ Nurettin Ok, mecliste deprem bölgesinde geçirdiği süreyi anlatan bir konuşma daha yapmıştı. Bu depremin Erzincan'dan sonra yaşanan en büyük felaket olduğunu, basında çıkan yalan yanlış haberlerin afetin boyutunu büyüttüğünü, deprem haberi alınır alınmaz bölgeye yardımların hükümet eliyle yağdırılmaya başlandığını, orada kaldığı on gün içinde yapılması gereken her şeyin yapıldığını, –yukarıda özetlenen– Ecevit'in iddialarının da gerçeği yansıtmadığını, öne sürdüklerinin uydurma olduğunu söylemiş, ardından da parti grupları arasında sözlü atışmalar başlamış, Nurettin Ok konuşmasına Ecevit'i yalanlayarak devam etmişti. Sonuç olarak da nihai hedeflerinin kalıcı iskân olduğunu, 1.000.000.000 lirayı bulacak bu yeniden imar projesinin çalışmalarının da başladığını beyan etmişti.⁵⁸⁰

Bakanın konuşmasının ardından kürsüye CHP Gümüşhane milletvekili Erol Tuncer gelmiş, kendisinin de bölgeye gittiğini, evlerin yapısı ve enkaz kaldırma işinin

⁵⁷⁸ *Cumhuriyet*, "Deprem bölgesinde olağanüstü durum ilan edildi", 29 Kasım 1976, s.1, 11; *Milliyet*, "Kar, yardımların yerine ulaşmasını güçleştiriyor", 29 Kasım 1976, s.1, 10.

⁵⁷⁹ *Milliyet*, "Göç etmek isteyen ailelere 5 ay maaş verilecek", 7 Aralık 1976, s.1, 6.

⁵⁸⁰ MM Tutanak Dergisi, d. 4, c. 21, b. 16, 8 Aralık 1976, s.625-628.

ciddiyetle yapılmamasının ölü sayısını arttırdığını, ilk iki gün içinde devletin kayda değer bir yardımının olmadığını, üçüncü günle birlikte yardımların gelmeye başladığını, bundan sonra da yardımların dağıtımında aksaklıkların yaşandığını, sağlık tedbirlerinin alınmış olduğunu, barınma noktasında ise sorunlar olduğunu, hayvanların ne olacağının belirsizliğini koruduğunu söyleyerek izlenimlerini aktarmıştı. Ardından söz alan MSP İstanbul milletvekili Süleyman Arif Emre, deprem olduktan sonra birtakım aksaklıkların yaşanabileceğini, deprem felaketinin çaresiz bıraktığını, bu nedenle yaşanan aksaklıkların normal olduğunu, hükümetin aldığı tedbirlerin ve yaptığı yardımların yetersiz olarak nitelendirilemeyeceğini beyan etmişti.⁵⁸¹

Deprem bölgesinde yaşanan sorunlar neticesinde Van halkı yürüyüş yapmaya karar vermişti. Muradiye Belediye Başkanı Süleyman Çelik ise iddialarına devam etmiş, enkazın kalkmadığını, yardım dağıtımı esnasında bölücülük yapılarak halkı birbirine düşman etmeye çalışıldığını, yardımların MC tarafından taraflı şekilde dağıtıldığını, yardımların “seçimde oy vermeyi vadeden halka dağıtılmasının da olası” olduğu öne sürülüyordu. *Cumhuriyet* gazetesi, devrimcilerin kendilerinin ayrı yardım hesabı olmasını, devrimcilerin bu yardım hesabıyla yardımlarını yapmasını istiyor ve tavsiye ediyordu.⁵⁸² İçişleri Bakanlığı ise resmi kurumlar dışında herhangi bir yardım kampanyasına itibar edilmemesine, bunun da önüne geçilmesi gerektiğine işaret etmişti.⁵⁸³ Belediye başkanının iddiaları ithamdan da öte iftira niteliğinde gözüküyordu. Delilsiz bir biçimde hükümeti suçluyor, iktidarı, ideolojik körlüğü nedeniyle şeytanlaştırıyordu.

Bir yandan hiçbir şey yapılmadı eleştirileri diğer yandan da yapılanların anlatıldığı, bölgede insanların keyiflerinin yerinde olduğu, rahat içinde oldukları ve kimsenin aç ve açıkta kalmadığının söylendiği iki kutuplu meclis söz konusuydu. Konuşmalar, ithamlar ve bu ithamlara cevap vererek yapılanları anlatmak biçiminde cereyan ediyordu.⁵⁸⁴ Deprem bölgesindeki aksaklıklar muhakkaktı. Ancak

⁵⁸¹ MM Tutanak Dergisi, d. 4, c. 21, b. 16, 8 Aralık 1976, s.633-637.

⁵⁸² Kenan Mortan, “Bir Depremin Ardından”, *Cumhuriyet*, 16 Aralık 1976, s.10; *Milliyet*, “Van’da depremzedeler yürüyüş yaptılar”, 27 Aralık 1976, s.1, 12

⁵⁸³ *Cumhuriyet*, “Van’daki yabancı heyetler yardım dağıtımını eleştiriyor”, 1 Aralık 1976, s.1, 9.

⁵⁸⁴ MM Tutanak Dergisi, d. 4, c. 24, b. 52, 22 Şubat 1977, s.774, 774, 788.

muhalefetin bunu aktarma biçimi, iktidarın da muhalefete kulak tıkamasına neden oluyordu. En nihayetinde iki taraf da birbirleri için güvenilmezdi.

1977 senesine gelindiğinde de mecliste Muradiye Depremi üzerine tartışmalar olabiliyor, bölgenin sorunları üzerine meclis araştırmasının açılması istenebiliyordu. Buna göre, bir grup milletvekilinin bölgede sorunların ilk günkü gibi devam ettiği iddiaları üzerine, depremzedelerin durumlarının tespiti için araştırma yapılmasını istenmiş, Muradiye Depremi kadar Varto ve Lice Depremlerinin de yaralarının sarılıp sarılmadığı üzerine mecliste yoğun ve uzun tartışmalar çıkmıştı.⁵⁸⁵

Araştırma isteği üzerine, yapılanlara dair bilgi vermek adına, kürsüye ilk olarak İmar ve İskan Bakanı Recai Kutan gelmiş, yaptığı açıklamaya göre, deprem bölgesi olan birçok yerdeki inşaatların imkanları kısıtladığını, Muradiye'ye gelmesi gereken yardımların ve yatırımların Muradiye gibi başka deprem bölgelerine pay edildiğini, Muradiye'ye bu nedenle gelenlerin az olduğunu beyan etmiş, sonrasında Muradiye için yapılanları rakamlarla anlatmış 2707 ailenin çeşitli meskenlerde iskan edildiğini, bu ailelere aylık 1500 lira yardım verildiğini, bölgede 20.000 çadır ve 3 ton gıda malzemesi dağıtıldığını yaklaşık 10.000 evin yapılmasının planlandığını, bir kısmının inşaatlarının başladığını ancak; ulaşım, zaman, malzeme eksikliği ve ekonomik şartlar neticesinde inşaatların 1977 senesi içerisinde bitirilemeyeceğinin anlaşıldığını, yapılanların da halk tarafından işgal edildiğini, aksaklıkların bir nedeninin de borçlanma olayının kabul edilmemesinden kaynaklandığını, bölgede borçlanma aleyhine propaganda yapıldığını söylemişti.⁵⁸⁶ Resmi açıklama böyleyken itirazlar da gelmişti.

Konuyla ilgili söz alan CHP Diyarbakır milletvekili Bahattin Karakoç, resmi olarak verilen bilgiler haricinde de kendilerinin farklı bilgiler bildiklerini, bölgenin geri kalmasının ve ihmal edilmesinin sorumlusunun MC hükümetinin zihniyeti olduğunu, bu zihniyetinde kapitalist zihniyete denk geldiğini söylemişti. Deprem bölgelerinde olanların veya olamayanların ise hükümetin beceriksizliğinden, sorumsuzluğundan, liyakatsizliğinden, bilgisizliğinden kaynaklandığını iddia

⁵⁸⁵ MM Tutanak Dergisi, d. 5, c. 2, b. 83, 28 Aralık 1977, s.7.

⁵⁸⁶ MM Tutanak Dergisi, d. 5, c. 2, b. 83, 28 Aralık 1977, s.14-16.

etmişti.⁵⁸⁷ Kapitalizm artık iyice depremlerin, ölenlerin ve doğunun geri kalmışlığının suçlusu olmuştu. Ayrıca vekiller yaptığı konuşmalarda deprem konusunda siyasi kazanç elde etmeyi doğru bulmadıklarını, konunun partiler üstü olması gerektiğini, itham etme amacı taşımadıklarını beyan etmişlerse de bunları yapmaktan da geri durmamışlardı. Siyasiler birbirlerini suçlamaktan kendilerini alıkoyamamış, deprem konusu ise çözümsüz bir şekilde beklemek kaderini yaşamıştı. Karakoç'un konuşması ele alındığında, fütursuzca bir eleştiri, ithamların alt alta dizilmesi söz konusuydu. Bu konuşma okunduğunda, deprem bölgesi ile ilgili durum değil, MC'nin ne kadar da kötü olduğu görülmüyordu. Deprem Karakoç için, sadece öylesine bir detay gibi gözüküyordu. Bu konuşmaya göre, ne olursa olsun MC'den kurtulmak gerekiyordu.

Şubat 1978 senesinde mecliste İmar ve İskan Bakanlığının bütçe görüşmelerinde deprem bölgelerinin durumu ile ilgili tartışmalar yeniden alevlenmişti. Milletvekilleri depremle ilgili konuşmalar yapmış, yolsuzluk ve usulsüzlük, müteahhit kayırma ve inşaatlara dair birçok spekülasyon iddiaları ortaya atılmıştı Bu konuşmalar esnasında atışmalar ve küfürleşmeler yaşanmış, ithamlar daha da ağırlaşmıştı. Bu tartışmalarda değişen tek şey hükümetti. 1977 yılı içerisinde Ecevit hükümeti kurulmuş ve artık Ecevit hükümeti eleştiren değil eleştirilen konumuna gelmişti.⁵⁸⁸

1978 senesinin Ekim ayına gelindiğinde Muradiyelilerin evleri yapılmış, teslim töreni düzenlenmişti. Ecevit 28 Ekim 1978 tarihindeki anahtar teslim törenini siyasi bir hesaplaşma vesilesi görmüş ve kendinden önceki hükümeti bu vesileyle eleştirmişti.⁵⁸⁹ Buna karşı muhalefette bulunan Süleyman Demirel, Ecevit'in törenlerde yaptığı konuşmaları eleştirmiş, kendi hükümetinin deprem için yüklü miktarda para harcadığını, yapılan evlerin çoğunun kendi iktidarı döneminde yapıldığını, Ecevit'in yalan söyleyerek doğu illerinde halkı devlete karşı kışkırtıp bölücülük yaptığını, “devletin başının” rakamlara bile hakim olmadığını söyleyerek Ecevit'i eleştirmişti.⁵⁹⁰

⁵⁸⁷ MM Tutanak Dergisi, d. 5, c. 2, b. 83, 28 Aralık 1977, s.16-19.

⁵⁸⁸ Bu tartışmalar için bkz. MM Tutanak Dergisi, d. 5, c. 4, b. 117, 26 Şubat 1978. Bu tutanak metninin tamamı depremle ilgili tartışmaları barındırmaktadır.

⁵⁸⁹ *Milliyet*, “Başbakan deprem bölgelerinde tapu dağıttı, temel attı”, 28 Ekim 1978, s.8.

⁵⁹⁰ *Milliyet*, “AP Lideri, Ecevit'in devleti Doğu halkına şikayet ettiğini öne sürdü”, 29 Ekim 1978, s.1, 8.

Muradiye Depremi 1976 senesi içerisinde Cumhuriyet Senatosunda da gündem olmuştu. İmar ve İskan Bakanı depreme dair bilgiler veren bir konuşma yapmış, Bakan, detayları verip konuşmasını tamamladıktan sonra sözlü atışmalar başlamış, muhalefet bakanın konuşmasını tatmin edici bulmayarak sorular sormaya başlamıştı. Bakan her soruya olumlu cevap vermiş ve iskan konusunda da küçük hesaplarla veya müteahhitlerle uğraşmadan büyük global müteahhitlerle ortak çalışarak işlerin hemencecik bitirileceğini, hayvancılık gibi ekonomik şartlar gözetilerek inşaatın yapılacağını söylemiş, yolsuzluk veya usulsüzlük üzerine de herhangi bir ihbar almadıklarını belirtmişti.⁵⁹¹

Ancak tartışmalar durulmamış, Sonrasında CHP grubu adına İstanbul senatörü Fikret Gündoğan, iktidarı ölçsüzce eleştirerek siyasi istismar peşinde koşmadıklarını, parti olarak buna ihtiyaç da duymadıklarını söylemişti.⁵⁹² Ancak konuşmanın içeriği bunun tam zıddıydı. Gündoğan için “MC doğası gereği kötüydü.” Lafa ölçsüzce eleştirme amacı taşımadığını belirterek girse de ölçsüzde eleştirmişti. Aynı tutanakta İstanbul Senatörü Mehmet Feyyat da Van depremi ile ilgili bir konuşma yapmış, MC ve milliyetçilerden hicap duyduğunu söyleyerek iktidarı eleştirmişti, Ardından İmar ve İskan Bakanı Nurettin Ok cevabi bir konuşma yapmış, ithamları cevaplayarak asılsız olduklarını, yapılması gereken neyse yaptıklarını, yapılanları da ithamlara cevap vererek tafsilatıyla belirtmiş, sözlü tartışmalarsa devam etmişti.⁵⁹³

Senato üyesi Şerif Tüten de Van deprem bölgesinde yapılan inceleme ile ilgili bir konuşma yapmıştı. Bölgede acil tedbirlerin erkenden alındığını, yardımların bölgeye ulaştırıldığını, ordu ve Kızılay’ın çalışmalarının övgüye değer olduğunu söylemiş, yapılan yardımları alınan tedbirleri tafsilatıyla aktarmıştı. Ancak dağıtımda birtakım aksamalar yaşandığını, şikayetlerin bundan kaynaklandığını, ancak elden geldiğince yardımların dağıtıldığını, hasar tespiti yapıldıkça da yardımların daha tutarlı dağıtıldığını, iskanın çözümü bekleyen bir sorun olduğunu, köylerin şikayetlerinin olmadığını, buna bizzat şahit olduklarını, genel olarak bölge halkının memnuniyet içinde olduklarını, halkın unutkanlıkla, aldıkları yardımı unuttukları için yanlış beyanda bulunduklarını, bölgenin iyi durumda olduğunu ve bunun detaylarını

⁵⁹¹ CS Tutanak Dergisi, c. 29, b. 11, 7 Aralık 1976, s.186-192.

⁵⁹² CS Tutanak Dergisi, c. 29, b. 11, 7 Aralık 1976, s.192-194.

⁵⁹³ CS Tutanak Dergisi, c. 29, b. 16, 23 Aralık 1976, s.343-349.

beyan etmişti. Bölge halkının endişelerinin mevsim ve gelecekle ilgili olduğunu, kış şartlarının korkuttuğunu ve iskan sorununun çözümünü beklediklerini söylemişti.⁵⁹⁴ Görüldüğü üzere taban tabana zıt açıklamalar mevcuttu. Siyaset gerçeklik zeminini kaybetmişti. Yine de hataları da kabul eden, senatör Şerif Tüten'in yaklaşımı makul gözükendi.

3.2.4. Depremler Sonrası Kamuoyunun Depreme Yaklaşımı

Muradiye Depremi, Türkiye'deki zihinsel dönüşümlerin deprem yaklaşımını belirgin şekilde etkilediği ve bu dönüşümden net bir biçimde etkilenen bir depremdi. Bu depremle birlikte, siyasileşen deprem eleştirisi ideolojik bir ağız ve içerik de kazanmıştı. Eleştiriler ilericilik-gericilik zaviyelerinden yapılabiliyordu. Dini içerikli yaklaşımlar ve depremin "Allah'ın takdiri" olması söylemine tenkitler, bilimsel olma isteği ve tavsiyeleri daha fazlalaşmıştı. Depremin bir oy aracı olarak kullanıldığı, fırsatçıların depremle zenginleştiği, müteahhitlerin ve MC iktidarının burjuva ve sömürücü olduğu ithamları, yardımların çalındığı depolarda tutulduğu iddiaları, ispatlanmaksızın Muradiye Depremi üzerinden artmıştı. Bunun da nedeni artık tamamen siyasallaşmış, kutuplaşmış bir Türkiye'nin özellikle 1976-1980 yılları arasında ortaya –öncekine nazaran çok daha şiddetli bir biçimde– çıkmasıyla ilgisi vardı. Ancak hemen hemen birçok bakımdan Türkiye'nin kayıp yılları olan 1970'ler deprem manasında da kayıp yıllardı. Bunun yanı sıra 1950'li yılların başlarından beri depremden korunmanın mümkün olduğu, tedbirlerin alınabileceği söylemleri 1980'lere gelirken hala söylenmeye devam ediyordu.

Abdi İpekçi, prefabrik evin çözüm olduğuna dair bir yazı kaleme almış, depremden sonra konut yapıp törenle dağıtmanın tedbir olmadığını, tedbirin deprem olmadan önce yapılacaktır olacağını, çağdaş bilimle bu sorunun çözüldüğünü ve ülkelerin depreme dayanıklı yapılar yaparak depreme karşı tedbirlerini aldıklarını, gelişmiş ülkelerin artık tamamen prefabrik evler yaptığını, bunun daha güvenli olduğunu, felaketin bu sayede önlenebileceğini, Türkiye'de gelişecek prefabrik sanayinin deprem ve konut sorununu çözeceğini belirtmişti.⁵⁹⁵

⁵⁹⁴ CS Tutanak Dergisi, c. 29, b. 17, 28 Aralık 1976, s.355-361.

⁵⁹⁵ Abdi İpekçi, "Testinin her kırılışından sonra" 27 Kasım 1976, s.1, 10.

Depremelerin önceden saptanmasına yönelik görüşler, bu depremle yeniden ortaya çıkmıştı. MSP İstanbul Milletvekili Süleyman Arif Emre, Çin’de depremin önceden tespit edilip⁵⁹⁶ halkın uyarıldığını, Türkiye’de de böyle bir teknolojinin geliştirilmesini, deprem konusunda gelişmiş ülkelerle temas halinde olunmasını, bilimsel araştırmalarla adımların atılması gerektiğini beyan etmişti.⁵⁹⁷

3.2.5. Muradiye Depremine Yabancı Ülkelerin Yaklaşımı

Muradiye Depremi, tıpkı Lice Depremi gibi dışarıda yoğun ilgi görmüş gerek dış basın gerekse de bu basının bulunduğu ülkeler, yardımlarla Muradiye Depremi’nin acılarının sarılması noktasında Türkiye’nin yanında olmuşlardı. Batı Almanya 1970’lerden beri Türkiye’nin yanında olmuş, 1976 Muradiye Depreminde de bu durum devam etmiş, ancak ABD uzun yıllardır geri planda kalmıştı. 1970, 1971, 1975 depremleri esnasında iki ülke ilişkileri bozuk olarak nitelendirilebilirdi. Ancak düzelmeye başlayan ilişkiler, 1976 senesiyle birlikte Muradiye Depremi özelinde kendini göstermiş, ABD, Muradiye Depremi sonrasında ön planda olan devletlerden biri olmuştu.

Deprem farklı ülkelerin rasathanelerince de kaydedilmişti. ABD, İsveç, İtalya, İran ve Fransa gibi ülkelerin deprem enstitüleri de Muradiye depremini kaydetmişlerdi. Dışişleri Bakanlığı ihtiyaç duyacağı yardım malzemelerinin listesini yardım etmek isteyen yabancı ülkelere yollamış, prefabrik ev, baraka, kutup tipi çadır, giyim eşyası ve battaniye listenin en önceliklileri olmuştu. ABD, İngiltere, Pakistan, Batı Almanya, İran gibi ülkelerin liderleri, BM ve NATO’nun genel sekreterleri, Türkiye’ye geçmiş olsun mesajı yollamışlar, NATO da yardım yapacak üyeler arasındaki koordinasyon görevini üstlenmişti.⁵⁹⁸

⁵⁹⁶ Burada kastedilen, 1975 senesinde Çin, Haicheng’de meydana gelen depremdir. Doğanın gözlemlenmesi neticesinde bu deprem tahmin edilmiş, sismik enerjinin yoğunlaştığı fark edilmiş ve şehir tahliye edilmişti. Yine de önceden tahmine karşın binin üzerinde insan ölmüş, on binlerce yaralı ve yıkılan bina olmuştu. https://en.wikipedia.org/wiki/1975_Haicheng_earthquake [Erişim Tarihi 20 Mayıs 2021]; Ayrıca önceden tahmin olayı da bu depremde bir istisna olmuş, 1976 senesinde Çin’de Tangshan şehrinde bir deprem daha olmuş, önceden bilinmemiş, 240 bine yakın insanın öldüğü söylenmişti. <https://deprem.afad.gov.tr/tarihteBuAy?id=31> [Erişim Tarihi 20 Mayıs 2021].

⁵⁹⁷ MM Tutanak Dergisi, d.4, c. 21, b. 13, 25 Kasım 1976, s.421-423.

⁵⁹⁸ *Milliyet*, “Van’da Deprem Çok Ölü Var”, 25 Kasım 1976, s.12; *Milliyet*, “Deprem bölgesine yeteri kadar yardım ulaşamıyor”, 26 Kasım 1976, s.6; *Milliyet*, “Dış Tepkiler”, 26 Kasım 1976, s.6.

ABD’li senatör Edward Kennedy Türkiye’de meydana gelen deprem dolayısıyla bir yasa tasarısı hazırlamış, yasa tasarısına göre, Türkiye’ye 10 milyon dolar (170 milyon lira) tutarında yardım yapılacaktı. Yardım maksadıyla ABD-İncirlik arasında 25 uçaklık hava köprüsü oluşturulmuş, ABD, bunların yanı sıra çadır, battaniye, benzin, ısıtılma, haberleşme sistemleri ve personel yardımında bulunmuştu. İtalya, İsviçre, İngiltere, Hollanda, Avusturya gibi ülkeler, ayrıca UNICEF, CENTO gibi uluslararası örgütler, Katolik ve Ortodoks Kiliseleri de muhtelif yardımlarda bulunmuşlardı. Londra Havaalanı işçileri deprem olduğu esnada grevde bulundukları halde Türk Havayollarına ait uçaklar söz konusu olduğunda grevlerine ara vermiş ve yardımların aksamamasını sağlamışlardı. Batı Almanya da elinden geleni yapacağını açıklamıştı. İran, İngiltere ve Pakistan da yardım teklifinde bulunan ve yardım eden ülkelereydi. Yunanistan ve Papalıktan da başsağlığı mesajları yollanmıştı.⁵⁹⁹

3.2.6. Muradiye’nin Yeniden İnşası

Deprem haberi alındıktan sonra Süleyman Demirel, bölgede binlerce kutup çadırının kurulduğunu, insanların farklı yerlerdeki yerleşim yerlerinde iskanlarının sağlandığını, 1977 senesinin 29 Ekim’ine kadar sekiz bin konut yapılacağını açıklamıştı.⁶⁰⁰ Demirel 3 Nisan 1977’de de Van’da yeni konutların yapımı için temel atma törenine katılmış, 29 Ekim’e kadar evlerin yetişeceği müjdesini vermişti.⁶⁰¹ Resmi açıklamaların tersine, özellikle *Cumhuriyet* gazetesinin aktardığı spekülasyon iddialar da mevcuttu. Ancak bu iddialar spekülasyondan öteye gitmemişti. İhalesinin bile yapılmadığı iddia edilen evler eleştirilmeye başlanıyordu. İnşa edilen evlerin eleştirilmesi ise, inşaat yapılmadığı söyleminde bulunanlarca, yani yine kendilerince

⁵⁹⁹ *Cumhuriyet*, “Waldheim, ve Ford Korumak’a birer mesaj göndererek başsağlığı dilediler; BM, AET ve bir çok yabancı ülke yardım önerdi”, 26 Kasım 1976, s.1, 9; *Milliyet*, “Ölü Sayısı 6 Bini Geçti”, 27 Kasım 1976, s.1; *Milliyet*, “Enkaz altından canlılar çıkıyor”, 30 Kasım 1976, s.1, 11; *Cumhuriyet*, “Yardımların çoğu yerine ulaşmadı, halk açıkta bekliyor”, 27 Kasım 1976, s.1, 9; *Cumhuriyet*, “Enkaz altından hala ceset çıkıyor”, 28 Kasım 1976, s.1, 11. *Milliyet*, “Senatör Kennedy 170 milyon liralık deprem yardımı için Kongre’ye başvurdu”, 1 Aralık 1976, s.6.

⁶⁰⁰ *Milliyet*, “Demirel:Deprem bölgesine 8 bin konut yapılacak”, 10 Aralık 1976, s.1, 7.

⁶⁰¹ Reha Öz, “Demirel 29 Ekim’e Herşey Yetişecek Demişti”, *Cumhuriyet*, 22 Ağustos 1977, s.4.

yalanlanmış oluyordu. İnşaat yapılmadığını iddia edenlerden Muradiye Belediye Başkanı Süleyman Çelik, bu sefer de inşaatları eleştirmişti.⁶⁰²

Gecikmeler hükümet kanadınca da kabul ediliyordu. İmar ve İskan Bakanı Recai Kutan yaptığı açıklamada; inşaat malzemesi noktasında sıkıntı çekildiğini, temin edilen malzemelerin yollar yapılamadığı için köylere ulaştırılamadığını, maddi imkanların kısıtlılığını, yaz ayının seçim çalışmalarıyla geçmesi nedeniyle aksamaların olduğunu, evlerin inşaatlarının 1978 yazında tamamlanarak halka teslim edileceğini açıklamıştı.⁶⁰³

1978 yılında hükümet değişmiş Bülent Ecevit başbakan olmuştu. 1978 senesinin 28 Ekim’inde ise evlerin bir kısmı bitirilmiş, Başbakan Bülent Ecevit, yapılan konutların teslimi, yenilerinin de temelini atmak için deprem bölgesine gelmiş ev teslim törenine katılmıştı. Toplamda 1 milyar 300 milyon lira paranın harcandığı yeniden imar projesinin evlerinin teslim töreninde konuşan Ecevit, siyasi çatışma nedeniyle mağduriyetin uzadığını, geçen yıl teslimi için söz verildiğini, ancak geçen seneki hükümetin sözünü tutmadığını söyleyerek sağ partileri eleştirmiş, yapımı tamamlanmış, 8000 konuttan 769 tanesinin tapularını bizzat vermişti. Depremden zarar görenlerin müşkülâtının giderilmesini öncelikli görevleri olarak gördüklerini söylemiş, bu nedenle önceki hükümetin ayırdığından daha fazla parayı deprem için ayırdıklarını açıklamıştı.⁶⁰⁴ Ancak burada dikkat edilmesi gereken husus Ecevit hükümetinin birkaç ay önce kurulmuş olmasıdır. Bu durumda yeni kurulmuş olan Ecevit hükümeti, Demirel Başbakanlığı zamanında yapılan evleri tamamlayıp teslim etmiştir. Sol kesimin MC iktidarında eleştiri yağmuruna tuttuğu konutların dağıtımını övmesi, çarpıtmanın boyutunu gösterir. 1970’li yılların sonuna doğru Türkiye’de siyaset gerçeklik zeminini kaybetmiş, tamamen algı üzerinden politika üretimine saplanıp kalmıştır.

Netice olarak, Muradiye Depremi 1939 Erzincan felaketinden sonraki en büyük felaket olmuş, gündemi uzun süre belirlemişti. Yardım ve organizasyon sorunlarıyla ilgili çarpıtma ve abartılar çokça dile getirilmişti. Deprem sonrası

⁶⁰² *Milliyet*, “Van’da deprem uğrayanlara bir tek ev bile verilmedi”, 1 Ekim 1977, s.11.

⁶⁰³ *Milliyet*, “Kutan: Van’da 2380 aile bu kış evlerine giremeyecek”, 14 Ekim 1977, s.11.

⁶⁰⁴ *Cumhuriyet*, 28 Ekim 1977, s.9; *Milliyet*, “Başbakan deprem bölgelerinde tapu dağıttı, temel attı”, 28 Ekim 1978, s.8.

tedbirlerin ön planda olduğu bir deprem olmuş, partizanlık ilginç bir noktaya gelmiş, Muradiye Depremi, politikleşme ve kutuplaşmanın zirvesi olan bir deprem olmuş, başından sonuna kadar her anı politik kavgalarla geçmişti. Muradiye Depremi, Türkiye’de 1980 darbesine giden süreçte tırmanan toplumsal depremlerin yansımalarını kendi özelinde yaşamış, basında gittikçe artan kışkırtıcı bir dil gözlenmiş, karşılıklı ithamlar ve nefret giderek artmış, sol literatür, depreme yaklaşımı etkilemişti. Konutların teslim ritüeli bile siyasi hesaplaşma sahası olarak görülmüş, Demirel döneminde yapılanlar eleştirilmiş, bunlar Ecevit döneminde tamamlanınca övülmüş, ikiye bölünmüş bir tavır ortaya konmuştu.

SONUÇ

1950-1980 yılları boyunca meydana gelen depremler, yapılar deprem gerçeğini gözetmediğinden felaket olarak yaşanmış, hem depremin merkez üssü olan il hem de çevresi büyük hasar görmüştür. On binlerce özel ve resmi bina yerle bir olmuş, can kaybı yaşanmıştır. Türkiye bu depremlerle hem insanını hem de sermayesini kaybetmiştir. Ancak Türkiye, 1950-1980 yılları arasında depremle mücadele edilebileceğinin farkında olan bir ülkeydi. Yine de bu farkındalık bir işe yaramamış, her depremin ardından felaket manzarası ortaya çıkmış, resmi ve özel yapılar yerle bir olmuştur. Depremin ardından, depremzedelerin, yaşadığı sorunlar imkanların kısıtlılığı nedeniyle uzun müddet devam etmiştir.

Depremlerin ardından devlet bütün imkanları ile deprem bölgesine odaklanmıştır. Elde bulunan imkanlar, deprem bölgesi ve depremzedeler için seferber edilmiştir. Hükümet, Kızılay, yerel yönetimler ve orduyu, deprem bölgesi için seferber etmiş, bu kurumlar, deprem sürecinde en ön plandaki kurumlar olmuştur. Kısaca devlet, başından sonuna kadar depremzedelerin yanında olmuştur. Cumhurbaşkanları deprem bölgesini ziyaret etmeyi, bölgeyi teftiş etmeyi ihmal etmemiştir. Böylece devlet, deprem bölgesinde, Cumhurbaşkanının şahsı ile en üst düzeyde temsille vatandaşının yanında olduğunu göstermiştir. Bunun yanı sıra bakanlar da deprem bölgesine gitmiş, durumu yerinde görmüştür. 1966 sonrasında ise Başbakanın da deprem bölgesine gitmesi adet haline gelmiş, ayrıca muhalefet partileri de bu tarihten itibaren deprem konusuna yoğun bir ilgi göstermeye başlamış, bölgeye heyetler yollamış, genel başkanlar ziyaretler gerçekleştirmiştir. Bunun haricinde halkın tavrı da depremzedelerin yaralarını sarmak için yardım yapmak şeklinde tecelli etmiştir. STK'lar, şirketler, büyük holdingler, esnaf, meslek odaları, halk vb. yardımda bulunmuş, deprem bölgesine gönderilen önemli miktarda yardımı bu sayılanlar yollamıştır. Böylece deprem Türk insanını seferber etmiştir.

Depremzedelerin yaralarının sarılması, deprem bölgesinin ıslah edilmesi noktasında sadece iç kaynaklar kullanılmamıştır. Yurt dışından gelen yardımlar da büyük fayda sağlamıştır. Ancak dışarıdan gelen yardımların, niteliğini ve azlığı-çokluğunu, Türkiye'nin diğer ülkelerle olan ilişkileri belirlemiştir. Türkiye'nin 1952'de NATO'ya girişi, batı ile gelişen ilişkiler, yurtdışındaki ilginin niteliğini

arttırmıştır. Ancak Batı ile yaşanan inişli-çıkışlı ilişkiler, aradaki sorunlar, yurt dışındaki ilgiyi bazen azaltmıştır.

Deprem bölgesine bölgesi için asıl yapılması gereken kalıcı iskan sorununu çözmektir. Depremzedeler ilk etapta geçici olarak, çadırlarda, prefabrik evlerde veya ahşap barakalarda kalmışlardır. Bazı durumlarda da depremzedeler farklı yerlerde iskan ettirilmiş, gittikleri yerde kaldıkları süre için devlet bu kimselere para yardımı yapmıştır. Devletin geçici iskanın ardından, kalıcı iskan için farklı uygulamaları olmuştur. Geniş kapsamlı bir yeniden inşa projesine girilip girilmeyeceği depremin hasarına göre tercih edilmiştir. Devletin farklı uygulamalarından ilki, binaların tamamen yıkılmadığı, hasar gördüğü durumlarda tamirat için yardım etmesidir. İkinci durumda da evini yeniden inşa etmek isteyen depremzedeye, para ve inşaat malzemesi verilmiş, usta tahsis edilmiştir. Üçüncü ve son durumda da devlet, geniş kapsamlı bir yeniden inşa sürecine girmiştir. Burada da evlerden altyapı yatırımlarına kadar birçok inşaat yapılmıştır. Evler vatandaşa borçlandırılmak suretiyle verilmiştir. Yapılan yeniden inşa ile de modernleşme hedeflenmiştir.

Bu tezde 1950-1980 yılları arasında meydana gelen depremlerin politikacıları nasıl etkilediğine, depremler dolayısıyla siyasetçiler arasındaki tartışmalara bakılarak, iktidar-muhalefet ilişkileri analiz edilmeye çalışılmıştır. Ayrıca siyasi gelişmelerin, jeolojik bir vaka olan depremlere yaklaşımı nasıl etkilediğine de odaklanılmıştır. Türkiye’de çok partili hayata geçildikten sonra, siyasetçiler arasındaki deprem tartışmalarının başlayacağı varsayılmıştır. Ancak beklentinin aksine 1950’den 1966 senesine kadar deprem konusu siyasi tartışmaların konusu olmamış, olsa da yok denecek derece olmuştur. Hükümet deprem yaralarının sarılması işine odaklanmış, muhalefet de birlik-beraberlik vurgusu yapmıştır. Ancak 1966-1980 yılları arasında deprem konusu, mecliste bulunan bütün partilerin, meclis dışında STK’ların, meslek odalarının, genel olarak halkın gündemine girmiştir. 1966-1980 yılları arasında deprem konusu hem siyasileşmiş hem de ulusallaşmıştır.

1966 öncesi ve sonrası yapılacak ayrımın muhtelif sebepleri vardır. Bu sebeplerin her birinin bir araya gelmesi deprem konusunu siyasileştirmiştir. 1950’li yıllar boyunca deprem konusunda kurumsal bir gelişme yaşanmıştır. 1958 yılında da İmar ve İskan Bakanlığı kurulmuştur. 1958 yılı öncesinde, deprem sonrası

problemlerin çözümü, muhtelif bakanlıklar arasında paylaştırılmıştır. Ancak İmar ve İskan Bakanlığı'nın kuruluşu ile deprem konusuna muhatap bir bakanlık ortaya çıkmıştır. Ayrıca 1930'lu yıllardan beri devlet, binaların yapım denetimi işlevini üzerine almış, 1960'lı yıllara kadar da bu durum olgunlaşmıştır. 1966 depremi, devletin deprem ve binaların yapımının denetimi konusunda muhatap oluşunun, suçlanışının ilk örneğidir.

1950'li yıllarla ilgili diğer önemli detay da muhalefetin niteliği meselesidir. DP, mecliste ezici bir çoğunlukla iktidar da bulunduğundan, muhalefet partileri özellikle de CHP, muhalefet etme konusunda zayıf kalmıştır. Yine de dış politika ile ilgili konularda muhalefet eden CHP, deprem konusunda çoğunlukla sessiz kalmıştır. Hükümete depremder üzerinden eleştiri getirmemiştir. Ancak 1960'lı yıllarda daha dengeli bir meclis yapısı ortaya çıkmış, muhalefet kültürü gelişmiş, deprem konusu muhalefetin gündemi olmuş, deprem üzerinden iktidar eleştirilmiştir. Bu yolu 1961 Anayasasının getirmiş olduğu görece özgürlük ortamı da açmıştır. Sosyal sorunları dile getirme iddiasındaki Türk solunun yükselişi de deprem konusunu popülerleştirmiş, siyasetçilerin gündemine taşımıştır.

Diğer önemli bir detayda, müteahhitlik mesleğinin gelişimidir. Bu meslek grubu geliştikçe, devletten aldığı ihalelerle yaptığı konutlar arttıkça, siyasetçilerle ilişkileri ve yaptıkları işler göz önüne gelmeye başlamıştır. Bu meslek, 1960'lı yıllarda olgunlaşmış, deprem konusunda muhatap olmaya başlamıştır. 1966 Varto Depremi de bunun ilk örneği olmuştur. Yani, devletin, bina yapım denetimi ve deprem konusundaki kurumsal gelişim, muhalefet kültürünün gelişmesi, 1961 Anayasasının getirmiş olduğu ortam, sol hareketin yükselişi, basının gelişimi, müteahhitlik mesleğinin olgunlaşp, göz önüne gelmesi, depremzedelerle deprem bölgesine olan ilginin getirilerinin keşfedilmesi ve Varto depreminin çok sayıda binanın yıkılmasına ve can kaybının yaşanmasına neden olması, gibi etkenlerin bir araya gelmesi, 1966 Varto depremini siyasileştirmiş, gerek mecliste gerekse de basında, ayrıca halk nazarında olay, siyasi perspektife göre değerlendirilmeye başlamıştır. 1950-1965 yılları arasında yıkıntılardan sorumlu tutulmayan hükümet, 1966'da yıkıntılar nedeniyle ağır bir şekilde tenkit edilmeye başlamıştır. Böylece deprem özelinde çok partili hayatın 1966 yılı ile başladığı söylenebilir.

1966 senesi Türkiye için deprem konusunda bir milat olmuştur. Depremlere ilgi giderek artmış, iktidar, muhalefet, meslek odaları STK'lar ve halk depreme yakın alaka göstermeye başlamıştır. 1966 öncesinde böyle bir ilgi gösterilmemiştir. 1966 sonrasında deprem konusu mecliste yoğun bir şekilde gündem olmuştur. Hem Başbakan hem de öteki siyasilerin çoğu, parti liderleri deprem bölgesine gitmeyi adet haline getirmiştir. 1966 ile halk da deprem süreçlerinde görünür olmaya başlamıştır. Belediyelerde 1970'li yıllarda ön plana çıkmaya başlamış, yerel temsilin gelişiminin sinyallerini vermiştir. Bu genel durum 1980'li yıllara doğru giderek artmış, kalıcılaştırmış, deprem konusunun ulusal bir mesele olarak algılanması açısından özellikle 1966-1980 yılları arası mühim bir aşama olmuştur.

1966-1980 yıllarında meydana gelen depremler, siyasi durumu her yönüyle yansıtmış, siyasi konjonktürden bağımsız düşünülemez hale gelmiştir. Depremler, 1966-1971 yılları arasında Türkiye'nin, tam anlamıyla çok partili halini, 1973-1980 arasında sağ-sol şeklinde ortadan ikiye bölünmüş, iki kutuplu halini bünyesinde barındırmıştır. Siyasetçiler deprem özelinde belli başlı konulara odaklanmışlardır. Öncelikle, tedbir alma söylemi her depremin ardından ortaya çıkmıştır. 1966 yılıyla birlikte önceden tedbir alınmadığı noktasında iktidara yüklenilmiştir. Önceden tedbirden kasıt da, hem yıkılan yapıların deprem gerçeğini gözetmesi hem de afet sonrası yapılacakları net bir şekilde tanımlayan afet yönetmeliği olmuştur. 1966-1980 yılları arasında hükümetler hem yıkılan yapılar dolayısıyla hem de afet sonrası süreci yönetememe iddiasıyla bolca suçlanmış. Afet sonrasını yönetememe iddiası, içerisinde abartı barındırmakla birlikte, yıkılan yapılardan, yapıların müteahhitleri ve bunu denetleyen yapı kusurludur. İkinci olarak devletin deprem bölgesine geç-gelip gelmediği mevzusu vardır. 1966 senesiyle birlikte, devletin deprem bölgesine bilinçli bir şekilde geç gittiği, olayın ciddiyetini kavrayamadığı iddiası, her depremle birlikte ortaya atılmıştır. Ancak bu iddia, her depremin ardından, kalıp olarak ortaya atılmış, muhalif bir argümandır. Devletin deprem bölgesine "bilinçli olarak geç gitmesi" abes bir iddiadır. Deprem bölgesine ulaşım konusunda aksaklıklar olması doğaldır. Ancak bilinçli geçme gitme art niyet nazarından yapılan bir eleştiridir ve bilinçli geç gitme iddiası temellendirilmemekle birlikte söz konusu da değildir.

1966-1980 arasında en çok tartışmaya neden olan konulardan biri de yardımlar meselesidir. Muhalefet, yardımların akıbeti hususunda, iktidara bolca yüklenmiştir.

İncelenen 30 yıllık dönem boyunca, yardım yapılmadığına dair en ufak bir eleştiri olmamıştır. Gerek devlet gerekse de diğer kurum ve kuruluşlar yardım yapmış, gazeteler bu yardım haberleriyle dolup taşmıştır. Muhalefet bu noktada yardımların bölgeye ulaşmaması, depremzedelere dağıtılmaması, partizanca dağıtım, organizasyon bozukluğu gibi noktalara odaklanmıştır. Depremi üzerinden belli bir zaman geçtikten sonra da iktidarın depremzedeleri bilinçli olarak ihmal ettiği öne sürülmüştür. Bu iddialar ya abartı ya da çarpıtma sonucu olmuştur. Deprem bölgesinde aksaklıkların olması doğaldır. Ancak muhalefet bu aksaklıkları, deprem bölgesinin genel havası olarak yansıtmıştır. Bardağın boş tarafını görerek devletin, deprem bölgesinde olmadığı algısını oluşturmaya çalışmıştır. Örneğin deprem bölgesinde bir köyde, bir aksaklık varsa muhalefet bu aksaklığı, deprem bölgesinin tamamı gibi aktarmıştır. Bunu da bir muhalefet etme biçimi olarak kullanmıştır. Ancak devlet bütün imkanlarıyla deprem bölgesine odaklanmış, yardımlar yollamış, tedbirler almıştır. Bölgeye yardımlar yığılmışken, bunların depremzedelere ulaşmadığını söylemek abartılı bir tavidir. Bu, iktidarı yıpratmanın, “iş bilmezliğini” göstermenin bir yolu olarak seçilmiştir.

1966-1980 yılları arasında yardımlar konusunda bir diğer tartışma unsuru, yardımların çalınması meselesi olmuştur. Gazetelerde ve mecliste, yardımların çalındığı iddiaları bolca dillendirilmiştir. Deprem bölgesine giden yardımların miktarı ve bunların basında yer alışı düşünülüğünde, fırsatçıların yardımları çalmaya çalıştıkları düşünülebilir. Ancak birkaç münferit örnek dışında hırsızlık vakaları genel olaylar olarak aktarılmış, detay verilmemiştir. Buradan hareketle de hırsızlık vakasının deprem bölgesinin genel havası olduğu algısı oluşturulmaya çalışılmıştır. Ancak burada, bilinçli veya bilinçsiz, devletin bölgedeki asayiş tedbirleri gözden kaçırılmış, iş bilmez iktidar argümanı temellendirilmeye çalışılmıştır.

1966-1980 yılları arasında meydana gelen depremlerde, depremin üzerinden belli bir zaman geçtikten sonra, yardım konusu koşulmaya devam etse de, yerini deprem bölgelerindeki yeniden inşa sürecinde ortaya atılan iddialara bırakmıştır. Muhalefet, deprem sonrası yapılacak işlerin ihalelerinde usulsüzlük olup olmadığı, müteahhit yolsuzlukları, yapılan evlerin yapım masrafı, inşaat kalitesi, inşaatların eksikleri, alt yapı yatırımlarının yetersiz olması vb. konularda iddia ve ithamlarda bulunmuş, 1966 yılından sonra kalıp olarak bu öne sürülenler her depremin ardından

aynen tekrarlanmıştır. Daha da ilginç, önce inşaat yapılmıyor denmiş, sonrasında olmadığı iddia edilen inşaatların kusurları eleştirilmiştir. Türkiye'nin ekonomik koşulları göz önüne alındığında inşaat konusunda aksamaların olacağı muhakkaktır. Ancak inşaat yapılmıyor derken, sonrasında da yapılanları eleştirmek muhalefetin kendi kendisiyle çelişmesidir. İddia ve ithamlar, ileri sürülen suçlamalar olarak kalmıştır. Usulsüzlük ve yolsuzluk gibi etik dışı tavırların olabileceğini göz ardı etmek de yanlış olacaktır. Ancak bunların gerçeklikleri belgelerle ispatlanmamış, ithamlar hükümeti yıpratma yolu olarak kullanılmıştır.

Deprem konusunda muhalefet edenler sadece siyasiler olmamıştır. Basın, halk, STK'lar, meslek odaları, sol örgütler de deprem konusunda mevcut hükümetlere muhalefet etmişlerdir. *Cumhuriyet* ve *Milliyet* gazeteleri 1966-1980 yılları arasında genellikle iktidar olan AP'ye karşı ve sağ iktidarlar aleyhine yayın yapmıştır. STK'lar, meslek odaları ve sol örgütler, konuyla ilgili sağlıklı bilgiye sahip olmasalar da, deprem bölgesiyle ilgili, her depremin ardından tekrarlanan kalıp iddialarla iktidarlara eleştirmişlerdir. Ancak iddialar itham olmaktan öte anlam taşımamış, muhalefet için sorunlar önemsiz kalmış, bunlar üzerinden iktidara yüklenmek esas hedef olmuştur.

1950-1966 yılları boyunca muhalefet iktidarı deprem konusunda denetlememiş, bu nedenle de deprem konusunda kalıcı çözüm üretecek adımlar atılamamıştır. Ancak 1966 yılıyla birlikte, deprem konusu iktidar-muhalefet fark etmeksizin bütün siyasilerin, Türk halkının hemen hepsinin konusu olmaya başlamıştır. Muhalif siyasilerin deprem konusuyla ilgilenmesi, bu konuda çözüm odaklı atılacak adımlar için giriş niteliğindedir. Her ne kadar siyasetçilerin depremi gündemine alması, çözüm için ön koşulken, paradoksal bir biçimde çözümsüzlük üretmiştir. Bunun da en önemli sebebi Türkiye'deki iktidar-muhalefet ilişkilerinin sorunlu yapısıdır.

Varto Depremiyle birlikte, iktidar da muhalefet de depremin ardından, depremzedelerin yanında olunmasının, bölgeye heyet gönderilmesinin, bölgenin sorunlarını dile getirmenin oy potansiyelini keşfetmiştir. Muhalefet bu noktada, kalıcı çözümler üretmek yerine, iktidara yüklenmiştir. Bu nedenle de deprem konusunu çözecek öneriler getirmeyen, fakat iktidarı yıpratacak şekilde deprem konusunu gündemine alarak, ithamlarda bulunmuştur. 1971 Bingöl Depremi istisna tutulursa,

1966-1980 depremlerinin hepsi, sağ iktidarların hatta Süleyman Demirel'in başbakan olduğu hükümetlerin görev başında olduğu dönemde gerçekleşmiştir. Bu nedenle de sağ, daha özelde AP, eleştirileri göğüsleyen, sol, daha özelde de CHP, eleştiren taraftır.

1965-1973 yılları arasında AP'yi eleştiren sadece sol değildir. Meclis çok partili bir yapıda olduğundan, mecliste bulunan, partilerin farklı ideolojik tabanlardan gelseler ve sağ cenahtan olsalar da AP'yi, şiddeti değişen düzeyler de eleştirmişlerdir. Özellikle 1973-1980 arası dönemde, Türkiye, sağ ve sol olarak ikiye ayrılmıştır. Bu dönemde ele alınan depremlere yaklaşımı, Türkiye'nin ortadan ikiye bölünmüş hali belirlemiştir. Gerek basında gerekse de mecliste, depremlerin ele alınışı, Türkiye'nin konjonktürünü yansıtmıştır.

1966 sonrasında Türkiye, deprem konutlarının dağıtımı şeklinde yeni bir ritüel başlatmıştır. AP'nin deprem sonrası politikası “kimseyi aç ve açıkta bırakmama üzerine kurulmuş, buna göre hareket etmiş, yaptığı konutların teslim törenini gerçekleştirmiş, muhalefet gerek teslim törenini gerekse de inşaatları ağır biçimde tenkit etmiştir. 1978 senesine gelindiğinde, AP döneminde yapılan, muhalefet tarafından yapılmadığı iddia edilen, yapılmadığı söylemiyle çelişkili bir biçimde, yapımları bitmeye başlayan inşaatların bu sefer de eksiklerini eleştiren sol muhalefet, iktidar değiştğinde bu tavrını değiştirmiştir. AP döneminde yapılan binlerce konutu, yeni iktidar olmuş olan CHP tamamlamış ve teslim törenini Bülent Ecevit gerçekleştirmiştir. Ancak eleştiride aşırıya giden sol, özellikle de *Cumhuriyet* gazetesi, AP döneminde yapılan, Ecevit döneminde tamamlanıp dağıtılan konutlara tek bir eleştiri getirmemiş, konutların tamamen Ecevit döneminde yapıldığı havasını estirmiştir. *Cumhuriyet* gazetesi özellikle Ecevit'e karşı, aşırı bir müsamaha göstermiş, güzellemler dizmiş, özel basını gibi hareket etmiştir. Teslim töreni konusunda da Ecevit'e karşı gayet olumludur. Halbuki aynı konutlardan dolayı AP eleştiri yağmuruna tutulmuştur.

Kısaca, her depremin ardından, önceden tedbir alalım söylemleri artsa da bu deprem anının oluşturduğu bir tepki olmuş, kalıcılaşmamıştır. Deprem olduktan sonra, yıkılan yapılar göz önüne alındığında, en azından denetim eksikliği ve usulsüzlük söz konusudur. İktidar, denetim ve usulsüzlüklerin üzerine gitmemiş, her depremin ardından, aynı senaryo ortaya çıkmıştır. Muhalefetse, bu konuda bütün bir

sağ cenahı suçlamış ve sadece itham etmeye odaklanmışır. Suçludan çok, bunun siyasi getirisiyle ilgilenmiştir. Türkiye'nin iktidar-muhalefet ilişkilerinin niteliği, bu konuda kalıcı adım atmanın önüne geçmiştir.

Türkiye'de iktidar-muhalefet ilişkilerinin niteliği, en acil sorunların dahi çözümünün önünde hala engel oluşturmaktadır. Maalesef deprem gibi önemli bir konu bile siyaset üstü hale getirilemeyerek oy kaygısına dönüşebilmektedir. Ancak seçim kampanyalarında deprem sorununu çözüme vaadi üzerine değil, deprem olduktan sonra insanların gönlünü okşamaya yönelik bir tavır benimsenir. "Büyük İstanbul Depremi" kapıda beklerken, benzer tavrın hala devam etmesi ürkütücüdür. Politikacıların, algı siyasetini terk etmeleri gerekmektedir. Türkiye'nin, hem birbirine salt nefretle yaklaşan iktidar muhalefet ilişkilerini düzeltmeye hem de deprem konusunda ciddi adımlar atmaya ihtiyacı vardır. Bu adımlar da en öncelikli olarak siyasetçilerin ve diğer paydaşların deprem konusunda bilinçli, sağduyulu, ahlaklı ve dirayetli bir tutum benimsemesiyle mümkündür.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri*

Başkanlık Cumhuriyet Arşivi

Resmi Kaynaklar

Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi

Millet Meclisi Tutanak Dergisi

TBMM Tutanak Dergisi

Kitaplar

Ahmad, Feroz. (2015). *Demokrasi Sürecinde Türkiye 1945-1980*. İstanbul: Hil Yayın.

Ambraseys, N. N. ve Finkel, C. F. (2006). *Türkiye’de ve Komşu Bölgelerde Sismik Etkinlikler*. Ankara: TÜBİTAK Yayınları.

Atabay, Mithat. ve Borlat, Barış. (2013). *18 Mart 1953 Yenice Depremi ve İhsan Sabri Çağlayangil’in Raporu*. Çanakkale: Kriter Yayınları.

Ayalon, Yaron. (2020). *Osmanlı İmparatorluğu’nda Doğal Afetler*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.

Batmaz, Eftal Şükrü, Emiroğlu, Kudret ve Ünsal, Süha. (2006). *İnşaatçıların Tarihi*. İstanbul-Ankara: Tarih Vakfı ve TMB Ortak Yayını.

Bulut, Ümit. (2020). *Cumhuriyet Dönemi Deprem Tarihi*. İstanbul: KDY.

* Belge numaraları dipnotlarda gösterilmiştir.

- Canbolat, Burcu ve Diğerleri. (2006). *Deprem*. Ankara: ODTÜ Yayıncılık.
- Çelik, Gülfettin ve Diğerleri. (2019). *Kızılay Arşivi Belgelerinde Afetler*. Ankara: Türk Kızılay Yayınları.
- Demir, Mustafa. (Ed.). (2008). *Çanakkale Tarihi VI*. İstanbul: Değişim Yayınları.
- Findley, Carter V. (2016). *Modern Türkiye Tarihi 1798-2007*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Görücü, Çağdaş. (2019). *Demokrat Parti İktidarında CHP: İdeolojik ve Örgütsel Arayışlar 1950-1960*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Görür, Naci. (2020). *Türkiye’de Deprem*. İstanbul: Doğan Kitap.
- İstanbul Üniversitesi Tarih Araştırma Merkezi. (2001). *Tarih Boyunca Doğal Afetler ve Deprem Semineri*. İstanbul: Dünya Basımevi.
- Kaynar, Mete Kaan. (Ed.). (2016). *Türkiye’nin 1950’li Yılları*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Köse, Resul. (2021). *1939 Erzincan Depremi*. İstanbul: Libra Kitapçılık ve Yayıncılık.
- Özçelik, Necmettin. (2017). *Mehmetçik Kore’de Kore Savaşında Türk Ordusu*. İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- Özkılıç, Sema Küçükalioglu. (2015). *1894 Depremi ve İstanbul*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Sander, Oral. (2016). *Türk-Amerikan İlişkileri 1947-1964*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Satılmış, Selahattin. (2019). *Osmanlı Devleti’nde Afet Yönetimi*. İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık.
- Tanör, Bülent. (2017). *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*. İstanbul: YKY.
- Uyar, Hakkı. (2017). *Demokrat Parti İktidarında CHP 1950-1960*. İstanbul: Doğan Kitap.

– (2017). *İki Darbe Arasında CHP 1960-1971*. İstanbul: Doğan Kitap.

Ürekli, Fatma. (2000). *İstanbul'da 1894 Depremi*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Yavuz, Edem. (2017). *1939 Erzincan Depremi*. İstanbul: Arı Sanat Yayınevi.

Zachariadou, Elizabeth. (2002). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Doğal Afetler*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Zürcher, Eric Jan. (2015). *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Makaleler

Alkan, Mehmet. (2013). Varto Depremi Bir Siyasal ve Toplumsal Felaket Olarak Deprem. *Toplumsal Tarih*. 239, 98-99.

Anadolu Kılıç, Nazlı Ceyla ve Kalyoncuoğlu, Ümit Yalçın. (2017). Muğla İli ve Çevresi İçin Depremsellik ve Sismik Tehlike Analizi. *Mühendislik Bilimleri ve Tasarım Dergisi*. 5.3, 507-524.

Arslan, Recep. (2017). 1957 Fethiye Depremi ve Bölgeye Etkileri. *International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*. 12.35, 33-47.

Aydın, Nurhan ve Ergün, Elif. (2018) 1924 Erzurum Depremi ve Gazi Mustafa Kemal Paşa. *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Dergisi*. 1.2, 145-168.

Erkan, Nilgün, Seçilmişler, Töre ve Boşdurmaz, Nurcan. (2009) 35 Yıl Sonra Gediz Depremi: Depremi Yaşayanlar ve İki Yerleşme Üzerindeki Etkileri. *TÜBA Kültür Envanteri Dergisi*. 6. 139-147.

Haçin, İlhan. (2014). 1939 Erzincan Büyük Depremi. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*. 30. 88, 37-70.

Kalafatçıoğlu, Adnan. (1968). 1967 Yılı Sakarya Depremine Ait Kısa Not. *Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü*. 130-136.

Köle, Murat. (2016). Çankırı İli için Deprem Olasılık Tahmini. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 7.7, 455-470.

Köle, Murat, Ataol, Murat. (2015). Çankırı İlinde Doğal Afetlerin Alansal Dağılımı Üzerine Bir Değerlendirme (1950-2010). *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 6.2, 115-127.

Kürçer, Akın ve Diğerleri, (2016). 6 Ekim 1964 Depremi (Ms=6.9) Üzerine Bir Değerlendirme. *Doğal Kay. Ve Eko. Bült.* 21, 47-54.

Mitchell, William A. (2002). Cumhuriyet Döneminde Depremler. *Türkler Ansiklopedisi*. 17. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.

Ortak, Şaban. (2002). 1924 Erzurum Depremi ve Reis'i Cumhur Gazi Mustafa Kemal'in İkinci Erzurum Gezisi. *Atatürk Dergisi*. 3.2.

Özçelik, Fatih. (2017). 1944 Bolu-Gerede Depremi ve Sonuçları *Akademik İncelemeler Dergisi*. 12.2, 91-113.

Özmen, Bülent. (2012). Türkiye Deprem Bölgeleri Haritalarının Tarihsel Gelişimi. *Türkiye Jeoloji Bülteni*. 55.1, 2012, 43-55.

Şenol, Dolunay. (2003). Gediz Depreminin Düşündürdükleri. *Bilim Yolu Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 3, 139-149.

Tek, Ayhan. (2018). Felaketin Belleği: '66 Varto Depremi ve Etrafında Oluşan Kolektif Hafıza. *Kekebiç*. 45, 145-170.

Unat, Kadri. (2018). 1943 Adapazarı-Hendek Depremi ve Yankıları. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*. 63, 365-385.

Yanatma, Servet. (2001). Fethiye Depremi (1957). *Toplumsal Tarih*. 86, 52-60.

Zengin, Ersoy. (2020). Cumhuriyet Dönemi'nde (Muş) Varto'da Yaşanan Depremler (1946-1966). *Turkish Studies – Historical Analysis*. 15.2, 791-811.

Sürelî Yayınlar

Cumhuriyet

Milliyet

TEZLER

Arslan, Aşlı. (2003). Türkiye'de Tabii Afetler (1923-1950). Fırat Üniversitesi SBE. *Yayımlanmamış YLT*. Elazığ.

Aydiner, Tolgahan. (2014). Doğal Afet Yönetişimi: Türkiye'de Doğal Afet Yönetimi Uygulamalarının Tarihsel Bağlamda Değerlendirmesi. Pamukkale Üniversitesi SBE. *Yayımlanmamış YLT*. Denizli.

Denli, Yalçın. (2018). Türkiye'de Depremler (1928-1950). Kafkas Üniversitesi SBE. *Yayımlanmamış YLT*. Kars.

Gökmen, Bekir. (2007). Çankırı İli Coğrafyası. Ankara Üniversitesi SBE. *Yayımlanmış DT*. Ankara.

Özaydın, Neslihan. (2017). Arşiv Belgeleri Işığında 1855 Depremi ve Bursa Yapılarına Etkisi. Uludağ Üniversitesi SBE. *Yayımlanmamış DT*. Bursa.

Şahan, Özgür. (2019). 1923-1960 Yılları Arasında Yaşanan Doğal Afetlerin Türk Dış Politikasında Rolü (Deprem-Sel-Çekirge Afetleri). Kütahya Dumlupınar Üniversitesi SBE. *Yayımlanmamış YLT*. Kütahya.

Konferans-Sempozyum

Alyamaç, Kürşat Esat, Erdoğan, Ali Sayıl. (2005). Geçmişten Günümüze Afet Yönetmelikleri ve Uygulamada Karşılaşılan Tasarım Hataları. *Deprem Sempozyumu*. Kocaeli.

Özmen, Bülent ve Pampal, Süleyman. (2017). Türkiye Deprem Bölgeleri Haritalarının Evrimi. 4. *Uluslararası Deprem Mühendisliği ve Sismoloji Konferansı*. Eskişehir.

Güner, Yusuf ve Diğerleri. (2019). 1970 Gediz Depremi Sonrasında Yapılan Çalışmaların Yönetmelik Açısından Değerlendirilmesi. VI. *International Earthquake Symposium*. Kocaeli.

Gürçan, Fatih. (2018). 1894 Depremi ve Güney Marmara. *Uluslararası Bandırma ve Çevresi Sempozyumu*. Balıkesir.

İnternet Kaynakları

<http://www.koeri.boun.edu.tr/sismo/2/deprem-bilgileri/buyuk-depremler/> Erişim Tarihi [16.08.2021]

<https://eedmi.itu.edu.tr/hakkimizda/tarih%C3%A7e> [Erişim Tarihi 17.04.2021]

<https://www.canakkaletavel.com/yazi/yenice-depreminde-mahkumlardan-insanlik-dersi.html> [Erişim Tarihi 28 Eylül 2020]

http://www.kultursanat.gen.tr/_eng/bgediz/deprem.htm [Erişim Tarihi: 18.02.2021]

https://en.wikipedia.org/wiki/1975_Haicheng_earthquake [Erişim Tarihi 20 Mayıs 2021]

<https://deprem.afad.gov.tr/tarihteBuAy?id=31> [Erişim Tarihi 20 Mayıs 2021]

EKLER

Ek-1 İmar ve İskan Bakanı Recai Kutan'ın muhtelif depremlerin ardından yapılan yardımlar ve alınan tedbirlerle ilgili yaptığı konuşma.

İMAR VE İSKÂN BAKANI MEHMET RECAİ KUTAN (Malatya) — Sayın Başkan, değerli arkadaşlarım;

Elazığ Milletvekili Faik Öztürk ve 10 arkadaşının, Doğu illerinde son yıllarda meydana gelmiş olan depremlerin beraberinde getirdiği meseleleri tespit etmek üzere bir Meclis Araştırması talebi ve aynı şekilde buna paralel olarak diğer bir Meclis Araştırması talebi vesilesiyle huzurlarınıza gelmiş bulunuyorum.

Ağustos ayında güvenoyu almış olan Hükümetimiz karşısında 19 Ağustos 1966 tarihinde meydana gelmiş olan Muş - Varto depreminin meselelerini, 5 Eylül 1975 tarihinde meydana gelmiş olan Lice depreminin meselelerini, 25 Mart 1976 tarihinde meydana gelen Kars depreminin meselelerini, 24 Kasım 1976 tarihinde meydana gelen Van - Ağrı depreminin meselelerini, 25 Mart 1977 tarihinde meydana gelen Palu depreminin meselelerini bulmuştur. Bilindiği üzere bu arz ettiğim illerin tamamı Doğu Anadolumuzda bulunmaktadır.

Hükümetimiz göreve başladıktan sonra bu deprem yaralarını en kısa zamanda sarmak maksadıyla ciddi bir çalışmanın içerisine girmiştir.

Şimdi muhterem heyetinize bu depremlerle ilgili olarak bugüne kadar yapılmış olan hangi hususların gerçekleştirilmiş olduğu ve önergede sorulmuş olan hususlara cevap arz edecek tarzda malumat arz edeceğim.

Birinci olarak arz etmek istediğim husus; Lice, Hani Kulp civarında meydana gelmiş olan depremle ilgili olarak bu güne kadar yapılmış olan çalışmalar hakkında malumat arz ediyorum.

6 Eylül 1975'de maalesef Lice, Hani ve Kulp ilçelerimizde 2385 kişinin hayatına son veren bir deprem meydana gelmiştir.

Yapılan çalışmalar sonunda yıkık ve ağır hasarlardan 8 548 dilenin hak sahibi olduğu, bunlara birer

mesken yapılma ihtiyacı tespit edilmiştir. Ancak, 8 548 hak sahibi vatandaşımızdan kanun gereğince, kanunun emrettiği, amir hükmü gereğince sadece 5 725 vatandaşımız borçlanmıştır. Buna mukabil 7 556 ev ihale suretiyle inşa edilmiştir. Ancak arz edeyim ki, bu inşa edilmiş olan evler problemin aciliyeti sebebiyle, ahşap karkas olarak ve prefabrik evler olarak inşa edilmiştir. 326 vatandaşımıza «evini yapana yardım» metoduyla olmak üzere, böylece 7 882 evin yapılmasına imkân sağlanmıştır.

Biraz evvel arz ettiğim gibi, 5 725 vatandaşımız borçlanmıştır; buna mukabil Devlet eliyle 7 882 vatandaşımıza ev yapılmıştır. Buna mukabil bazı köylerimizde yapılan jeolojik etütlere ve topografik imkânlarla göre 425 aileye ev yapmak imkânı kendi köylerinde bulunmamıştır. Bu itibarla, bunların başka köylere iskân edilmesi düşünülmüş, ancak diğer köyler bu 425 ailenin kısmen de olsa kendi köylerine gelip yerleşmesine muvafakat etmemişlerdir. Bu itibarla bu 425 aileye devlet eliyle maalesef bugüne kadar mesken yapılamamıştır.

Orta ve az hasar görmüş olan evler için onarım yardımları yapılmıştır. Böylece Lice, Kulp ve Hani'de 425 ailenin dışında bütün meskenler inşa edilmiştir.

Borçlanan 5 725 ailenin evlerinin tamamı ahşap karkas olarak ve prefabrike ahşap elemanlar olarak yapılmış olan bu evlerin dışına tuğla dolgu yapılmış ve bu evler daha dayanıklı bir hale getirilmiştir. Buna mukabil borçlanmayan vatandaşlarımız ilk olarak kendisine acil tedbir olarak prefabrike mesken olarak verilen evlerde oturmaya devam etmektedirler. Ancak, muhterem arkadaşlarım, Lice, Kulp, Hanimde yapılacak olan hizmetlerin tamamı ikmal edilmiş değildir. Biraz evvel arz ettiğim gibi, Lice, Kulp ve Hani'deki deprem 1975 yılında, o yılın eylül ayında meydana gelmişti; üzerinden takriben 2,5 yıl geçmiş olmasına rağmen hâlâ, Lice, Kulp ve Hani'de yapılması icabeden bazı hizmetler vardır. Bunları kısa olarak arz ediyorum.

Lice'de kanalizasyon ihale edilmiş, bunun dışındaki hizmetler tamam. Hükümetimizin işe başlamasından sonra kanalizasyon üzerinde ciddiyle duruldu, ancak maalesef çeşitli imkânsızlıklar, bilhassa inşaat malzemesi teminindeki - biraz

sonra onun önemini arz edeceğim - bilhassa çimento teminindeki müşkülât sebebiyle ancak % 60'ı bitirildi. Kalan % 40'ı 1978 yılında ikmal edilecektir. Ancak şunu arz edeyim : Her evin halen fosseptiği mevcuttur ve Belediyeye bu fosseptikleri temizlemek üzere bir adet vidanjör de temin edilmiş durumdadır. Bu kanalizasyon hizmetleri bittikten sonra, evler arasındaki arayolların asfaltlanması hizmetlerine ancak 1978 yılında başlanabilecektir. Hani ilçemizin merkezinde yapmış olduğumuz evlerin büyük bir kısmı maalesef işgal edilememiş, vatandaş/arımız tarafından teslim alınmamış durumdadır. Çünkü bu evlerimiz, o zamanki Hükümetin kararıyla Yugoslavya'dan ve Finlandiya'dan getirilen ahşap evler, prefabrike evler olarak yerine monte edilmiştir. Ancak, vatandaşlarımızın büyük bir kısmı bu prefabrike evleri beğenmemektedir, tasvip etmemektedir. Şu anda bu evlerin altyapıları da bir hayli ağır olarak inşa edilmektedir. Yani, bu evlere ait yollar, kanalizasyon, su, elektrik hizmetleri maalesef ikmal edilmemiş durumdadır. Eğer vatandaşlarımız borçlanır ise, alt yapılar süratle ikmal edilebilecek durumdadır. Takdir buyurulacağı gibi, biraz evvel arz ettiğim 5 bölgedeki depremle ilgili olarak nakit temininde hepimizce belli olan darboğaz sebebiyle öncelikle acil ihtiyaçlara para tahsis olunmuştur. Vatandaşlarımız bu evlere yerleşmedikleri için altyapı hizmetleri maalesef bir miktar ağır olarak yürümüştür. Kulp merkezinde evlerin tamamı ikmal edilmiş durumdadır. Ancak yine bu evlerin altyapıları yolu, suyu, elektriği, kanalizasyonu ikmal edilememiştir. Biraz evvel arz ettiğim gibi, Ağustos ayında aşağı yukarı inşaat mevsimlinin sonuna yaklaştığımız bir devrede meseleye elkoymuş olan Hükümetimizin en iyi niyetle başlattığı faaliyetler, maalesef ikmal imkânına kavuşamamıştır. Programlarımız Kulptaki altyapı hizmetlerinin 1978 yılında ikmal edilmemesi istikametinde olacaktır.

Önergede tevcih edilen diğer bazı sualler : «Lice deprem bölgesinde bunun dışında meler yapılmıştır?»

Pek çok kamu tesisi ikmal edilmiştir. Bununla ilgili olarak detaylı bilgi arz etmek istemiyorum müddetimiz 20 dakikayla tahdit edilmiş olduğu için; ancak, Lice'nin Yünlüce köyünde İsviçre Devletinin yardımıyla sağlık ocağı, okul, cami, öğretmen lojmanı, köy içme suyu iâşe hattı, çeşme ve buna benzer hizmetler yapılmıştır ve bunun dışında Yaprak köyünde, Libya Devleti tarafından yine bazı kamu tesisleri yapılmıştır.

İç bağışlarca, bir ticaret odası okulu, deprem ilkokulu, askerlik şubesi, askerlik şubesine alt 2 adet lojman, 4 adet öğretmen lojmanı olmak üzere Lice'de diğer tesisler yapılmıştır.

Kulp merkezinde, Alman Kızılhaç'ı vasıtasıyla 1 adet hastane binası, çamaşırhane, doktor lojmanı, hemşire lojmanı, ilkokul öğretmen lojmanı ve umumi hela yapılmıştır.

Bunun dışında, Lice merkezinde sağlık ocağı, ortaokul, sağlık ocağı lojmanı, kaymakam lojmanı, jandarma komutanlığı lojmanı yapılmıştır.

Ve netice olarak, Diyarbakır 1 nci Bölge Müdürlüğü, Lice İnşaat Amirliği eliyle 12.9.1975 tarihinden 20.10.1977 tarihine kadar 580 milyon lira, bu deprem inşaatlarıyla ilgili olarak, harcama yapılmış durumdadır.

Şimdi, Van - Ağrı depremiyle ilgili bilgi arz etmek istiyorum : Hatırlanacağı veçhile, Van ve Ağrı'da 24.11.1976 günü meydana gelen depremde maalesef 3 837 vatandaşımız hayatlarını kaybetmişlerdir. 9 293 mesken tamamen yıkılmış, 3 049 mesken orta hasara ve 6 439 mesken az hasara uğramıştır.

O yıl acil yardım ve geçici iskan için ciddi çalışmalar yapılmıştır. Depremi takip eden günlerde, deprem bölgesi dışında ve 46 ilde resmi ve gayri resmi kuruluşlara ait meskenlere yerleştirilen aile sayısı 2 707'ye ulaşmıştır. Afetzedelerden, kış mevsimini afet bölgesi dışında, yukarıda belirtilen veya diledikleri yerlerde ihtiyaçlarını kendileri karşılamak suretiyle geçirmek isteyen 4 nüfusa kadarki ailelere her ay 1 500 lira, nüfusu 4'ten fazla olan ailelere de fazla her kişi için 109 lira ek olmak üzere nakdi yardım yapılmıştır. Bu amaçla 46 ile gönderilen geçici iskan ödeneği yaklaşık olarak 15 milyon liradır. Bu nakdi yardımın dışındaki mübrem ihtiyaçlar valilikler eliyle karşılanmıştır. Van ve Ağrı illerinde depremde etkilenmeyen yerleşimlerde geçici iskan sağlamak amacıyla yaklaşık olarak 20 bin çadır, 60 bin battaniye ve 18 bin uyku tulumu dağıtılmıştır. Birleşmiş Milletler aracılığı ile Dünya Gıda Programı çerçevesinde 3 ton gıda malzemesi dağıtılmıştır. Kızılay'ın dağıtımı bunun dışındadır. Ayrıca iâşe ve İbate, sosyal ihtiyaçlar, nakil masrafları ve nakdi yardımlar için Van ili emrine 62 milyon lira, Ağrı ili emrine ise takriben 10 milyon

lira gönderilmiştir ve ertesi yıl daimi iskan çalışmalarına başlanmıştır. Yıkık ve ağır hasarlı meskenlerde yapıdan hak sahipliği çalışmaları sonucunda yaklaşık olarak 9 419 mesken yapılması planlanmıştır. 7 992 mesken ihale suretiyle, 910 adedi «evini yapana yardım» metoduyla, 138 adedi de Libya Hükümeti eliyle yapılması planlanmıştır. 379 adet meskenin yapımı ise maalesef bir kısım köylere ulaşım imkanı, yol su elektrik ve vilayetin, Karayollarının bütün gayretlerine rağmen ulaşım imkânı sağlanmadığı için bu 379 adet meskenin ihalesine maalesef talip bulunamamıştır.

Muhterem arkadaşlarım, İmar ve İskan Bakanlığı olarak meseleyi ele aldığımız zaman, bizden önceki hükümetin Van ve Ağrı depremiyle ilgili olarak seçmiş olduğu hedefin, 1977 yılı sonuna kadar 10 bin adet meskenin ikmal edilmesi, inşa edilmesi olduğunu tespit ettik. Ancak, ağustos ayından sonraki imkânlar muvacehesinde bu 10 bin adet meskenin ikmal edilemeyeceği kanaatine vardık. Bunu önleyen çeşitli unsurlar var idi; bunlardan bir tanesi zaman unsuru idi. Ağustos ayından itibaren bilhassa yüksek rakımdaki Doğu Anadolu köylerinde 3 aydan daha fazla çalışma zamanımız mevcut değil idi ve bu köylerden bir kısmının da henüz yolları ikmal olunamamış idi. Bu itibarla, realist bir program hazırladık ve 1977 yılı sonuna kadar takriben 5 bin adet meskenin ikmal edilmesi için çalışmalara başladık. 5 bin adet meskenin inşa edilebilmesi için ihtiyacımız olan çimento, maalesef Doğu Anadoludaki çimento fabrikalarının kapasiteleri muvacehesinde ciddi meseleler ortaya koydu. Şöyle ki; Elazığ Çimento Fabrikasının üretiminin yarısını, Van Çimento Fabrikasının üretiminin takriben % 80'ini; aynı şekilde Erzurum, Kars ve Mardin'deki çimento fabrikalarının üretimlerinin önemli bir kısmını Van ve Ağrı depremine tahsis etmiş olmamıza rağmen, 5 bin adet meskenin 3 aylık bir devrede inşa edilebilmesi, İkmal edilebilmesi için yeteri çimento temininde maalesef müşküller hasıl olmuştur. Buna ilaveten mestken faaliyetinin dışındaki kamuya ait ve özel sektöre ait inşaatlar da çok büyük ölçüde aksamıştır. 5 bin hedefimiz, 4 500- mesken olarak gerçekleşmiştir. Ancak, üzülerek ifade edeyim ki, afet maksadıyla yapılmış olan 4 500 adet meskenin, şu anda takriben 1/3 ünden biraz daha fazlası Vatandaşlarımız tarafından işgal edilmiş durumdadır.

Kanun gereğince inşa masraflarının yarısı affedilmiştir. Ancak, geriye kalan yarısının 30 sene vade ile ve faizsiz olarak bu afetzedeler tarafından ödenmesi kanunun

amir hükmüdür. Bu itibarla, bu evlerin, işgalimden önce vatandaşların borçlanma muamelelerini ikmal etmeleri lazım. Ancak, üzülererek ifade edeyim, takriben 1 700,ün dışında vatandaşımız borçlanmaya yanaşmamıştır. Borçlanma yapılmaması hususunda da bazı propagandaların yapıldığı da, mahalli idareciler tarafından Bakanlığa intikal ettirilmiş durumdadır.

Muhterem arkadaşlarım, muhatap olduğumuz diğer bir soru itibarıyla, izin verirsiniz gayet kısa olarak, iki dakika içinde Palu depremi ile ilgili bilgi arz edeceğim.

Palu ilçe merkezi ve köylerinde 25.3.1977 günü bir deprem meydana gelmiştir. Bu depremin akabinde Bakanlığımız tarafından bir büyük teknik heyet mahalline göndermiştir. Bakan olarak işe başladıktan bir müddet sonra, mahallinde yaptığım tetkikattan sonra, vatandaşlarımız tarafından vaki olan itirazları yeniden tetkik ettirmek maksadıyla dört teknik elemanım daha, uzun süreli olarak mahalline gönderilmiştir ve böylece hak sahipleri sınıflandırılmış, az hasar, orta hasar, ağır hasar olarak hakları tayin edilmişlerdir.

Meskenleri orta derecede hasar görenlere 9 bin lira, az derecede hasar görenlere 6 bin lira onarım yardımı gönderilmesi kararlaştırılmıştır. Bu itibarla Elazığ Valiliği emrine gerekli ödenek gönderilmiştir.

Ancak meseleye, arz ettiğim gibi, 1977 inşaat mevsiminin son yıllarında ancak müdahale imkânımız olduğu için, ağır hasara uğramış ve evleri yıkılmış olan vatandaşlarımıza mesken inşa etmek ve kıştan evvel bunu kendilerine teslim etmek imkânı maalesef olmamıştır. Devletin vecibesi kıştan evvel vatandaşlarımıza başlarını sokabilecekleri bir evi temin etmektir. Bu, Devlet olarak yerine getirilmediği için, 1977 kışı için ağır hasar gören ve evleri yıkılmış olan vatandaşlarımıza; köylerde yaşayanlar için her ay 300 TL. ve ilçe merkezlerinde yaşayanlara da 500 TL. kira yardımı verilmesi kararlaştırılmış ve bu maksatla Elazığ valiliği emrine yeteri kadar ödenek gönderilmiştir ve 7 . 11 . 1977 tarihinden itibaren Palu'muza bu arz ettiğim kira bedellerinin ödenmesine başlanmıştır.

Ayrıca, depremin ilk anında, Kızılay ve Bakanlığımızdan 1 200 adet çadır, 3 000 adet battaniye, 7 sandık ilaç afetzede ailelere gönderilmiştir. Afetzede ailelerin

yeni iskân sahalarının jeolojik etütleri ve diğer mühendislik çalışmaları ikmal edilmiştir. Bunların ihtiyacı olan, şu anda acil ihtiyaç olarak görünen takriben 300 adet mesken inşaatı 1978'de başlayacaktır. Bunlardan 200 adedinin ihalesi önümüzdeki 15 gün zarfında gerçekleştirilecektir.

BAŞKAN — Süreniz tamamdır Sayın Bakanım, lütfen tamamlayınız.

İMAR VE İSKÂN BAKANI MEHMET RECAİ KUTAN (Devamla) — Muhterem arkadaşlarım, çok değerli arkadaşlarımızın vermiş oldukları Meclis Araştırması önergelerine biz de iştirak ediyoruz.

Meselenin hakikaten vuzuha kavuşması bakımından Yüce Meclisin bu konuyu araştırmasında fayda vardır. Bu temenniye, bu arzuya biz de iştirak etmekteyiz.

Bu arzumuzu izhar eder, Yüce Meclisi saygı ile selamlarım.⁶⁰⁵

⁶⁰⁵ MM Tutanak Dergisi, d. 5, c. 2. b. 83, 28 Aralık 1977, s.13-16